İKTİDAR

bertrand russell

8.76.50 - 2

Kapak Düzeni — ORAL ORHON

Dizgi — SIRALAR MATBAASI

Baskı — ALTIN KİTAPLAR Basımevi

İkinci Baskı — Ağustos - 1976 (Birinci Baskı — 1967)

BERTRAND RUSSELL

İKTİDAR

Türkçesi:

Mete ERGİN

Bilimsel Dizi : (12)

BERTRAND RUSSELL ÜZERİNE

Yüzyılımızın ikinci yarısında nerede bir haksızlık görülmüşse, ona ilk direnen Bertrand Russell olmuştur. Toplumun özgürlüğünü, insanların kısıtlanmadan düşünmelerini sağlayabilmek için yazı katından eylem katına kadar bir çok girişimin kurucusudur. Çok yakın tarihteki bir olayı hatırlayacaksınız, Vietnam savaş suçlularını yargılamak için Russell bir mahkeme kurmuştu. Bu, dünya barışı için gösterdiği çabaların eylemsel bir örneğidir.

Matematikçi ve filozof olan Russell, özel öğreniminden sonra Tirinity Koleji'nde ve Cambridge Üniversitesi'nde okudu. 1872'de Trelleck'de (İngiltere) doğan filozof, babasından Lord unvanını da aldı, ama bunu kullanmadı. Matematikçiliğinden gelen sağlam düşünme yöntemi ile açık, aydınlık ve tanımlama gücü olan bir anlatım biçimi edindi. Sorunların çözümlenmesinde akılcı yöntemi kullandı, politikadan ahlâka (ethics) kadar her alanda reformist bir tutumu benimsedi. Onun dünya görüşü, hümanizm ve felsefî maddecilikten oluşur. Bu iki öğe, onun din ve ahlâk alanındaki dogmalara karşı çıkışını da açıklar.

1927 ile 1932 arasında açtığı okul, ilerici bir eğitim yöntemi uyguladı. Russell'e göre eğitimden amaç, insanın yaratıcı niteliklerinin geliştirilmesini sağlamak, ona bu alanda olanaklar yaratmaktı. Özgürlük düşüncesinde ahlâksal sorunlara, sekse kadar yaşamın her dalında öğreticilik ve yaratıcılık kavramları, eğitim ve öğretime biçim vermeliydi.

Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıkınca hapse girdi. Russell'ın savaşa karşı tutumu devam edecek ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nükleer silahların yayılmasını bütün gücüyle —yazılardan sokak gösterilerine kadar— engellemeye çalışacaktı.

Russell'ın anlatımının özelliği, en güç ve bilimsel konuları popüler dille yazması ve böylece dar bilim adamları çevresinden geniş bir çoğunluğa düşüncelerini iletebilmesidir.

1950 yılında Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanan Russell'ın en önemli kitaplarının başında Principia Mathematica (Matematiğin İlkeleri) gelir. A. N. Whitehead ile birlikte yazdığı bu kitaptan sonra onun Felsefe Tarihine bakış açısını ortaya koyan Batı Felsefesi Tarihi anılır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti ve bir yıl Pekin'de felsefe profesörlüğü yaptı.

Kendini «mutlu bir karamsar» diye nitelendiren Russell'ın ülkemizde yayınlanan kitaplarının başlıcaları, Evlilik ve Ahlâk, Batı Felsefesi Tarihi, Rölativitenin Alfabesi, Bilim ve Din, Aylaklığa Övgü'dür.

Russell, 1970 yılında öldü.

İ Ç İ N D E K İ L E R

1. İKTİDAR GÜDÜSÜ
2. ÖNDERLER VE ÖNDERLERİN ARDINCA GİDENLER
3. İKTİDARIN BİÇİMLERİ
4. RUHBAN SINIFI İKTİDARI
5. KRAL İKTİDARI
6. YALIN İKTİDAR
7. İHTİLÂL İKTİDARI
8. İKTİSADİ İKTİDAR
9. FİKİR ÜZERİNDEKİ İKTİDAR
10. İKTİDAR KAYNAKLARI OLARAK AKİDELER
11. ÖRGÜTLERİN BİYOLOJİSİ
12. YÖNETİMLERİN YETKELERİ VE BİÇİMLERİ
13. ÖRGÜTLER VE BİREY
14. REKABET
15. İKTİDAR VE TÖRE KURALLARI
16. İKTİDAR FELSEFELERİ
17. İKTİDAR TÖREBİLİMİ
18. İKTİDARIN YOLA GETİRİLMESİ

Bölüm I

İKTİDAR GÜDÜSÜ

İNSANLA öteki hayvanlar arasında kimi ansal, kimi duygusal çeşitli ayrılıklar vardır. Duygusal ayrılıkların bellibaşlılarından biri, insanların güçlü isteklerinden bazılarının, hayvanlarınkinin aksine, esas itibariyle sınırsız ve doyurulmak olanağından yoksun bulunuşudur. Boa yılanı yiyecegını yedikten sonra, tekrar acıkıncaya kadar uyur; eğer öteki hayvanlar aynı şeyi yapmıyorlarsa bu, ya yiyeceklerinin yetmediğinden, ya da düşmandan korkmalarındandır. Bir kaçı dışında, hayvanların faaliyeti sağ kalma ve çoğalma ihtiyacına, bu iki temel ihtiyaca dayanır; hayvanların faaliyetleri, bu iki ihtiyacın zorunlu kıldığı faaliyetler dışına çıkmaz.

İnsanlar için durum başkadır. Gerçi insan soyunun büyük bir bölümü vazgeçilmez ihtiyaçlarını karşılamak için, daha başka amaçlara harcıyacak enerjileri kalmıyacak kadar çok çalışmak zorundadır; ne var ki, geçimlerini sağlama bağlamış olanlar, faaliyetten geri kalmazlar. Xerxes,

Atina seferine çıktığı zaman, besin yönünden de, üst baş yönünden de, kadın yönünden de hiç bir eksiği yoktu. Trinity Kollejine Öğretim Üyesi seçildiği andan itibaren, Newton'ın maddi rahatı sağlama bağlanmış bulunuyordu, ama Newton da **Principia**'sını, maddi rahatı sağlama bağladıktan sonra yazdı. St. Francis ile İgnatius Loyola, Tarikatlerini kurarlarken, ihtiyaçlarını gidermek zorunluluğuyla hareket etmemişlerdi. Bunların hepsi de sivrilmiş kişilerdi, ama aynı belirgin nitelikler, son derece tembel pek az insan dışında, herkeste görülebilir. Kocasının iş alanındaki başarısından emin olan ve çalışmak zorunda kalma korkusu bulunmayan Bayan A. zatürrieye yakalanma tehlikesini çok daha ucuz bir yoldan önliyeceği halde, Bayan B'den daha iyi giyinmek ister. Eğer 'Bayan A'nın kocası bir asalet ünvanına kavuşur ya da perlamentoya seçilirse, karı koca ikisi de sevinirler buna. Kuruntularda, hayal edilen zaferlere sınır yoktur, bu hayallere olabilir gözüyle bakıldı mı da, gerçekleşmeleri için çaba harcanır.

Hayal gücü, temel ihtiyaçları doyurulmuş insanoğullarını, dur durak bilmiyen çabalara zorla yönelten bir üvendiredir. Pek çoğumuz hayatımızda nadiren şöyle diyebilmişizdir:

Şimdi ölecek olsaydım eğer,
Bu benim en mutlu anım olurdu, zira korkarım ki,
Ruhum alabildiğine doymuştur ve korkarım ki,
Bilinmeyen bir âkibette böylesine bir doymuşluğun
Yerini alacak huzur bulunmayacaktır.

Pek ender olan tam mutluluk anlarımızda da, doymuşluğun sürekli olmadığını bildiğimiz için, Otello gibi ölümü

istememiz doğaldır. Sürekli mutluluğu sağlıyacak şey, insanoğlu için olanaksızdır: yalnız Tanrıdır tam mutluluğa erişen, zira 'saltanat ve iktidar ve şan ve şeref' O'nundur. Yeryüzündeki saltanatlar, başka saltanatlarla sınırlıdır; yeryüzündeki iktidarı ölüm kısa keser; piramitler de diksek, 'ölümsüz şiire bağlı' da olsak, yeryüzündeki şan ve şeref, yüzyılların geçişiyle söner. İktidarı az olanlara, şan ve şerefi az olanlara, biraz daha fazlası yetecekmiş gibi gelir, ama böyle sananlar yanılmış olurlar: istekler doymak bilmezdir, sınırsızdır ve onlar ancak Tanrının sonsuzluğunda yatıştırılabilir.

Var olmak ve çoğalmak hayvanlara yettiği halde, insanoğlu yayılmak ister ve insanoğlunun bu konudaki istekleri sadece hayal gücünün olanaklariyle sınırlıdır. Her insan, eğer elinden gelse, Tanrı gibi olmak ister; pek az rastlanan bazı insanlar vardır ki, bunun olanaksızlığını kolay kolay kabul edemezler. Bunlar, Milton'un Şeytan'ıyla aynı hamurdan yoğurulmuş, tıpk Milton'un Şeytan'ı gibi, soylulukla inansızlığı kendilerinde birleştirmiş kişilerdir. 'İnansızlık'la, dinsel inançlara dayanan şeyi söylemek istemiyorum: birey olarak insan iktidarının sınırlılığının kabul edilmeyişini anlatmak istiyorum. Soylulukla inansızlığın meydana getirdiği bu, devlere yakışan karışım, özellikle büyük fatihlerde belirgin olarak görülür, ama yine de bunun bir kırıntısı her insanda vardır. Toplumsal işbirliğini zorlaştıran da budur, zira her birimiz bu işbirliğini, içinde kendimize Tanrı yerini verdiğimiz, Tanrı ve Tanrıya tapanlar arasındaki işbirliği biçiminde anlamak isteriz. İşte, zaman zaman dalgalanmalara, kan dökülmesine yol açan rekabet hırsı, canı ve şerefi tehlikeye atarak başkalarını yönetmek ihtiyacı, başkaldırma dürtüsü bundan ileri gelir.

Bireyin anarşi yolundan kendini zorla kabul ettirmesini önliyecek törel kurallar ihtiyacı da yine bundan doğar.

İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en bellibaşlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Bunlar, her ne kadar çok yakın akraba iseler de, aynı şey değillerdir: Başbakanın şanından çok iktidarı, Kralın ise iktidarından çok şanı vardır. Bununla birlikte, bir kural olarak, şan kazanmanın en kolay yolu iktidar kazanmaktır; bu, özellikle, kamuyu ilgilendiren olaylarda faal rol oynıyan kişiler için böyledir. Bundan ötürü, şan kazanma isteği de çoğunlukla, iktidar sahibi olma isteğinin doğurduğu davranışların aynını doğurur ve bu iki güdüye uygulama alanında hemen hemen hep özdeş gözüyle bakılır.

Özel iktisadî çıkarın toplum biliminde temel güdü olarak kabul edilebileceğini ileri süren, yerleşmiş fikirlere bağlı iktisatçılarla, bu konuda onların görüşünü paylaşan Marx yanılmışlardır. Mal hırsı, iktidar ve şan hırsından ayrıldığı zaman, sınırlıdır; geçimi sağlıyacak insaflıca bir parayla doyurulabilir. Gerçekten de pahalıya doyurulabilecek güçlü istekleri bize veren şey ise, maddî rahat aşkı değildir. Bozulma dolayısıyle köle haline getirilmiş bir yasama organı, ya da uzmanlar tarafından seçilen Eski Şaheserlerden meydana getirilmiş özel bir resim galerisi gibi şeyler, içinde rahat rahat oturulacak bir yer sağlamak için değil, iktidar ve şan elde etmek için istenir. Akla yakın ölçüde bir rahat, sağlama bağlandı mı, bireyler de toplumlar da, servetten çok iktidar peşinde koşarlar: iktidar sağlamak için servet sahibi olmak ya da iktidarlarını attırmak amacıyla servetlerini arttırmak isteyebilirler, ama her iki halde de bunların temel güdüleri iktisadî değildir.

Yerleşmiş fikirlere bağlı iktisatla, Marxsist iktisadın

düştüğü bu yanılma sadece kuramsal olmayıp, uygulama alanında çok daha büyük önem taşımaktadır ve son zamanlardaki bazı bellibaşlı olayların yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Ancak, toplumsal sorunlarda önemli rol oynayan faaliyetlerin sebebinin iktidar aşkı olduğunu anlamak suretiyle eski ya da yakın çağ tarihi üzerine, doğru bir yorumda bulunulabilir.

Bu kitapta ben, fizikte nasıl Enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyolojide de İktidar'ın temel kavram olduğunu ispatlamağa çalışacağım. Enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa, iktidarın da aynı şekilde, servet, silâh gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bunların hiç biri ötekine üstün sayılamıyacağı gibi, bu biçimlerin hiç biri ötekileri kendinden türetmiş de değildir. İktidarın bir biçimini, diyelim serveti, ötekilerden ayrı olarak incelemeğe kalkışmak ancak yarım bir başarı sağlar, tıpkı enerjinin bir biçimini, öteki biçimleri de dikkate almadan incelemeğe çalışmanın belirli noktalarda yetersiz kalacağı gibi. Servet nasıl askerî iktidarın ya da düşünce üzerinde etki kurmanın sonucu olabilirse, aynı şekilde askerî iktidar ve düşünce üzerinde etki kurabilme de servetin sonucu olabilir. Toplumsal dinamiğin yasaları, iktidarın şu ya da bu biçimi içinde değil, sadece iktidar içinde ifade olunabilecek yasalardır. Eski zamanlarda askerî iktidar, iktidarın öteki biçimlerinden ayrı durumdaydı, bunun bir sonucu olarak da zaferler ya da yenilgiler kumandanların rasgele niteliklerine bağlı görünüyordu. Zamanımızda ise, iktisadî iktidar, bütün öteki iktidar biçimlerinin kaynağı olarak ele alınmaktadır; bu da bence, tarihi tamamiyle askerî yönden ele alan ve bundan ötürü modaları geçen tarihçilerinki kadar büyük bir yanlıştır. Propagandaya iktida-

rın temel biçimi gözüyle bakanlar da vardır. Bu hiç de yeni bir görüş değildir; **magna est veritas et prevalebit** ([1]) veya 'şehitlerin kanı Kilisenin ektiği tohumdur,' ([2]) diyen eski özdeyişlerde de bunu görüyoruz. Bu görüşte de, askerî ya da iktisadî görüşteki kadar gerçek ve yanılma payı vardır. Propaganda, eğer hemen hemen tamamiyle ortak bir görüş yaratabilse, karşı konulmaz bir iktidar doğurabilir; ne var ki, askerî ya da iktisadî kontrolü elinde bulunduranlar, eğer isterlerse, bunu propaganda amacıyla kullanabilirler. Konumuzla fizik arasında analoji kurmağa devam edelim: iktidar da, enerji gibi sürekli olarak bir biçimden başka bir biçime geçmektedir ve bu biçim değiştirmelerin yasalarını aramak da sosyolojiye düşer. İktidarın her hangi bir biçimini, hele günümüzde çok yapılageldiği gibi, özellikle iktisadî biçimi ötekilerden ayırmağa çalışmak, uygulama alanında büyük önem taşıyan yanlışlar doğurmuştur, hâlâ da doğurmaktadır.

İktidar bakımından çeşitli toplumlar birbirlerinden bir çok yollardan ayrılırlar. Önce, bireylerin ya da örgütlerin sahip oldukları iktidar derecesi bakımından ayrılırlar; meselâ, örgütlenmedeki artış dolayısıyle Devlet'in bugün eskisine oranla çok daha fazla iktidara sahip olduğu apaçıktır. Toplumlar, birbirlerinden en etkili örgütlerinin cinsine göre de ayrılırlar: bir askerî despotizm, teokrasi, plütokrasi, benzerlikleri çok az olan tiplerdir. Toplumlar bir de, iktidarın değişik yollardan elde edilişi bakımından ayrılırlar birbirlerinden: babadan oğula kalan krallıklar bir cins yüksek kişi ortaya çıkarır; büyük bir din adamında aranı-

---

([1]) Gerçek yücedir ve sonunda egemen olacaktır. Lât. Özdeyiş.
([2]) Tertullian'ın bir özdeyişi. (Çev. Notu)

lan nitelikler ikinci bir cinsi; demokrasi, üçüncü bir cinsi; savaş da dördüncü bir cinsi ortaya çıkarır.

İktidara geçme olanağına sahip kişilerin sayısını sınırlayacak, aristokrasi ya da babadan oğula kalma krallıklar gibi toplumsal kurumların bulunmadığı yerlerde, genellikle, iktidara geçme şansına en çok sahip olanlar, iktidara geçmeyi en çok isteyenlerdir. Bundan da, iktidarın herkese açık olduğu sistemlerde, iktidar sağlıyan makamlara, bir kural olarak, sıradan insanlardan olağanüstü iktidar aşkıyla ayrılan kimselerin oturacağı sonucu çıkar. İktidar aşkı, insanoğlunun en güçlü güdülerinden biri olmasına rağmen, hiç de eşit dağıtılmamıştır ve rahatlık aşkı, zevk aşkı, hattâ bazen onaylanmak aşkı ile sınırlanmıştır. İktidar aşkı, fazla çekingen yaratılışlarda öndere uyma kılığına bürünmüştür ki, bu da atılgan insanlardaki iktidar dürtüsünün yayılma alanını büyütür. İktidar aşkı güçsüz kişilerin, olayların akışını etkiliyebilmeleri olanağı da çok azdır. Toplumsal değişmelere yol açan kişiler, bir kural olarak, toplumu değiştirmek isteğini kendilerinde güçlü bir şekilde duyanlardır. Bundan ötürü de, iktidar aşkı, önemlilikleri bir rastlantıdan ibaret olan kişilerin belirgin niteliğidir. İktidar aşkını insanoğlunun biricik güdüsü diye kabul edersek, hiç şüphesiz yanılmış oluruz, ama iktidar aşkı sosyolojinin inceliyeceği değişikleri meydana getiren bellibaşlı güdü olduğuna göre de, bu yanlış, sosyolojideki eğreti yasaları araştırmamızda bizi sanıldığı kadar yolumuzdan saptırmaz.

Toplumsal dinamiğin yasaları —bence— çeşitli biçimleri içinde düşünülen iktidarla ifade olunabilir. Bu yasaları bulabilmek için, önce iktidarın biçimlerini sınıflandır-

mak, sonra da bireylerin ve örgütlerin, insanların hayatlarına kumanda etme olanağını ellerine geçiriş yolları bakımından önem taşıyan, değişik tarihsel örnekleri gözden geçirmemiz gerekir.

Bütün kitap boyunca, iki amacı birden gözönünde tutacağım: toplumsal değişimlerin genel analizinde, iktisatçıların öğrettiklerinden daha elverişli olduğunu sandığım analiz yolunu teklif etmek ve içinde yaşadığımız zamanla, yakın geleceği, imgelemleri on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılın egemenliği altında bulunanlar için daha anlaşılır hâle getirmek. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, çeşitli bakımlardan öteki yüzyıllardan ayrı tutulması gereken yüzyıllardır, bizlerse şimdi, yine bir çok bakımlardan, bizden önceki o çağların hayat ve düşünüş biçimlerine döner gibiyiz. Kendi çağımızı, çağımızın gerektirdiklerini, eski ve orta çağları anlamamız şarttır, zira kendini boş yere on dokuzuncu yüzyıl için geçerli olan açık gerçeklerin egemenliğine kaptırmamış bir ilerlemeye ancak bu şekilde varabiliriz.

Bölüm II

ÖNDERLER ve ÖNDERLERİN ARDINCA GİDENLER

İKTİDARI alma dürtüsü iki biçimde ortaya çıkar: açık olarak (önderlerde); kapalı olarak (önderleri izleyenlerde). İnsanlar kendi istekleriyle bir önderin ardına takıldıkları zaman, bunu, önderin kumanda ettiği grup yoluyla iktidarı elde etmek amacıyla yaparlar ve önderin zaferleri onlara kendi zaferleriymiş gibi gelir. Bir çok insan, bağlı bulundukları grupu zafere ulaştıracak yeteneği kendinde göremez ve bundan ötürü, üstünlüğün elde edilmesi için gerekli cesarete, basirete sahip görünen bir önder ararlar. Dinde bile bu dürtüyü görürüz. Nietszche Hristiyanlığı, insanlara köle töresi telkin etmekle suçlamıştır, halbuki Hristiyanlık, öteden beri şu amacı sonuçsal zafer bellemiştir: 'Ne mutlu zayıflara, **zira yeryüzü onlara kalacaktır.**' Ya da, bunu daha açık bir şekilde ortaya koyan, şu bilinen ilâhiyi ele alalım:

Savaşa gidiyor Tanrının Oğlu.
Bir krallık tacı kazanmak için.
Kan kırmızı sancağı süzülüyor uzakta.
Kimdir onun ardında giden?
Kendi elemini en iyi içebilen,
Acılarını rahatça yenebilen,
Haçını sırtında sabırla taşıyabilendir,
Onun ardında giden.

Eğer bu bir köle töresi ise, o zaman, seferin bütün cefalarına sırf çıkar ve serüven aşkına göğüs geren her askerin, seçim kampanyası sırasında canını dişine takarak çalışan her politikacının köle sayılması gerekir. Ne var ki, aslında, gerçekten de yardımlaşmaya dayanan her girişimde, önderin ardı sıra gidenler, psikolojik bakımdan, hiç de önderin kendisinden daha fazla köle değillerdir.

Örgütlenmenin kaçınılmaz hale getirdiği ve toplumdaki organik dayanışma geliştikçe, azalacağına artan iktidar eşitsizliğini katlanılabilir yapan da işte budur.

Bilgimiz içine giren en eski çağlardan beri, insan topluluklarında iktidar dağılımı eşitsizliği hep var olagelmiştir. Bu kısmen dış zorunluluğa **(objective necessity)**, kısmen de insan tabiatında bulunan nedenlere **(cause = illet)** dayanmaktadır. Bütün toplu girişimler ancak yönetici bir kuruluş altında gerçekleşebilir. Bir ev yapılacaksa, evin plânları üzerinde birinin karar vermesi gerekir; demiryolları üzerinde tren işletilecekse, varış kalkış saatlerini gösteren tarife makinistlerin keyfine bırakılamaz; yeni bir yol yapılacaksa, yolun nereden geçeceğine birinin karar vermesi şarttır. Demokratik yollardan seçilmiş bir hükûmet

de yine bir hükûmettir, bundan ötürü de, psikolojiyle hiç bir ilişkisi bulunmayan gerçeklerle, —eğer girişimlerin başarıya ulaşması isteniyorsa— emir veren bir takım insanlar ve onların emirlerine itaat eden başka insanlar bulunmalıdır. Bununla birlikte, bu gerçekle, fiilî iktidar eşitsizliğinin, teknik nedenlerin zorunlu kıldığı iktidar eşitsizliğini aştığı gerçeği sadece birey psikolojisi ve fizyolojisiyle açıklanabilir. Bazı insanların karakterleri, onları hep kumanda etmeğe, ötekilerinin karakterleri de itaate yöneltir; bu iki uç arasında da, bazı durumlarda kumanda etmek isteyen, bazı durumlarda da öndere uymağı tercih eden, ortalama insanlar yığını bulunur.

Adler, **İnsan Tabiatını Anlama** konulu kitabında, boyun eğen ve boyun eğdiren olmak üzere iki tip ayırır. 'Uşak ruhlu birey,' der Adler, 'başkalarının koyduğu kurallar ve yasalara göre yaşar ve tip, âdeta içinden gelen bir zorlamaya uyarak, kendine uşakça bir mevki arar.' Adler, devamla, 'Nasıl herkesten üstün olabilirim?' diye soran, boyun eğdiren tipin ise, bir yöneticiye ihtiyaç duyulduğu zaman ortaya çıktığını ve ihtilâllerde başa geçtiğini söyler. Adler, her iki tipi de, hiç değilse her iki tipin en aşırılarını, istenilmeyen tipler olarak niteler ve bunları eğitimin ürünleri sayar. 'Otoriter eğitimin en büyük kusuru,' der Adler, 'çocuğa bir iktidar ülküsü aşılaması ve ona iktidarın ele geçirilmesine bağlı zevkleri göstermesidir.' Biz de Adler'in bu sözüne, otoriter eğitimin —işbirliği yapan iki insan arasındaki biricik ilişkinin, birinin emir vermesi, ötekinin de ona itaat etmesi şeklindeki ilişki olduğu yolunda bir duygu telkin etmesi dolayısıyle — müstebit tip kadar, köle tip de yetiştirdiğini ekleyeceğiz.

İktidar aşkı, çeşitli sınırlı biçimler içinde her zaman

evrensel, ama salt biçim içinde enderdir. Evinin yönetiminde iktidar sahibi olmaktan zevk duyan kadın, Başbakanın zevk aldığı siyasal iktidar biçiminden pekâlâ çekinebilir; buna karşılık, iç savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'ni yönetmekten korkmayan Abraham Lincoln, büyük bir ihtimalle kendi evi içindeki bir savaştan kaçınırdı. Eğer **Bellerophon** kazaya uğramasaydı, İngiliz subaylarının vereceği, filikalarla kaçma emrine, Napolyon belki de kuzu gibi itaat ederdi. İnsanlar iktidarı, sözü geçen şeyi ancak kendi yetenekleriyle idare edebileceklerine inandıkları sürece isterler, ama kendilerini yeteneksiz gördükleri anda, bir önderin ardına takılmayı tercih ederler.

Kumanda etme dürtüsü kadar gerçek ve onun kadar yaygın olan boyun eğme dürtüsünün kökü korkuya dayanır. Düşünülebilecek en yaramaz, en ele avuca sığmaz çocuk çetesi, yangın gibi korku verici bir durumda, yetkili bir yetişkinin emirlerine kuzu gibi boyun eğecektir: Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman, Pankhurstlar, Lloyd George'la barış yapmışlardı. Tehlike büyük olduğu zaman, çoğu insanlar hemen bir Yetkili makam arar ve ona boyun eğerler; bu gibi anlarda ihtilâl çıkarmağı aklına getirebilen kişi pek azdır. Savaş patladığı zaman bütün halk Hükûmete karşı aynı duyguyu besler.

Örgütler, tehlikeleri önlemek amacıyla tasarlanmış olabilir de, olmayabilir de. Kömür madenleri işletmeleri gibi iktisadî örgütler, bazı durumlarda tehlikeyle içiçedir, ne var ki, bu gibi durumlar gelip geçicidir ve bunlar atlatıldıktan sonra iktisadî örgütler eskisine oranla daha da serpilir. Genel olarak, tehlikeleri karşılama, iktisadî örgütlerin ya da içişleriyle ilgili hükûmet örgütlerinin esas ama-

cının bir bölümü değildir. Buna karşılık, ordular ve donanmalar gibi, tahlisiye ve itfaiye kuruluşları da tehlikeleri karşılamak amacıyla meydana getirilmişlerdir. Biraz daha uzak bir anlamda, aynı şey, varlığının amacı kısmen, insan yaratılışının derinlerinde yatan metafizik korkuları yatıştırmak olan dinsel kuruluşlar için de geçerlidir. Bunun doğru olup olmadığı konusunda kuşkuya düşen çıkarsa, aşağıya aldığım iki örneğe benzer ilâhileri aklına getirsin:

Yüzyılların Kayası, benim için yarıl da,
Senin bağrında saklanayım;

Seller götürürken dört yanı,
Ve fırtınalar hâlâ kükrerken,
Ey ruhumun sevgilisi, ey İsa,
Bırak senin sinene kanat açayım.

Tanrı iradesine boyun eğmede, yeryüzündeki hiç bir varlığa asla boyun eğmeyecek bir çok hükümdara din yolunda alçalmayı kabul ettiren, kesin bir güvenlik duygusu vardır. Boyun eğdiğimiz önder insan da olsa, tanrı da, bütün boyun eğişlerin kökü korkuya dayanır.

Saldırganlığın kökünün de korkuya dayandığı öteden beri kabul edilegelmiştir. Yalnız ben, bu kuramın biraz fazla zorlanmış olduğunu kabul etme eğilimindeyim. Gerçi bazı saldırganlıkların, meselâ, D. H. Lawrence'inki gibi saldırganlıkların temelinde korkunun bulunduğu doğrudur. Ama korsanların başına geçen adamların, yüreklerinde eskiden beri yer etmiş baba korkusunu taşıyan kişiler olduğundan, ya da Napolyon'un Austerlitz'de, Madame Mère'le hesaplaştığını varsaydığından da çok kuşkudayım. Attilâ'nın anası hakkında fazla bir şey bilmiyorum, ne var

ki, anasının Attila'yı bebekken fazla şımarttığını, Attila'nın da sonradan bu şımarıklığı yüzünden, kendisine zaman zaman karşı koyduğu için dünyayı sinirlendirici bulduğunu şüpheyle karşılarım. Öyle sanıyorum ki, büyük önderlere ilham kaynağı olan saldırganlık tipi, utangaçlıktan doğan saldırganlık değildir; büyük önderler, diyebilirim ki, sadece yüzeyle kalmayıp, bilinçaltının derinliklerine kadar işleyen olağanüstü bir kendine güven duygusuna sahiptirler.

Bir önder için gerekli olan kendine güven duygusu çeşitli nedenlerden doğabilir. Kendine güven duygusu yaratan nedenler içinde, tarihte en çok rastlananı, kalıtım **(veraset)** yoluyla kumanda mevkiinde bulunulmasıdır. Meselâ, Kraliçe Elizabeth'in buhran dönemlerinde yaptığı konuşmaların metnini okuyunuz: bu konuşmalarda, kadının üstüne çıkan ve kadını da, kadın yoluyla ulusu da, ne yapılması gerektiğini bildiğine inandıran hükümdarı göreceksiniz; insanlara böylesine bir inanç telkin etmeği ise hiç bir sıradan kişi hayalinden geçiremez. Kraliçe Elizabeth örneğinde ulusun çıkarlarıyla, hükümdarın çıkarları birbirine uygundu; ona 'Good Queen Bess' demeleri de bundandı. O, kimsede öfke uyandırmadan, babasını bile övebilirdi. Kumanda etme alışkanlığının, sorumlulukları yüklenmeyi ve çabuk karar almayı kolaylaştırdığına şüphe yoktur. Kalıtsal **(mevrus)** şefi ardınca giden bir klan, oylama yoluyla şefini kendi seçse belki daha iyi yönetilir. Öbür yandan, şefini, çok göze çarpan değimlerinden **(liyakatlerinden)** ötürü ve önemli yönetim yerlerinde büyük tecrübe kazanmış kişiler arasından seçen orta çağ kilisesi, gibi bir kuruluş, aynı çağdaki kalıtsal monarşilerin elde ettiği sonuçlara oranla çok daha iyi sonuçlar elde ediyordu.

Tarihte bilinen en yetenekli önderlerin bazıları ihtilâl ortamları içinden çıkmıştır. Biz şimdilik, Cromwell'i, Napolyon'u ve Lenin'i başarıya ulaştıran nitelikler üzerinde duralım. Bunların üçü de, güç dönemlerde kendi ülkelerine hâkim olmuşlar ve doğuştan boyun eğer yaratılışlı olmayan yetenekli kişilerin kendi istekleriyle hizmet etmelerini sağlamışlardır. Yine bunların üçü de, meslekdaşlarının, 'zor durumlarda sağlam yargıda bulunabilmek' dediği niteliğin yanısıra, sınırsız bir cesarete, sınırsız bir kendine güven duygusuna sahiptirler. Bununla birlikte, üçünden ikisi, Lenin'le Cromwell bir tipe, Napolyon ise başka bir tipe girer. Cromwell de, Lenin de, bir çeşit derin dinsel inan sahibiydiler ve yüce bir amacın yerine getirilmesi için atanmış birer elçi olduklarına inanıyorlardı. Bu bakımdan onlar, kendi iktidar dürtülerini tartışma götürmez bir kesinlikle haklı görmüşler ve her ikisi de iktidarın —lüks ve rahatlık gibi— kozmik amacın kimliğiyle uzlaşması olanaksız nimetlerine önem vermemişlerdi. Bu özellikle Lenin için doğrudur, zira Cromwell, hayatının son yıllarında, bazı günahlar işlediğini kendi de kabul etmişti. Bununla birlikte, gerek Lenin'in, gerek Cromwell'in, ardları sıra gidenlere önderliklerini kabul ettirecek bir güven duygusu aşılayabilmeleri olanağını sağlayan, onlara cesaret veren şey, büyük bir yeteneğin yanısıra, inan sahibi de oluşlarıydı.

Cromwell ve Lenin'in aksine, Napolyon, ün peşinde, çıkar peşinde koşan bir askerdi. İhtilâlin Napolyon'a uygun gelişinin sebebi, onun ihtilâl sayesinde fırsat ele geçirmiş olmasındandı, yoksa bu sebep dışında ihtilâl umurunda bile değildi Napolyon'un. Her ne kadar Napolyon, Fransız yurtseverliğini hoşnut bıraktıysa da, Fransa da onun

için bir fırsattan ibaretti; hatta Nayolyon gençliğinde kafasından Fransa'ya karşı Korsika saflarında çarpışmak düşüncesini bile geçirmişti. Onun başarısı, bir takım olağanüstü karakter niteliklerinden çok, savaş tekniğindeki ustalığından ileri gelmiştir: Napolyon, başkalarının yenilgiye uğrayacağı durumlardan zaferle çıkmasını bilmişti. 18 Brumaire ve Marengo gibi son derece ciddî durumlarda, Napolyon başarısını tamamiyle başkalarına borçludur; ne var ki, o, yardımcılarının başarılarını da kendi başarısına ekleyebilecek yeteneklere sahipti. Fransız ordusu, muhteris gençlerle doluydu; öteki muhteris gençlerin başarıya ulaşamadıkları yerde Napolyon'un başarıya ulaşmasını sağlayan şey, onun psikolojisi değil, zekâsıydı. Napolyon'un, en sonunda kendisini yere çalan yıldızına olan inancı, zaferler kazanmasına yol açan nedenlerden ileri gelmiyordu; bu inanç, onun zaferlerinin sonucunda doğmuştu.

Zamanımıza gelelim: psikolojik olarak Hitler'in Cromwell ve Lenin'le, Mussolini'nin de Napolyon'la aynı sınıfa sokulması gerekir.

Ün ve çıkar peşinde koşan asker, veya korsan reisi, 'bilimsel' tarihçilerin sandığından çok daha önemli bir tiptir tarihte. Bunlar, bazen Napolyon gibi, amaçları kısmen kişisel olmayan asker topluluklarının başına geçebilirler: Fransız ihtilâl orduları kendilerine Avrupa'nın kurtarıcısı gözüyle bakıyorlardı ve İtalya da, Batı Almanya da onları kurtarıcı saymıştı, ne var ki, Napolyon, kendi işine uygun düşenden fazla serbestlik getirmedi. Kişisel olmayan amaçlar bir bahane olarak nadiren ileri sürülmüştür. İskender, Doğu'yu Helenleştirmek amacıyla işe başlamış olabilir, ama onun ardı sıra giden Makedonyalıların, seferlerin bu yö-

nüyle fazla ilgilendikleri şüphelidir. Romalı generaller, Cumhuriyetin son yüz yılında, çoğunlukla para için sefer açıyor ve askerlerinin bağlılığını, onlara toprak, servet dağıtmak suretiyle sağlıyorlardı. Cecil Rhodes, Britanya İmparatorluğunda, mistik bir inanç iddiasıyla ortaya atıldı, ama sonunda bu, kâr sağlayan bir inanç halini aldı ve aynı Cecil Rhodes, Matabeleland'ın fethi için kiraladığı askerî birlikleri, servet vaadiyle savaşa yürüttü.

Dünyadaki savaşlarda, örgütlenmiş para hırsı çok büyük roller oynamış ve bu durum ya pek az kimse tarafından aşağılık sayılmış, ya da hiç sayılmamıştır.

Kendi halinde, sıradan bir vatandaşın, her hangi bir öndere boyun eğişinin korkudan ileri geldiğini söylemiştik. Ne var ki, kendileri için daha barışçı bir iş olanağı açılmadıkça, durum bir korsan çetesi için aynı değildir. İsyankâr bir toplulukta bir önder bir kere yetki sağlayabilirse, artık o topluluğun isyankâr bireylerine korku aşılayabilir, ne var ki, önder, önder oluncaya ve çoğunluk tarafından önder olarak tanınıncaya kadar, korku salacak durumda değildir. Önder olmak isteyen kimsenin böyle bir toplulukta, yetkiyi sağlıyacak üstün yetenekler ortaya koyması gerekir; bu yetenekler de, kendine güven, çabuk karar verebilme ve en doğru tedbirleri almakta gösterilecek ustalıktır. Önderlik bağıntılıdır: Sezar, Antonyüs'ü kendine itaat ettirebilirdi, ama yalnız o ettirebilirdi, başkası değil. Bir çok kimseye siyaset zor gelir ve bu yüzden bu kimseler, bir önderin ardı sıra gitmenin kendileri için daha hayırlı olacağını düşünürler —bunu, tıpkı köpeklerin sahiplerine bağlanışı gibi, içgüdüsel bir yoldan, bilinçsiz olarak yaparlar. Zaten eğer böyle olmasaydı, toplu siyasal hareket diye bir şey de düşünülemezdi.

İşte bu şekilde, iktidar aşkı, bir güdü olarak çekingenlik duygusuyla sınırlıdır: aynı şekilde, bu çekingenlik duygusu, kendi kendini yönetme duygusunu da sınırlar. İktidar, başka türlü gerçekleştirilmesi olanağı bulunmayan isteklerimizi gerçekleştirebilme olanağı verdiğine ve bize başkalarının saygısını sağladığına göre, çekingenlik sınırının işe karıştığı noktaya kadar, iktidar arzusunu doğal saymak gerektir. Sorumluluk alışkanlığı bu çeşit çekingenliği azaltır, bundan dolayı da sorumluluklar, iktidar arzusunu arttırabilir. Zulüm ve baskı uygulamaları iki türlü sonuç doğurabilir: kolaylıkla korkutulabilenlerde gözaltında bulunmaktan kaçınma isteği uyanır, buna karşılık daha cesur olanlar, zulme boyun eğmektense, ona karşı koyabilecek bir duruma gelme çarelerini ararlar.

Anarşiden sonra gelen ilk doğal merhale istibdattır, zira hakimiyet ve boyun eğmenin içgüdüsel mekanizmaları istibdadı kolaylaştırır; aile Devlet ve iş hayatı bunun örnekleriyle doludur. Eşit işbirliği istibdattan daha zor olduğu gibi içgüdüye de o kadar uygun değildir. İnsanlar eşit işbirliğine kalkıştıkları zaman, boyun eğme dürtüleri bir rol oynamıyacağından, herkesin ötekiler üzerinde tam bir hakimiyet kurmak için çaba harcaması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar. Böyle bir durumda, ilgili olan bütün tarafların, kendilerinin tümü dışındaki başka bir şeye ortaklaşa bir bağlılık göstermeleri âdeta zorunlu hale gelir. Çin'de, iş hayatında, aile şirketleri, Konfüçyüs doktrinine uygun bir 'aileye bağlılık' duygusundan ötürü çoğunlukla başarıyla yürütülür; buna karşılık, hissedarları birbirine dürüst davranmağa zorlayan bir güdü bulunmadığından, anonim şirketler genellikle yürümez. Düşünce ve karara dayanan bir yönetim var olduğu yerde, başarı için, yasala-

ra, ulusa, ya da bütün partilerin saygı duyacakları bazı ilkelere herkesin saygı göstermesi gerekir. Dostlar Cemiyeti, tartışmalı bir konu üzerinde karar alınacağı zaman, sadece oya başvurup, çoğunluğun vereceği oyla yetinmezler: eskiden, Kutsal Ruh tarafından hazırlatıldığı kabul olunan 'toplantının esas anlamına' varana kadar tartışırlar. Sözü edilen cemiyet olağanüstü derece homojen bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır, ne var ki, belirli bir homojenlik de bulunmadan, sadece tartışma yoluyla yönetim düşünülemez.

Tartışma yoluyla yönetimi mümkün kılmağa yetecek kadar dayanışma duygusu, Fugger'ler, Rotschild'ler gibi ailelerde, Quakerler gibi ufak bir dinsel toplulukta, barbar bir kavimde ya da savaş halinde, tehlike içinde bulunan bir ulusta fazla güçlük çekmeden yaratılabilir. Ne var ki, dışarıdan bir basınç şarttır: her hangi bir gurupun üyeleri yalnız kalmak korkusuyla birbirlerine sarılırlar. Homojenliği en kolay sağlayan şey, ortaklaşa bir büyük tehlikedir. Ancak bu, bir bütün olarak dünyadaki iktidar sorununa bir çözüm sağlamaz. Şu anda, öğelerin birbirleriyle tutuşmasını sağlayan —meselâ savaş gibi— büyük tehlikeleri önlemek isteriz, ama toplumsal işbirliğini yoketmek istemeyiz. Bu, siyasal yönden olduğu kadar, psikolojik yönden de çözümü zor bir sorundur ve analojilere dayanarak yargıda bulunabilirsek, çözüldüğü takdirde, başlangıçta bir ulusun despotizmi altında çözülecek gibi görünmektedir. **Liberum veto**'ya alışmış uluslar arasında serbest işbirliği, 'Ayrılma'dan önceki Polonya aristokrasisi arasındaki kadar güçtür. Burada da, Polonya aristokrasisinde olduğu gibi, ortadan kalkış, sağduyuya yeğ tutulabilir. İnsanlık yönetime muhtaçtır, ne var ki, anarşinin hüküm sürdüğü bölgelerde,

insanlık, önce yalnız despotizme boyun eğecektir. Şu halde, despot da olsa, önce bir hükümet kurma yollarını araştırmamız gerekir; hükümet kavramına iyice alışmadan, hükümet olağan sayılmadan, onu demokratik hâle getirmeği umamayız. 'Mutlak iktidar, örgütlerin kuruluşunda yararlıdır. İktidarın, o iktidar altındaki herkesin yararına kullanılmasını isteyen toplum basıncının gelişmesi daha ağır, ama o derece de emin olur. Din ve siyaset tarihi içinde hiç eksilmeden süregelen bu basınç, ekonomik alanda da kendini göstermeğe başlamıştır.' (1)

Buraya kadar hep kumanda edenlerle, itaat edenler üzerine söz söyledim, halbuki üçüncü bir tip de vardır — yani, çekilenler. Bazı kimseler zorba olmadıkları halde, boyun eğmeyi reddedecek kadar da cesurdurlar. Bunlar toplum yapısına kolay kolay uymazlar ve şu ya da bu şekilde, bir başlarına özgür yaşayabilecekleri bir sığınak ararlar. Bu yaratılıştaki insanlar zaman zaman büyük tarihsel önem kazanırlar. Sözünü ettiğimiz kaçışlar, sığınışlar bazen zihinsel, bazen de fiziksel olur; bazen bir târiki dünya gibi mutlak yalnızlığı, bazen de bir manastır hayatının toplumsal yalnızlığını gerektirir. Zihinsel kaçaklar arasına belirsiz mezheplere bağlı olanlar, bütün ilgilerini masum heveslere, zararsız meraklara verenler ve yalnızca derin, ama önemsiz bilgilerle uğraşanlar girer. Fiziksel kaçaklar arasında ise, medeniyetin sınırlarını arayanlar ve on beş yıl sadece Kızılderililer arasında büyük bir mutluluk içinde yaşıyabilen, 'Amazon bölgesi uzmanı, tabiat bilgini,' Bates

(1) Berle ve Beans, «The Modern Corporation and Private Property» (Modern Şirketler ve Özel Mülkiyet), S. 353. Yazarlar, endüstriel şirketlerden söz ediyor burada.

gibi kâşifler sayılabilir. Târiki dünya yaratılışı, insana ünlülüğün ayartıcılığına karşı koma, kamuoyunun ilgisizliğine ya da çoğunluğun düşmanlığına rağmen önemli işleri yürütebilme ve yürürlükteki yanlışlara karşıt fikirlere varabilme gücünü kazandırdığı için, bazen, mükemmelliğin çeşitli biçimlerinde temel öğe olarak görülür.

Çekilenlerden bazıları aslında iktidar aşkından yoksun değil, iktidara bilinen yollardan ulaşma yeteneğinden yoksundur. Bu gibi kimseler dinsel inanışlara aykırı akımlara önayak olurlar, aziz mertebesine ulaşırlar, tarikat ya da edebiyatta yeni okul kurarlar. Bunlar, hem boyun eğme isteğini hem de başkaldırma dürtüsünü bir arada taşıyan insanları kendilerine çömez olarak bağlarlar; başkaldırma dürtüsü ortodoksluğu önler, boyun eğme isteği ise yeni doktrinlerin eleştirmesiz benimsenmesini sağlar. Tolstoy ve çömezleri bu örneği temsil ederler. Gerçek münzevî tamamiyle başkadır. Bu tipin mükemmel bir örneği, sırf sürgüne gitmiş olmak için iyi Dük'le birlikte sürgüne giden, sonradan da saraya dönmektense kötü Dük'le ormanda kalmağı tercih eden karasevdalı Jacques'tır. Bir çok Amerikalı öncü, uzun zaman güçlüklere, yoksunluklara göğüs gerdikten sonra, tam medeniyet kendi bulundukları yere ulaşınca, çiftini çubuğunu satıp daha Batıya göçmüştür. Bu yaratılıştaki insanlar için dünyanın ortaya koyduğu fırsatlar gittikçe azalmaktadır. Bunların bazıları suç işlemeğe yönelir, bir kısmı huysuz kesilir, topluma karşı bir felsefe güder. Bunlar hemcinsleriyle fazla temasta oluşları sonucunda insan sevmez hale gelirler ve yalnız başlarına kalamadıkları anda da bu insan sevmezlikleri şiddete dönüşür

Çekingenler arasında örgütlenmeyi sadece onların bir öndere boyun eğme dürtüleri değil, aynı zamanda, tümü aynı duyguyu besliyen kalabalığı meydana getirenlerden biri olmalarını hissetmelerinin yarattığı güven duygusu sağlar. Heyecanlı bir mitingde, birisinin amacına sempati duyuldu mu, yakınlaşma ve güvenle karışık bir yücelmişlik gelir insana: paylaşılan duygu yoğunlaşa yoğunlaşa, **ego'**-nun çoğaltılmasının yarattığı yücelmiş bir iktidar duygusu dışında başka hiç bir duyguya yer bırakmaz olur. Toplu heyecan, insana sağduyuyu, insanlığı hatta kendini koruma duygusunu bile unutturan, iğrenç kırımlara girişilmesini mümkün kılan, kahramanca şehit olmağı göze aldıran tatlı bir sarhoşluktur. Bir kere tadı alındı mı, öteki sarhoşluklar gibi bu sarhoşluğa da karşı koymak zordur, ama sarhoşluk, eninde sonunda uyuşukluğa, yorgunluğa sürükler ve ilk ateşin tazelenmesi istendiği zaman, her seferinde bir öncekinden daha güçlü bir kamçılayıcı gerektirir.

Müzikle de, heyecan verici bir olayın seyriyle de sağlanabilen bu duygunun yaratılabilmesi için bir önderin bulunması şart değilse bile, yine de bu duyguyu en kolay ve en genel yoldan bir hatibin sözleri uyandırır. Şu halde, toplu heyecanın verdiği zevk, önderlerin iktidarı içinde önemli bir öğedir. Önder, uyandırdığı duyguları paylaşmak zorunda değildir; o, Shakespeare'in Antonius'u gibi kendi kendine şöyle diyebilir:

Ok yaydan çıktı artık: belâ, bir kere ayaklandın ya sen,
İstediğin yolu seç, git hangi yöne istersen!

Ne var ki, önder, ardından gelenler üzerindeki iktidarından zevk almadıkça kolay kolay başarıya ulaşamaz. Bu

yüzden de önder, başarısını kolaylaştıracak cinsten durumları, başarısını kolaylaştırmağa elverişli gürühları seçme eğiliminde olacaktır. En elverişli durum, tam kararında bir tehlikenin, yani insanlara, ona karşı çarpışacak cesareti verecek kadar ciddî olan, ama korkuyu her şeyin üstüne çıkaracak kadar da yıldırıcı olmıyan bir tehlikenin var olduğu durum — meselâ, korkunç kabul edilen, ama yenilmez sayılmayan bir düşmana savaş açılması gibi bir durumdur. Usta bir hatip savaş isteği uyandırmak istediği zaman, dinleyicilerinde üst üste iki tabaka halinde iki inanç yaratır: bunlardan biri yüzeysel tabakadır ve bu tabakada, büyük bir cesaretin zorunlu olduğunu göstermek için düşmanın gücü büyütülür; alt tabakada ise, zafere kesin bir inan yer alır. Bu iki inanç, şöyle bir sloganda birleştirilebilir: 'haklı, zorluyu yenecektir.'

Hatiplerin istediği kalabalık, düşünmekten çok heyecanlanmağa yatkın, korkular ve bu korkuların sonucu nefretlerle dolu, derece derece uygulanan, ağır işleyen metotlar karşısında sabırsızlık gösteren, hem iyice çileden çıkmış hem de hâlâ bir umut besliyen kalabalıklardır. Hatip, eğer insan erdemlerine inanmıyan biri değilse, kendi çalışmalarını haklı gösteren bir takım inançlara sahip olacaktır; duygunun akıldan daha iyi bir kılavuz olduğunu, fikirlerimize beyinden çok kanla biçim verilmesi gerektiğini, insan hayatındaki en iyi öğelerin tek tek değil, toplu öğeler olduğunu düşünecektir. Eğer hatip, eğitimin dizginlerini de elinde tutuyorsa, bu eğitimi, sırayla yer değiştiren bir talim ve toplu sarhoşluktan ibaret hale getirecek, bilgiyle yargılama ise insanlık dışı bilimin soğuk kölelerine bırakılacaktır.

Bununla birlikte iktidar âşığı bireylerin hepsi hatip

dediğimiz tiplere bağlı değildir. İktidar aşkları mekanizmaya olan hakimiyet tarafından beslenen tamamiyle değişik tipte insanlar da vardır. Meselâ, Bruno Mussolini'nin, Habeşistan savaşında yaptığı hava akınları üzerine anlattıklarını alalım:

'Ormanlık tepeleri, tarlaları ve küçük köyleri ateşe vermek zorundaydık... O kadar eğlenceli bir işti ki... Daha bombalar yere değer değmez beyaz bir duman çıkararak patlıyor, muazzam alevler yükseliyor, kuru otlar hemen tutuşuyordu. Hayvanları düşünüyordum: Yarabbi, nasıl da kaçışıyorlardı... Otomatik bomba hazneleri boşaldıktan sonra, bombaları elimle atmağa başladım... Son derece zevkli bir şeydi bu: Yüksek ağaçlarla çevrili büyücek bir Zariba'ya [1] bombayı isabet ettirmek kolay iş değildi. Samandan yapılmış dama dikkatle nişan aldığım halde ancak üçüncü atışta isabet ettirebiliyordum. İçerdeki hırpaniler damlarının alev aldığını görünce kendilerini dışarı atıp deliler gibi kaçıyorlardı.

'Ateşten bir çember içinde kalan beş bin kadar Habeş hapı yuttu. Cehenneme dönmüştü orası.'

Hatip, başarı kazanmak için büyük çapta sezgi psikolojisine ihtiyaç duyduğu halde, Bruno Mussolini tipindeki havacı, insanların, yanarak ölmenin tatsız bir şey olduğunu bilmeleri olgusunun içine aldığı psikolojiden fazlasına ihtiyaç duymamaktadır zevk almak için. Hatip, eski çağlardan kalma bir tiptir; iktidarı mekanizmaya dayanan insan ise moderndir. Yüzde yüz değil: meselâ, Birinci Pön

(1) Ağaçlar, fundalar, ya da dikenli tellerle çevrili, bir veya birkaç evin bulunduğu yer. (Çev. Notu)

Savaşı sonunda, başkaldıran ücretli askerleri ezmek için Kartaca fillerinin nasıl kullanıldığını ([1]) okuyun; burada da, bilim değilse bile, psikoloji, Bruno Mussolini'nkinin aynıdır. Ama işi orana vurursak, mekanik iktidar, eski zamanlardan çok çağımızın belirgin özelliğidir.

Mekanik iktidara dayanan zümre hakimiyeti psikolojisi, henüz hiç bir yerde tam anlamiyle gelişmiş değildir. Bununla birlikte, yakında gerçekleşmesinden korkulan bir ihtimaldir ve nitelik itibariyle değilse bile, nicelik itibariyle oldukça yenidir. Teknik yönden eğitilmiş bir oligarşinin, uçaklara, donanmalara, güç merkezlerine, motorlu ulaştırmaya v.b. hâkim olarak, uyruklarının hemen hemen tamamiyle isteği dışında bir diktatorya kurması böyle psikolojide pekâlâ gerçekleşebilirdi şimdi. Laputa imparatorluğu, güneşle âsi bir eyâlet arasına girebilme gücü sayesinde ayakta tutulmuştu; aynı derecede korkunç bir şey, bilimsel teknologların meydana getirecekleri bir birlik için de pekâlâ mümkün olabilirdi. Bunlar, serkeş bir bölgeyi, önce doyurup, ışık, ısı, elektrik gücü gibi rahatlıklara alıştırdıktan sonra, bunların hepsinden yoksun bırakıp açlıktan ölüme mahkûm edebilir; o bölgeyi zehirli gazlar bakteriler altında bırakabilirlerdi. Böyle bir durumda karşı koymak boşuna olurdu. Dizginleri ellerinde tutanlar, mekanik yoldan eğitilmiş olacaklarından, sanki insanlar, makinistin kendi çıkarına işleteceği yasalarla yönetilen ruhsuz nesnelermiş gibi, insan hayatına da kendi makinelerine hangi gözle bakmayı öğrendilerse, o gözle bakabilirlerdi. Böyle bir rejimin en belirgin özelliği, daha önceki zorba re-

---

([1]) Diodorus Sicilius, Kitap XXV (parça). Bak. Flaubert'in, «Salambo» adlı eseri.

jimlerin hiç birinde görülmemiş, soğuk bir insaniyetsizlik olurdu.

Bu kitapta benim işlediğim tema, madde üzerindeki iktidar değil, insanlar üzerindeki iktidardır; ne var ki, madde üzerindeki iktidara dayanarak, insanlar üzerinde teknolojik bir iktidar kurmak da mümkündür. Güçlü mekanizmaları kontrolleri altında tutmağa alışmış ve bu kontrol yoluyla insanlar üzerinde iktidar sahibi olmuş kimselerin uyruklarına, dürüstlükten ne derece uzak yoldan olursa olsun yine de insanları ikna etme gücüne dayanan kimselerinkinden çok daha başka, imgesel bir görüş açısından bakmaları beklenebilir. Çoğumuz, hayatımızda bir gün, hiç umursamadan bir karınca yuvasını bozup, meydana gelen kargaşalığı az çok zevkle seyretmişizdir. New York'taki bir gökdelenin tepesinden bakıldığı zaman, aşağıda gidip gelen insanlar artık insan olmaktan çıkar, belli belirsiz bir saçmalık kazanırlar. Jüpiter gibi insan da yıldırımla silâhlanmış olsa, yıldırımı eline geçiren insan, aynen ona karınca yuvasını bozduran isteğe benzer bir dürtüyle, yıldırımı insan kalabalığı içine savurmağa kalkardı. Uçağından Habeşlere bakan Bruno Mussolini'nin duygusunun da böyle bir duygu olduğu anlaşılıyor. Suikaste uğramak korkusundan hep uçaklarda yaşayan, ara sıra, o da ancak yüksek dağ doruklarına ya da deniz üzerindeki sal biçimi alanlara inen bir hükümet tasavvur ediniz. Böyle bir hükümetin, uyruklarının mutluluğu için derin bir kaygı besliyeceği düşünülebilir mi? Tam tersine, böyle bir hükümetin uygulamada, uyruklarına tıpkı eli altındaki makinelere baktığı gözle, sanki onlar kişiliği olmıyan şeylermiş gibi bakması, ama o uyrukların makine olmadıklarını gösteren her hangi bir belirti ortaya çıktığı zaman da, kendi ortaya at-

tıkları aksiyomlar astları tarafından tartışılan kişilerin soğuk gazabına kapılıp, karşı koyanları, en az zahmetli bir yoldan, ama bu yol ne olursa olsun, ortadan kaldırmağa kalkışması ihtimali daha akla yakın değil mi?

Okur, bütün bunları gereksiz bir kâbustan ibaret sayabilir. Keşke ben de böyle düşünen okurun görüşünü paylaşabilseydim. Ben kuvvetle inanıyorum ki, mekanik güç yepyeni bir düşünüş tarzı yaratma yolundadır; işte bu yüzden de, bence, hükümetleri kontrol altına alma yolları araştırmanın önemi, çağımızdaki, eski zamanlara oranla çok daha büyüktür. Teknik ilerlemeler yüzünden Demokrasi çok güçleşmiş olabilir, ama çok daha önemli bir hale gelmiş olduğu da gerçektir. Eli altında sınırsız mekanik güç bulunduran insan, eğer kontrol edilmezse kendini bir tanrı gibi —Hristiyanların Sevgi Tanrısı değil, putperestlerin Tor'u, Vulkan'ı— hissedebilir.

Leopardi, volkanik hareketin Vezüv yamaçlarında neler yaptığını şöyle tasvir ediyor:

Hayat izi bırakmayan köinür tozlarıyla örtülü,
Bir başına dolaşan hacının ayak sesleriyle yankılanan
Eğri büğrü, kambur kumbur donmuş lavadan
Kabartmalarla örtülü;
Yılanın güneş altında halka olup pusuya yattığı,
Bir yarın içinden,
Göz göz olmuş kayaların üzerinden aşan
Bir tavşanın kendini yuvasına attığı bu yerler
Vaktiyle burada mutlu çiftçiler orak sallardı,
Toprak işlenirdi burada, sararan başaklar vardı,
Sığırlar böğürür, sürüler otlardı; ve buralarda
Bağlar, bahçeler, saraylar:

İKTİDAR

Güçlü beylerin boş vakitlerinde baş dinlediği,
En çok sevdiği yerlerdi bunlar; ve buralarda
Ünlü kasabalar vardı,
Ne yazık ki, o amansız dağ, gürleyerek ağzını açtı,
Ateş kusarak, ergimiş madenden selleriyle
Hepsini bir anda mahvetti bütün insanlariyle.
Şimdi burada, koskoca bir harabe
Yerin altında yatıyor yekpare.

Bugün aynı sonuçları insanlar kendi elleriyle alabilirler. Vaktiyle Guernica'da almışlardı buna benzer sonuçlar; belki çok yakında, Londra'nın henüz ayakta durduğu yerde de alırlar. Böylesine bir yıkım yoluyla hâkimiyete ulaşan bir oligarşiden insanlık ne hayır bekliyebilir? Yeni tanrıların yıldırımlariyle yıkılacak yer Londra değil, Berlin de olsa, Roma da olsa, Paris de olsa, böyle bir işten sonra, bu işi yapanların kişiliğinde bir parçacık bile insanlık yaşar mı artık?

Vaktiyle biraz insanca duyguları bulunanlar merhametlerini baskı altında tutmak için kendilerini zorlamaktan çıldırmazlar ve merhametlerini baskı altında tutmak ihtiyacında bulunmayanlardan bile korkunç hale gelmezler mi?

Eskiden insanlar sihirli güçler elde etmek için ruhlarını Şeytana satarlarmış. Bugün insanlar bu güçleri bilim yoluyla elde ediyor ve birer şeytan haline gelmek zorunda görüyorlar kendilerini. Kudret zararsız hale getirilmedikçe ve şu ya da bu fanatik zorbalar grupunun değil beyazı, sarısı karasıyle, faşisti, komünisti, demokratiyle bütün insanlığın hizmetine verilmedikçe dünya için bir umut yoktur; zira fen şunu kaçınılmaz hale getirmiştir: ya bütün insanlar yaşayacak, ya bütün insanlar ölecek.

Bölüm III

İKTİDARIN BİÇİMLERİ

İKTİDAR, alınması düşünülen sonuçların ürünü olarak tanımlanabilir. Böyle olunca da iktidar, nicel (quantitative = kemmî) bir kavramdır: aynı isteklere sahip iki kişiden biri, ötekinin gerçekleştirdiği bütün istekleri ve bunların yanısıra daha başka istekleri de gerçekleştirirse, ondan daha iktidarlıdır. Ne var ki, biri bir grup isteği, öteki de başka bir grup isteği gerçekleştiren iki kişinin iktidarları arasında bir ölçüştürme yapmağa imkân yoktur; meselâ, her ikisi de iyi resimler yapıp zengin olmak isteyen ve biri iyi resimler yapmağı, öteki de zengin olmayı başaran iki ressamdan hangisinin daha fazla iktidara sahip bulunduğunu kestiremeyiz. Bununla birlikte rahatlıkla şöyle söyleyebiliriz: kabaca, eğer A gerçekleştirmeyi düşündüklerinin çoğunu, B de gerçekleştirmeyi düşündüklerinin azını gerçekleştirmişse, A'nın iktidarı B'ninkinden fazladır.

İktidarın, her biri kendine göre insan ihtiyaçlarını doyurma kudretine sahip biçimleri, çeşitli yollardan sınıflan-

dırılabilir. Evvelâ, insanlar üzerinde iktidar ve ölü madde ya da hayatın insan dışındaki biçimleri üzerinde iktidar vardır. Ben başlıca, insanlar üzerindeki iktidarı ele alacağım, ama modern dünyadaki değişmenin belli başlı nedeninin de fenne borçlu bulunduğumuz, madde üzerindeki gittikçe artan iktidar olduğunu hatırlamak gerekecektir.

İnsanlar üzerindeki iktidar, bireylerin etki altına alınış tarzına ya da bireylerin etki altına alınması için kurulmuş örgütlerin tipine göre sınıflandırılabilir.

Birey şu yollardan etki altına alınabilir: A. Bedeni üzerine doğrudan doğruya bir güç uygulayarak (meselâ, hapsederek, öldürerek); B. Kandırma ve belli bir yöne sevketme aracı olarak mükâfat ya da ceza vererek (meselâ, iş vermek veya işsiz bırakmak); C. Fikirlerini etkileyerek (meselâ, en geniş anlamıyla propaganda). En son sınıflandırma başlığı altına, başkalarında bulunması istenilen alışkanlıkların, meselâ askerî talim yoluyla yaratılması fırsatını da almak zorundayım; yalnız burada bir tek fark vardır, o da, bu durumda eylemin, fikir denilebilecek ansal bir aracı (intermediary = mutavassıt) bulunmaksızın sonuç olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu iktidar biçimleri en yalın, en basit halleriyle, sahteciliğin ve yapmacıklılığın zorunlu sayılmadığı, hayvanlarla olan ilişkilerimizde görülür. Belinden bağlanan iple, ciyak ciyak bağırtılarak geminin ambarına indirilen domuzun bedenine doğrudan doğruya bir fiziksel güç uygulanıyor demektir. Öte yandan, atalar sözündeki gibi, burnunun ucuna sallandırılan havucun ardı sıra giden eşeği, böyle yapmakta kendi çıkarı bulunduğuna aklını yatırmak suretiyle, bizim istediğimiz gibi hareket etmeğe yöneltmiş olu-

yoruz. Bu iki örnek arasında ise, mükâfatlar ve cezalar yoluyla birtakım alışkanlıklar kazandırılmış olup, bu yoldan istenileni yerine getiren hayvanlar bulunmaktadır; ayrıca, daha başka bir yönden, koçları zorla sürüklenerek iskeleden geçirilince bütün sürünün onun ardı sıra isteye dileye gitmesi örneğindeki gibi, gemiye binmeğe kandırılan koyunlar da buna eklenebilir.

Bütün bu iktidar biçimlerinin insanlar arasında da örnekleri vardır.

Domuz örneği, askerî güçle polis gücünü temsil eder.

Havucun ardı sıra giden eşek, propaganda gücünün tipik bir örneğidir.

İstenileni yerine getiren hayvanlar, 'eğitimin' gücünü gösterir.

Zorla sürüklenen önderlerinin ardı sıra isteyerek giden koyunlar, çok görüldüğü üzere, çok sayılan ve sevilen bir önderin her hangi bir klik'e ya da parti şeflerine bağlanmış bulunmasının söz konusu olduğu zamanlardaki parti siyasetini temsil eder.

Aezop tarzı bu analojileri Hitler'in yükselişine uygulayalım. Havuç, Nazi programı (meselâ, faizin kaldırılmasıyla ilgili bölümü) idi; eşek de, orta sınıfın aşağı tabakaları. Koyunlar ile önder, Sosyal Demokratlar ile Hindenburg'du. Domuzlar (sadece başlarına gelen felâketler bakımından), toplama kamplarındaki kurbanlar'dı; istenileni yerine getiren hayvanlara gelince, onlar, Nazi selâmı veren milyonlardır.

En önemli örgütler, uyguladıkları gücün cinsine göre aşağı yukarı ayırdedilebilir. Ordu ile Polis, beden üzerine zorlayıcı güç uygular; ekonomik örgütler, esas itibariyle,

teşvik edici ve vazgeçirici olarak mükâfatlarla cezalara başvurur; okullar, kiliseler ve siyasal partiler fikirleri etkilemeyi hedef tutar. Ne var ki, her örgüt en karakteristik gücünün yanısıra başka güç biçimleri de uyguladığından, aralarındaki ayrımlar kesin çizgilerle çizilmiş değildir.

Yasa gücü bu karmaşıklıkları ortaya koyacaktır. Yasa gücünün en son sınırı, Devletin zorlayıcı gücüdür. Doğrudan doğruya fiziksel zorlamamanın (bazı sınırlamalarla) Devlete ait bir ayrıcalık oluşu medenî toplulukların belirgin niteliği, Yasa da, Devletin kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde bu ayrıcalığı kullanmak için başvurduğu belirli bir takım kuralların tümüdür. Ne var ki, Yasa, cezayı sadece istenmeyen edimleri (amel, fiil) fiziksel bir şekilde olanaksız kılmak amaciyle değil, aynı zamanda bir ikna aracı olarak da kullanır; meselâ, para cezası bir edimi olanaksız kılmaz, sadece çekici olmayan hale getirir. Bundan başka —ve bu çok daha önemli bir husustur— Yasa, kamu oyunun desteğini sağlamadığı zaman hemen hemen tamamiyle güçsüzdür; bunun en güzel örneğini de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ya da İrlanda'da 1880'lerdeki İçki Yasağı sırasında kaçakçıların, halkın çoğunluğunun sempatisini kazanmış olması ortaya koyar. Bundan ötürü Yasa, etkili bir iktidar olarak, polisin yetkilerinden çok fikir ve oya dayanır. Yasa'dan yana olmanın derecesi, bir topluluğun belirgin niteliklerinin en önemlilerinden biridir.

Bu bizi geleneksel iktidar ile yeni kazanılmış iktidar arasında zorunlu bir ayırım yapma durumunda bırakıyor. Geleneksel iktidar sırtını alışkanlık gücüne dayamıştır; o yüzden ne ikide birde kendini haklı göstermek, ne de her hangi bir muhalefetin kendisini devirebilecek güçte olma-

dığını durmadan ispat etmek zorundadır. Ayrıca, geleneksel iktidar, hemen hemen her zaman, hükümdara karşı koymanın kötü olduğu anlamını taşıyan dinsel ve dinsel olmayan inançlardan yararlanır. Bu yüzden de geleneksel iktidar, ihtilâl iktidarının ya da zorla ele geçirilmiş iktidarın güvenebileceğinden çok daha büyük ölçüde kamu oyuna güvenebilir. Bunun az çok zıt iki türlü sonucu vardır: bir yandan, geleneksel iktidar kendini güven altında hissettiği için, ihanete uğramak korkusuyla tetikte durmaz ve fazla hareketli siyasal zorbalıktan kaçınabilir; öbür yandan, çok eskiden kalma kurumların inatla tutunduğu yerlerde, iktidar sahiplerinin her zaman düşmek eğiliminde oldukları adaletsizlikler ezelî göreneğin onayıyla karşılanır ve bundan ötürü, halkın desteğini sağlamayı uman yeni biçim bir hükûmet yönetimi için düşünülemeyecek kadar gözebatıcı olabilir. Fransa'daki terör dönemi ihtilâl, **corvée** (1) ise geleneksel istibdat tipine örnektir.

Geleneğe ya da onaya dayanmayan iktidara ben 'yalın' iktidar diyorum. Yalın iktidarın belirgin nitelikleri, geleneksel iktidarın belirgin niteliklerinden büyük çapta ayrılır. Geleneksel iktidarın tutunduğu yerde, rejimin karakteri, hemen hemen sınırsız ölçüde, onun kendini güven altında hissedip, hissetmeyişine bağlıdır.

Yalın iktidar genellikle askerî olup, ya bir iç istibdat biçimini ya da ülke dışında yapılan bir fetih biçimini alabilir. Yalın iktidarın önemi, özellikle ikinci biçimi içinde gerçekten de çok büyüktür — bence, bir çok 'bilimsel' tarihçinin kabul etmek istediğinden de büyüktür. Büyük İskender'le Jül Sezar, muharebeleriyle tarihin bütün gidişini

(1) Angarya. (Çev. Notu)

değiştirmişlerdir. Ne var ki, birincisi olmasaydı, Yunanca yazılmış Dört İncil bulunmaz ve Roma İmparatorluğu sınırları içinde Hristiyanlık vaazedilemezdi. İkincisi olmasa, Fransızlar, Lâtince kökten gelen bir dil konuşamazlar ve Katolik Kilisesi de ortaya çıkamazdı. Beyazların Amerika Kızılderililerine askerî üstünlükleri, kılıç iktidarının daha da inkâr edilmez bir başka örneğidir. Silâh gücüyle fethin medeniyetin yayılmasındaki rolü, her hangi başka tek bir aracın rolünden çok daha büyük olmuştur. Ama yine de askerî iktidar, bir çok hallerde, servet, teknik bilgi ve kör inançlar gibi başka başka biçimlerdeki güçlere dayanır. Durumun her zaman için böyle olduğunu söylemek istemiyorum; meselâ, İspanya Tahtı Veraset Savaşında, Marlborough'ların dehası sonucu belirleyen esas olmuştur. Ne var ki, bunu genel kuralı bozmayan bir istisna saymak gerekir.

Geleneksel biçimde bir iktidar sona erdiği zaman onun yerini yalın iktidar değil, nüfusun çoğunluğunun ya da büyük azınlığının onayı ve isteği üzerine kumanda eden bir ihtilâlci otorite alır. Meselâ, Bağımsızlık Savaşında, Amerika'da bu böyle olmuştur. Washington'un otoritesinde, yalın iktidarın belirgin niteliklerinden hiç biri yoktu. Aynı şekilde, Reformasyon sırasında, Katolik Kilisesinin yerini almak üzere yeni Kiliseler kuruldu; bunların başarıları da, zordan çok onaya dayanıyordu. İhtilâlci bir otorite, eğer fazla zora başvurmadan yerleşmeği başarmak niyetindeyse, geleneksel otoritenin ihtiyaç duyduğundan çok daha büyük ve çok daha canlı bir halk desteğine muhtaçtır. 1911'de Çin Cumhuriyeti ilân edildiği zaman, yabancı eğitim görmüş kimseler parlâmanter bir Anayasa kararı verdiler, ne var ki, halk uyuşuk olduğundan, rejim, Anayasaya mu-

halif Tuçunlar (askerî valiler) idaresinde hemen yalın bir iktidar halini alıverdi. Daha sonra Kuo - Min - Tang tarafından sağlanan birlik ise parlâmantarizme değil, milliyetçiliğe dayanıyordu. Aynen buna benzer şeyler Lâtin Amerika'da sık sık olagelmiştir. Bu durumların hepsinde de, Parlâmento'nun otoritesi, eğer başarı kazanacak kadar halk desteği sağlayabilseydi, ihtilâlci olurdu; ne var ki, aslında muzaffer olan askerî iktidar, yalın iktidardı.

Geleneksel, ihtilâlci ve yalın iktidar arasındaki ayırım psikolojiktir. Geleneksel iktidara, geleneksel sıfatını verişim, bunun eskiden kalma biçimlere sahip oluşundan değildir: böyle bir iktidar aynı zamanda, kısmen göreneğe dayanan saygıya da hâkim olmak zorundadır. Bu saygı kaybolduğu oranda, geleneksel iktidar derece derece yalın iktidara geçer. Bu süreci Rusya'da, ihtilâl hareketinin derece derece gelişerek 1917'deki zaferine ulaşmasında görmek mümkündür.

İktidara ihtilâlci sıfatını, bu iktidar, Protestanizm, Komünizm ya da ulusal bağımsızlık gibi yeni bir akide, program ya da güçlü istek çevresinde birleşmiş büyük bir grupa dayandığı zaman veriyorum. Yalın iktidara yalın sıfatını, bu iktidar bireylerin ve grupların sadece iktidarseven dürtülerine dayandığı ve uyruklarının işbirliğini sağlayacağı yerde, korkutmak yoluyla boyun eğmelerini sağladığı zaman veriyorum. Görüleceği üzere iktidarın yalınlığı bir derece meselesidir. Demokratik bir ülkede, hükûmet iktidarı, muhalif siyasal partilere göre yalın değil, ama inanmış bir anarşiste göre yalındır. Aynı şekilde, din yüzünden insanlara eza cefa edildiği yerlerde Kilise iktidarı, yerleşmiş

dinsel inançlara karşı gelenlere göre yalındır, ama o inançlara körü körüne bağlı günahkârlara göre yalın değildir.

Konumuz bir başka noktada daha ikiye ayrılıyor, bu da, örgütlerin iktidarıyla, bireylerin iktidarı arasında oluyor. Örgütlerin iktidar sahibi olması başka şey, bireyin bir örgüt içinde iktidar sahibi oluşu ise bambaşka bir şeydir. Her ikisi de, pek tabiî, kendi aralarında ilişki halindedir: eğer Başbakan olmak isterseniz, sizin kendi Partiniz içinde iktidar sahibi olmanız, Partinizin de ulus içinde iktidar kazanması gerekir. Ama eğer geleneksel ilkenin çöküşünden önce yaşamış olsaydınız, ulusun siyasal kontrolünü ele geçirebilmeniz için, krallığın varisi olmanız gerekecekti; ama buna rağmen, bu durum size başka uluslara boyun eğdirebilme iktidarını vermeyebilirdi, zira bunun için, çoğunlukla veliahtların yoksun bulundukları başka niteliklere ihtiyacınız olacaktı. İçinde yaşadığımız çağda da, plütokrasinin geniş ölçüde kalıtıma dayandığı yerlerde, ekonomik alanda buna benzer bir durum hâlâ görülmektedir. Fransa'daki iki yüz plütokratik aileyi ve bunlara karşı kamu oyunu harekete geçiren Fransız Sosyalistlerini düşününüz. Ne var ki, plütokrasi arasında, sülâleler, İlâhî Adalet ilkesinin geniş yığınlar tarafından benimsenmesini sağlayamadıklarından tahta oturdukları zamanlardaki eski süreklilikleri̇ni kaybetmişlerdir. Yükselmekte olan büyük bir bankerin kendi öz kardeşini yoksulluğa düşürmesini, bu iş kurallara göre yapıldığı ve yıkıcı yenilikler getirilmediği sürece, kimse Tanrıya karşı bir saygısızlık saymaz.

Çeşitli tipteki örgütler başa çeşitli tipte bireyleri getirir; toplumun çeşitli halleri için de durum aynıdır. Bir çağ, tarihte, göze çarpan bireyleri yoluyla görülür ve açık karekterini bu insanların karakterlerinden alır. Önemin de-

gışması için gerekli nitelikler değiştikçe, önemli adamlar da değişir. On ikinci yüzyılda Lenin gibi, şimdiki yüzyılda da Arslan Yürekli Rişar gibi adamların bulunduğu varsayılabilir; ne var ki, tarih bunları bilmez. Bir an için çeşitli iktidar tiplerinin ne cins bireyler yarattığını düşünelim.

Geleneksel iktidar bizde, 'centilmen' fikrinin doğmasına yol açmıştır. Bu, aşiret reislerinin sihlrli niteliklerinden, kralların ulûhiyyetine, oradan şövalyeliğe, şövalyelikten de mavi kanlı aristokrata kadar gelen, uzun tarihli bir kavramın az çok dejenere olmuş bir biçimidir. İktidarın geleneksel olduğu yerde, hayranlık duyulan nitelikler, bol bol boş vakte ve tartışmasız üstünlüğe sahip bulunmanın yarattığı niteliklerdir. İktidarın monarşik olmaktan çok aristokratik olduğu yerde, terbiye içine, kendinden aşağı sınıftan kişilerle ilişkide kendini sertliğe başvurmadan kabul ettirmeye ek olarak, eşit olanlara da incelikle davranmak girer. Ama geçerli terbiye kavramı ne olursa olsun, sadece ve sadece, iktidarın, geleneksel iktidar biçimi içinde bulunduğu (ya da son zamanlara kadar olduğu) yerlerdedir ki, insanlar davranışlarının inceliğine göre ölçülür. **Bourgeois gentilhome**'u, hayatları boyunca toplumsal davranış incelikleri üzerinde durmaktan başka hiç bir şey yapmamış bir kadın ve erkek topluluğuna burnunu soktuğu zaman gülünç düşer. 'Centilmen'e duyulan hayranlıktan zamanımıza kalabilen taraf, kalıtım yoluyla elde tutulan servete dayanır ve ekonomik iktidarla birlikte siyasal iktidar da babadan oğula geçmez olduğu takdirde hızla yokalmağa mahkûmdur.

İktidarın gerçek ya da sözde bilgi ve hikmet yoluyla kazanıldığı yerde, çok değişik bir karakter tipi ön plâna çıkar. Bu tip iktidarın en önemli iki örneği Çin ile Katolik

Kilisesidir. Bu örnekten zamanımızda, eskisine oranla çok az şey kalmıştır; Kilise dışında, İngiltere'de bu iktidar tipinden çok şey bulunmaktadır. Ne tuhaftır ki, bilgi diye yutturulan iktidarın en güçlü olduğu yer vahşi topluluklardır ve bu topluluklarda medeniyet ilerledikçe bu iktidar da gücünü yitirir. 'Bilgi' dediğim zaman, bunun içine, pek tabiî, büyücülerin ve sihirbazlarınki gibi varsayılı (farazî) bilgiyi de sokuyorum. Lhasa Üniversitesinde Doktor Payesi alabilmek için yirmi yıllık bir çalışmada bulunmak gerekir, bu paye ise, Dalay Lama'nınki dışında bütün yüksek mevkilere çıkabilmek için şarttır. 1000 yıllarındaki Avrupa'nın durumuyla bu durum arasında hemen hemen hiç bir ayrılık yok gibidir, nitekim Papa II. Silvester kitap okuduğu için sihirbaz olarak ün yapmış, bunun sonucunda da, metafizik dehşet saçma yoluyla Kilisenin iktidarını arttırabilmişti.

Allâme, onu tanıdığımız haliyle rahiple aynı soydandır; ne var ki eğitimin yaygınlaşması onun iktidarını elinden almıştır. Allâmenin iktidarı kör inançlara, yani, geleneksel bir sihire ya da kutsal kitaba duyulan saygıya dayanır. Taç Giyme Törenine İngilizlerin verdikleri önemde ya da Amerikalıların Anayasaya duydukları saygıda görüleceği üzere, bu kör inançlardan İngiliz dili konuşulan ülkelerde hâlâ bir şeyler yaşamaktadır; bu yüzden, Canterbury Başpiskoposu ile Yüce Mahkeme Yargıçları, eski bilginlerin geleneksel iktidarına hâlâ bir miktar sahiptir. Ne var ki, bu, Mısır rahiplerinin ya da Çinli Konfüçyen bilginlerinin iktidarlarının soluk bir hayaletinden başka bir şey değildir.

Centilmenin tipik erdemi onur ise, bilgi yoluyla iktidar sahibi olan adamın tipik erdemi de hikmettir. Bir in-

sanın hikmet sahibi olarak ün kazanması için, derin ve belirsiz yığınla bilgisi varmış, tutkularına hâkimmiş ve insan yaratılışının çeşitli görünüşleri konusunda çok tecrübeliymiş gibi görünmesi gereklidir. Bu niteliklerin bir kısmını sadece yaşın verdiği sanılır, 'presbyter, seigneur' gibi deyimlerin saygı ifade eden deyimler oluşu işte burdan ileri gelir. Çinli dilenci gelip geçenlere, 'büyük yaşlı efendi' diye hitap eder. Ama hikmet sahibi adamların iktidarının örgütlendiği yerde, papazlar ya da okumuşlardan meydana gelen bir şirket vardır ve bütün bilginlerin bu adamların meydana getirdiği grupta toplandığı varsayılır. Bilge, savaşçı şövalyeden çok değişik bir tiptir ve hüküm sürdüğü yerde çok değişik bir toplum meydana çıkar. Çin ve Japonya bu iki tip arasındaki zıtlığın güzel bir örneğini meydana getirir.

Bugün medeniyet dünyasında bilgi, eskisine oranla çok daha büyük bir rol oynadığı halde, yeni bilgiye sahip olanlar arasında iktidarın, bilgilerine eş oranda gelişmemiş bulunuşuna, bu garip olguya daha önce de işaret ettik. Elektrikçi ya da telefoncu her ne kadar rahatımıza (veya rahatsızlığımıza) hizmet eden acaip şeyler yapıyorlarsa da, biz onlara ne birer büyücü gözüyle bakıyoruz, ne de, kendilerini kızdırdığımız takdirde gökten yıldırım yağdırabileceklerini düşünüyoruz. Bunun sebebi, fen bilgisinin, güç olmakla birlikte, esrarengiz olmayıp, öğrenmek için gerekli zahmete girmeği göze alan herkese açık bulunuşudur. Bundan ötürü, modern allâme insanda saygıyla karışık bir korku uyandırmaz, sadece bir müstahdem olarak kalır; allâme, Canterbury Başpiskoposu gibi bir kaç örnek dışında, kendinden öncelere iktidar sağlıyan sahte parlaklığı kalıt alamamıştır.

Gerçek şudur ki, bilginlere uygun görülen hiç bir zaman gerçek bilginlere gösterilmemiş, sözümona sihirli güçlere sahip olanlara gösterilmiştir. Bilim insanlara doğanın gerçek yüzünü az çok tanıtmakla büyüye inanışı, bundan dolayı da allâmeye duyulan saygıyı ortadan kaldırmıştır. Böylece durum şu sonuca varmıştır bugün: fen adamları, zamanımızı daha önceki çağlardan ayıran niteliklerin temel nedenleri oldukları ve keşifleri, icatları yoluyla olayların gidişini son derece etkiledikleri halde, birey olarak, hikmetlerinden ötürü, Hindistan'daki çıplak bir fakirin ya da Malenezya'daki bir büyücünün sahip olabileceği kadar büyük ün sahibi değillerdir. Kendilerine gösterilen saygının yine kendi çalışmalarından ötürü azaldığını gören allâmeler, modern dünyaya karşı bir hoşnutsuzluk duyar olmuşlardır. Bu hoşnutsuzluğu en çok duyanlar Komünizm'e kayarlar, hoşnutsuzlukları derin olanlar ise fildişi kulelerine kapanırlar.

Büyük ekonomik örgütlerin gelişmesi yeni bir tip iktidarlı birey doğurmuştur; bu, kendisine Amerika'da verilen adla, 'executive' [1] tiptir. Tipik 'executive' başkaları üzerinde çabuk karar verebilen, karşısındakinin hemencecik ruhunu okuyuveren, demirden iradeye sahip bir kişi izlenimi bırakır ve onları etkisi altına alır; bu tipin güçlü çene kemikleri bulunması, dudaklarının sımsıkı kapalı olması ve her zaman kısa, öz konuşabilmesi gerekmektedir. Yine bu tip, akranlarına saygı, asla birer hiç olmıyan astlarına ise güven telkin edebilmelidir. O, büyük bir generalle, büyük bir diplomatın niteliklerini kendinde birleştirmiş

---

(1) Plânları ve amaçları yerine getirmeğe uygun nitelikte olan.
(Çev. Notu)

olmalıdır: savaşmada amansızlık, görüşmelerde ise ustaca bir esneklik yeteneği. İşte insanlar önemli ekonomik örgütlerin kontrolünü bu gibi nitelikler sayesinde ellerinde tutarlar.

Siyasal iktidar, demokrasilerde, buraya kadar gözden geçirdiğimiz üç tipten çok değişik bir başka tipin elinde bulunmak eğilimdedir. Başarı kazanmak isteyen bir politikacı önce kendi örgüt mekanizmasının güvenini kazanabilmeli, ondan sonra da, seçmenlerin çoğunluğunda bir dereceye kadar heyecan uyandırabilmelidir. İktidara geçme yolundaki bu iki aşama için gerekli nitelikler asla özdeş olmadığı gibi, pek çok politikacı bu her iki aşama için gerekli iki ayrı grup niteliklerden sadece bir grupuna sahiptir. Amerika Birleşik Devletlerinde Cumhurbaşkanı adaylarının, kendilerini parti idarecilerine sevdirebilme sanatına sahip bulundukları halde, halk çoğunluğunun imgelemini harekete geçiremiyen kişiler olduğu sık sık görülen bir şeydir. Bir kural olarak bu tip adaylar her zaman yenilgiye uğrarlar, ama parti idarecileri bunların yenilgiye uğrayacağını önceden göremez. Bununla brilikte, bazen, parti örgütü bir adayın zafer kazanmasını sağlayabilir de; bu gibi durumlarda, seçimlerden sonra, kazanan adaya parti örgütü hâkim olur ve o kişi hiç bir zaman gerçek iktidara sahip olamaz. Bazen de tam tersine bir adam kendi mekanizmasını yaratabilme gücüne sahiptir; III. Napolyon, Mussolini ve Hitler bu tipin örnekleridir. Daha genel olarak, gerçekten de başarılı bir politikacı, zaten var olan bir mekanizmayı kullandığı halde, o mekanizmaya eninde sonunda hâkim olabilen ve onu kendi iradesine köle edebilen kişidir.

Bir demokraside, politikacıyı başarılı yapan nitelikler,

ahvalin karakterine göre değişir; ahvalin sükûnet içinde bulunduğu zamanlarda gerekli olan niteliklerle, savaş ya da ihtilâl ahvali içinde gerekli olan nitelikler aynı değildir. Sakin ahvalde, bir politikacı, metanet ve sağduyu sahibi olduğu izlenimini bırakarak başarı kazanabilir, ama heyecanlı ahvalde bunlardan daha fazlası gerekmektedir. Bu gibi ahvalde etkileyici bir hatip olmak zorunluğu vardır — bununla birlikte yerleşmiş anlayışa uygun bir şekilde güzel ve sânatlı konuşma yeteneğine sahip bulunmak da şart değildir, zira Robespierre de, Lenin de güzel konuşma sanatından yoksun, ama kararlı, tutkulu ve cesurdular. Tutku, soğuk ve kontrol altına alınmış da olsa, mutlaka bulunmalı ve duyurulmalıdır. Heyecanlı ahvalde politikacının ne yargılama gücüne, ne nesnel olguları kavrama yeteneğine, ne de bir parçacık hikmete ihtiyacı vardır. Onun için gerekli olan biricik şey, insan yığınlarının tutkuyla istedikleri şeyin elde edilebileceğine, kendisinin de amansız azmi sayesinde bunu elde edebilecek insan olduğuna, o insan yığınlarını inandırabilme yeteneğine sahip bulunmaktır.

En başarılı demokrat politikacılar, demokrasiyi kaldırıp diktatör olabilen politikacılardır. Bu, pek tabii, ancak belirli koşullar altında mümkün olabilir; böyle bir şeyi on dokuzuncu yüzyıl İngilteresinde hiç kimse gerçekleştiremezdi. Ama böyle bir şeyin gerçekleştirilmesi olanağı bulunduğu zaman da, bu, demokrat politikacılarda, hiç değilse heyecanlı ahvalde bulunması zorunlu olan niteliklerin aynını, aynı derecede gerektirir. Lenin, Hitler ve Mussolini yükselişlerini demokrasiye borçluydular.

Ortada kurulmuş bir diktatörlük varken bir kimsenin ölen bir diktatörün yerini alması için gerekli niteliklerle,

başlangıçta diktatörlüğün kurulması için gerekli nitelikler birbirinden tamamiyle ayrıdır. Kalıtım yoluyla babadan oğula geçen iktidarların devrilişinde, perde arkasından bir örgütü yönetme, entrika ve Sarayın gözüne girme, çok önemli metotlardır. İşte bu yüzden diktatörlükler, kurucularının ölümünde nsonra karakterlerini mutlaka ve büyük ölçüde değiştirir. Her hangi bir diktatörün yerine geçmek için gerekli nitelikler, rejimin kurulması için gerekli niteliklerden genellikle çok daha az etkileyici olduğundan, kurucunun malar görülmesi ve sonunda başka bir sisteme geçilmesi maalr görülmesi ve sonunda başka bir sisteme geçilmesi ihtimali çoktur. Bununla birlikte, modern propaganda metotlarının, Devlet'in Başına, onun kendi kendine sevgi kazandıracak niteliklerini ortaya dökmesine ihtiyaç bırakmadan halkın sevgilisini kazandırmak suretiyle, bu eğilime başarıyla tepki uygulayacağı umulur. Bu metotların ne dereceye kadar başarılı olacağını şimdiden kestirmek mümkün değildir.

Bireylerin, şu ana kadar üzerinde durmadığımız bir iktidar biçimi daha vardır ki, bu da perde arkası iktidarıdır. Saray nedimlerinin, entrikacıların, casusların iktidarı bu tip iktidardır. Bütün büyük örgütlerde dizginleri ellerinde bulunduran kişilerin iktidarı hatırı sayılır derece oldu mu, bu kişilerden daha önemsiz adamlar (ya da kadınlar) ortaya çıkar ve kişisel metotlarla önderlerine söz geçirebilme olanağını elde ederler. Perde arkasından adam ya da örgüt yönetenlerle parti şefleri, tekniklerinin değişik olmasına rağmen aynı tipe dahildirler. Bunlar kendi arkadaşlarını kimseye sezdirmeden kilit noktolarına getirir ve böylelikle, zamanı gelince örgütü ellerine geçirirler. Kalıtım yoluyla geçmiyen bir iktidar biçimi olan diktatörlüklerde, dikta-

tör ölünce bu tip adamlar onun yerini almağı umabilirler; bununla birlikte, bu tip adamlar ön plâna geçmeyi tercih etmezler genellikle. Bunlar, şan ve şereften çok iktidar seven kimselerdir; çoğunlukla da toplumsal bir çekingenlikleri vardır. Bazen de bunlar, Doğu hükümdarlıklarındaki hadım ağaları ya da başka yerlerdeki kral metresleri gibi, şu veya bu sebeple önderlik ünvanını taşıyabilme olanağından yoksundurlar. Nominal iktidarın kalıtsal olduğu yerlerde bunların etkileri en yüksek noktaya ulaşır, iktidarın kişisel bir hüner ya da çaba mükâfatı olduğu yerlerde ise en aşağı noktaya düşer. Bununla birlikte bu gibi kimseler, en modern hükûmet biçimlerinde bile, sıradan insanlara esrarlı görünen bakanlıklarda mutlaka büyük etki sahibi olurlar. Zamanımızda bu bakanlıkların en önemlileri maliye ve dışişleri bakanlıklarıdır. II. Kayser Wilhelm'in zamanında, Baron Holstein (Alman Hariciye Nezareti'nin daimî başı) hemen hemen hiç halk içine çıkmadığı halde sınırsız bir iktidar sahibiydi. Bugün de İngiliz Dış Bakanlığı daimî memurlarının iktidarlarının ne derece büyük olduğunu bilemiyoruz; bunu öğrenmek için gerekli belgeler belki bir gün çocuklarımızın eline geçer.

Perde arkası iktidarına sahip olabilmek için gerekli nitelikler bütün öbür iktidar biçimlerine sahip olabilmek için değilse bile, bir kural olarak, istenilmiyen niteliklerdir. Saray nedimlerine ya da perde arkasındakilere fazla iktidar sağlıyan bir sistem de, işte bu yüzden, genellikle kamu yararına işleyen bir sistem değildir.

Bölüm IV

RUHBAN SINIFI İKTİDARI

BU ve bundan sonraki bölümde, eski zamanlarda en çok önem kazanmış iki geleneksel iktidar biçimini, yani, ruhban sınıfı iktidarıyla, kral iktidarını ele alacağım. Bunların her ikisi de şimdi batış halindedir ve, bunlardan hiç birinin yeniden canlanamıyacağını varsaymak her ne kadar acelecilik olursa da, çöküşleri, ister geçici olsun, ister daimî, hâlâ canlılığını koruyan iktidarların söz konusu olduğu yerde mümkün olamıyanı, yani, bu iki kurumun dört başı mamur incelenmesini mümkün kılmaktadır.

Rahipler ve krallar, gelişmemiş biçimde de olsa, antropologlarca bilinen en ilkel topluluklarda bulunmaktadır. Bazen her ikisinin işlevi bir kişide birleşebilir. Buna sadece ilkel topluluklarda değil, yüksek medeniyet düzeyine ulaşmış Devletlerde de rastlanır. Ogüst, Roma'da Pontifex Maximus, [1] taşra vilâyetlerinde ise tanrı idi. Halife, Müs-

---

(1) En büyük Başkâhin. (Roma İmparatorluğu'nda). Katolik Kilisesinde Papanın karşılığıdır. (Çev. Notu)

lüman dininin başı olduğu gibi, Devlet'in de başıydı. Mikado, Şinto dini içinde bugün aşağı yukarı aynı duruma sahiptir. Öteden beri krallar, kutsallıklarından ötürü, lâik işlevlerini genellikle kaybedip, birer rahip durumuna gelme eğilimindedirler. Bununla birlikte çoğu zaman ve çoğu yerde rahiple kral arasındaki ayırım açık ve kesin olmuştur.

Rahibin en ilkel biçimi, büyücüdür ve büyücünün iktidarı, antropologların dinsel iktidarla sihir iktidarı diye ayırdettiği üzere iki türlüdür. Dinsel iktidarlar doğaüstü varlıkların yardımına dayanır, buna karşılık sihir iktidarları sözümona doğal sayılır. Ne var ki, bizim varmak istediğimiz maksat yönünden bu ayırımın bir önemi yoktur.

Önemli olan, büyücünün, ister büyü, ister din yoluyla başkalarına iyilik ya da kötülük yapabilecek iktidara sahip sayılagelmesi ve bu iktidarların türlü türlü olduğuna, her önüne gelen tarafından elde edilemiyeceğine inanılmasıdır. Büyücü dışında her hangi bir insanın da belirli bir miktar sihir gücü elde edebileceği kabul olunmakla beraber, büyücünün sihrinin üstünlüğüne inanılır. Bir insan hastalandığı ya da başına bir kaza geldiği zaman genellikle bu, her hangi bir düşmanın kötüye kullanılan büyüsüne yorulur, ama büyücü, bu kötü büyüyü bozma çarelerini bilir. Nitekim, York Dük'ü Adası'nda, büyücü, gaipten haber alma yoluyla her hangi bir hastanın hastalık sebebini keşfettikten sonra eline bir parça kireç alıp sihirli bir dua okur:

Cinleri kovan kireç. Ahtapotu defediyorum; **teo** yılanını defediyorum; **İngiet**'in (gizli bir cemiyet) ruhunu defediyorum; yengeci defediyorum; su yılanını defediyorum; balivo yılanını defediyorum; pitonu defediyorum, **haia** köpeğini defediyorum. Cinleri kovan kireç. Çamurlu sıvıyı

defediyorum; **kete** sarmaşığını defediyorum; **To** Pilana'yı defediyorum; Tumbal'i defediyorum. Birisi bunları denizin dibine daldırmış. Onları uzakta tutmak için buhar yükselecek; onları uzakta tutmak için gece bastıracak; onlar kendiliklerinden denizin derinliklerine dönecek. ([1])

Bu sihirli duanın tamamiyle etkisiz olduğu sanılmasın. İlkeller telkine medenilerden çok daha elverişli olduklarından, bu yolla, yani telkin yoluyla onları çok kere iyileştirmek de hasta etmek de mümkündür.

Rivers'a göre Malenesya'nın çoğu yerlerinde, hastalıkları iyi eden adam afsuncu ya da rahiptir. Anlaşıldığına göre bu bölgelerde büyücülerle başkaları arasında kesin bir ayrılık yoktur ve büyücülüğün nispeten basit usullerine herkes başvurabilir. Ama Hekimliği büyü âyinleri ya da dinsel törenlerle birleştirenler sanatlarını genellikle özel bir süreç yoluyla, ya gösterme ya da talim etme yoluyla kazanırlar ve Malenezya'da böylesine bilgilerin elde edilebilmesi için öteden beri bunların satınalınma zorunluğu vardır. Mediko - büyüsel ya da mediko - dinsel sanatın her hangi bir dalında tam bir bilgi sahibi olabilmek için, paranın öğrenciden öğretmene geçmesi şarttır; aksi takdride tam bilgi elde edilemez. ([2])

Çok daha önemli büyüsel ya da dinsel iktidarları tekelinde bulunduran ve bunun sonucunda topluluk üzerinde geniş bir iktidar sahibi olan belirli bir ruhban sınıfının, yukarıda gösterdiğimiz başlangıçlardan çıkarak nasıl geliştiğini hayalde canlandırmak zor değildir. Mısır ve Babil'de, rahiple kral karşı karşıya geldiği zaman, rahiplerin

---

([1]) Rivers, «Medicine, Magic and Religion,» S. 16.
([2]) Rivers, «Medicine, Magic and Religion,» S. 44. (Çev. Notu)

iktidarı kralların iktidarından baskın çıkardı. Rahipler, 'tanrısız' Firavun İhnaton'u ([1]) yendikleri gibi, Babil kralı antiklerikal bir eğilim gösterdiği için, anlaşıldığına göre, Cyruş'un Babil'i fethine yardım da etmişlerdir.

Ruhban sınıfı iktidarından tamamiyle özgür bulunuşları bakımından, antikitede Yunanistan ve Roma'nın eşi benzeri yoktu. Yunanistan'daki dinsel iktidar, başlıca, gaipten haber verme âyinleri içinde ve özellikle, Pitonez'in ([2]) (Pyhthoness) trans haline geçerek Apollo tarafından ilham edildiği varsayılan cevaplar verdiği Delf tapınağında toplanırdı. Bununla birlikte daha Heredot zamanında, kâhinlerin rüşvetle satınalındıkları herkesçe bilinen bir şeydi. Pisistratus (öl. M. Ö. 527) tarafından sürgün edilen önemli bir Atina'lı aile olan Alcmaeonidlerin, Pisistratus'un oğullarına karşı rüşvet yoluyla Delf tapınağının desteğini sağladığını gerek Heredot, gerek Aristo nakletmektedir. Heredot'un anlattıkları çok ilgi çekicidir: 'Alcmaeonidler, eğer Atinalılar'a inanmak caizse, rüşvet vererek Pitonez'i kandırmışlar ve İspartalılardan her kim gerek kişisel bir işi, gerek Devlet işi için gaipten haber almak üzere Pitonez'e danışmağa gelirse, Pitonez'in bunlara, Atinalılar'ı (Pisistratidler'in zulmünden) kurtarmaları gerektiğini söylemesini sağlamışlardı. Böylece, gaipten kendilerine hep aynı cevabın, Atinalılar'ı kurtarmaları gerektiği cevabının verildiğini gören Lacedaemonianlar, en sonunda dayanamayıp, yurttaşları arasında çok sivrilmiş bir kişi olan Aster'in oğlu Anchimolius'u Pisistratidler'i sürmekle gö-

---

([1]) Ahnaton da olabilir.

([2]) Gaipten haber veren falcı kadın: özellikle, Yunanistan'da, Delf tapınağındaki kâhine. (Çev. Notu)

revlendirerek —hem de Pisistratus ailesine çok sıkı dostluk bağlarıyla bağlı oldukları halde— bir ordunun başında Atinalılar'ın üzerine göndermişlerdi. Zira Lacedaemonianlar, tanrılarla olan ilişkilerini, insanlarla olan ilişkilerinden üstün tutuyorlardı.' (1)

Anchimolius yenildiği halde, tekrar açılan bir seferde yollanan daha büyük bir ordu başarı kazandı ve Alcmaeonidlerle öbür sürgünler iktidarı ellerine geçirdiler, böylelikle de Atinalılar 'özgürlük' dedikleri şeyi yeniden tattılar.

Bu hikâyede dikkate değer bir çok noktalar bulunmaktadır. Heredot, siniklikten tamamiyle uzak, sofu bir adamdır, bu yüzden de, gaipten gelen habere kulak verdikleri için Ispartalılar'dan yanadır. Ne var ki, Atina'yı Isparta'ya tercih eder, Atina'yı ilgilendiren meselelerde de Pisistratidler'e karşıdır. Bununla birlikte rüşvet veren taraf olarak Atinalıları göstermekte, ama gerek başarı kazanan taraf, gerek Pitonez, inançlara karşı geldikleri halde tanrılar tarafından her hangi bir cezaya çarptırılmamaktadır. (2) Alcmaeonidler, Heredot zamanında hâlâ nüfuz sahibiydiler; hatta onların en ünlüleri de, Heredot'un çağdaşı Perikles'di.

Aristo, Atina Anayasası üzerine olan kitabında, yukarıdaki hususu, daha da alçaltıcı bir ışık altında gösterir. Delf tapınağı M. Ö. 548 yılındaki yangında mahvolmuş, tapınağın yeniden kurulması için Alcmaeonidler tarafından

---

(1) Rowlinson'un çevirisi, V. Kitap, Bölüm: 63.
(2) Heredot, Pitonez'in görevini kötüye kullanışına başka bir örnek daha veriyor. VI. Kitap, Bölüm: 66. (Çev. Notu)

bütün Yunanistan'da para toplanmıştı. Alcmaeonidler —Aristo'nun iddiasına göre— bu paranın bir kısmını Pitonez'e rüşvet olarak vermişler, geri kalanını tapınağın kurulmasına harcamak için de, Pisistratus'un oğlu Hippias'in İktidardan uzaklaştırılması şartını koşmuşlardı; Apollo'nun onların safına katılışı işte bu yollardan olmuştur.

Bu gibi rezaletlere rağmen, Delf tapınağındaki gaipten haber alma âyinlerinin şu ya da bu grup tarafından kontrol altında bulunduruluşu siyasal yönden öylesine önemli bir mesele olarak sürüp gitmiştir ki, bu mesele, dinle bağlantısı bakımından 'Kutsal' adını alan bir savaşın, Kutsal Savaş'ın çıkmasına yol açmıştır. Ama yavaş yavaş, herhalde gaipten haber verme kurumunun siyasal kontrole açık bulunduğu olgusunun herkes tarafından iyice anlaşılması, özgür düşüncenin yayılmasında bir etken rolü oynamış ve en sonunda Romalılar'ın, kutsal şeylere saygısızlıkta bulunmanın utancını zerre kadar duymaksızın, Yunan tapınaklarını soyup soğana çevirmelerini ve bu tapınakların bütün yetkisini ortadan kaldırmalarını mümkün kılmıştır. Cüretkâr kişiler tarafından er geç lâik amaçlarla kullanılmak ve böylelikle de iktidarlarının dayandığı saygıyı kaybetmek, çoğu dinsel kurumların alınyazısıdır. Greko - Romen dünyasında bu, din orada hiç bir zaman Asya, Afrika ya da orta çağ Avrupasındaki kadar güçlü olamadığından, başka her yerdekinden daha patırtısız daha çalkantısız gerçekleşmiştir. Bu hususta Yunanistan'la Roma'ya benzeyen biricik ülke Çin'dir.

Buraya kadar sadece, bilinen hiç bir tarihsel başlangıcı olmaksızın, antikitenin karanlıklarından gelen dinler üzerinde durduk. Ne var ki, kurucuları bulunan dinler hemen her yerde bunların yerine geçmiştir; bu kuralın dışın-

da kalan iki önemli din, Sinto dini ile Brahmanizmdir. Antropologların bugünkü ilkel kavimlerde buldukları cinsten, çok daha eski dinlerin nerden geldikleri hiç belli değildir. En ilkel kavimlerde, daha önce de gördüğümüz gibi, kesinlikle ayrılmış bir ruhban sınıfı yoktur; rahiplik işlevlerinin bu givi kavimlerde başlangıçta sadece yaşlılara ve tahminen, özellikle etki uyandırabilecek yaşlılara ya da bazen, büyücülükte ün yapmış kimselere tanınan bir hak olduğu anlaşılıyor.

Medeniyetin ilerlemesiyle çoğu ülkelerde rahipler halkın geri kalanlarından git gide ayrılmağa ve gitgide iktidar kazanmağa başlarlar. Ama bunlar çok eskiden kalma bir geleneğin muhafızları olarak muhafazakârdırlar; servet ve iktidar sahibi olarak da, kişisel dine karşı düşmanca ya da kayıtsız bir tutum alma eğilimindedirler. Bunların bütün sistemi er geç ihtilâlci bir peygamberin ardı sıra gidenler tarafından yerle bir edilir. Budha, İsa ve Muhammed tarihsel yönden bunun en önemli örnekleridir. Bunların iktidarı başlangıçta ihtilâlciydi, ancak sonra sonra ve yavaş yavaş geleneksellеşti. Bu peygamberler, yerleşme süreçleri içinde, nominal olarak yıktıkları eski geleneklerin çoğunu genellikle özümsemişlerdir (absorbe= temsil et.)

Gerek din yönünden, gerek lâik yönden yenilik getirenler —hiç değilse başarıları en uzun sürenler— ellerinden geldiği kadar eski geleneğe başvurmuşlar ve kendi sistemlerindeki yenilik öğelerini bütün güçleriyle minimum'a indirmeğe çalışmışlardır. Bunu başarmak için uygulanan plân, az çok hayal ürünü bir geçmiş icat etmek ve bu geçmişin kurumlarını canlandırmağa çalışıyor gö-

rünmektir. II. Krallar, XXII'de [1] bize rahibin Kanun Kitabını nasıl bulduğunu ve Kralın kavmini nasıl yeniden bu kitabın emirlerine uymağa yönelttiği anlatılıyor. Yeni Ahit, Peygamberlerin yetkilerine başvurmuştu; Anabaptistler, [2] Yeni Ahit'e başvurdular; İngiliz Püritanları, lâik meselelerde, Fetihten önce İngiltere'de varolduğu kabul edilen kurumlara başvurdular. Japonlar, M. S. 645'de Mikado'nun iktidarını 'yenilediler'; 1868'de ise M. S. 655 Anayasasını 'yenilediler'. Orta Çağlardan ta Brumaire 18'e [3] kadar sürü sürü ayaklanmalar, Roma'nın cumhuriyetçi kurumlarını 'yeniledi'. Nepoleon. Charlemagne imparatorluğunu 'yeniledi', ama bu yenileyiş biraz fazla yapmacıklı olduğundan, tumturaklı şeylere önem veren bir çağı bile etkileyemedi. Bunlar tarih sahnesinde, yenilik getirmiş en büyük kişilerin bile geleneğin gücüne duydukları saygıyı gösteren, rasgele seçilmiş bir kaç örnektir sadece.

Papazlara ait örgütler içinde tarihte bilinen en kudretli örgüt Katolik Kilisesi olmuştur. Ben bu bölümde papazların iktidarını sadece geleneksel yönü bakımından ele alıyorum; bundan dolayı, Kilise iktidarının ihtilâlci olduğu ilk dönem üzerinde şimdilik durmayacağım. Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Kilise, kendi adına bir şans eseri olarak, iki geleneğin temsilciliğini yapmak zorunda kaldı; Hristiyanlık geleneğine ek olarak, Roma geleneğinin temsilciliğini de üzerine aldı. Barbarların kılıç güçleri vardı, buna karşılık Kilise daha yüksek bir medeniyet ve eğitim düzeyine, kişilerin dışında tutarlı bir amaca, dinsel

---

(1) Eski Ahit, II. Krallar, 8-13.
(2) Çocuk vaftizini reddeden bir Hristiyan mezhebinde olanlar.
(3) Fransız İhtilâlinde 9 Ekim 1799 tarihi; bu tarihte yapılan darbe.
(Çev. Notu)

umutlarla kör inançlardan doğan korkulara dayanma araçlarına ve hepsinden önemlisi, bütün Batı Avrupa'yı içine alan biricik örgüte sahipti. Az çok oturmuş Bizans ve Moskova imparatorluklarıyla uğraşmak zorunda kalan Yunan Kilisesi tamamiyle Devlet'in boyunduruğu altına girdi; buna karşılık Batıda mücadele, çeşitli durumlar göstererek ta Reformasyon'a kadar sürdü ve bugün Almanya, Meksika ve İspanya'da hâlâ sürmektedir.

Barbar istilâsından sonraki ilk altı yüz yıl boyunca Batı Kilisesi, İngiltere, Fransa, Kuzey İtalya ve Hristiyan İspanya'da egemen olan, durulmamış, saldırgan Cermen kral ve baronlarıyla eşit koşullar altında ilişkiler kuramadı. Bunun çeşitli sebepleri vardı. Jüstinyen'in İtalya'daki fetihleri bir süre için Papalığı bir Bizans kurumu haline getirmiş ve Batıdaki etkisini çok azaltmıştı. Kilisenin yüksek makamlarına gelenler, bir kaç kişi dışında, derebeylik aristokraşisi arasından seçiliyor ve bunlar, kendi işlerine karışmasından hoşlanmadıkları uzak ve yabancı bir Papa'dan çok, derebeylik aristokrasisiyle birleşme eğilimi duyuyorlardı. Kilisenin daha aşağı makamlarına gelenler ise çoğunlukla cahil ve evli kimseler olduklarından, Kilise uğruna mücadele etmektense, arpalıklarının oğullarının eline geçmesi için yollar aramakla uğraşmağı tercih ediyorlardı. O çağlarda yolculuk çok zor olduğundan, Roma, yetkilerini uzak krallıklar üzerinde kullanamıyordu. Büyük bir bölgeyi kapsayan ilk etkili yönetim Papa'nın yönetimi değil, bütün çağdaşları tarafından Papa'ya üstün sayılan Charlemagne yönetimi olmuştur.

1000 yılından sonra beklenildiği gibi dünyanın sonunun gelmediği görülünce, medeniyet hızla ilerlemeğe başladı. İspanya ve Sicilya'da Magriplilerle temas, skolastik

felsefenin yükselişini hızlandırdı. Yüzlerce yıldan beri korsanlık yoluyla sağı solu haraca kesen Normanlar, Fransa ve Sicilya'da çağdaş dünyanın kendilerine öğretebildiği bütün bilgileri edinip, düzensizlik yaratan bir güç olmaktan çıkarak, düzenin ve dinin gücü haline geldiler; ayrıca, fetihlerini meşru kılmak bakımından Papa'nın yetkilerini de kendi çıkarlarına uygun buldular. Kiliseye bağlı İngiltere ilk defa olarak Normanlar yoluyla tamamiyle Roma'nın egemenliği altına girdi. Bu arada gerek Fransa Kralı, gerek İmparatoru, vassallerini kontrol altına almakta güçlük çekiyorlardı. VII. Greguvar'ın (Hildebrand) devlet adamlığı ve amansız enerjisi işte bu koşullar altında papalık iktidarının artması ve ondan sonraki iki yüz yıl boyunca eksilmeden sürmesi olanağını yarattı. Bu dönem ruhban sınıfı iktidarı yönünden üstün bir örnek meydana getirdiği için, üzerinde azıcık ayrıntılara girerek duracağım.

Papalığın, VII. Greguvar'ın tahta çıkışıyla (1073) başlıyan büyük günleri, V. Clement'in Papalığı Avignon'da kuruşuna (1306) kadar uzanır. Papalık bu dönemdeki zaferlerini öldürücü silâh gücüyle değil, meselâ kör inançlar gibi, 'ruhanî' silâhlar yoluyla kazandı. Bütün bu dönem boyunca Papalar, Roma şehrinin, kargaşa çıkarmağa eğilimli soylular tarafından, dışardan güdülen düzensiz halk yığınları karşısında eli kolu bağlı kalmışlardır — zira, Hristiyanlık dünyasının geri kalan bölümü ne düşünürse düşünsün, Roma, Papalık makamına hiç bir zaman saygı duymamıştır. Büyük Hildebrand sürgünde ölmekle beraber, iktidar sahibi oldu ve bu iktidarı hükümdarların en büyüklerini bile dize getirmekte kullandı. Canossa, ([1]) o anki si-

---

([1]) Kuzey İtalya'da, Reggio Emila şehri dolaylarında, şimdi yıkıntı ha-

yasal sonuçları bakımından İmparator IV. Heinrich'in işine gelmekle beraber, daha sonraki çağlar için bir sembol oldu. Bismarc, Kulturkampf [1] sırasında, 'biz Canossa'ya gitmiyeceğiz,' dedi; ne var ki, bunu söylemekle zamansız böbürlenmiş oluyordu. Afaroz edilmiş bulunan IV. Heinrich, tasarılarını gerçekleştirebilmek için Papa tarafından affedilmek ihtiyacındaydı, Greguvar ise, nedamet getirmiş birini affetmeği reddedememekle birlikte, nedamet getirenin Kilise'yle uzlaşma isteğinin bedeli olarak, onu utanılacak bir duruma soktu. Politikacılara bakılırsa insanlar Papaya dil uzatabilirlerdi, ne var ki, anahtarların [2] kudretini sadece küfr işlemeği göze alanlar tartışabiliyor, küfre ise, Papalıkla mücadelesinin en kızgın döneminde İmparator II. Frederik bile yüz vermiyordu.

VII. Greguvar'ın papalık makamında bulunduğu süre, kilise reformunun önemli bir döneminin doruğunu meydana getirir. Greguvar'a kadar, İmparator kesin olarak Papa'nın üstündeydi ve Papa seçiminde sık sık, sonucu etkileyecek şekilde sesini duyururdu. IV. Heinrich'in babası III. Heinrich, papalık makamını parayla satın aldığı iddiasıyla Papa VI. Greguvar'ı azletmiş ve onun yerine bir Alman'ı, II. Clement'i Papa yapmıştı. Ne var ki, III. Heinrich'in

---

linde bulunan bir şato. 1077 tarihinde burada konuk bulunan Papa VII. Greguvar, aforoz ettiği Alman Kral ve İmparatoru IV. Heinrich tarafından ziyaret edilmiş ve İmparator burada nedamet getirmiştir.

(1) Alman kültür seferberliği.

(2) Cennetin kapısını açıp kapamağa yetkisi bulunduğuna işaret anlamında Papa'nın armasına konulmuş olan çift anahtar; anahtarlar sözüyle, Papalık makamı anlatılmaktadır. (Çev. Notu)

Kilise'yle bir alıp veremediği yoktu; tam tersine, Heinrich, zamanının en gayretli bütün papazlarıyla birlik halinde bulunan, koyu dindar bir hükümdardı. Onun desteklediği, VII. Greguvar'ın da zafere ulaştırdığı reform hareketi esas itibariyle, Kilisenin feodalizm etkisinde kalma eğilimine karşı yönetilmişti. Bir kural olarak feodal aristokrasiden gelme olan ve kendi mevkileri konusunda son derece lâik görüşlere sahip bulunan Başpiskoposlarla Piskoposları Krallar ve soylular o makamlara atıyordu. İmparatorlukta, İmparator'dan sonraki en yüksek kişiler eskiden, topraklarını mevkileri sayesinde ellerinde tutabilen memurlardı; ne var ki, on birinci yüz yılın sonlarına doğru bunalrın yerini, varlıkları kalıtım yoluyla babadan oğula geçen soylular almıştı. Kilisede de, özellikle manastır sistemine bağlı olmıyan papazlar sınıfının alt tabakaları arasında da buna benzer bir tehlike vardı. Kilisedeki reformcu grup aynı niteliği taşıyan, kutsal şeylerden kâr çıkarma ve 'odalık tutma' (rahiplerin evlenmesine 'odalık tutma' diyorlardı) günahlarına karşı saldırıya geçti. Bu gruptan olanlar, saldırı kampanyasında oldukça büyük bir çaba, cesaret, bağlılık ve dünya işlerine uygun basiret gösterdiler; kutsallıklarıyla sıradan halkın desteğini, konuşma yetenekleriyle de daha önce kendilerine düşman olan cemaatlerin desteğini sağladılar. Meselâ, 1058 yılında, Milano'da St. Peter Damian, ruhanî zümreyi, Roma'nın reformcu kararlarına uymağa çağırdı; bu çağırı başlangıçta öylesine bir kızgınlık uyandırdı ki, St. Peter Damian'ın hayatı tehlikeye girdi, ama en sonunda isteğine ulaştı ve yapılan bir araştırmada, Milano'da, Başpiskopostan en küçüğüne kadar, kutsal şeylerden kâr çıkarmıyan bir tek papaz bulunmadığı anlaşıldı. Bu papazların hepsi de suçla-

rını itiraf edip günah çıkarttılar, ilerisi için de bağlılık sözü verdiler; bu koşullar altında bu papazların mal ve mülkleri ellerinden alınmadı, ama ilerde bu çeşit suçların merhamet göstermeden cezalandırılacağı da iyice anlaşılmış oldu.

Hildebrand'ı en çok düşündüren meselelerden biri ruhanî zümrenin bekârlığıydı; Hildebrand bunu zorla uygulatmak için papazlar sınıfı dışındaki halk arasından parayla adamlar tuttu, bu adamlar da papazlarla papazların karılarına karşı sık sık çirkin bir zulme varan, suç niteliğinde hareketlere giriştiler. Kampanya, pek tabiî, tamamiyle başarı kazanmadı —meselâ İspanya'da bugüne kadar bir başarı sağlanamamıştır— ama amaçlarından hiç değilse biri, yerel papazlığın kalıtsal hale gelmesini önliyen, papaz oğullarının babalarının makamına geçemiyeceği kararıyla gerçekleşmiş oldu.

Reform hareketinin en büyük zaferlerinden biri Papa seçimi usulünün 1059 kararıyla değişmez hale getirilişidir. Bu karardan önce, İmparator ve Roma halkının kötü belirlenmiş hakları, sık sık bölünmelere ve seçimlerin tartışmalı olmasına yol açıyordu. Yeni karar —her ne kadar kısa bir süre içinde ve mücadelesiz yoldan değilse de— Papaları seçme hakkını yalnızca Kardinallere verdi.

On birinci yüz yılın ikinci yarısını dolduran bu reform hareketi, Manastır reislerini, Piskoposları, Başpiskoposları soylu derebeylerden ayırmayı ve Papaların atanmalarında kendilerine de söz hakkı tanınmasını —zira seçimde söz hakkı tanınmadığı zamanlar, Papalar da makamlarını para yoluyla elde etme eğilimi taşıyorlardı— geniş çapta sağlayabildi. Bu durum, yani ruhban sınıfının derebeyler-

den ayrılışı, halkı hoşnut etti ve Kiliseye olan saygılarının artmasına sebep oldu. Reform hareketi zorlayıcı yoldan, papazların bekâr kalmalarını sağlamakla, onları kendi çevreleri dışındaki dünyadan da daha kesin bir şekilde ayırmış ve hiç şüphesiz, iktidar dürtülerini artırmış oldu, zira bir çok örneklerde görüleceği üzere, aşırı sofuluk, dünyadan el etek çekme, insanlarda iktidar dürtüsünü arttırır. Yine bu reform hareketi, önde gelen kilise adamlarında, geleneksel bozukluktan kâr çıkaranlar dışında herkesin inandığı bir davaya bağlanma aşkı uyandırdı, bu davayı yürütme aracı olarak da Papalık iktidarını büyük çapta arttırdı.

Propagandaya dayanan iktidar genellikle, bu örnekte olduğu gibi, başlangıçta büyük bir cesaret ve fedakârlık ister, ama bu nitelikler sayesinde saygı bir kere kazanıldıktan sonra, bu nitelikler bir kenara atılabilir ve dünya işlerinde ileri gitmek için doğrudan doğruya bu saygı bir araç olarak kullanılabilir. Sonra, zamanla bu saygı azalır ve saygının kazandırdğı üstünlükler de elden gider. Bunun süreci bazen bir kaç yıl, bazen de binlerce yıl alır, ama süreç ve sonuç esasta hep aynıdır.

VII. Greguvar hiç de barışsever değildi. Onun vaız konusu olarak Kitabı Mukaddes'te en sevdiği parça şuydu: 'Kılıcını kandan esirgeyene lânet olsun.' Ne var ki, o bunu, cismanî şeylere fazla değer veren insanlardan vaız kelâmını esirgemenin günah olduğu şeklinde açıklıyordu ki, bu da onun, propagandanın gücü konusundaki görüşlerinde ne derece haklı olduğunu ortaya koyar.

Papalık koltuğuna oturmuş (1154 - 1159) biricik İngiliz olan Nicholas Breakspear, Papanın teolojik iktidarını

az çok değişik biçimde ortaya koyar. Abélard'ın ([1]) çömezlerinden Breschia'lı Arnold, 'toprak sahibi vaizlerin, tımar sahibi piskoposların, mülk sahibi keşişlerin dinsel kurtuluşa ulaşamıyacakları' doktrinini vaazediyordu. Bu doktrin hiç şüphesiz ortodoks bir doktrin değildi. St. Bernard ([2]) onun hakkında şöyle diyordu: 'O ne yer, ne içer;

([1]) Peter Abélard (1079'da Paleet'de doğdu; 1142'de Chalons-sur-Sâone'da öldü.) Fransız filozofu ve teologudur. Heloise'a olan sevgisini ve bu sevginin felâketli sonuçlarını «Historia calamitatum» adlı eserinde tasvir etmiştir. Kendisine sınırsız bir hayranlıkla bağlı olan çömezleri her yerde onun ardı sıra gitmişlerdir. Kendi gücüne sonsuz güveni bulunan Abélard, kendilerinden ders aldığı ünlü hocaların hepsini eleştirmiştir. Trinity'de verdiği vaızlar, Soissons konsili (1121) tarafından reddedilmiş ve Abélard, St. Gildas manastırı reisi olarak mutsuz bir dönem geçirdikten sonra Paris'e dönmüştür. Soissons konsilinin kararını Papa da onayladıktan sonra, Abélard, bütün umutları kırılmış olarak, hayatının son günlerini Cluny'de geçirmiştir.

Dialectica, Sic et Non, De unitate et trinitate divina ve theologia christiana adlı eserleri orta çağ mantığı üzerinedir. Historia Calamitatum adlı eseriyle Heloise'a Mektuplar'ında üstün bir Lâtince üslûp örneği ortaya koymuştur.

([2]) St. Bernard (Clairvaux'lu Bernard) (1090'da Fontaines-lès-Dijon'da doğdu; 20. VIII. 1153'de Clairvaux'da öldü), 1112 yılında, Citeaaux'da Cistercian tarikatına giren St. Bernard bu tarikata onur kazandırmıştır. 1115 yılında Harding tarafından, Clairvaux manastırını kurmağa gönderilmiş ve ölümüne kadar bu manastırın reisliğini yapmıştır. Bir aziz olarak erdemleri bütün batı Hristiyanlık dünyasınca tanınmış ve onun kuşağından hiç kimse, kilise ve devlet siyaseti üzerinde St. Bernard kadar etkili olamamıştır. St. Bernard, papa aleyhtarı Anacletus'un yenilmesinde rol oynadığı gibi, vaızlariyle II. Haçlı seferini başlatmış, Abèlard'a, Gilbert de la Porréé'ye ve Brescia'lı Arnold'e saldırmıştır. Öğrencilerinden biri III. Eugenius ünvanıyla papa olunca, ona, «De Consideratione» adlı ünlü risalesinde öğütler vermiştir. Edebî ça-

Şeytan gibi, o da sadece ruhların kanına susamıştır.' Bununla birlikte St. Bernard onun örnek alınacak bir dindar olduğunu kabul etmiştir — Arnold'un bu dindarlığı ise onu, Papa ve Kardinallerle çatışma halinde bulunan ve 1143 yılında Papayı da Kardinalleri de sürgün etmeği başaran Romalılar için yararlı bir müttefik haline getirmiştir. Arnold, kendi doktrininde törel bir müeyyide arıyan Roma Cumhuriyetinin canlandırılmasını destekledi. Ne var ki, IV. Adrian (Nicholas Breakspear) Kardinallerden birinin öldürülmesini vesile sayarak, Kutsal Haftada (1) Roma'lıların tapınma ve törenlerini yasakladı. Paskalya yortusundan önceki Cuma günü yaklaşırken Senato'yu dinsel bir korku aldı, bu da bütün Senato'nun Papa'ya miskince boyun eğmesi sonucunu doğurdu. İmparator Frederik Barbarosa'nın da yardımıyla Arnold yakalandı ve asıldı; cesedi yakıldı, külleri Tiber ırmağına serpildi. Böylelikle, papazların zengin olmak hakkına sahip bulundukları ispatlanmış oldu. Papa, İmparator'u, St. Peter kilisesinde taç giydirerek mükâfatlandırdı. İmparator'un askerleri yararlı olmuştu, ama Kilisenin gerek iktidarını, gerek servetini lâik destekten çok kendisine borçlu bulunduğu Katolik İtikadı kadar değil.

Brescia'lı Arnold'ün doktrinleri Papa'yla İmparatoru uzlaştıracak nitelikteydi; zira gerek Papa, gerek İmparator, düzenin kurulması için ikisinin birden gerekli olduğuna inanıyorlardı. Ne var ki, Arnold tasfiye edilir edilmez, kaçınılmaz çatışma yeniden alevlendi. Bunu izleyen uzun savaş içinde Papa yeni bir müttefik kazandı; bu müttefik,

---

lışmaları çok olan Bernard'ın en ünlü eserleri, «De diligendro Deo, De fradibus humilitatis» ve «Apologia ad Guillelmum»dur.

(1) Paskalyadan önceki hafta. (Çev. Notu)

Lombard İttifakı idi. Lombardiye şehirleri, özellikle de Milano, zengin ticaret şehirleriydi ve bu şehirler o sıralarda ekonomik gelişmenin ön safında bulunuyorlardı; bu olgu, İngilizler için, 'Lombard Caddesi' adında ebedileşmiştir. İmparator, burjuva kapitalizminin daha o zamandan düşmanlık beslemeğe başladığı feodalizmden yanaydı. Kilisenin 'faizciliği' yasaklamış olmasına rağmen, Papa'nın kendisi borç para aldığı ve Kuzey İtalya şehirlerindeki bankerlerden çok yararlandığı için, faizcilik konusunda dinsel müeyyideler hafifletilmek zorunda kalındı. Barbarossa ile Papalık arasındaki yirmi yıl süren çatışma, başlıca, İmparatorun bir türlü tam yenilgiye uğratamadığı Lombard şehirleri sayesinde, berabere sonuçlandı.

Papalık'la İmparator II. Frederik arasındaki uzun süreli çekişmenin en sonunda Papa'nın zaferiyle bitmesinin belli başlı iki nedeni vardı: bu nedenlerden birincisi, Kuzey İtalya ticaret şehirlerinin ve bu arada Tuskana kadar Lombardiya'nın da feodal sisteme karşı oluşları; ikincisi de, Fransiskanların uyandırdığı koyu dindarca duygulardı. St. Francis, havarilere yaraşır bir yoksulluk ve evrensel sevgi vaazediyordu; ne var ki, St. Francis'in ölümünün üzerinden bir kaç yıl geçer geçmez, vaktiyle onun ardı sıra gidenler, Kilisenin mülk ve servetini savunmak için, çetin bir savaş sırasında halkın mal ve mülküne el koyan askerî görevliler gibi davranmağa başladılar. İmparatorun yenilgisinin başlıca sebebi, onun, davasını dinsel ve töresel bir kılığa sokamamış oluşuydu.

Aynı zamanda, bu mücadele sırasında Papaların başvurduğu tedbirler, pek çok kimsenin törel gerekçelerle Papalığa eleştirici gözle bakmasına yol açtı. Frederik'in

ölüm döşeğindeyken kendisiyle atıştığı Papa IV. İnnosan hakkında **Cambridge Orta Çağ Tarihi** (Cilt: VI, S. 176) şöyle yazıyor:

'IV. İnnosan, kendinden öncekilerden çok daha lâik bir Papalık anlayışına sahipti. Zayıf taraflarının politik yetersizliğinden ileri geldiğini düşünür ve bunlara politik çareler arardı. Ruhanî yetkilerini devamlı surette para toplamak amacıyle kullanır, parayla dost satınalır, düşmanlarna zarar verir ve vicdansızlığıyla Papalığa karşı her yerde saygısızlık, düşmanlık uyandırırdı. Kilise parasını dağıtış şekli rezaletti. Ruhanî görevlerini ve yerel haklarını hor görerek, Kilise bağışlarını Papalık varidatı ve siyasal ödül aracı olarak kullanırdı: Papadan tımar alabilmek için dört adayın arka arkaya beklediği olurdu. Yersiz atamalar böyle bir sistemin doğal sonuçlarındandı; savaş halinde ve diplomasi yönünden seçilen papalık elçileri de çoğunlukla gerektiği kadar lâik bir karakter taşımazdı... Papa İnnosan'ın, kendi yol açtığı ruhanî etki ve itibar kaybından kendisinin haberi yoktu. Niyetleri iyi olmakla beraber, ilkeleri iyi değildi. Cesaret, yenilmez bir azim, zekâ sahibi olan Papa, şansının yüzüne güldüğü anlarda da, felâket anlarında da soğukkanlılığını kaybetmez, dindarlıktan uzak bir kurnazlıkla, sabırla amacına ulaşmağa çalışırdı; bu da Kilisenin değerini düşürürdü. Papanın olaylar üzerindeki etkisi muazzamdı. İmparatorluğu göçertti; Papalığın zayıflamasına yol açtı; İtalya'nın alın yazısına biçim verdi.'

IV. İnnosan'ın ölümü papalık siyasetine bir değişiklik getirmedi. Onun ardılı (halefi) IV. Urban, Frederik'in oğlu Manfred'e karşı açtığı mücadeleyi tam bir başarıyla yürüttü ve törel konulardaki yetkisini ilgi çekici bir şekilde kul-

lanarak, İtalya'da hâlâ yükseliş yolunda olan kapitalizm Kiliseyi nerede az destekliyorsa orada, bu desteği tam olarak sağlanmasını bildi; bu propaganda iktidarının ekonomik iktidara dönüşmesinin klâsik bir örneğini meydana getirir. Bankerlerin çoğu, papalık iradını toplamak kendilerine büyük kârlar sağladığından Papa'dan yanaydılar, ama bazı şehirlerde, meselâ Siena'da Ghibelline'lerin (1) güçlü oluşu yüzünden bankerler başlangıçta Manfred tarafını tuttular. Bunun üzerine, bankerlerin Manfred'i tuttuğu yerlerde Papa, Bankalara borçlu olanlara, borçlarını ödememelerini, bu bankalara borç ödememenin bir Hristiyanlık borcu olduğunu bildirdi ve tabii, borçlular bunu hemencecik yetkili bir karar olarak kabul ediverdiler. Bunun bir sonucu olarak Siena'nın İngilizlerle olan alış verişi durdu. Bütün İtalya'da, mahvolmaktan kurtulabilen bankerlerin tümü, Papanın bu manevrasıyla Guelph olmağa zorlandı.

Ne var ki, bu gibi yollara başvurulması Papa'ya bankerlerin desteğini kazandırmakla beraber, Papa'nın ilâhî yetki iddiasına duyulan saygıyı azaltmış oluyordu.

Batı İmparatorluğunun çöküşünden on altıncı yüzyılın sonuna kadarki dönemin tümüne, iki gelenek arasındaki

---

(1) Ghibelline, İtalya'da orta çağda, Papalar - İmparatorlar arası mücadele tarihi içinde önemli yer tutan, bir grubun adıdır. Özellikle Frederik Barbarossa'nın İmparatorluk tacını giymesiyle alevlenen Papa - İmparator mücadelesinde Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan yana olanlara 'Guelph'ler deniyordu; bunlar ulusal istiklâl istiyorlardı ve Papa'ya karşıydılar. Ghibelline'ler ise İmparatora karşı, Papa'dan yana olan grupun adıydı. İtalya orta çağ tarihinin 1155'den 1348'e kadarki dönemi, Kuzey İtalya şehirlerinde ve özellikle Floransa ile Siena'da bu iki grup arasındaki mücadelelerle doludur. (Çev. Notu)

mücadeleler tarihi gözüyle bakılabilir: bu geleneklerden biri, Kilisenin temsil ettiği imparatorluk Roma'sı geleneği, öteki de Devlet'in temsil ettiği Töton aristokrasisi geleneğidir. Kutsal Roma İmparatorları, imparatorluk Roması geleneğini Kutsal Roma İmparatorluğuna katmağa çalışmışlar, ama bunu başaramamışlardır. II. Frederik dışında bütün İmparatorlar, Roma geleneğini anlayamıyacak kadar cahil oluşları bir yana, bunların yakın ilişki kurdukları feodalizmin bütün siyasal kurumları da Cermen asıllıydı. Eğitilmiş kişilerin — İmparatorlara hizmet edenler de dahil olmak üzere — dilleri uzun bir süre içinde, yavaş yavaş, antik dillerden türetilmişti; hukuk, Roma hukukuydu; felsefe, Yunan felsefesiydi, buna karşılık asıl itibariyle Tötonik olan görenekler, terbiyeli konuşmalarda ağıza alınmayacak nitelikteydi. Bugünkü her hangi klâsik bir âlimin modern endüstriyi Lâtince tarif etmekte karşılaşacağı güçlüğe benzer bir güçlük ortaya çıkmıştı o dönemde. Batı Avrupa medeniyetinde Tötonik öğeler edebî ve entellektüel alanda yeterli bir ifadeye ancak Reformasyonla birlikte, Lâtince yerine modern dillerin kabul edilişi üzerine kavuşabildi.

Hohenstaufenler'in çöküşünden sonra Kilise, yirmi otuz yıl kadar bir süre için, İtalya'nın Batı dünyası üzerindeki egemenliğini yeniden kurmuş gibi gözüktü. Para ölçüleri üzerinden bir yargıda bulunulacak olursa, bu egemenlik en aşağı Antonines zamanındaki kadar sağlamdı — İngiltere ve Almanya'dan Roma'ya Kilise varidatı olarak akan para, eski Roma tümenlerinin zorla topladıkları paraların tutarını çok aşıyordu. Ne var ki, bu sefer akan para silâh zoruyla değil, Papalığa duyulan saygı sömürülmek suretiyle sızdırılıyordu.

Bununla birlikte, Papalar Avignon'a taşınınca, bundan önceki üç yüz yıl boyunca sağlamış oldukları saygıyı kaybetmeğe başladılar. Bunun nedeni sadece onların tamamiyle Fransa Kralının egemenliği altına girişlerinde değildir; saygıyı kaybedişlerinin daha da önemli bir başka nedeni, Papaların, bir çok gaddarca işlerde, bu gaddarlığı yapan krallardan yana çıkmış olmalarıdır. Papaların Kralla birlik oldukları bu gaddarca hareketlerden biri de Templar ([1]) tarikatının sindirilişidir. Kral IV. Flip malî güçlükler içersinde kıvrandığından gözünü bu tarikatın mülküne dikmişti. Hiç bir gerekçeye dayanmaksızın, tarikat üyelerinin dinsel inançlara karşı gelmekle suçlandırılmasına karar alındı. Papa'nın da yardımıyla, bu tarikat üyelerinden Fransa'da bulunanlar yakalandılar, işkenceye konularak ağızlarından, Şeytana taptıklarına dair itiraflar alındı, yine işkenceyle haça tükürmek zorunda bırakıldılar v.b. Ondan sonra da yığın yığın ateşte yakıldılar. Bu arada Kral, Papa'ya da köşesinden bucağından bir şeyler ayırmağı unutmayarak, bu tarikatin bütün mülküne el koydu. Bu gibi işler Papalıkta törel bozuluşun başlangıcını meydana getirdi.

Büyük Bölünüş, ([2]) iddia sahiplerinin hangisinin meşru olduğunun bilinemeyişi ve her iddia sahibinin ötekini afaroz edişi, lânetleyişi yüzünden, Papa'ya saygı duyulma-

---

([1]) 118 yılında Kudsüşerif'de kurulan, Hazreti İsa'nın kabri ile ziyaretçilerini korumaya memur tarikat, ya da bu tarikatin üyesi.

([2]) Büyük Bölünüş (Batı Bölünüşü): Batı Hristiyanlığında, Papalık makamına seçiliş usulleri yüzünden doğan ve 1378'den 1417'ye kadar süren bölünüş. (Çev. Notu)

sını daha da güçleştirdi. Büyük Bölünüşün kapsadığı sürenin başından sonuna kadar, her iki rakip de, din ve töre yönünden hiç de iyi örnek sayılmayacak biçimde iktidar tasarrufunda bulundular ve işi, en koyu yeminlerini bozmağa bile vardırdılar. Çeşitli ülkelerde Devlet ve yerel Kilise birlik halinde, her iki Papaya da itaatten kaçındılar. En sonunda bu meseleye ancak bir genel konsilin çözüm yolu bulabileceği iyice anlaşıldı. Yanlış bir yol tutan Pisa Konsili, mevcut iki Papanın tutumlarını küfr ilân etmekle birlikte bunları gerektiği biçimde saf dışı bırakamadan, bir üçüncü Papa yaratmş oldu. Nihayet, Constance Konsili, her üç Papayı da saf dışı bırakarak, birliği sağlayabildi. Ne var ki, bu mücadele Papalık makamına duyulan geleneksel saygıyı ortadan kaldırmıştı. Bu mücadele ve karışıklık dönemi yüzünden Wycliff, (1) Papalık için şunları söyleyebilmek hakkını bulmuştur kendisinde:

'Böyle bir iblisten kurtulmak Kilise'ye zarar vermez, tam tersine faydalı olur; bu iblisin ortadan kaldırılması işinde, Tanrı yolundaki bu davada Kilise istekle çalışır.'

On beşinci yüzyıl Papalığı, İtalya'ya uymakla beraber, çok açık ahlâksızlığı yanısıra, dünya işleriyle fazla ilgilenişi ve aşırı lâikliği dolayısıyle Kuzey ülkelerin koyu din-

---

(1) John Wycliff (1320'de York'da, Richmond yakınlarında doğdu; 1384'de öldü), İngiliz siyasal filozofu ve kilise reformatörü. Kiliseye yapılan bağışları şiddetle yermiş, papazların insanla Tanrı arasındaki aracılığına ve 'Hazreti İsa'nın kan ve etine dönüşme' (transsubstantiation) doktrinine saldırmış, İncil'in kelime kelime İngilizceye çevrilmesi gerektiği tezini savunmuş ve kendi doktrinlerini halk arasında 'yoksul vaizler' yoluyla yaymıştır. Wycliff, İngiliz nonkonformizminin başlangıcında önemli bir dönüm noktasını meydana getirir. (Çev. Notu)

darlığına cevap verebilmekten uzaktı. En sonunda, Tötonik ülkelerdeki törel ayaklanma, ekonomik etkenlerin kolaylıkla at oynatabilmesi olanağını sağlayacak bir güce ulaştı: Roma'ya haraç verilmesi genellikle reddedildi, prenslerle soylular Kilise emlâkine el koydular. Ne var ki, eğer Protestantizmin doktrin yönünden isyanı olmasa bu durum doğmaz, Büyük Bölünüş ve Rönesans Papalığının rezaletleri olmasa Protestantizm gerçekleşemezdi. Kilisenin dinsel (manevî) gücü içerden zayıflamamış olsa, Kiliseye saldıranlar tinsel gücü kendi saflarına çekemez ve II. Frederik gibi yenilgiye uğrarlardı.

Bu vesileyle, Machiavellinin, **Hükümdar** adlı eserinin XI. bölümünde ruhanî hükümdarlıklar konusunda söylediklerine bir göz atmak ilgi çekici olacaktır:

'Bana şimdi sadece, ruhanî hükümdarlıklardan söz etmek düşüyor. Bütün güçlükler bu hükümdarlıkların elde edilişine kadardır, zira bunlar ya kişisel yetenekler ya da talih sayesinde elde edilir ve kişisel yetenek de talih de olmaksızın elde tutulabilir; çünkü ruhanî hükümdarlıkları ayakta tutan, çok eskiden kalma din düzeni öylesine kudretlidir, öyle bir karaktere sahiptir ki, ruhanî hükümdarlar nasıl davranırlarsa davransınlar, nasıl yaşarlarsa yaşasınlar, hükümdarlıklarını ellerinde tutabilirler. Devletleri olup da bu devleti savunmayan, uyrukları olup da onları yönetmiyen, yalnız bu hükümdarlardır; devletleri savunmasız olduğu halde, hükümdarlıkları, bu hükümdarların elinden alınmaz, uyrukları ise yönetilmedikleri halde, yönetilmeyişlerini umursamazlar ve hükümdarlarından vazgeçmeyi ne isterler ne de vazgeçebilme yeteneğine sahiptirler. Sadece bu gibi hükümdarlıklar, güvenlik ve mutluluk için-

dedir. Ne var ki, insan aklının ermiyeceği güçler tarafından ayakta tutulan bu hükümdarlıklar üzerine daha fazla bir şey söylemiyeceğim, zira Tanrı tarafından yüceltilip, idame ettirilen bu hükümdarlıkları tartışmak küstahlık, cüretkârlık olur.'

Bunlar, X. Leo'nun papalığı sırasında yazılmıştı; Reformasyon da X. Leo'nun papalığı sırasında başlamıştı. Dindar Almanlar, VI. Aleksandr'ın amansızca akraba kayırmasının ve Papa X. Leo'nun para yönünden açgözlülüğü 'Tanrı tarafından yüceltilip idame ettirildiği'ne yavaş yavaş inanmaz oldular. Papalık iktidarını tartışmaktan Machiavelli kaçındığı halde, 'küstah ve cüretkâr' Lüther, bu tartışmaya girişmekte çok hevesliydi. Kilise karşısındaki muhalefet törel ve dinsel destek kazanır kazanmaz da, kişisel çıkarlar, muhalefetin büyük bir hızla yayılmasına sebep oldu. Kilise'nin iktidarı anahtarların kudretine dayandığından, muhalefet de normal olarak yeni bir Aklama (Tebriye=**Justification**) doktriniyle ilişki kurdu. Lüther'in teolojisi, Kilise dışındaki hükümdarların afaroz edilmek ya da kendi uyrukları tarafından —törel yönden— lânetlenmekten korkmaksızın Kiliseyi yerin dibine batırmalarına imkân verdi.

Ekonomik etkenler her ne kadar Reformasyonun yayılışında çok yardımcı oldularsa da, bu etkenlerin —yüzyıllardan beri işler halde bulundukları gözönüne alınınca— Reformasyonun gerçekleşmesine bir başlarına yetmediği açıktır. Pek çok İmparator ve bu arada başka hükümdarlar, meselâ İngiltere'de Kral II. Henry ile Kral John da Papa'ya karşı koymağa çalıştılar. Ne var ki, onların bu davranışları günah sayıldı ve bu yüzden direnişleri boşa gitti.

Ancak Papalık, uzun bir süre içinde, geleneksel güçlerini törel bir ayaklanma doğuracak kadar kötüye kullandıktan sonradır ki, başarılı bir karşı koyma olanağı doğdu.

Propaganda yoluyla iktidar sahibi nasıl olunacağını anlamak isteyenler için, papalık iktidarının yükseliş ve düşüşü incelenmeğe değer bir konudur. İnsanların kör inanç sahibi olduklarını ve anahtarların kudretine inandıklarını söylemekle iş bitmiyor. Bütün Orta Çağ boyunca geçerli dinsel inançlara karşı fikirler ortaya atılmıştır; eğer Papalar genellikle saygıya lâyık kişiler olmasaydı, tıpkı Protestantizm gibi, bu fikirler de yayılırdı. Yine Orta Çağda, lâik hükümdarlar, geçerli dinsel inançlara karşı gelmeksizin, Kilise'yi Devlet'in emri altına sokmağa çalıştılar; bu girişimler Doğu'da başarı kazanmakla beraber, Batı'da başarısızlığa uğradı. Bunun çeşitli nedenleri vardı.

Birincisi: Papalık kalıtsal olmadığından, lâik krallıklar gibi uzun bir emekleme dönemi geçirmiyor, bu dönemin dertlerinden uzak bulunuyordu. Bir adam dindar, bilgili ve yöneticilik yeteneğine sahip olmadıkça Kilise'de kolay kolay sivrilmezdi; bundan dolayı Papaların çoğu, bir ya da bir kaç bakımdan ortanın çok üstüne yükselmiş kişilerdi. Lâik hükümdarların da yetenekli kişiler olarak kendilerini göstermeleri mümkündü, ne var ki, çoğunlukla bunun tersi oluyordu; ayrıca, lâik hükümdarlar, ruhanî hükümdarların aksine, kendi ihtiraslarını kontrol altına alabilmelerini sağlayacak biçimde de eğitilmemişlerdi. Boşanma istekleri yüzünden kralların sık sık başları derde giriyor, boşanma da, ancak Kilise'nin çözüm bulabileceği bir mesele olduğundan, Papalar karşısında kralları güçsüz duruma düşürüyordu. Krallar bazen boşanma meselesini çözmek için

Kral VIII. Henry'nin usulüne [1] başvuruyorlardı, ama bu da uyruklarını dehşete düşürüyor, bu yüzden vassalleri bağlılık andlarından kurtulmuş oluyor ve en sonunda krallar, ya boyun eğmek zorunda kalıyor ya da tahtlarını kaybediyorlardı.

Papalığın bir başka büyük gücü de, sürekliliğinin kişilere bağlı olmayışıydı. II. Frederik'in papalıkla mücadelesinde, bir Papa'nın ölümünün hemen hemen hiç bir değişiklik yaratmayışı, hayret edilecek bir olgudur. Papalığın belli bir doktrini ve devlet yönetimi geleneği vardı, krallar ise bunların karşısına koyabilecekleri her hangi sağlam bir doktrin ya da yöneticilik geleneğinden yoksundular. Lâik hükûmetler ancak milliyetçiliğin güçlenişiyle birlikte papalığnıkine denk bir amaç sürekliliği ya da dayanıklılığı kazanabildiler.

On birinci, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda krallar, bir kural olarak cahil, buna karşılık Papalar hem okumuş, hem de bilgili kimselerdi. Ayrca, devamlı surette anarşi tehlikesi içinde bulunan ve yeni ekonomik güçlere karşı düşmanca tutum alan yönetimi zor feodal sistem, krallara ayak bağı oluyordu. Bütünüyle ele alındığı zaman, o yüz yıllarda Kilise, Devlet'in temsil ettiğinden çok daha yüksek bir medeniyeti temsil ediyordu.

Ne var ki, on üçüncü yüz yıla kadar Kilise'nin en büyük gücü, telkin ettiği törel saygıdan ileri geliyordu. Kilise, törel hükümdarlık tahtını, eski zamanlarda uygulanan

---

[1] Katalosizmde boşanma yasak olduğundan, Kral VIII. Henry karılarından kurtulmak için, bir bahaneyle onları cellâda teslim ediyordu. (Çev. Notu)

dinsel cezaların sağladığı ve ta o zamanlardan kalan ibret dersi üzerine kurmuştu. Kilise'nin zaferleri, daha önce de gördüğümüz gibi, papazların bekâr kalmalarının zor kullanılarak sağlanmasıyla ilişkiliydi ve orta çağ kafası için bekârlığın etkileyici niteliği çok büyüktü. Aralarında sayıları az olmıyan Papaların da bulunduğu pek çok kilise adamı, prensip meselelerinde teslim olmaktansa, büyük sıkıntılara göğüs germişlerdi. Para hırsının, ahlâk bozukluğunun, kişisel çıkar kollamanın gemi azıya aldığı bir dünyada pek çok Kilise ileri geleninin, kişisel çıkarlarını ilgilendirmeyen davalar için yaşadıklarını ve kişisel servetlerini bu uğurda seve seve harcadıklarını sıradan insanlar açıkça görüyorlardı. Daha sonraki yüzyıllarda, kutsallıkları etkileyici olan kişiler —Hildebrand, St. Bernard, St. Francis— kamuoyunun gözlerini kamaştırarak, başkalarının kötü davranışları yüzünden törel itibarını kaybedebilecek olan Kilise'yi bu tehlikeden kurtardılar.

Ne var ki, ülkücü amaçlara sahip olan, bu yüzden de iktidar aşkını mazur gösteren örgütler için, üstün erdemler dolayısıyle kazanılan ün tehlikelidir ve sonunda, mutlaka, sadece vicdansızca insafsızlık konusunda üstünlüğe yol açar. Kilise, bu dünyayla ilgili şeyleri aşağılık sayarak bunu telkin etti ve böylelikle hükümdarlar üzerinde üstünlük kurdu. Keşişler hep yoksul kalacaklarına and içtiler; bu and dünyayı öylesine etkiledi ki, bu sayede Kilise'nin zaten muazzam olan serveti bir kat daha arttı. St. Francis, kardeşin kardeşi sevmesi gerektiğini vaazederek, uzun zamandan beri sürmekte olan rezilce bir savaşın zaferle tamamlanması için gerekli olan heyecanı yarattı. Sonunda, Rönesans Kilisesi, servet ve iktidarını borçlu bulunduğu bütün törel amaçlarını kaybetti ve bu amaçların

yeniden yaratılması için Reformasyon'un Kiliseyi sarsması gerekti.

Üstün erdem, bir örgüte müstebit iktidar kazandırmak için araç olarak kullanıldığı zaman, bütün bu kaçınılması imkânsız sonuçlarla karşılaşılır.

Geleneksel iktidarın çöküşü, istilâlar dışında, her zaman için, bu iktidarın, Machiavelli gibi düşünen —yani, bu iktidarın insan kafasındaki itibarının en ağır, en kaba suçlar tarafından bile sarsılamıyacak kadar sağlam olduğuna inanan— kişiler tarafından kötüye kullanılışının bir sonucudur.

Yunanlıların Delf tapınağı kâhinelerine, Orta Çağın da Papalara gösterdiği saygı bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde aynen Yüce Mahkeme'ye gösterilmektedir. Amerikan Anayasasının işleyişini incelemiş olanlar, Yüce Mahkemenin, plütokrasiyi korumakla görevli güçlerin bir bölümünden ibaret olduğunu bilirler. Ne var ki, bunun böyle olduğunu bilenlerin bir kısmı plütokrasiden yana oldukları için Yüce Mahkeme'ye duyulan geleneksel saygıyı zayıflatmağı hedef tutan hiç bir harekette bulunmazlar: öte yandan, bu saygıyı zayıflatmağa çalışanlara da yıkıcı ya da Bolşevik damgası vurularak, sıradan vatandaşların gözünde bunların itibarı yokedilir. Bir Luther ortaya çıkıp da Amerikan Anayasası'nın resmî yorumcularının yetkilerine başarıyla saldırıncaya kadar, bu apaçık partizanlık daha uzun bir süre dilediği gibi at oynatacaktır.

Savaşta yenilmenin teolojik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisi, lâik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisinden çok daha azdır. Gerçi Rusya ve Türkiye Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem teolojik hem de siyasal bir ihtilâl geçirmişlerdir, ne var ki, her iki ülkede de geleneksel dinin Devlet'le

çok sıkı bir ilişkisi vardı. Savaşta yenilgiye rağmen dinin ayakta kalışının en önemli bir örneği, Kilisenin beşinci yüzyılda barbarlara üstün gelişidir. St. Augustine, (1) Roma'nın barbarlar tarafından yağmalanışından ilham alarak yazdığı **Tanrının Ülkesi Hakkında** adlı eserinde, geçici iktidarın, gerçek inan sahibine vaadedilen iktidar olmadığını, bundan ötürü de sofuca bir inanç sonucu olarak elde edilebileceği umudunun beslenmemesi gerektiğini açıklamıştı. İmparatorluk içinde barbarların kılıcından kurtulabilen putperetsler, Roma'nın, eski tanrılar terkedildiği için bir ceza olarak yakılıp yıkıldığını ileri sürdüler, ama bu iddia, bütün kuvvetine rağmen, kamuoyunun desteğini sağlıyamadı; istilâcılar arasında, yenilenlerin üstün medeniyeti ağır bastı ve yenenler Hristiyan dinini benimsediler. Böylece, Roma, Kilise aracılığıyla barbarlar arasında sözünü geçirmeğe devam etti ve bu barbarların hiç biri, Hitler'e gelene kadar, eski kültür geleneğini silkip atamadı.

---

(1) Augustine, Aurelius, Saint (354'de, Nümidya'da, Tagaste'de doğdu; 430'da öldü.) Putperest bir baba ile Hristiyan bir annenin oğlu olan Augustinus öğrenimini Kuzey Afrika'da gördü ve Kartaca'yı terkederek 383'de Roma'ya geldi. Milano Üniversitesi Retorik kürsüsünde hocalık (383 - 87) ettiği sırada Hristiyan oldu. Afrika'ya döndükten sonra, 391'de papazlığa atandı ve arkasından piskopos oldu. Ciltler dolusu dogmatik, teolojik ve eğitsel risaleleri vardır. Eserleri arasında en önemlileri 13 kitaplık İtiraflar'ıyla, bilgince ve çok üstün bir retorik üslûbuyla yazılmış oluşu bakımından değer taşıyan Tanrı'nın Ülkesi Hakkında (De Civitate Dei) adlı 22 ciltlik kitabıdır. (Çev. Notu)

Bölüm V

KRAL İKTİDARI

KRALLARIN asılları da rahiplerin asılları gibi tarih öncesine kadar uzanır; krallığın evrimindeki ilk basamaklarda ancak, en geri vahşî kabilelerde hâlâ bulunan örneklerden anlaşılabilir. Krallık kurumunun tam anlamiyle gelişmiş olduğu ve henüz çöküş yolunu tutmamış bulunduğu yerde kral, savaşta kabilesini ya da ulusunu ardı sıra sürükleyen, ne zaman savaş açılacağına, ne zaman barış yapılacağına karar veren adamdır; her zaman değilse bile çoğunlukla, yasayı kral yapar ve adaletin yönetimini kontrolü altında bulundurur. Krallık ünvanı genellikle, büyük ya da küçük ölçüde kalıtsaldır. Kral, ayrıca kutsal bir kişidir de: kendisi tanrı olmasa bile, hiç değilse Tanrı'nın vekilidir.

Ne var ki, böyle bir krallığın gerçekleşmesi için, uzun süre içinde evrinmiş bir hükûmetin ve vahşîlerinkinden çok daha örgütlü bir topluluğun varlığı gereklidir. Çoğu Avrupalının düşündüğü biçimde bir vahşi kabile reisini,

gerçekten de ilkel topluluklar arasında bulmak mümkün değildir. Bizim reis dediğimiz adamın aslında sadece dinsel ve törenlerin yapılışı yönünden işlevleri bulunabilir; bazen de Lord Mayor (1) gibi, kendisinden sadece ziyafetler vermesi beklenir. Reis bazen savaş ilân edebilir, ama çok kutsal bir kişi olduğundan kendisi savaşa katılmaz. Bazen de öyle bir mana'ya (2) sahiptir ki, kimse reisin yüzüne bile bakmağa cesaret edemez; bu da, tabii, onun kamu işlerinde fazla bir rol almasına engel olur. Yasalar görenekler yoluyla kurulduğundan, ilkel kabile reisi yasa yapamaz; ufak topluluklarda cezayı, suçlunun komşuları kendiliklerinden uyguladıkları için, reisin bu konudaki yönetimine de ihtiyaç yoktur. Bazı vahşî topluluklarda iki reis vardır; Şogun ve Mikado gibi, biri dinsel, öbürü de lâik reistir. Ne var ki, bunları Papa ile İmparator'a benzetmemek gerekir, zira dinsel reis, bir kural olarak, sadece törenler yönünden iktidar sahibidir. İlkel vahşîler arasında genellikle bir çok şeye görenekler karar verir; resmî hükümetin karar verdiği şeyler çok az olduğundan Avrupalıların kral dediği reisler, sadece belli belirsiz, başlangıç halindeki bir kral iktidarına sahiptirler. (3)

Muhaceret ve yabancı istilâları, göreneklerin yıkılışında, bundan dolayı da hükûmet ihtiyacının yaratılışında etkili birer güçtür. Kral adını almağa lâyık hükümdarların bulunduğu en aşağı medeniyet düzeylerinde kral ailesi bazen yabancı asıllı olabilir ve başlangıçta, belirli bir üstün-

(1) Londra, Dublin, York ve Cork şehirlerinin belediye reislerinin ünvanı.

(2) Teolojik terim olarak, 'Manevî Kuvvet.'

(3) Bu konuda bak. Rivers'in 'Toplumsal Örgüt' adlı eseri.

lüğü sayesinde saygı kazanmış bulunabilir. Bununla birlikte bu durumun monarşinin evriminde genel bir evre (safha) olup olmadığı, antropologlar arasında tartışılan, üzerinde kesin görüş birliğine varılmamış bir meseledir.

Savaş sırasında kumanda birliği ihtiyacının apaçık bir gerçek oluşu dolayısıyle, savaşların, kralların gücünün artmasında çok büyük bir rol oynamış bulunması da aynı derecede açık bir gerçek olarak ortaya çıkıyor. Bir kralın yerine kimin geleceği konusunda ayrılık ve anlaşmazlıkları önlemenin en kolay yolu, krallığı kalıtsal hale getirmektir; kral, kendinden sonra yerine geçecek kimseyi sağlığında atama gücüne sahip bulunsa bile, o kimseyi mutlaka kendi ailesi içinden seçecektir. Ne var ki, sülâleler ebedî değildir ve her kral ailesi, yabancı bir fatihin saltanat hakkına zorla el komasıyla kurulur. Yeni kurulan kral ailesini genellikle din, geleneksel bir tören yoluyla meşru kılar. Ruhban sınıfı iktidarı da, krallığın itibarının sağlanmasında son derece önemli rol oynaması bakımından, yeni kral ailelerinin kuruluşundan kendine faydalar sağlar. I. Charles, 'Piskopos yoksa, Kral da yok demektir,' demişti; bu özdeyişin içindeki kıyas, kralların var olduğu bütün çağlar için geçerlidir. Krallık, muhteris kişilerin gözüne öylesine çekici bir makam olarak görünür ki, onların bu makamı kendi ellerine geçirme umutlarını kırmak ancak çok güçlü dinsel müeyyidelerle mümkün olabilir.

Tarih öncesi aşiret reisinin, tarih çağları içinde yer alan krallar haline gelebilmek için geçirdiği evrim ne olursa olsun, bu süreç, vakanüvislerin var olduğu en eski dönemde Mısır ve Babil'de tamamlanmış bulunuyordu. Büyük ehramın M. Ö. 3000'den önce yapıldığı kabul ediliyor; böylesine bir yapının kurulması ise ancak, uyrukları üzerinde

sınırsız iktidar sahibi bir hükümdarın varlığıyla mümkün olabilirdi. Bu dönemde Babil'de, bir kaç kral vardı ve bunlardan hiç birinin topraklarının sınırı Mısır'ınkiyle boy ölçüşebilecek genişlikte değildi, ama bu kralların hepsi de kendi bölgelerinde tam birer hükümdardı. M. Ö. üçüncü bin yılın sonundan önce, bir kralın yapması gereken her şeyi yapan büyük kral Hamurabi'yi (M. Ö. 2125 - 2081) görüyoruz. Hamurabi en çok, kendisine güneş - tanrısı tarafından verilen yasalarla tanınır; bu ise, Hamurabi'nin, orta çağ hükümdarlarının asla yapamadıkları bir şeyi yapabildiğini, yani, dinsel mahkemeleri lâik mahkemeler emri altına sokabildiğini gösterir. Ne var ki, Hamurabi aynı zamanda bir asker ve mühendis olarak da ünlüdür. Yurtseverlik şiirleri onun fetihlerine övgülerle doludur:

Savaşta fırtına kesilen, düşmanı vuran
Yüce kral Hamurabi'nin yüce gücü
Kendini bütün çağlara tanıtmıştır.
Düşman topraklarını kasıp kavurarak,
Değersizlere savaş açıp, İsyanları bastırarak,
Kötü niyetlileri kilden bebekler gibi mahvedip,
Asılsız tepelerin dik yamaçlarını yardı geçti.

Hamurabi, sulama kanalları konusundaki çaba ve başarılarını kendi kaydetmiştir:

'Anu ve Enlil (bir tanrı ve tanrıça) Sümer ve Akad ülkelerini benim idareme verdiği ve o ülkelerin hükümdarlık asalarını bana teslim ettiği zaman, Sümer ve Akad topraklarına su getiren **Halkın Bereketi Hamurabi** kanalını açtım. Dağınık Sümer ve Akad kavimlerini topladım, onlara otlaklar ve suvaklar verdim; onlara bol ve bereketli otlaklar verdim, onları âsude konutlara yerleştirdim.'

Bir kurum olarak krallık, gelişmesinin doruğuna Büyük Ehram zamanında Mısır'da, Hamurabi zamanında da Babil'de ulaşmıştı. Daha sonra gelen kralların daha büyük toprakları olmasına rağmen, hiç biri krallığının sınırları içinde tam anlamıyle krallık düzeni kuramadı. Mısır ve Babil krallarının iktidarı iç ayaklanmalar yüzünden değil sadece dış istilâlar yüzünden sona ermişti. Onlar gerçi, uyruklarının kendilerine boyun eğişi monarşinin dinsel yönden taşıdığı öneme dayandığı için, ruhanî sınıfla çatışmayı göze alamazlardı, ama bunun dışında yetkileri sınırsızdı.

Yunanlılar, tarih çağlarının başlamasından önce, çoğu sitelerde, siyasal birer hükümdar olarak krallarını başlarından atmışlardır. Romalılarda krallar tarih öncesi döneminde vardı ve Romalılar kral adına karşı bütün tarih boyunca yenilmez bir tiksinti duymuşlardır. Batıda, Roma İmparatoru hiç bir zaman kelimenin gerçek ve tam anlamiyle bir hükümdar olamamıştır. Roma hükümdarı meşru olmıyan asıldan geldiği için, her zaman sırtını ordusuna dayamak zorunda kalmıştır. O, sivillerin önünde kendisini bir tanrı ilân edebiliyordu, ama askerlerinin gözünde her zaman için, onlara yeteri kadar bahşiş veren ya da vermiyen bir general olarak kalmıştır. Çok kısa süren bir iki dönem dışında, İmparatorluk kalıtsal değildir. Esas iktidar her zaman için ordudaydı ve İmparator, sadece, bu iktidarın kendi dönemi için adayı oluyordu.

Barbar istilâları monarşinin yeniden canlanmasına yol açtı, ama yeniden canlanan monarşinin eski monarşilerden bir ayrılığı vardı. Yeni krallar Cermen kabilelerinin şefleri olduğu gibi, bunların iktidarları mutlak değildi, her zaman için bir İhtiyarlar Heyeti ya da buna benzer bir kuruluşun

işbirliğine dayanıyordu. Bir Cermen kabilesi bir Roma eyâletini fethettiği zaman, kabilenin şefi kral oluyordu, ama kralın en yakın arkadaşlarını da belirli bir dereceye kadar bağımsızlıkları bulunan soylular meydana getiriyordu. İşte feodal sistem buradan doğarak bütün Batı Avrupa hükümdarlarını baronlar karşısında güçsüz bıraktı.

Bunun bir sonucu olarak, monarşi, Kiliseyi de feodal soyluları da yola getirinceye kadar hep zayıf kalmıştır. Kilisenin zayıflama nedenleri üzerinde daha önce durduk. Soylular, düzenli hükûmet için bir engel meydana getirdiklerinden, krallarla olan mücadelelerinde, en büyük yenilgiye İngiltere ve Fransa'da uğradılar. Almanya'da ise soylular sınıfının önderleri ufak ufak krallıklar kurdular, bunun sonucunda da Almanya, Fransa karşısında güçsüz duruma düştü. Polonya'da aristokratik anarşi ta ayrılışa kadar sürdü. İngiltere ve Fransa'da, Yüz Yıl Savaşlarından ve Gül Savaşlarından sonra, sıradan vatandaşlar güçlü bir krala iman etmek zorunda bırakıldılar. IV. Edward, Londra Sitesi'nin yardımıyla zafere ulaştı, hatta Kraliçesini bile bu Siteden seçti. Feodal aristokrasinin düşmanı X. Louis yüksek burjuvazinin dostuydu; burjuvazi Louis'yi soylulara karşı desteklerken, Louis de burjuvaziyi zanaatkârlara karşı desteklemişti. **Encyclopaedia Britannica**'nın XI. Louis hakkındaki resmî hükmü şudur: 'O, bir kapitalist gibi yönetmiştir krallığını.'

Rönesans hükümdarlarının, Kiliseyle olan çatışmalarında, kendilerinden önceki krallara oranla büyük bir üstünlükleri vardı; bu üstünlük, eğitimin artık Kilisenin tekelinde bulunmayışından ileri geliyordu. Kilise dışındaki hukukçuların yeni monarşinin kuruluşundaki yardımları değer biçilemiyecek kadar büyüktür.

İngiltere, Fransa ve İspanya'daki yeni monarşiler Kilisenin de, aristokrasinin de üstündeydi. İktidarları, gelişme halindeki iki güce, yani, milliyetçilikle ticarete dayanıyordu: hükümdarlar bu iki güç için yararlı sayıldıkları sürece güçlü oluyor, ama milliyetçilik ve ticaret konusunda yararlılıklarını yitirdikleri anda ihtilâl çıkıyordu. Tudorlar her iki alanda da yararlılıklarnı aksatmadan yürüttüler, buna karşılık Stuartlar, saraylılara tanıdıkları tekel imtiyazlarıyla ticareti boğdular, bunun sonucu olarak da İngiltere önce İspanya'nın, sonra da Fransa'nın sillelerini yedi. Fransız monarşisi ticarete önem vererek, ta Colbert rejimine kadar ulusal gücünü arttırdı. O dönemden sonra, Nantes Fermanı'nın feshi ile birlikte arka arkaya çıkan ve her biri bir öncekinden daha felâketli sonuçlar doğuran savaşlar, ezici vergiler ve ruhban sınıfıyla soyluların malî güçlüklerden muaf tutulmasının uyandırdığı kızgınlık yüzünden gerek ticaret, gerek milliyetçilik krala karşı bir tutum aldı ve en sonunda ihtilâl çıkmasına yol açtı. İspanya'yı ihtilâlden ancak Yeni Dünya'nın fethi kurtardı; ne var ki, Yeni Dünya'nın İspanyol egemenliği altındaki bölümü İspanya'ya başkaldırdı ve bunu sadece, İngiltere ve Birleşik Devletler'le ticaret kurabilmek için yaptı.

Ticaret, her ne kadar kralları feodal anarşiye karşı desteklemişse de, kendini yeteri kadar güçlü gördüğü zamanlar hep cumhuriyetçi olmuştur. Antikitede, Orta Çağ İtalya'sının ve Almanya'sının serbest şehirlerinde, ticaret gücünün doruğa ulaştığı dönemlerde Hollanda'da hep böyle olagelmiştir. Bundan dolayı krallarla ticaret arasındaki ittifak, huzursuz bir ittifaktı. Krallar 'tanrısal hakka' dayanıyor, iktidarlarını ellerinden geldiği kadar geleneksel ve sözümona dinsel kılmağa çalışıyorlardı. Bu konuda kısmen

başarı kazandılar da: I. Charles'in idamına sadece sıradan bir cinayet gözüyle değil, aynı zamanda dine karşı işlenmiş bir küfr gözüyle, günah gözüyle bakıldı. Fransa'da ise St. Louis bir efsane kahramanı haline getirildi ve onun sofuluğunun hâlâ 'en Hristiyan Kral niteliğini taşyan XV. Louis'ye bile hayrı dokundu, St. Louis'nin dindarlığı kısmen bu krala yakıştırıldı. Krallar yeni bir saray aristokrasisi yarattıktan sonra, bu aristokrasiyi burjuvaziye tercih eder oldular. İngiltere'de yüksek aristokrasiyle burjuvazi birleşerek, sadece ve sadece parlömanter ünvana sahip bir kral oturttular tahta; bu kral, eski majestenin sahip bulunduğu sihirli niteliklerden hiç birine sahip değildi: meselâ, 'kral belâsı'nı Kraliçe Ann tedavi edebildiği halde, Kral I. George edemiyordu. ([1]) Fransa'da ise kral aristokrasiye üstün geldi, bunun üzerine kendi kellesi de, aristokratların kelleleri de giyotine gitti.

Frederik Barbarossa zamanında Lombard Birliği ile başlıyan ticaret ve milliyetçilik ittifakı yavaş yavaş Avrupa'ya yayılarak en son ve en kısa zaferini Rusya'da Şubat İhtilâlinde kazandı. Bu ittifak her nerede güç kazandıysa, önce monarşiyle birlik olup, sonra ona karşı vaziyet alarak, toprağa dayanan kalıtsal iktidar aleyhine çalıştı. Bunun bir sonucu olarak her yerde krallar ya ortadan kalktılar ya da sembolik birer hükümdar haline geldiler. Bundan sonra, nihayet, ticaret ve milliyetçilik de ortaklığı bozdu; İtalya, Almanya ve Rusya'da zafere ulaşan milliyetçilik ol-

---

([1]) İngilizce sıraca illetinin adı 'King's evil' yani, kelime kelime çevirdiğimiz zaman 'Kral belâsı'dır; burada B. Russell bir kelime oyunu yapıyor. (Çev. Notu)

du. On ikinci yüzyılda Milano'da başlıyan liberal akım, kendi yolundan şaşmadan ilerledi.

Geleneksel iktidar, dışından mahvedilmediği zaman, hemen hemen her zaman belirli bir gelişme gösterir. Telkin ettiği saygıdan cesaret alarak, kamuoyunun onayını umursamaz, bu onayı hiç bir zaman kaybetmiyeceğini zanneder. Tembelliği, delilikleri ve zulmüyle yavaş yavaş, tanrısal yetkisinden halkı şüpheye düşürür. Tanrısal yetkinin de alışkanlıktan daha elverişli bir kaynağı bulunmadığından, eleştirme bir kere başlayınca, alışkanlık kaynağı çabucak darmadağın olur. Ayaklananların daha çok işine gelen yeni bir akide, eskisinin yerini alır; ya da, Haiti'nin Fransızlar'dan bağımsızlığını aldığı zaman olduğu gibi, daha büyük bir karışıklık doğar. Genel bir kural olarak, isyan fikrinin zihinlerde doğup yaygınlaşması için, uzun süren çok iğrenç bir kötü yönetim gerekmektedir; isyan fikri doğduktan sonra ise, bir çok örneklerde görüleceği üzere, isyancılar eski iktidarın tümünün bir bölümünü kendi saflarına almağı başarabilmektedirler. Ogüst, Senato'nun geleneksel itibarını işte bu şekilde kendinde toplayabilmişti; Protestanlar, Katolik Kilisesi'ne saygıyı reddettikleri halde, İncil'e saygıyı korumuşlardı; İngiliz Parlementosu, hükümdara saygıyı ortadan kaldırmaksızın, kralın iktidarını yavaş yavaş kendi üzerine almıştı.

Ne var ki, bunların hepsi de sınırlı ihtilâllerdi; dört başı mamur ihtilâllerde çok daha büyük güçlüklerle karşılaşılmıştı. Cumhuriyet hükûmeti biçiminin kalıtsal hükûmet biçimi yerini alışının ani olduğu yerlerde, yeni anayasa insanların alışkanlıklarına cevap verdiği ölçüde saygıyla karşılandığından, bu değişiklik çoğunlukla çeşitli me-

selelerin doğmasına yol açar. Bundan ötürü, muhteris kişiler diktatör olmağa çalışırlar ve bu niyetlerinden ancak uzun süre içinde devamlı başarısızlığa uğradıktan sonra vazgeçerler. Eğer dikta niyetlilerinin yönetiminde böyle başarısız bir süre geçirilmezse, cumhuriyet anayasası halkın gözünden düşer, bu da istikrarsızlığa yol açar. Amerika Birleşik Devletleri, yeni cumhuriyetler içinde, ta başından itibaren istikrarı koruyabilmiş olması bakımından biricik örneği meydana getirir.

Zamanımızın başlıca ihtilâlci hareketi, Sosyalizmle Komünizmin, özel kişilerin ekonomik iktidarına saldırısıdır. Bu harekette de, meselâ Hristiyanlığın, Protestanlığın ve eski politik demokrasinin yükselişinde örnek kazanan cinsten hareketlerdeki ortak belirgin nitelikleri bulabiliriz. Ama bu konu üzerinde daha ileriki bir bölümde duracağım.

Bölüm VI

YALIN İKTİDAR

KALITSAL iktidarı ayakta tutan inançlar ve alışkanlıklar kaybolmağa yüz tutunca, kalıtsal iktidar da yavaş yavaş yerini ya yeni bir inanışa dayanan iktidara ya da 'yalın iktidar'a, yani, uyruklarının onayına ihtiyaç duymayan cinsten bir iktidara bırakır. Kasabın koyun üzerindeki, istilâ ordusunun yenilmiş bir ulus üzerindeki ve polisin yakalanmış suikastçiler üzerindeki iktidarı işte bu cins bir iktidardır. Katolik Kilisesinin Katolikler üzerindeki iktidarı gelenekseldir, buna karşılık, geçerli dinsel inançlara karşı suç işlediklerinden ötürü cezalandırdıkları üzerindeki iktidarı yalındır. Devletin, kendisine bağlı vatandaşları üzerindeki iktidarı geleneksel, ama başkaldıranlar üzerindeki iktidarı yalındır. Uzun bir iktidar geçmişine sahip örgütler, bir kural olarak, üç evreden geçerler: birincisi, fanatik olan, ama geleneksel olmıyan ve fetihlere yol açan inanç evresi; ikincisi, yeni iktidarın, hızla geleneksel bir biçim alan genel onaya ulaşması evresi; sonuncusu da, iktida-

rın, geleneksellliğini reddedenlere karşı kullanılarak, yeniden yalın biçim aldığı evredir. Bir örgütün karakteri, bu evrelerden geçirilirken büyük ölçüde değişikliğe uğrar.

Askerî fetihler yoluyla kazanılan iktidar, kısa ya da uzun bir zaman sonunda çoğunlukla, sadece askerî bir iktidar olmaktan çıkar. Romalılar tarafından zaptedilen bütün eyâletler, Judea dışında, kısa zamanda İmparatorluğa sadakatle bağlanmışlar ve bağımsızlık isteği duymaz olmuşlardı. Asya ve Afrika'daki, Müslümanlar tarafından zaptedilen Hristiyan ülkeleri yeni hükümdarlarına isteye dileye boyun eğmişlerdi. İrlanda bağımsızlığını savunduğu halde Gal yavaş yavaş İngiliz egemenliği altına girdi. Albigensiyen ([1]) kâfirler askerî güçle sindirildikten sonra, bunların soyundan gelenler dış görünüş itibariyle olduğu kadar içtenlikle de Kilise'nin yetkisine boyun eğdiler. Norman Fethi, İngiltere'de, bir süre sonra taht üzerinde Tanrısal hak sahibi olduğu kabul edilen bir kral ailesi yarattı. Askerî fetihler ancak psikolojik fetihlerle desteklendikleri sürece istikrarlıdır ve bunun böyle olduğunu gösteren örnekler pek çoktur.

Yakın zamanda yabancı istilâsına boyun eğmemiş bir topluluğun hükûmetinde yalın iktidar, birbirinden ayrı iki koşullar bölüğü içinde doğar: birincisi, iki ya da daha fazla akidenin üstünlüğü sağlamağa çalıştığı koşullar bölüğü; ikincisi de bütün geleneksel inançların yıkıldığı, bunların yerine yeni inançların geçmediği ve bu yüzden kişisel ihtirasların sınırsız olduğu koşullar bölüğüdür. Birinci durum salt değildir, zira bu durumda egemen inanca bağlı

([1]) Roma Kilisesi muhalifleri; Albigenses: Bu muhaliflerin partisi. (Çev. Notu)

olanlara yalın iktidar uygulanamaz. Bu durumu, bir sonraki, İhtilâl İktidarı başlığı altındaki bölümde inceleyeceğim. Bu bölümde sadece ikinci cins durumla ilgileneceğim.

Yalın iktidarın tarifi psikolojiktir ve bir hükûmet sadece uyruklarının bir bölümüyle olan ilişkileri yönünden yalın olabilir, ötekilerle olan ilişkileri yönünden yalın olmıyabilir. Yabancı istilâlar dışında, bu alanda benim bildiğim en mükemmel örnekler, Yunanistan'ın en son müstebitleriyle, Rönesans İtalyasının bazı Devletleridir.

Yunan tarihi, tıpkı bir laboratuvar gibi, siyasal iktidar üzerine incelemelerde bulunanlar için büyük önem taşıyan küçük küçük bir sürü deney olanağını sağlar. Homer çağının kalıtsal krallığı, tarihsel kayıtların başlamasından önce sona erdi ve onun yerini kalıtsal aristokrasi aldı. Yunan siteleriyle ilgili güvenilir tarih kayıtlarının başladığı noktadan itibaren, aristokrasi ve istibdat rejimi arasındaki mücadele görülür. İstibdat, İsparta dışında hemen her yerde bir süre için muzaffer oldu, ama yerini ya demokrasiye ya da bazen plütokrasi biçimini alan, yeniden canlanmış aristokrasiye bıraktı. İlk istibdat çağı, M. Ö. yedinci ve altıncı yüzyılların büyük bölümünü içine alır. Bu çağ, bir yalın iktidar çağı olmayıp, üzerinde özellikle duracağım, yalın iktidardan sonraki dönemdir; bununla birlikte bu dönem, daha sonraki, yasadan yoksun şiddet dönemlerini hazırladı.

'Müstebit' kelimesi başlangıçtaki kullanışında, hükümdarın kötü nitelikler taşıdığını değil, sadece, türel ya da geleneksel bir ünvana sahip bulunmadığını anlatırdı. Eski müstebitlerin bir çoğu memleketlerini akıllıca ve uyruklarının büyük çoğunluğunun onayıyla idare etmişlerdir. On-

ların en uzlaşmaz düşmanları, bir kural olarak, aristokratlardı. Eski müstebitlerin çoğu, iktidara geçme olanağını parayla satın alan ve varlıklarını askerî yollardan çok ekonomik yollardan koruyan zengin kimselerdi. Onları zamanımızın diktatörlerinden çok, Mediçiler'le ölçüştürmek gerektir.

İstibdadın ilk çağı, sikkelerin kullanılmağa başlandığı çağdır ve sikkelerin, zenginlerin iktidarını arttırıştaki etkisi, tıpkı yakın çağlarda kredi ve kâğıt paranın yaptığı gibi olmuştu. İddia edildiğine göre ([1]) —bu iddianın gerçeğe uygunluğu üzerine yargıda bulunma yetkisine sahip değilim— sikkenin ortaya çıkışı ile istibdadın yükselişi birbirine sıkı sıkıya bağlıymış; gümüş madenlerinin, müstebit olmak isteyen her hangi bir adama büyük yararı dokunacağına şüphe yoktur. Para yeni yeni kullanılmağa başladığı zaman, uzun süre Avrupa kontrolü altında kalmamış Afrika ülkelerinde görüldüğü üzere, çok eskiye dayanan görenekleri rahatsız eder. M. Ö. yedinci ve altıncı yüzyıllarda paranın etkisi, ticaretin gücünü arttırma ve bölgesel aristokrasilerin gücünü azaltma sonucunu verecek biçimde oldu. Persler Küçük Asyayı ellerine geçirene kadar, Yunan dünyasındaki savaşlar tek tük ve önemsizdi, ayrıca üretim işlerinin büyük kısmı da köleler tarafından görülmüyordu. Bunlar ekonomik iktidar için ideal koşullardı, nitekim, ekonomik iktidar da, tıpkı endüstriyalizmin on dokuzuncu yüzyılda yaptığı gibi, geleneği kökünden sarstı.

Geleneğin zayıflayışı, herkesin refaha ulaşması olanağını sağladığı sürece, kötü sonuçlardan çok iyi sonuçlar verdi. Yunanlılar arasında, medeniyetin o çağa kadar

([1]) Bak. P. N. Ure'nin, «İstibdadın Asılları» adlı eseri.

görülmemiş bir hızla gelişmesine —yalnız son dört yüz yılı bunun dışında saymak gerekir— yol açtı. Yunan sanatının, Yunan biliminin, Yunan felsefesinin özgürlüğü, kör inançlarla boğulmamış müreffeh bir çağa aittir. Ne var ki, toplumsal yapı felâketlere dayanacak sağlamlıkta olmadığı gibi, bireyler de, erdemin artık başarı sağlayamadığı zamanlarda arttığı görülen, felâket doğurucu suçları işlemekten kaçınacak derecede güçlü törel değer ölçülerine sahip değillerdi. Ard arda gelen savaşlar özgür halk sayısını azaltıp, kölelerin sayısını çoğalttı. Esas Yunanistan en sonunda Makedonya'nın boyunduruğu altına düştü, buna karşı, Elenik Sicilya gittikçe şiddetlenen ihtilâllere, iç savaşlara, istibdatlara rağmen önce Kartaca'nın sonra da Roma'nın gücüne karşı mücadeleye devam etti. Siraküza müstebitleri gerek yalın iktidarı temsil edişleri, gerek baba Dionisus'la tartışan ve oğul Dionisus'u çömezleri arasına katmağa çalışan Eflâtun'u etkilemiş oluşları bakımından ilgiye değer. O çağ ve ondan sonraki bütün çağların Yunanlılarının genel olarak Yunan müstebitleri üzerine görüşlerini, filozofların baba Dionisus ve Dionisus'tan sonra gelen Siraküza'lı kötü yöneticilerle talihsiz temasları etkilemiştir.

Grote, 'Halkın, güç mekanizmasına geçiş için, aldatılarak geçici olarak bağlılığının sağlanacağı ve bu bağlılığın halkın kendi isteğine rağmen devam ettirileceği yerlerde,' diyor, 'hilecilik mekanizması Yunanlı zorbaların belli başlı sermayesiydi.' Eski istibdatların halkın gönül rızasına rağmen uzun bir süre devam ettirilebilmiş olması şüphelidir, buna karşılık, ekonomik olmaktan çok askerî olan daha sonraki istibdatlar, iktidarlarını uzun süre devam ettirebilmişlerdir. Meselâ, baba Dionisus'un yükselişindeki

en buhranlı an üzerine Grote'un, Diodorus'a dayanarak anlattıklarını ele alalım. Siraküza orduları az çok demokratik bir yönetim altında, düşman karşısında büyük yenilgiye uğramış, onurlarını kaybetmişlerdi ve savaş taraftarlarının ateşli önderi Dionisus, yenilmiş generallerin cezalandırılmasını istiyordu.

'Siraküza meclisine hâkim olan sessizlik ve huzursuzluk arasında, meclise hitap etmek üzere ayağa ilk kalkan Dionisus oldu. Gerek dinleyicilerin o anki ruh durumlarına gerek kendi görüşlerine uygun bir konuyu enine boyuna işledi. Ateşli bir dille, generalleri Siraküza'nın güvenliğini Kartacalılar'a satmakla suçladı ve Agrigentum'un yıkılışıyla, yaklaşmakta olan büyük tehlikeyi orada bulunan herkesin bu generallere borçlu bulunduklarını ileri sürdü. Generallerin kusurları üzerine gerçeğe uygun olan ve olmıyan iddialar öne sürdü ve bunu yaparken sadece sert, acı bir dil kullanmakla kalmadı, generallerin yasaya başvurulmadan, tıpkı Agrigentum'da yakın zamanda öldürülen generaller gibi katledilmelerini sağlamak niyetiyle, bütün tartışma sınırlarını aşan yırtıcı bir vahşilikle saldırdı. «İşte, hainler orada oturuyor! Türel yargılama ve karar beklemeyin, hemen üzerlerine atılıp cezalarını kendi ellerinizle verin,» dedi. Böylesine vahşice bir kışkırtma... yasaya karşı olduğu kadar meclis düzenine karşı da işlenmiş bir suçtu.

Toplantıya başkanlık eden yargıçlar, Dionisus'u düzen bozucu ilân edip, yasaların verdiği yetkiye dayanarak onu para cezasına mahkûm ettiler. Ne var ki, Dionisus'un partizanları onu desteklemek için ortalığı velveleye verdiler. Filitus, Dionisus'a hükmedilen para cezasını hemen oracıkta ödemekle kalmadı, durmadan böyle cezalar kesecek olsalar bile, kendisinin sabahtan akşama kadar, bu ceza-

rı ödeyeceğini herkesin önünde ilân ederek, Dionisus'u istediği gibi konuşmakta devam etmeğe kışkırttı. Bir yolsuzluk olarak başlıyan şey, artık yasanın açıkça çiğnenişi biçimini alarak ciddî bir nitelik kazanmış bulunuyordu. Bununla birlikte meclis yöneticilerinin yetkileri öylesine zayıflamış ve sitenin fiili durumu içine kendilerine karşı öyle güçlü bir eğilim belirmişti ki, konuşmacıyı ne cezalandırabildiler, ne susturabildiler. Dionisus söylevine daha da kışkırtıcı bir tonla devam edip, sadece generalleri görevi kötüye kullanıp Agrigentum'a ihanet etmiş olmakla suçlamakla kalmadı, genellikle bütün bellibaşlı zenginleri de oligarşi kurmakla, halk çoğunluğuna aşağı gözle bakıp, sitenin talihsizliğinden kendilerine çıkar sağlayan müstebit bir gücün temsilcileri olmakla suçladı. Tamamiyle değişik karakterde kimselere yetki verilmedikçe Siraküza'nın asla kurtarılamıyacağına inandığını söyledi; Dionisus'a göre yetki, servet ve makamları dolayısiyle seçilen kimselere değil, mütevazı aileden gelme, mevkileri bakımından halkın içinden çıkma ve kendi zayıflıklarının bilincine sahip bulunuşları bakımından halka en yakın olan kimselere verilmeliydi.' ([1])

Ve böylece Dionisus bir müstebit oldu; ne var ki, tarih, onun yoksullara ve mütevazı ailelere yararlı olduğunu kaydetmiyor. Gerçi Dionisus zenginlerin varına yoğuna el koydu, ama bunları halka değil, kendi muhafızlarına dağıttı. Dionisus halkın sevgisini çabucak kaybetmekle beraber, iktidarını kaybetmedi. Grote, bir kaç sayfa ilerde şöyle diyor:

([1]) Yunanistan Tarihi, Böl. LXXXI.

'Dionisus, Siraküzalıların kendisinden hoşnut olmadıklarını ve iktidarının yalın güce dayandığını anlayınca, belki de kendinden önceki hiç bir Yunanlı zorbanın bir araya getiremediği derecede güçlü tedbirlerle kuşattı kendini.'

Yunan tarihinin kendine özgü bir yanı da, İsparta dışında, geleneğin Yunanistan'da olağanüstü denecek kadar zayıf oluşu gerçeğidir; ayrıca, Yunanistan'da siyasal ahlâk da yoktu. Heredot, hiç bir İspartalının rüşvete dayanamadığını yazıyor. Bütün Yunanistan'da, bir politikacıya, Pers Kralından rüşvet aldığı gerekçesiyle karşı çıkmanın hiç bir faydası yoktu, zira rüşvet alan politikacının muhalifleri de, satınalınmağa değecek kadar güç kazandıkları anda aynı şeyi yaparlardı. Bunun sonucunda Yunanistan, görevi kötüye kullanma, rüşvet, sahtecilik, sokak döğüşleri, adam öldürme ve öldürtmelerle yürütülen ve bütün ülkeyi saran bir kişisel iktidar mücadelesinin kargaşalığına sahne olmuştu. Bu konuda en önde gelenler arasında Sokrat ve Eflâtun'un arkadaşları da bulunuyordu. Bu durum, önceden de anlaşılacağı üzere, yabancı İktidarlara boyun eğmekle sonuçlandı.

Öteden beri bütün Yunanlıları birer Solon ya da Sokrat saymak ve Yunanlıların bağımsızlıklarını kaybedişlerine yas tutmak bir görenek olagelmiştir. Roma'nın Yunanistan'a karşı kazandığı zaferde üzülecek bir taraf olmadığı Helenik Sicilya'nın tarihinde açıkça görülebilir. Yalın iktidarı, Büyük İskender'in çağdaşlarından biri olan ve M. Ö. 361'den 289'a kadar yaşayıp, hayatının son yirmi sekiz yılında Siraküza'nın müstebit hükümdarlığını yapan Agatokles'ten daha iyi temsil eden bir örnek bilmiyorum ben.

Siraküza, Yunanistan'ın ve belki de bütün Akdeniz'in en büyük sitesiydi. Siraküza'nın en büyük rakibi Kartaca'y-

dı ve iki taraftan birinin ağır yenilgisini izleyen kısa süreli barış dönemleri dışında bu iki site birbiriyle devamlı olarak savaş halindeydi. Sicilya'daki öteki siteler, parti siyasetinin aldığı yöne göre kâh Siraküza'yı, kan Kartaca'yı tutuyordu. Her sitede zenginler oligarşiden, yoksullar demokrasiden yanaydılar; demokrasi taraftarları üstün geldiği zaman, bunların önderleri genellikle müstebit bir hükümdar olabiliyordu. Yenilen parti taraftarlarının büyük kısmı sürgün ediliyor ve bu sürgünler, kendi partilerinin güçlü olduğu sitelerin ordularına katılıyorlardı. Bununla birlikte, silâhlı kuvvetlerin gövdesini, Helenik asıllı olmıyan ücretli askerler meydana getiriyordu.

Agatokles ([1]) mütevazı bir aileden gelmeydi; bir çömlekçinin oğluydu. Güzelliği sayesinde, Demas adlı zengin bir Siraküzalı'nın gözdesi oldu ve Demas bütün servetini, ölümünden sonra karısıyla da evlenen Agatokles'e bıraktı. Savaşlarda yararlık gösterip sivrilen Agatokles'in bir müstebit olmak niyetini beslediğini sezdiler ve onu surgun edip, bir yandan da, yolda öldürülmesi için emir verdiler. Kendisine kurulan tuzağı sezen Agatokles yoksul bir adamla elbisesini değişti ve kiralık kaatiller Agatokles yerine bu adamı öldürdüler. Sonra, Sicilya'nın içerlerinden bir ordu toplayan Agatokles, bu orduyla Siraküzalıları öyle bir yıldırdı ki, Siraküzalılar onunla andlaşma yapmak zorunda

([1]) Buradan itibaren anlatılanlar Diodorus Sicilus'un tarihinde bu dönem üzerine yazılanlara dayanmaktadır. Bazı yetkili modern tarihçiler Diodorus'un taraf tuttuğunu, Agatokles'in mükemmel bir hükümdar olduğunu söylerler. Bununla birlikte Diodorus'un ana gerçekleri değiştirmiş olabileceğine inanmak zordur.

kaldılar: bu andlaşmaya göre Agatokles Siraküza'ya yeniden kabul edildi ve Ceres tapınağına giderek demokrasiye zararı dokunacak hiç bir şey yapmıyacağına yemin etti.

Bu dönemdeki Siraküza hükûmetinin demokrasi ve oligarşi karışımı bir hükûmet olduğu anlaşılmaktadır. Sitenin en zengin kişilerinden meydana gelmiş bir altı yüzler meclisi vardı. Agatokles zenginlere karşı yoksulların davasını savundu. Bu zenginlerden kırkının bulunduğu bir konferans sırasında Agatokles, kendisine karşı bir komplo hazırlandığını ileri sürerek askerleri ayaklandırdı ve konferansta yer alan zenginlerin kırkını da kılıçtan geçirtti. Ondan sonra askerleri şehrin üzerine yürüterek onlara, altı yüzlerin bütün mallarını mülklerini yağma etmelerini söyledi; askerler denileni yaptıkları gibi, ne olup bittiğini görmek için evinden dışarı adımını atan bütün vatandaşları da öldürdüler; sonunda, pek çok sayıda vatandaş, mallarını yağmalamak isteyen askerler tarafından katledildi. Diodorus'un dediği gibi, 'Heyhat, tapınaklara kaçıp tanrılara sığınan vatandaşlar için bile güvenlik kalmamıştı; tanrılara olan inanç ve saygı zalim insanoğlunun ayakları altında çiğnenmişti: bütün bu suçları Yunanlılar Yunanlılara, hısım hısıma ve kendi ülkelerinde, hem de barış zamanında, doğanın yasalarına da, ittifaklara da, tanrı saygısına da kulak asmaksızın işlemeğe cüret ettiler: olanları duyunca sadece dostlar değil, aklı başında her insan gibi, düşmanlar da, bu huzursuz halkın durumuna üzülmekten kendilerini alamadılar.'

Agatokles'in adamları günü erkekleri boğazlıyarak geçirdiler, geceleyin de dikkatlerini kadınlara çevirdiler.

İki gün süren kırımdan sonra Agatokles bütün esirleri getirtti ve arkadaşı Dinokrates dışında hepsini öldürttü.

Arkasından meclisi topladı, bütün zenginleri suçladı ve siteyi monarşi taraftarlarından temizleyeceğini sonra da bir köşeye çekilip kendi hayatını yaşayacağını söyledi. Böylece sırtından üniformasını çıkararak yerine müftü giydi. Ne var ki, Agatokles'in önderliği altında çapul yapanlar, onun iktidara gelmesini istiyorlardı, bu yüzden de oy birliğiyle Agatokles'i başbuğ seçtiler. 'Yoksulların çoğu ve özellikle borçlu olanlar bu ihtilâlden hoşnuttular,' zira Agatokles borçların affedileceğini ve toprakların yoksullara dağıtılacağını vaadetmişti. Ondan sonra Agatokles bir süre yönetimde yumuşak davrandı.

Savaşta, Agatokles yetenekli, cesur, ama fazla atılgandı. Bir savaşta Kartacalıların tam bir zafere ulaşmalarına ramak kaldı; orduları Siraküza'yı kuşatmış, donanmaları da limanı işgal etmişti. Ne var ki, Agatokles büyük bir orduyla gemilere binip Afrika'nın yolunu tuttu ve orada, Kartacalıların eline geçmesin diye bütün gemilerini yaktı. Siraküza'dan ayrılırken, yokluğu sırasında isyan çıkmasın diye, rehine olarak yanına çocukları almıştı; aradan bir süre geçtikten sonra, Siraküza'da Agatokles'i temsil eden kardeşi, siyasal muhaliflerinden, Kartacalıların dostluk kurdukları sekiz bin kişiyi sürgün etti. Agatokles başlangıçta zaferler kazandı Afrika'da; Tunus'u ele geçirdi, Kartaca'yı kuşattı, bunun üzerine korkuya kapılan Kartaca hükûmeti, tanrı Molok'a kurban vermeğe başladı. Çok geçmeden, aristokratların, kendi çocukları yerine —tanrı Molok'a geleneğe göre sadece aristokrat çocukları kurban edilirdi— parayla satın aldıkları yoksul çocuklarını kurban ettirdikleri anlaşıldı; tanrı Molok'un, aristokrat çocuklarının kurban edilmesinden daha çok hoşnut kaldığı bilindiği için, aristokratların çocuk değiştirmemelerini sağlamak maksadıyla

sıkı tedbirler alındı. Bu reformdan sonra talih Kartacalılara gülmeğe başladı.

Yedek askere ihtiyaç duyan Agatokles, o sıralarda Ptolemi'nin hükümdarlık sınırları içinde bulunan ve İskender'in yüzbaşılarından biri olan Ofelans tarafından yönetilen Kirene'ye (Berka=Sirenaika) elçiler yolladı. Elçilere, Ofelas'ın yardımıyla Kartaca'nın yerle bir edilebileceğini; Agatokles'in biricik isteğinin Sicilya'daki güvenliği sağlamak olduğunu, Afrika'da hiç bir yere göz dikmediğini ve Afrika'da birlikte fethedecekleri her yeri Ofelas'a bırakacağını söylemelerini emretti. Bu tekliflere kanan Ofelas ordusuyla birlikte çölü aştı ve büyük zorluklardan sonra, Agatokles'in ordusuyla birleşebildi. Agatokles derhal Ofelas'ı öldürttü ve onun askerlerine, kendileri için biricik kurtuluş yolunun, kumandanlarının kaatilinin emrine girmeleri olduğunu anlattı.

Ondan sonra Utika'yı kuşattı ve buraya hiç beklenmedik bir anda geldiği için, tarlalarda çalışmakta olan insanların üç yüzünü esir etti ve Utikalılar savunma amacıyla çarpışmaya kalkarlarsa kendi adamlarını öldürmek zorunda kalsınlar diye, bu esirleri kuşatma kulelerinin onune bağlattı. Agatokles'in bu düzeni başarı kazandı, ama o yine de zor bir durumda bulunuyordu, hele oğlu Arkagatus'un orduyu kendisine karşı kışkırtıyor olması, durumu büsbütün zorlaştırıyordu. Bu yüzden Agatokles gizlice Sicilya'ya kaçtı ve terkedilmelerine son derece kızan ordu Arkagatus'u da, Agatokles'in öteki oğlunu da öldürdü. Bunu haber alınca öfkesinden deliye dönen Agatokles, Siraküza'da isyankâr ordu askerlerinin hısım akrabası ne kadar insan varsa, kadın, erkek, çoluk çocuk demeden hepsini kılıçtan geçirtti.

Bütün bu kötülüklere rağmen Sicilya'daki iktidarı bir süre devam etti. Aegesta'yı aldı ve bu sitedeki bütün yoksul erkekleri öldürtüp, zenginlere, servetlerini sakladıkları yeri söyletene kadar işkence ettirdi. Genç kadınlarla çocukları da kıta toprakları üzerinde bulunan Bruttiler'e köle olarak sattı.

Agatokles'in ev hayatı, ne yazık ki, mutlu değildi. Karısı, oğluyla bir aşk serüveni yaşamış, iki torunundan biri ötekini öldürmüş, ondan sonra da uşaklardan birini kandırarak, dedesinin kürdanına zehir sürdürmüştü. Ölümünün yaklaştığını gören Agatokles'in yaptığı en son iş senatoyu toplayarak, torunundan intikamını almalarını istemek oldu. Ne var ki, diş etleri zehir yüzünden cılk yara haline geldiği için konuşamadı Agatokles. Siraküza halkı ayaklandı ve Agatokles daha ölmeden, apar topar ölülerin yakıldığı odun yığınları üzerine yatırıldı, malına mülküne el kondu ve böylece demokrasi sözde yeniden canlandırılmış oldu.

Rönesans İtalyası antik Yunan'la çok yakın bir parelel çizer, ama Rönesans İtalyasındaki karışıklık daha da büyüktür. Rönesans İtalyasında oligarşik ticarî cumhuriyetle, Yunanistan'dan örnek alınma istibdat idareleri, feodal asıllı hükümdarlıklar ve bütün bunlara ek olarak da Kilise Devletleri vardı. Papa, İtalya dışında saygı uyandırmış ama oğulları bu saygıyı uyandıramamış ve Sezar Borjiya yalın iktidar kurmak zorunda kalmıştı.

Sezar Borjiya ve babası VI. Aleksandr sadece kişilikleri yönünden değil, Machiavelli'ye ilham vermiş olmaları bakımından da ilgi çekicidirler. Hayatlarındaki bir olay, Creighton'un da yorumlarıyle, onların çağını çok güzel ortaya çıkarmaktadır. Colonna ve Orsini aileleri yıllardan be-

ri Papalığın başının belâsıydı; Colonna ailesi gücünü kaybetmişti, ama Orsiniler hâlâ ayakta duruyorlardı. VI. Aleksandr onlarla bir andlaşma yaptı ve Sezar'ın iki önemli Orsini'yi hile yoluyla ele geçirdiği öğrenince, Orsinilerin başı, Kardinal Orsini'yi Vatikan'a davet etti. Kardinal Orsini, Papa'nın huzuruna çıkar çıkmaz tutuklandı; Kardinal'in annesi, oğluna yemek yollama iznini koparabilmek için Papa'ya iki bin düka altını ödemek, Kardinal'in metresi de, Papa'nın öteden beri göz koyduğu çok değerli bir inciyi Hazret'e takdit etmek zorunda kaldı. Buna rağmen Kardinal Orsini —rivayete göre Papa'nın emriyle verilen zehirli şarap yüzünden— zindanda öldü. Creigton'ın bu olayla (1) ilgili yorumları, bir yalın iktidar rejiminin karakterini ortaya koymaktadır:

'Böylesine haince bir işin hiç bir protestoya yol açmaması, tam bir başarıyla sonuçlanabilmesi hayret edilecek şeydir; ne var ki, İtalya'nın uydurma siyasetinde her şey, oyunu oynayanların hünerine bağlı bulunuyordu. Ücretli asker kumandanları sadece kendilerini temsil ediyorlardı ve hangi yoldan olursa olsun, ortadan kaldırıldıkları zaman geride hiç bir şey kalmıyordu. Orsini'lerin ya da Vitellozzo'ların çökertilişlerinden ötürü darbe yemiş ne bir parti vardı ortada ne de bir çıkar grupu. Ücretli asker ordular ancak generallerinin ardı sıra gittikleri sürece bir güç meydana getiriyorlardı; generalleri ortadan kaldırılınca, askerler dağılıyor ve başkalarının hizmetine giriyorlardı... Askerlerin çoğu, bu olayda Sezar'ın gösterdiği soğukkanlılıktan ötürü ona hayranlık besliyordu... Geçerli ahlâk kurallarına darbe indirilmiş değildi. İtalya'da pek çok

(1) Papalık Tarihi, Cilt: V. s. 42.

kimse, töre kuralı olarak, Sezar'ın Machiavelli'ye söylediklerini yeter kabul ediyordu: «Hainlikte birer usta olduklarını ispat etmiş olanları elde etmekte yarar vardır.» Sezar'ın davranışları üzerine, başarılarına bakarak yargıda bulunuluyordu.'

Rönesans İtalyasında, Yunan'da olduğu gibi, çok yüksek bir medeniyet düzeyi, çok alçak br ahlâk düzeyiyle birlikte bulunuyordu: her iki çağ da, en yüksek dehalarla birlikte, en aşağılık haydutlukları birlikte ortaya koyar; bu çağlarda gerek haydutlar, gerek dâhiler asla birbirlerine karşı değillerdir. Leonardo da Vinci, Sezar Borjiya için kaleler yapmıştı; Sokrat'ın öğrencilerinden bazıları, otuz müstebit hükümdarın en berbatları arasında yer alır; Eflâtun'un çömezleri, Siraküza'da utanç verici olaylara karışmışlardı; Aristo bir müstebitin yeğeniyle evlenmişti. Her iki çağda da sanat, edebiyat ve cinayet yüz elli kadar yan yana serpilip geliştikten sonra, Batı'dan ve Kuzey'den gelen, daha az madenî, ama daha dayanışmalı uluslar tarafından toptan ortadan kaldırıldı. Her iki durumda da, siyasal bağımsızlığın elden gidişi sadece kültürel çöküşü doğurmamış, aynı zamanda ticaret üstünlüğünün kaybedilmesine ve felâketli bir yoksulluğa sebep olmuştu.

Yalın iktidarlar genellikle kısa sürelidir. Bir kural olarak, yalın iktidarlar, şu üç yoldan biri içinde son bulurlar: Birincisi, buraya kadar üzerinde durduğumuz Yunanistan ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, istilâ yoludur. İkincisi, kısa zamanda gelenekselleşen istkirarlı bir diktatörlüğün kurulması yoludur; bunun en dikkate değer örneği ise, Marius'tan, Antuvan'ın yenilgisine kadar süren iç savaşlar döneminden sonra kurulan Ogüst imparatorluğu'dur. Üçün-

cüsü, kelimenin en geniş anlamıyla, yeni bir dinin ortaya çıkışıdır. Bunun en dikkate değer örneğini de, Arabistan'daki çatışma halindeki kabileleri Muhammed'in birleştirebilmiş olması meydana getirir. Birinci Dünya Savaşını izleyen dönemde uluslararası ilişkiler alanındaki yalın iktidar egemenliği, eğer Rusya'nın ihraç edebilecek besin fazlası bulunsaydı, Komünizmin bütün Avrupa'da benmisenişiyle son bulabilirdi.

İktidarın sadece uluslararası ilişkiler alanında değil, tek tek Devletler'in iç yönetimlerinde de olduğu yerlerde, iktidarı ele geçirme metotları, başka taraftaki metotlardan çok daha amansızdır. Bu konuyu Machiavelli enine boyuna incelemiş bulunuyor. Meselâ, Sezar Borjiya'nın, VI. Aleksandr'ın ölümü dolayısiyle kendini korumak için aldığı tedbirler konusunda Machiavelli'nin övücü sözlerini ele alım:

'Sezar Borjiya şu dört metodu uygulamağa karar verdi: Birincisi, Lordlarının mal ve mülkünü elinden aldığı aileleri ortadan kaldırmak ve bu suretle Papa'nın bu aileleri bir mazeret olarak ileri sürmesi ihtimalini bertaraf etmiş olmak. İkincisi, Roma'lı bütün beyleri kendi tarafına çekmek ve onların yardımıyla Papa'ya gem vurmak. Üçüncüsü, öğretmenler ve bilginler sınıfını kazanmak. Dördüncüsü, ilk sarsıntıyı kendi kendine atlatabilmek için, Papa daha ölmeden, yeteri kadar güç kazanmak. Aleksandr öldüğünde, Sezar bunlardan üçünü tamamlamış bulunuyordu. Zira mallarını mülklerini elinden aldığı lordlardan eline geçirebildiklerinin hepsini öldürmüştü; Sezar'ın elinden canını kurtarabilen çok azdı' v.b.

Bu metotlardan ikinci, üçüncü ve dördüncüsü her zaman uygulanabilirdi, ama birincisi, düzenli bir hükûmet

yönetimi altında kamuoyunu ayaklandırabilirdi. Bir İngiliz Başbakanı, Muhalefet Liderini öldürtmek suretiyle yerini sağlama bağlamayı hiç bir zaman aklının köşesinden geçiremezdi; ne var ki, iktidarın yalın olduğu yerlerde bu gibi törel kısıtlamalar işlemez hâle gelmektedir.

İktidar, o iktidarın uyrukları buna başka hiç bir sebepten ötürü değil de, sadece ve sadece iktidar olduğu için saygı duyuyorlarsa, yalındır. Böylece, vaktiyle geleneksel olan bir iktidar biçimi, gelenek artık kabul edilmez hale gelir gelmez, yalın iktidar biçimini alır. Bundan da, özgür düşünce ve şiddetli eleştiri dönemlerinin yalın iktidar biçimine dönüşme eğiliminde olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Yunanistan'da da, Rönesans İtalyasında da bu böyle olmuştur. Yalın iktidara uygun iktidar kuramını Eflâtun, **Cumhuriyet**'inin birinci kitabında, adaletin töre-bilimsel tarifini yapabilmek için tatlı dilli girişimlerde bulunduğundan ötürü Sokrat'a kızan Thrasymachus'un ağzından ortaya atmıştır. Thrasymachus, 'Benim doktrinim,' der, 'adaletin, güçlünün çıkarı olduğudur.'

Devam eder Thrasymachus:

'Her hükûmetin, kendi çıkarlarıyla uygun bir çerçeve içine alınmış yasaları vardır; demokrasi, demokratik yasalar yapar; müstebit, istibdat yasalar yapar v.b. Bu hükûmetler, böyle yapmakla, kendi çıkarlarına olan şeyin, uyrukları için adalet niteliği taşıdığını ilân etmiş olurlar; bu yoldan sapanlar da, bu hükûmetler tarafından yasaya karşı olurlar; yasaya karşı gelmiş olmakla ve adaletsizlikle suçlandırılıp haklarında kovuşturma açılır. Bundan ötürü, sayın bayım, diyeceğim odur ki, her sitede adalet aynı, yani kurulu hükûmetin çıkarıdır. Üstün güç de, bana kalırsa,

hükûmetten yanadır. Buna göre, doğru akıl yürütme yoluyla hep aynı sonuca, yani, adaletin her yerde güçlünün çıkarından ibaret olduğu sonucuna varılır.'

Bu görüş genellikle benimsendiği zaman, hükümdarlar, iktidarlarını elde tutmak için yaptıkları şeyler —bunlardan doğrudan doğruya zarar görenler dışında— kimse tarafından iğrenç sayılmayacağı için, törel kısıtlamalardan yakalarını kurtarmış olurlar. Asilleri de, aynı şekilde, sadece başarısızlığa uğramak korkusu kısıtlar; amansızca usullerle başarıya ulaşmaları olanağı varsa, bu amansızlığın onlara halkın sevgisini kaybettireceği korkusunu duymazlar.

Thrasymachus'un doktrini, genellikle benimsediği yerlerde, düzen içindeki bir topluluğun varlığını, hükûmetin emrindeki dolaysız kaba güce bağımlı kılar. Böylelikle de askerî bir istibdadı kaçınılmaz hale getirir. Öteki hükûmet biçimleri ancak, var olan iktidar dağılımına saygı telkin eden yaygın bir inancın bulunduğu yerlerde istikrar sağlayabilir. Bu hususta başarı sağlayabilmiş inançlar genellikle, ansal eleştiri karşısında tutunamayan cinsten inançlar olagelmiştir. İktidar, öteden beri çoğunluğun onayı ile, bir hak olarak sınırlandırılmış ve bu hak sadece kral ailelerine, aristokratlara, zenginlere, kadınlardan çok erkeklere ve değişik renklerdeki insanlardan çok beyaz lara tanınagelmiştir. Ne var ki, uyruklar arasında bilginin ve olaylarla gerçeklerin derinine inebilme yeteneğinin yaygınlaşması, onları, bu sınırlamaları reddetmeğe yöneltmiş ve iktidar sahipleri ya boyun eğmek ya da yalın iktidara dayanmak zorunda kalmışlardır. Eğer genel onaya düzenli hükûmet kumanda edecekse, insanlığın çoğunluğunu Thrasymachus'unkinden başka bir doktrin üzerinde oy birliğine varmağa kandıracak bir yol bulmak gerektir.

Her hangi biçimde bir hükûmet kurmak için genel onayı kazanma bakımından, kör inançlar dışında başvurulan metodların incelenmesini daha ileriki bir bölüme bırakıyorum; bununla birlikte, başlangıç olarak bu noktada bir kaç söz söylemeği de uygun görüyorum. Önce, bu mesele — Amerika Birleşik Devletleri'nde çözülmüş olduğuna göre— çözülmez değildir. (İngiliz hükûmetinin istikrarında esas öğeyi Taht meydana getirdiğinden, bu meselenin İngiltere' de çözülmüş olduğunu söylenemez.) İkinci olarak, düzenli hükûmetin üstünlüklerinin çoğunluk tarafından anlaşılması lâzımdır; bu ise, genellikle, enerji dolu insanlar için anayasaya uygun yollardan servet ve iktidar sahibi olabilme fırsatlarının bulunmasını gerektirir. Enerji ve yetenek sahibi bireyleri içine alan bir sınıfın, istenilen mevkilere ulaşabilme olanaklarının engellendiği yerlerde er geç ayaklanmayla sonuçlanacak bir istikrarsızlık öğesi var demektir. Üçüncü olarak, özellikle düzenin çıkarları için benimsenmiş ve yaygın bir muhalefet yaratacak kadar göze batıcı adaletsizlki niteliği taşımayan bir toplumsal teamüle (convention) ihtiyaç vardır. Böyle bir teamül, bir süre için başarılı olduğu takdirde, kısa zamanda geleneksel nitelik kazanacak ve geleneksel iktidarın bütün güçlerini devralacaktır.

Rousseau'nun 'Toplumsal Mukavelesi'ni modern bir okuyucu pek de ihtilâlci saymaz, hatta, hükûmetlerin bunu niye o kadar nefretle karşılamış olduklarını anlamakta güçlük çeker. 'Toplumsal Mukavele'nin nefretle karşılanmış oluşunun bellibaşlı nedeni bence, bunun, hükûmet iktidarını, hükümdarlara duyulan, kör inançtan gelme saygıya değil de, akla uygun gerekçelerle benimsenen bir teamüle dayatmak isteyişidir. Rousseau'nun doktrinlerinin dünya

üzerindeki etkisi, hükûmete duyulan saygı konusunda, insanları kör inançlar dışında bir esas üzerinde birleşmeğe kandırmanın ne derece güç olduğunu ortaya koymaktadır. Kör inançlar çok ani olarak süpürülüp atıldığı zaman, bu belki de hiç mümkün değildir: kör inanç sahiplerinin başlangıç eğitiminden geçirilebilmesi için, uygulamada bir süre bunların gönüllü iş birliğinin sağlanması gereklidir. En büyük güçlük, toplum düzeni için yasaya saygı şart olduğu halde artık çoğunluğun onayına kumanda edemeyen ve bu yüzden ihtilâlle alaşağı edilen geleneksel rejim altında bu saygının sağlanmasının olanaksızlığından doğmaktadır. Ama eğer düzenli topluluğun varlığının, zekânın özgürlük içinde uygulanmasıyla uygunluk halinde bulunması isteniyorsa, çözümü ne kadar güç olursa olsun, bu meselenin çözülmesi şarttır.

Bu meselenin mahiyeti bazen yanlış anlaşılır. Bir kuramcının, isyan için yeterli etken sağlayamayacak saydığı bir hükûmet biçimini akıl içinde bulmak yetmez; varlığı fiilen ortaya koyulabilecek ve var olduğu zaman da ihtilâli bastırabilmesini ya da önleyebilmesini sağlayacak kadar bir bağlılığa kumanda edecek biçimde bir hükûmetin bulunması gereklidir. Bu, devlet adamlığının uygulayıcı yönüne ait bir meseledir ve bu mesele içinde, ilgili halkın bütün inançlarını, önyargılarını hesaba katmak gerektir. Bir araya gelen her üç beş kişinin, Devlet mekanizmasını bir kere ele geçirdikten sonra, propaganda yoluyla genel onayı sağlayabileceğine inananlar vardır. Ancak bu görüşün sınırlı olduğunu ortaya koyan apaçık gerçekler de vardır. Devlet propagandasının, ulusal duyguyu karşısına aldığı zaman, Hindistan'da ve (1921'den önce) İrlanda'da olduğu gibi, güçsüz kaldığını yakın zamanlara ait örnekler

ortaya koymuştur. Devlet propagandası, güçlü dinsel duygu karşısında da tutunmakta zorluk çeker. Devlet propagandasının, çoğunluğun çıkarlarına rağmen ne derece ve ne kadar zaman için tutunabileceği, cevabı hâlâ kesinlikle verilemememiş bir sorudur. Bununla birlikte, Devlet propagandasının git gide daha etkili olduğunu da kabul etmek gerektir; bu bakımdan, hükûmetlerin genel onayı sağlamaları daha kolaylaşmaktadır. Burada ortaya attığımız sorular üzerinde, ileriki bölümlerde daha enine boyuna duracağız; şimdilik bunların sadece akılda tutulmaları yeter.

Buraya kadar hep siyasal iktidar üzerinde durdum, halbuki ekonomik alandaki yalın iktidar da en aşağı bunun kadar önemlidir. Marx, geleceğin sosyalist topluluğundaki ekonomik ilişkiler dışında bütün ekonomik ilişkilerin yalın iktidar tarafından yürütüldüğünü kabul eder. Öbür yandan Benthamism'in (1) tarihini yazan Elie Halévy, bir zamanlar, kabataslak şöyle ifade olunabilecek bir iddiada bulunmuştu: 'bir kimseye emeği karşılığı ödenen ücret, o kimsenin emeğinin kendi kafasındaki değeridir.' Bu iddianın yazarlar için geçerli olmadığına eminim: ben, bir kitabımı ötekilerden ne kadar değerli bulduysam, o kitap için bana ötekilerden daha az para ödendi. Eğer başarılı iş adamları yaptıkları işin, getirdiği para değerinde olduğunu gerçekten inanıyorlarsa, bu başarılı iş adamlarının göründüklerinden de aptal olmaları gerekir. Buna rağmen, Halévy'nin kuramın-

(1) Jeremy Bentham (doğ. 15.11.1748; öl. 6.6.1832) adındaki İngiliz hukuk yazarı ve hukuk kuramcısı tarafından ortaya atılan ve ortaya çıkışı bakımından Stuart Mill'le ilişkisi bulunan faydacı bir ahlâk kuramı. Bu ahlâk kuramında zevkin nicelik yönünden değerlendirilişi, Jeremy Bentham'ın ruhsuz, hayâl gücünden yoksun kafasının belirgin niteliğini ortaya koymaktadır. (Çev. Notu)

da bir gerçeklik payı da yok değildir. İstikrarlı bir toplulukta, adaletsizliğe karşı isyan duygusuyla tutuşan önemli bir sınıf bulunmamalıdır; buna dayanılarak da, büyük bir ekonomik hoşnutsuzluğun bulunmadığı yerde, çoğu insanların hak ettiklerinden düşük ücret aldıkları inancında olmadıkları farzedilebilir. Bir adamın geçiminin mukaveleden çok durum ve koşullara bağlı olduğu gelişmemiş topluluklarda, o adam, bir kural olarak, görenek neyi gerektiriyorsa onu âdil sayar. Ne var ki, o durumda bile Halévy'nin formülü, sebep ve sonucu tersine çevirmiş oluyor: görenek, o adamın adalet duygusunun nedenidir, yoksa o adamın adalet duygusu göreneği meydana getirmemiştir. Bu gibi durumlarda ekonomik iktidar gelenekseldir; ancak eski görenekler tepetaklak edildiği, ya da her hangi bir sebeple eleştiriye hedef olduğu zaman bu iktidar yalın hale dönüşür.

Endüstrializmin emekleme çağında, ücretleri düzenleyecek görenekler bulunmadığı gibi, işçiler de henüz örgütlenmiş değillerdi. Bunun bir sonucu olarak da, işçiyle işveren arasındaki ilişkiler, Devlet'in tanıdığı sınırlar içinde, yalın iktidar ilişkileri olarak ortaya çıkıyordu; başlangıçta da Devlet'in tanıdığı sınırlar çok genişti. Ortodoks ekonomistler, kalifiye olmayan emek karşılığının her zaman için, ancak nafakayı sağlayacak bir ücret düzeyinde tutulması gerektiği tezini savunmuşlardı, ne var ki, onlar bu tezi ileri sürerlerken, bunun gerçekleştirilmesinin, ücretli işçilerin siyasal iktidardan ve kendi aralarında birleşmelerinin sağlayacağı çıkarlardan uzak tutulabilmelerine bağlı olduğunu anlayamamışlardı. Marx, bunun bir iktidar meselesi olduğunu görmüş, ama bence, siyasal iktidarın, ekonomik iktidara oranla önemini küçümsemiştir. Eğer ücretli işçilerin siyasal iktidarda ağırlıkları bulunmasa, onların ücretleri

konusunda pazarlık edebilme güçlerini son derece arttıran sendikalar susturulabilir; İngiltere'de de, eğer şehirli işçiler 1868'den bu yana oy verme hakkına sahip bulunmasalardı, arka arkaya yürürlüğe konulacak bir sürü yasa maddesiyle elleri kolları bağlı duruma düşürülürlerdi. Sendika örgütleri sayesinde artık ücretler yalın iktidar tarafından değil, mal alıp satımındaki gibi, pazarlık yoluyla belirlenmektedir.

Yalın iktidarın ekonomik alanda oynadığı rolün önemi, bu role uygulama alanında kendini gösterişinden önceki dönemlerde verilen önemden çok daha büyüktür. Bu, bir çok örneklerde açıkça görülmektedir. Bir haydudun kurbanını, ya da istilâcıların yenilmiş bir ulusu soyması, hiç şüphesiz bir yalın iktidar meselesidir. Kölenin, uzun bir alışkanlık sonucu olarak kadere rıza gösterdiği durum dışında, kölelik de bir yalın iktidar meselesidir. Bir ücret, o işi yapanın öfkesine rağmen de olsa, yalın iktidar yoluyla ve zorla alınır. Bu gibi öfkeler ise iki sınıf durum içinde görülür: ücretin göreneksel olmadığı ve ahval değişikliği yüzünden, göreneksel olanın adalet duygusuna aykırı sayılmağa başlandığı yerde. Eskiden bir erkek, karısının mülkü üzerinde tam yetkiye sahip bulunuyordu, ama kadın haklarını savunan akım bu göreneğe karşı bir ayaklanmanın doğmasına, bu ayaklanma da yasanın değiştirilmesine yol açtı. Eskiden işverenlerin, iş kazalarıyla ilgili olarak, işçilerine karşı bir yükümlülükleri yoktu; bu konuda da anlayış değişti ve yasanın değiştirilmesini zorunlu kıldı. Bu cins örnekler sayılamayacak kadar çoktur.

Sosyalist bir işçi, gelirinin patronunkinden düşük oluşunu adaletsizlik sayabilir; bu takdirde onu, gelirine razı

olmak zorunda bırakan yalın iktidardır. Eski sistem ekonomik eşitsizlik gelenekseldir ve geleneğe karşı ayaklananlar dışında, kendi içinde öfke yaratmaz. Böylece, sosyalist görüşün her güç kazanışı, kapitalist'in iktidarını daha yalın hale getirir; bu durumla, geçerli inançlara her karşı çıkışta Kilise iktidarının biraz daha yalın hale gelişi arasında büyük benzerlik vardır. Daha önce de gördüğümüz gibi, genel onaya dayanan iktidara karşılık, yalın iktidarın kalıtsal kötülükleri vardır; bunun bir sonucu olarak, sosyalist görüşün her güç kazanışı kapitalistleri daha zararlı hale getirir. Kapitalistlerin gaddarca uygulamaları eğer biraz yumuşatılabiliyorsa, bu sadece onların korkularındandır. Bütün ücretli işçilerin inanmış sosyalistler, bütün geri kalanlarında aynı şekilde inanmış kapitalizm taraftarları olduğu, tamamiyle Marxist düzene uygun bir toplulukta, kazanan hangi taraf olursa olsun, muhaliflerine karşı mutlaka yalın iktidar uygulardı. Marx'ın bir kehanet gibi önceden görüp söylediği bu durum, çok ağır bir durum olurdu. Marx'ın çömezlerinin propagandası, başarılı olduğu oranda, bu durumu yaratacak gibi görünüyordu.

İnsan tarihinde yer alan nefret uyandıracak nitelikteki olayların en büyükleri yalın iktidarla ilişkilidir —bunlar arasına sadece savaşlar değil, savaşlar kadar gösterişli olmamakla beraber en aşağı onlar kadar müthiş olan başka olaylar da girer. Kölelik ve köle ticareti, Kongo'nun sömürülüşü, eski endüstrializmin korkunç tarafları, çocuklara yapılan zulüm, adlî işkenceler, ceza hukuku, zindanlar, angarya, dinsel cezalar, Yahudilere yapılan iğrenç şeyler, müstebitlerin merhametsizce hafifmeşreplikleri, siyasal muhaliflerin bugün Almanya'da ve Rusya'da polisin inanılmayacak kadar eşitsiz davranışı— bütün bunlar, yalın ikti-

darın savunmasız kurbanlara karşı kullanılışının örnekleridir.

Kökleri gelenekte olan pek çok adaletsiz iktidar biçimi eskiden her halde yalındı. St. Paul, Hristiyan kadınlarının kocalarına itaat etmeleri gerektiğini söylediği için, Hristiyan kadınları da yüzyıllarca kocalarına itaat ettiler; ne var ki, St. Paul'ün doktrinini kadınlar genellikle benimsemeden önce erkeklerin ne gibi güçlüklerle karşı karşıya bulunduklarını Jason ve Medea hikâyesi bize göstermektedir.

İktidar ya hükûmetlerin ya da anarşist serüvencilerin elinde olmak zorundadır. Hükûmetlere karşı ayaklananlar, hatta sıradan suç işleyenler var oldukça, yalın iktidar da var olmak zorundadır. Ama eğer insan hayatının, insanlık yığını için, büyük dehşet dönemleriyle dolu karanlık bir sefaletten daha başka bir şey haline gelmesi isteniyorsa, yalın iktidara elden geldiği kadar az yer verilmelidir. İktidar uygulamasının, ahlâksızca bir işkence uygulamasından daha iyi bir şey haline gelmesi isteniyorsa, iktidarın yasa ve görenek nöbetçileriyle çevrelenip, ancak enine boyuna düşünüldükten sonra uygulanır hale getirilmesi ve uygulanmasının, bu iktidar uyruklarının çıkarları bakımından yakın bir kontrol altında tutulan kişilerin eline verilmesi gerektir.

Bunun kolay bir iş olduğunu iddia etmiyorum. Bunun gerçekleşmesi için, her şeyden önce savaşların ortadan kaldırılması gerektir, zira bütün savaşlar bir yalın iktidar uygulamasıdır. Yine bunun gerçekleşmesi için, dünyanın, ayaklanmalara yol açan dayanılmaz baskılarından kurtul-

muş olması; hayat standardının bütün dünyada yükselmesi, özellikle de Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da en aşağı Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadî buhrandan önceki hayat standardına ulaşması; Roma tribünlerine (1) benzer, ama bir bütün olarak halk için değil, azınlıklar ve suçlular gibi baskıya hedef olabilecek her tabaka için ayrı ayrı kurumlar bulunması; ve hepsinden önemlisi, olguların doğrusunu araştırabilmek fırsatlarına sahip, uyanık bir kamuoyunun bulunması gerektir.

Her hangi bir bireyin ya da bireyler grupunun erdemine bel bağlamak boşunadır. Feylosof krala, boş bir rüya olarak çoktan yol verilmiş bulunuyor, ne var ki, en aşağı öteki kadar boş ve temelsiz olmasına rağmen, feylosof parti, yeni bir buluş olarak alkışlanıyor. İktidar boş ve temelsiz olmasına rağmen, feylesof parti, yeni bir buluş olarak alkışlanıyor. İktidar meselesine, azınlığın yönettiği sorumsuz bir hükûmette ya da her hangi başka bir kestirme yolda çözüm bulunamaz. Ancak, bu hususun enine boyuna tartışılmasını, daha ileriki bir bölüme bırakacağız.

(1) Roma'da, özellikle halkın çıkarlarını soylular takımına karşı korumak, halkın hak ve özgürlüklerini savunmak için atanan memurlar. (Çev. Notu)

Bölüm VII

İHTİLAL İKTİDARI

GELENEKSEL bir sistemin iki ayrı yoldan parçalanabileceğini söyledik. Eski rejimin dayandığı inançlar ve ansal alışkanlıklar şüpheciliğe yol açabilir; bu durumda toplumun dağılmaması ancak yalın iktidar uygulanarak sağlanır. Ya da, yeni ansal alışkanlıkları gerektiren yeni bir inanç bireyler arasında gittikçe daha çok tutunur ve en sonunda, artık işe yaramaz hale geldiği düşünülen eski hükûmetin yerine, yeni inanışlarla uygunluk içinde bulunan bir hükûmeti geçirecek kadar güç kazanır. Bu durumda, yeni ihtilâl iktidarının, gerek geleneksel iktidarınkinden, gerek yalın iktidarınkinden ayrı, belirgin nitelikleri vardır. İhtilâl başarı kazandığı takdirde, ihtilâlin kurduğu sistemin kısa zamanda geleneksel hale geleceği bir gerçektir; ama şurası da bir gerçektir ki, ihtilâl mücadelesi, çetin olduğu ve uzun sürdüğü takdirde, çoğunlukla bozulur ve uzun sürdüğü takdirde, çoğunlukla bozulur ve bir yalın iktidar mücadelesi halini alır. Bununla birlikte yeni bir inanca bağlananlar psi-

kolojik yönden, muhteris serüvencilerden çok ayrıdırlar ve etkileri hem daha önemli, hem de daha sürekli olabilir.

İhtilâl iktidarını dört örnek üzerinde durarak anlatacağım: (I) İlk Hristiyanlık, (II) Reformasyon; (III) Fransız İhtilâli ve Milliyetçilik; (IV) Sosyalizm ve Rus İhtilâli.

I. İlk Hristiyanlık. Hristiyanlığın —söz gelişi bir kaç durum dışında— kişisel din yönüyle değil, iktidarı ve toplumsal örgütü etkileyişi yönüyle ilgileniyorum.

Hristiyanlık, ilk zamanlarında tamamiyle siyaset dışındaydı. İlkel geleneğin zamanımızdaki en iyi temsilcileri, dünyanın sonunun yakın olduğuna inanan ve bu yüzden din dışı işlere karışmak istemeyen Christadelphian'lardır (¹) Ne var ki, böyle bir tutum, ancak ufak bir tarikat için mümkündür. Hristiyanların sayısı ve Kilisenin gücü arttıkça Devlet'i etkileme isteğinin de artması kaçınılmaz bir sonuçtu. Diolectian'ın cezalandırılması, bu isteği güçlendirmekte büyük bir rol oynamız olsa gerektir. Konstantin'in din değiştirmesindeki etkenler her ne kadar karanlıksa da, bunların esas itibariyle siyasal oldukları bellidir; bu ise, o sıralarda Kilisenin siyasal alanda etkili hale gelmiş bulunduğunu gösterir, Kilisenin öğretileriyle, Roma Devletinin geleneksel doktrinleri arasındaki ayrılık o kadar genişti ki, Konstantin zamanında yer alan ihtilâlin, tarihin en önemli ihtilâli sayılması gerekir.

İktidar üzerine en önemli Hristiyan doktrini şuydu:

(¹) Teslis'i reddeden ve ebedî hayata sadece doğruluk yoluyla ulaşılabileceğine inanan Dr. John Thomas tarafından 1850'de Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan bir tarikatın mensupları.

(Çev. Notu)

'İnsandan çok Tanrı'ya itaat etmeliyiz.' Bu, daha önce bir benzeri bulunmayan, ya da sadece Yahudiler arasında bulunan bir emirdi. Gerçi eskiden de bir takım şeriat emirleri vardı, ama bunlar, Yahudiler ve Hristiyanlar dışında, vatandaşı Devlet karşısında yükümlü kılan lâik emirlerle çatışmıyordu. Putperestler, İmparatorun tanrılık iddiasının metafizik gerçekten tamamiyle yoksun bulunduğunu gördükleri zaman bile, İmparatorun tanrılığına isteyerek inanıyorlardı. Buna karşılık Hristiyanlar için metafizik gerçekti en önemli olan: onlar, biricik gerçek Tanrı'dan gayrısına tapındıkları takdirde lânetlenmek tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarına inanıyor, bu yüzden de, kötünün iyisi kabilinden din şahitliğini lânetlenmeğe tercih ediyorlardı.

İnsandan çok Tanrı'ya itaat etmemiz gerektiği ilkesi Hristiyanlar tarafından iki ayrı biçimde yorumlanmıştır. Tanrı'nın emirleri bireyin bilincine ya dolaysız olarak, ya da dolaylı olarak Kilise aracılığıyla ulaşır. Tanrı emirlerinin insan bilincine Devlet aracılığıyla da ulaşabileceğini şimdiye kadar VIII. Henry ile Hegel'den başka iddia eden çıkmamıştır. Böylece, Hristiyan öğretisi, Devlet'in ya özel yargı hakkı yararına ya da Kilise yararına zayıflamasını gerektirmiştir. Birincisi, yani Devlet'in özel yargı hakkı yararına zayıflaması, kuramsal olarak anarşiyi doğurur; ikincisi ise, her birinin kendi alanının sınırlarına dair kesin ilkeler bulunmayan iki otorite ortaya çıkarır: Kilise ve Devlet. Sezar'a ait işler hangileri, Tanrı'ya ait işler hangileridir? Bir Hristiyan için hiç şüphesiz en doğal olanı, bütün işlerin Tanrı'ya ait olduğunu söylemektir. İşte bu yüzden de, Kilisenin iddiaları, büyük bir ihtimalle, Devlet'in hoş göremeyeceği cinsten iddialar olarak ortaya çıkar. Kilise ile Devlet arasındaki çatışma kuramsal olarak hiç bir zaman çö-

zümlenememiş, eğitim gibi hususlar içinde ta günümüze kadar sürmüştür, hâlâ da sürmektedir.

Konstantin'in Hristiyanlığı kabul edişinin Kilise ile Devlet arasında bir âhengin doğmasına yol açmış olması gerekeceği akla gelir. Halbuki durum öyle olmamıştır. İlk Hristiyan İmparatorlar Aryan (1) idiler ve Batıdaki Ortodoks İmparatorlar dönemi, Aryan Gotlar ile Vandallar'ın akınları yüzünden çok kısa sürdü. Daha sonraları, Doğu İmparatorlarının Katolik İnancı'na bağlılıkları tartışma götürmez hale gelmiş bulunduğu sırada, Mısır monofisit, (2) Batı Asya'nın büyük bir bölümü de Nesturî idi. Bu ülkelerdeki kâfirler, Peygamber'in çömezlerine —bunlar Bizans hükûmetinden daha az gaddar oldukları için— kollarını açtılar. Kilise, Hristiyan Devleti'ne karşı mücadelesinde olduğu gibi, buna benzer bütün boy ölçüşmelerden, her yerde muzaffer çıktı; yalnız yeni İslâm dini, Devlet'e, Kiliseyi emri altına alabilme gücünü verdi.

Dördüncü yüzyılın son yarısında Kilise'yle Aryan İmparatorluğu arasındaki çatışmanın ne biçim bir şey olduğunu, İmparatoriçe Justina ile Milano Başpiskoposu St. Ambrose (3) arasında 385 yılında yer alan mücadele ortaya koymaktadır. Oğlu Valentinian'ın henüz yaşı baliğ olma-

(1) İlk Hristiyanlıkta Arius'un doktrinlerini kabul eden; Arius'a mensup.

(2) Hazreti İsa'da yalnız bir tabiat olduğunu, ya da kendi nefsinde ilâhî ve insanî tabiatların birleştiğini iddia eden kimse.

(3) Ambrose, Aurelius, Ambrosius (Doğ: 337; öl: 397) Aziz ve batı kilisesinin en yüksek bilgini. 374 yılında Milano Başpiskoposu oldu ve Aryanizm'le şiddetli bir mücadeleye girişti. 390 yılında, İmparator Teodosyüs'ü, Selânik kırımı dolayısıyle halk önünde nedamet getirmeğe zorladı. (Çev. Notu)

dığından saltanat naibliğini İmparatoriçe Justina yapıyordu; İmparatoriçe de, oğlu da Aryan idi. Paskalya Yortusundan önceki hafta Milano'da bulunan İmparatoriçe'yi, çevresindekiler, 'bir Roma imparatorunun, imparatorluk sınırları içinde, halka kendi dinini talim ettirmeğe hakkı olduğu konusunda kandırdılar; bunun üzerine İmparatoriçe, Başpiskoposa, hiç de aşırı olmayan, akla yakın bir teklifte bulundu, Milano ya da Milano dolaylarında tek kilise kullanmaktan vazgeçmesi gerektiğini söyledi. Ne var ki, Ambrose'un davranışına tamamiyle başka ilkeler hâkimdi. Yeryüzünün sarayları gerçekten de Sezar'a ait olabilirdi, ama kiliseler Tanrı'nın eviydi ve kendi piskoposluk dairesinin sınırları içinde, havarilerin meşru ardılı olarak, Tanrı'nın biricik vekili kendisiydi. Hristiyanlığa tanınmış, gerek dünyevî gerek ruhanî ayrıcalıklar, sadece gerçek inan sahipleri içindi; böyle düşünen Ambrose teolojik görüşlerinin, gerçeğin ve ortodoksluğun biricik ölçüsü olduğuna da inanıyordu. Şeytan'a uyanlarla bir konferans masasına oturmayı da, onlarla her hangi bir anlaşma yapmayı da reddeden başpiskopos, mütevazi bir kesinlikle, Tanrı'ya karşı gelenlerin kutsal inançlara saygısızlık etmelerine göz yummaktansa, bir din şehidi olarak ölmeğe azimli bulunduğunu bildirdi.' ([1])

Bununla birlikte, çok geçmeden, Ambrose'un şehit edilmekten korkmasına lüzum bulunmadığı anlaşıldı. Konsil huzurunda savunmasını yapmağa çağrıldığı zaman ardına onu destekleyen ve sarayı basıp, İmparatoriçeyle oğlunu öldürme tehditleri savuran kızgın bir güruh takıldı. Gotlardan kurulu ücretli saray muhafızları Aryan oldukla-

([1]) Gibbon, Böl. XXVII.

rı halde, böylesine kutsal bir adama karşı harekete geçmek istemeyince, İmparatoriçe, her hangi bir ayaklanma çıkmasın diye iddiasından vazgeçti. 'Valetinian'ın annesi Ambrose'un zaferini bir türlü hazmedemedi; genç veliaht hizmetkârlarının kendisini küstah bir papazın ellerine teslim etmeğe hazır oldukları şeklinde acıklı bir lâf etti' (ibid)

Ertesi yıl (386) İmparatoriçe, Aziz'i altetmek için yeniden teşebbüse girişti. St. Ambrose hakkında bir sürgün kararı çıkarıldı. Bunun üzerine Ambrose kiliseye sığındı ve orada kendisine bağlı olanlarla, kiliseye ödenen sadakaları ceplerine indirenler tarafından gece gündüz korundu. Ambrose, kendisini koruyanları uyanık tutmak için, Milano kilisesine yeni ve faydalı bir usul soktu; bu da, düzenli bir şekilde ve yüksek sesle mezmur okumaktı. 'St. Ambrose'un ardı sıra gidenlerin maneviyatları bir takım mucizelerle daha da güçlendirildi ve en sonunda, 'İtalya'nın zayıf hükümdarı, Cenabı Hakkın bu sevgili kuluyla başedemeyeceğini anladı.'

Buna benzer pek çok çatışma, Kilise'nin bağımsız iktidarını iyice yerleştirdi. Kilisenin zaferi kısmen sadaka kurumuna, kısmen örgüte, ama her şeyden önce, Kilise'ye muhalif güçlü bir inanç ya da duygunun bulunmayışı olgusuna dayanıyordu. Roma fetihler yaptığı zaman, bir Romalı, Devletin şan ve şerefinden yana güçlü duygular beslerdi, çünkü Devlet onun imparatorluk vatandaşı olma gururunu doyuruyordu fetihlerle; ne var ki, dördüncü yüzyılda bu duygu çoktan beri ortadan kalkmış bulunuyordu. Dinle karşılaştırılabilecek bir güç olarak Devlet'e heyecanla bağlılık ancak modern çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla birlikte canlanabildi.

Başarı kazanan her ihtilâl, otoriteyi sarsar ve toplum-

sal kohezyonu güçleştirir. Kiliseye iktidar sağlayan ihtilâlde de öyle olmuştu. Kilise ihtilâli sadece Devlet otoritesini çok zayıflatmakla kalmamış, daha sonraki ihtilâllere de örnek sağlamıştı. Ayrıca, Hristiyanlığın ilk günlerinde, Hristiyan öğretisinin önemli bir öğesi olan bireycilik, gerek dinsel, gerek din dışı ayaklanmaları besleyen tehlikeli bir kaynak olarak varlığını korumuştu. Birey vicdanı, Kilisenin kararını kabul edemediği zaman, bu karara boyun eğmeyi reddetmek için İncil'de kendisine destek bulabiliyordu. Kilise, buyruklarına karşı gelinmesine istediği kadar kızsın, bu, ilk Hristiyanlık ruhuna aykırı değildi.

Bu güçlük, doğuşunu ihtilâle borçlu olan her otorite için vardır. Her ihtilâl, kendisinin haklı olduğunu iddia etmek zorundadır, öte yandan, kendisinin yerini alacak daha sonraki ihtilâllerin kötü olduğunu da mantıken iddia edemez. ([1]) Hristiyanlığın içindeki anarşi ateşi, Orta Çağ bo-

---

([1]) Böyle bir iddiada bulunmağa kalkışmak bazen acaip sonuçlar doğurur. Rusya'da bugün gençler, Çarlık Rusyasındaki ihtilâl hareketini öven hikâyelerden dikkatle uzak tutulmaktadır. «Eski Bir Bolşevik'in Mektubu» (George Allen ve Anwin, Ltd.), bir takım öğrencilerin Stalin'e karşı giriştikleri sözümona suikastı anlattıktan sonra şöyle devam ediyor: 'suçlandırılan öğrencilerin fikirleri üzerinden gidilerek, onların bu fikirleri «siyasal bilimler ve parti tarihi profesörlerinden» edindikleri sonucuna varıldı. Bugün, Rus ihtilâl hareketi üzerine yazılmış her ders kitabında, Hükûmetle ilgili eleştirici tutumların işlenişinde son derece yardımcı olan sayfalara kolaylıkla rastlanır, öfkeli gençler de, şimdiki durum üzerine bir yargıda bulundukları zaman, vardıkları sonucu daima, okulda kendilerine resmen yerleşmiş kabul edilen olgular gözüyle bakmaları öğretilen olguları öne sürerek desteklemekten hoşlanırlar. Agraganov için, kendince suikastçilerin suç ortağı saydığı profesörleri yakalamaktan başka yapacak şey yoktu. «Onaltıların yargılanmasında» ilk sanıklar grupu işte bu şekilde toplandı.'

yunca adamakıllı küllenmekle birlikte, yine de canlı kaldı; Reformasyonda bu ateş birdenbire yeniden alevlendi.

II. Reformasyon. İktidar görüş açısından bakıldığında, Reformasyon'un bizi ilgilendiren iki yönü vardır: Reformasyon'un dinsel anarşizmi bir yandan Kilise'yi zayıf düşürdü; öbür yandan, Kilise'yi zayıf düşürmekle Devleti güçlendirdi. Reformasyon'un belli başlı önemi, her hangi lâik bir hükûmetten daha güçlü olduğunu defalarca ispat etmiş uluslararası bir kurumun kısmen yıkılışı anlamını ifade etmesindedir. Luther, Kiliseye karşı başarı kazanabilmek için, lâik hükümdarların desteğine dayanmak zorunda kalmıştı; (1) Luther Kilisesi, Hitler zamanına kadar, Katolik

(1) Tawney, «Din ve Kapitalizmin Yükselişi» adlı eserinde şöyle diyor: 'Köylüler Savaşı, gücünü İncil'den alışı ve korkunç kırımı ile sadece Luther'i dehşete düşürüp, onun, «Gizli ya da açık, kim ki vurabiliyor, kırabiliyor, boğabiliyor veya hançerleyebiliyor... işte bu harikulâde ahvalda bir hükûmdar dua etmekten çok kan dökmek yoluyla Cennete lâyık olur,» diye feryat etmesine sebep olmakla kalmadı, aynı zamanda Lutherciliğin, din dışı otoritelere uşakça bağlılık damgasını yemesine de sebep oldu.' Tawney, bir kaç sayfa ilerde, Luther'in bir başka sözüne yer veriyor: 'Kimse dünyanın kan dökmeden yönetilebileceğini sanmasın. Mülkî kılıç kızıl ve kanlı olacaktır ve olmalıdır.' Bu hususta Tawney de şöyle yorumda bulunuyor: 'Böylelikle, Kiliseye karşı gelenlerin yakıldıkları odun yığınının yerini cellâdın baltası almış ve mihrap yerinden kovulan otorite, kralın tahtında kendine yeni, aynı zamanda daha güvenlik sağlayaıcı bir yer bulmuş oluyordu. Hristiyanlık töresinin idamesi işi, itibarını kaybetmiş kilise yetkililerinin elinden, Devletin eline geçiyordu. Tek boynuzlu yaratıkların ya da ateş içinde yaşayan canavarların varlığını şüpheyle karşılayan Machiaveli ve VIII. Henry çağı, ötekilerden çok daha ender görülen bir canavara Tanrıdan korkan Hükümdar'a tapınma safdilliğini gösterdi.' Buna benzer bazı safdillikler, ihtilâl dönemlerinin *belirgin nitelikleridir.*

olmayan hükûmetlere asla sadakatsizlik göstermedi. Luther'in hükümdarlara bağlılığı telkin etmesine sebep olan etkenlerden biri de köylülerin ayaklanmasıdır. Lutherci ülkelerde Kilise, uygulama alanında bağımsız bir iktidar olma niteliğini kaybetmiş ve lâik hükûmete bağlılığı telkin etme mekanizmasının bir parçası haline gelmiştir.

İngiltere'de, VIII. Henry bu meseleyi kendine özgü bir şiddet ve gaddarlıkla ele aldı. Kendisini İngiliz Kilisesinin Başı ilân ederek, dini devlet işlerinden ayırmak ve ulusal hale getirmek için çalışmalara girişti. Kral VIII. Henry, İngiltere'deki dinin, evrensel Hristiyanlık dininin bir parçası olması gerektiği düşüncesinde değildi; o, İngiliz dininin, Tanrı'nın şanına hizmet etmekten çok, kendisinin (kralın) şanına hizmet etmesini istiyordu. Kendisine boyun eğen Meclisler yoluyla, Kral, dogmaları istediği gibi değiştirebildi; bu değişikliklerden hoşlanmayanları da idam ettirmekte hiç bir güçlükle karşılaşmadı. Manastırların dağıtılması ona bir gelir sağladı, bu gelir de onun, İngiliz Kilisesi'nden ayrılarak başkaldıran Katolikleri kolaylıkla tepelemesini mümkün kıldı. Barutun kullanılması ve Gül Savaşları eski feodal aristokrasiyi zayıflatmıştı; Kral da, canı istedikçe, işte bu aristokratların kellelerini uçurmaktan geri kalmadı. Kilisenin eskiden kalma gücüne dayanan Wolsey düştü; Cromwell ile Cranmer ise Henry'nin maşalarından ibaretti. Henry, kilise iktidarının kaybolduğu yerde Devlet iktidarının mümkün olabileceğini dünyaya ilk defa gösteren bir öncüydü.

Kraliçe Elizabeth döneminde Protestanlıkla ilişkili bir çeşit milliyetçilik hem zorunlu, hem de kârlı görülmeseydi, VIII. Henry'nin açtığı çığır kendisiyle birlikte kapanır, bütün yaptıkları boşa giderdi. Nefsin idamesi dürtüsü, Ka-

tolik İspanya'nın tepelenmesini gerektirdiğinden başka, hazine taşıyan İspanyol gemilerinin ele geçirilmesi gibi tatlı bir biçim de aldı. O dönemden sonra da Anglikan Kilisesi için biricik tehlikeyi sağ değil, sol temsil etmeye başladı. Ne var ki, Sol'un saldırısı yenilgiye uğradı ve yenilgiyi

Sadakatin hiç bir kötülük doğurmadığı,
İyi Kral Charles'in altun günleri...

izledi. **Bray Papazı**, Protestan ülkelerde Kilise'nin Devlet tarafından yenilgiye uğratılışını anlatır. Dinsel hoşgörü olanak dışı sayıldığı sürece Papa ve Genel Konsüllerin otoritesi yerini alabilecek biricik elverişli otorite Erastianizm [1] idi.

Bununla birlikte, Erastianizm, kişisel din inançları çok güçlü kimseler için hiç bir zaman doyurucu değildi. Araf'ın varlığı ya da yokluğu gibi meselelerde insanların Meclis'in yetkisine boyun eğmelerini istemek gülünç bir şeydi. Bağımsızlar, teolojik otorite olarak Devlet'i de, Kiliseyi de reddedip, dinsel hoşgörüyü şart koştular ve özel yargı hakkı istediler. Bu görüş hemencecik, lâik iktidara karşı bir başkaldırma biçimini aldı. Her bireyin kendine göre dinsel görüş taşımağa hakkı olursa, başka hakları da olamaz mıydı? Hükûmetin vatandaşlara meşru olarak yapabileceği şeylerin belirli sınırları yok muydu? İşte Cromwell'in yenilgiye uğrayan taraftarlarının Atlantik'in öbür yanına götürdükleri, Jefferson tarafından Amerikan Anayasası'na sokulan ve Fransız İhtilâli'yle bir-

---

(1) On altıncı yüzyıl bilginlerinden Erastus'un, *'kilise işlerinde devlet üstünlüğü'* kuramına taraftar olma. (Çev. Notu)

likte tekrar Avrupa'ya dönen İnsan Hakları buradan doğmuştur.

III. Fransız İhtilâli ve Milliyetçilik. Batı dünyası, Reformasyon'dan 1848'e kadar, İnsan Hakları İhtilâli diye tanımlanabilecek sürekli bir karışıklık geçirmekteydi. 1848'de bu hareket, Ren'in doğusunda milliyetçilik biçimini almağa başladı. İnsan Hakları için mücadele ile milliyetçilik akımı arasındaki ilişki Fransa'da 1792'den, İngiltere'de başlangıçtan itibaren vardı Amerika'da 1776'dan sonra ortaya çıkmıştı. Hareketin milliyetçilik yönü yavaş yavaş İnsan Hakları yönüne ağır basmıştı, ama başlangıçta İnsan Hakları yönü daha büyük önem taşıyordu.

İnsan Hakları'na, on sekizinci yüzyıldan kalma yüzeysel bir kuru lâf kalabalığı diye yıldırımlar yağdırmak günümüzde görenek haline gelmiştir. Felsefe açısından ele alındığı zaman, bu doktrinin savunulacak bir tarafı olmadığı doğrudur; bununla birlikte, bu doktrin tarihsel ve pragmatik yönden farklıydı, nitekim, bizim bugünkü özgürlüklerimizin bir çoğu onun yardımıyla kazanılmıştı. 'Haklar' kavramını soyut olarak kabule yanaşmayan bir Benthamizm taraftarı, uygulama amaçları yönünden aynı anlama gelen doktrini şu biçimde ifade edebilir: 'Dışarıdan bir otorite karışmaksızın her bireyin, içinde dilediği gibi hareket etmek özgürlüğüne sahip bulunacağı belirli bir alan tespit edilirse, genel mutluluk artar.' Adaletin dağılışı da, İnsan Hakları savunucularını ilgilendiren bir husustu; onlar, gerektiği gibi yasa sürecinden geçirilmeksizin hiç kimsenin hayatının ya da özgürlüğünün elinden alınamayacağını savunuyorlardı. Bu görüş, ister doğru olsun, ister yanlış, felsefî yönden hiç bir saçmalık taşımıyordu.

Bu doktrinin, aklı ve ruhu itibariyle, hükûmet aleyhtarı olduğu açıktır. Müstebit bir hükûmetin uyruğu, istediği dini seçmekte, işlerini yasalara uygun bir şekilde, ama kırtasiyeciliğin kısıtlamaları bulunmaksızın yürütmekte, istediği yerde evlenmekte ve bütün yabancı egemenliklerine karşı başkaldırmakta özgür olması gerektiği tezini savunur. Hükûmetin alacağı kararların zorluğu olduğu yerde, bu kararlar —İnsan Hakları savunucularına göre— krallar ve papazlar gibi keyfî ya da geleneksel bir otoritenin kararları değil, bir çoğunluğun veya çoğunluk temsilcilerinin kararları olmalıdır. Bu görüşler yavaş yavaş bütün medenî dünyaya yayılarak, iktidarda bulunduğu zaman bile hükûmet icraatına karşı belirli bir şüphe besleyen, eşi benzeri bulunmaz Liberalist zihniyeti doğurdu.

Doktrinlerini din alanında savunan, iktidar sahibi olduğu zaman da çok kere bu doktrinlerden vazgeçen Protestanlık'la bireycilik arasında mantıkî ve tarihsel bağların bulunduğu apaçıktır. Liberalizmin, Protestanlık yoluyla, ilk Hristiyanlıkla ve ilk Hristiyanlığın, putperest Devlet düşmanlığıyla bir ilişkisi vardır. Ayrıca, Hristiyanlığın birey ruhu üzerinde duruşu dolayısıyle, Liberalizmin, Hristiyanlıkla daha da derin bir ilişkisi vardır. Hristiyan törebilimine göre Devlet'in çıkarının zorunlu kıldığı hiç bir şey, yetkililerin bir insanı günah işlemeğe zorlamasını haklı gösteremez. Taraflardan birinin evlenmeğe zorlandığı durumda, *Kilise bu evliliği* hükümsüz sayar. Dinsel cezaların verilişinde de kuram yine bireyci nitelik taşır: dinsel cezaların verilişinde güdülen amaç, cemaate hayırlı olmaktan çok, suçu işleyen bireyin nedamet getirip tövbekâr olmasını sağlamaktır. Kant'ın, 'her insan kendi içinde bir amaçtır,' şeklindeki ilkesi, Hristiyan öğretisinden türemedir. Ka-

tolik Kilisesi'nin uzun süren iktidarı, ilk Hristiyanlığın bireyci yönünü az çok küllemişti; ne var ki, Protestanlık, özellikle aşırı biçimleri içinde, bunu yeniden canlandırdı ve hükûmet kuramına uyguladı.

Fransız İhtilâlinde olduğu gibi, ihtilâlci bir inançla geleneksel bir inanç üstünlük kavgasına tutuştukları zaman, yenenlerin yenilenler üzerindeki iktidarı yalındır. İhtilâl orduları ve Napolyon orduları, yeni bir inancın propaganda gücüyle yalın iktidar birleşiminin o güne kadar Avrupa'da görülenlerden çok daha büyük ölçüde bir örneğini ortaya koydular; bunun da Kıta Avrupa'sının hayal gücü üzerindeki etkisi ta günümüze kadar sürdü. Jacobin'ler hemen her yerde geleneksel iktidara meydan okudular, ama bu meydan okuyuşu etkili kılan da Napolyon'un ordularıydı. Napolyon'un düşmanları, çok eskiden kalma kötüye kullanma mal kurumlarını savunmak için dövüştüler ve en sonunda galip gelince, gerici bir sistem kurdular.

Bunların ruhları ezen baskısı altında Napolyon'un amansızlığı ve zorlayıcılığı unutuldu; büyük Barış'ın ölü doğması karşısında insanlar savaşı tozpembe, süngüleri de özgürlük müjdecisi gördüler. Kutsal İttifak yılları içinde Byronkâri bir kaba kuvvet mezhebi doğarak gelişti ve yavaş yavaş insanların günlük düşüncelerine biçim vermeğe başladı. Bütün bunlar geriye doğru izlendiğinde, Napolyon'un yalın iktidarına ve bu yalın iktidarla ihtilâlin özgürlük isteyen savaş çığlıkları arasındaki ilişkiye varılır. Hitler ve Mussolini de en aşağı Stalin kadar, başarılarını Robespierre'la Napolyon'a borçludurlar.

Napolyon örneğinin de gösterdiği gibi, İhtilâl iktidarı, bozularak yalın iktidar biçimini almağa çok elverişlidir. İs-

ister dış fetihlerde, ister dinsel baskıda, ister sınıf mücadelesinde olsun, rakip bağnazlıklar arasındaki çatışmayı yalın iktidardan ayıran bir olgu bulunduğu doğrudur; bu olgu, iktidarı isteyenin bir birey değil, bir grup oluşu ve iktidarı kendi adına değil, inancı adına isteyişidir. Ne var ki, iktidar, kullandığı araçlardan ibaret olduğundan ve amaçlar uzun bir çatışma süresi içinde unutulabildiğinden, özellikle mücadelenin uzun sürdüğü, şiddetli geçtiği durumlarda, bağnazlık yavaş yavaş sadece zafer ardınca koşma biçimini alma eğilimi gösterir. Bu bakımdan ihtilâl iktidarı ile yalın iktidar arasındaki ayrılık, çoğunlukla, ilk bakışta göründüğünden daha azdır. Lâtin Amerika'da, İspanya'ya karşı ayaklanmaya başlangıçta Liberaller ve demokratlar önderlik ettiler, ne var ki, bu başkaldırma, ayaklanmaların biribirlerinden ayırdığı bir sürü istikrarsız askerî diktatörlüklerin kurulmasıyla sonuçlandı. İşbirliği alışkanlığı, ancak ihtilâl inancının güçlü ve yaygın olduğu, zaferin fazla gecikmediği yerlerde ihtilâl sarsıntısını zarar görmeden atlatabilir ve yeni hükûmetin sadece askerî güce değil, genel onaya dayanmasını mümkün kılabilir. Psikolojik otoritesi bulunmayan bir hükûmet, ister istemez müstebit olmak zorundadır.

IV. Rus İhtilâli. Rus İhtilâlinin dünya tarihindeki önemi üzerine yargıda bulunulamayacak kadar erkendir vakit henüz; biz, şimdilik, İhtilâlin sadece bazı yönlerinden söz edebiliriz. Rus İhtilâli de, ilk Hristiyanlık gibi uluslararası, hatta milliyetçiliği reddeden doktrinler vaazetmektedir; Hristiyanlığın tersine, İslâm dini gibi, Rus İhtilâli de esas itibariyle siyasaldır. Bununla birlikte, İhtilâl inanışının şimdiye kadar etkili olabilen biricik yanı, Liberalizm'e meydan okuyuşudur. 1917 Kasım'ına kadar Liberalizm sadece ge-

ricilerle mücadele ediyordu; Marxistler de, öteki ilericiler gibi demokrasiyi, söz özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve geri kalan bütün Liberal kurumları savundular. Sovyet Hükûmeti iktidarı alınca Katolik Kilisesi'nin ihtişamlı dönemindeki öğretilerine döndü. Gerçeği, gerek olumlu öğreti yoluyla, gerek bütün rakip doktrinleri baskı altında tutmak suretiyle yayma ve telkin etme işinin Yetkili makama ait olduğunu ileri sürdü. Bu da, pek tabii, istikrarı için Kızıl Ordu'ya dayanan ve demokratik olmayan bir diktatörlüğün kurulması sonucunu verdi. Ortadaki biricik yenilik, siyasal iktidarla ekonomik iktidarın birbiri içinde eritilmesiydi ki, bu da hükûmet kontrolünün son derece artmasını mümkün kıldı.

Komünist doktrininin uluslararası yönü etkisiz kalmış, buna karşılık Liberalizmin reddedilişi olağanüstü bir başarı kazanmıştır. Ren'den Büyük Okyanus'a kadar hemen her yerde, Liberalizm'in bellibaşlı doktrinleri reddedildi; önce İtalya, arkasından da Almanya, Bolşeviklerin siyasal tekniğini benimsedi. Demokrasiye bağlı kalan ülkelerde bile, Liberal inanış eski gücünü kaybetti. Meselâ, kundakçılar tarafından kamuya ait yapıların yakıldığını düşünelim; böyle bir durumda Liberaller, esas suçluların bulunması için polisin ve mahkemelerin harekete geçmesi gerektiği tezini savunurlar. Modern kafalı adam ise, Neron gibi, şahsen hangi gruptan hoşlanmıyorsa, uydurma delillerle suçun o grupa atılması gerektiği tezini savunur. Söz özgürlüğü konusunda ise, modern kafalı adam, St. Ambrose gibi, kendi grupundan başka hiç bir grupa söz özgürlüğü tanınmaması gerektiğini savunur.

Bu gibi doktrinlerin sonucu, bütün iktidarı önce ihtilâl iktidarına sonra da derece derece, kaçınılmaz bir şe-

kilde yalın iktidara teslim etmek olur. Bu, yakında başa gelmesi beklenilen bir tehlikedir; ancak, bu tehlikeden kaçınma yolları üzerinde daha ileriki bir bölümde duracağım.

Liberalizmin çöküşünün gerek teknik, gerek psikolojik bir çok nedenleri vardır. Bu nedenleri savaş tekniğinde, üretim tekniğinde, gittikçe gelişen propaganda kolaylıklarında ve kendisi de Liberal doktrinlerin bir ürünü olan milliyetçilikte bulmak mümkündür. Bütün bu nedenler, özellikle Devlet'in hem ekonomik hem de siyasal iktidara sahip olduğu yerlerde, hükûmetin iktidarını son derece arttırmıştır. Bireyin Devlet'le olan ilişkisi yönünden zamanımızın meseleleri, Locke'un ya da Montesquieu'nün yardımlarıyla çözümleyemeyeceğimiz yeni meselelerdir. Mutlu ve müreffeh kalmak istiyorsa, modern bir toplum da, en aşağı on sekizinci yüzyıl toplumları kadar, kişisel teşebbüse bir imkân alanı tanımak zorundadır, yalnız bu alan yeniden belirlenmeli ve yeni metotlarla güvenlik altına alınmalıdır.

Bölüm VIII

İKTİSADİ İKTİDAR

İktisadî iktidar, askerî iktidarın tersine, aslî değil türemedir. İktisadî iktidar bir Devlet içinde yasaya dayanır; uluslararası ilişkilerde ise sadece ufak tefek meselelerde yasaya dayanır, ama büyük meseleler söz konusu olunca ya savaşa ya da savaş tehdidine dayanır. İktisadî iktidarı, bir çözümleme yapmaksızın kabul etmek görenek haline gelmiş, bu da modern zamanlarda, tarihin neden ve sonuç ilişkisine göre yorumlanışında iktisada savaştan da propagandadan da fazla, gereksiz bir önem verilmesine yol açmıştır.

Emeğin iktisadî gücünden ayrı olarak, iktisadî iktidarın geri kalan tümü, sonuçsal çözümlemede, gerektiği zaman silahlı kuvvetlere de başvurmak suretiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde kimin kalacağına, bu toprağa kimin bir şeyler sokacağına ve bu topraktan kimin bir şeyler alacağına karar verilebilmesinden ibarettir. Bazı durumlarda

bu apaçıktır. Güney İran petrolleri, Anglo - Persian Petrol Şirketine aittir, zira İngiliz Hükûmeti, kendinden başkasının bu petrole el atamayacağına karar vermiş ve bugüne kadar bu kararı zorla uygulayacak gücü göstermiştir; ama eğer İngiltere her hangi bir savaşta ağır bir yenilgiye uğrasaydı, belki de petrollerin sahibi değişirdi. Rodezya'daki altın madenleri bir kaç zenginin elindedir, zira İngiliz demokrasisi, bu bir kaç kişinin zengin kalmasını sağlamak için Lobengula ile savaşa girmeği çıkarlarına uygun bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki petrol belirli şirketlere aittir, zira bu şirketlere, bu petrollere sahip olmak hakkını yasa vermiştir ve Birleşik Devletleri silâhlı kuvvetleri, şirketlerin bu hakkını silâh zoruyla korumağa hazırdır; eskiden petrol alanlarının asıl sahibi olan Kızılderililer, savaşta ağır yenilgiye uğradıklarından, şimdi bu petroller üzerinde hiç bir meşru hakka sahip değillerdir. Lorraine'deki demir cevheri, Fransa ve Almanya arasındaki en son savaşta hangi taraf yenerse onun olur. Bu örnekler böylece çoğaltılabilir.

Ne var ki, aynı çözümlemeyi bu kadar açık olmayan durumlara da uygulayabiliriz. Kiraladığı toprağı işleyen bir çiftçi niçin kira vermek zorundadır ve ürününü niçin satabilir? Kira ödemek zorundadır, çünkü işlediği toprak, toprak sahibine 'aittir.' Toprak sahibi o toprağın sahibidir, çünkü o toprağı ya satınalmak suretiyle ya da miras yoluyla eline geçirmiştir. O toprağın bu toprak sahibinin eline geçene kadar kimlerin elinde bulunduğunu geriye doğru izleyecek olursak, en sonunda, bu toprağı zorla —ya bir kralın, saraydan olan birinden yana kullandığı keyfî iktidarı, ya da Saksonlar'la Normanlar'ınki gibi geniş çapta bir fetih yoluyla— eline geçirmiş birine gelir, dayanırız. Bu gi-

bi kaba kuvvet uygulamaları arasında, Devlet iktidarı, malsahipliğinin birinden başkasına yasaya uygun olarak geçmesini güvenlik altına alır. Toprağın mülkiyeti, o toprak üzerinde kimin kalacağına kimin kalmayacağına karar verme yetkisine sahip olanındır. İşte kiracı, o toprağı kiralama iznine karşılık kira öder ve bu kirayı ödediği için ürününü satabilir.

Sanayicinin iktidarı da aynı cinstendir; bu iktidar da, son çözümlemede lokavta, yani sanayicinin, yetkili olmayanların fabrikaya girmelerini önlemek için Devlet kuvvetlerini çağırabilmesi olgusuna dayanır. Kamuoyunun belirli hallerinde Devlet, malsahibinin bu isteğine uymak istemeyebilir; böylelikle de, oturma grevleri olanağı doğar. Devlet'in hoşgörüyle karşıladığı andan itibaren, mülkiyet tamamiyle işverenin elinde bulunmaktan çıkar ve işçiler bir dereceye kadar mülkiyeti paylaşırlar.

Kredi, iktisadî iktidarların öteki biçimlerinden daha soyuttur, ama esas itibariyle ayrı malları üretenden, doğrudan doğruya üretici bir işte çalışmayanlara aktarma meşru hakkına dayanır. Borç para alan özel ya da tüzel kişi olduğu zaman, yükümlülüklerin yerine getirilmesi yasa yoluyla zorlanabilir, ama borç parayı alan hükûmet ise, en son başvurulan tedbir başka hükûmetlerin askerî gücüdür. Bu tedbir, İhtilâlden sonra Rusya'da olduğu gibi para etmeyebilir; para etmediği zaman da, borcu alan, borcu verenin mülkünün sahibi olur. Meselâ, Lena altın madenlerini kimin işleteceğine karar verme iktidarı, bu madenlerin savaştan önceki hisse sahiplerine değil, Sovyet Hükûmetine aittir.

Bundan ötürü, özel kişilerin iktisadî iktidarı, hükûmet-

lerinin, —gerektiği takdirde, mülke kimin girip kimin giremeyeceği konusundaki bir takım kurallara uygun olarak— silâhlı kuvvetlerini kullanma kararına bağlıdır; öte yandan, hükûmetlerin iktisadî iktidarı da kısmen kendi silâhlı kuvvetlerine, kısmen de başka hükûmetlerin andlaşmalara ve uluslararası hukuka saygılarına dayanır.

İktisadî iktidarın hükûmetle ilişkisi bir dereceye kadar karşılıklıdır; bunun anlamı şudur ki, bir grup insan, biraraya gelmek suretiyle askerî iktidarı ellerine geçirebilir ve askerî iktidarı ele geçirdikten sonra iktisadî iktidara da sahip olabilir. Aslında bu grupların meydana gelişlerinin nedeni, sonunda iktisadî iktidar kazanmak isteği olabilir. Meselâ, 1849 yılında California'daki, bir kaç yıl sonra da Victoria'daki altına hücum dönemi sırasında hüküm süren yarı anarşik koşullara benzer durumları göz önüne alalım. Böyle durumlarda, kendi altın arama alanında meşru olarak altın çıkaran bir adamın, bu altını bankaya yatırana kadar iktisadî iktidara sahip olduğu söylenemezdi. Parasını bankaya yatırana kadar soyulabilir, öldürülebilirdi. Herkesin herkesle savaştığı tam bir anarşi halinde, tabancasını çok çabuk çekebilen, ustalıkla kullanan ve bu suretle kendini her saldırana karşı koruyabilen bir kimseden başkasına hayrı dokunmazdı altının; ama ihtiyaçlarını öldürme tehdidiyle doyurabilen böyle bir adam için bile, her hangi bir ödeme yapmak zorunda kalmamak, tatlı bir hayalden öteye geçemezdi. Böyle bir durum içinde de, işler belki, besin maddeleri sağlayan çok dağınık bir nüfus dışında, ister istemez istikrarsız olurdu. Mülkiyete saldırıyı ve ürünlerin çalınmasını önleyecek yollar bulunmadıkça tarım yapılamazdı. Altına hücumdaki insanlar gibi az çok medenî bireylerden meydana gelmiş anarşik bir top-

luluğun, çok geçmeden, Vigilanteler komitesi [1] gibi bir çeşit hükûmet kuracağı apaçıktır. Enerji sahibi adamlar, başkaları kendilerini soymasın diye bir araya geleceklerdir; kendileri dışında bir başka otorite yoksa, bunlar başkalarını soyabilirler de, yalnız bunu aşırılığa kaçmadan, altın yumurta yumurtlayan tavuğu öldürmemeğe dikkat ederek yaparlar. Bunlar, meselâ, bir adamın kazancından yüzde alarak onu korurlar. Buna gelir vergisi denir. Bu korumanın sağlanışını belirleyen kurallar ortaya çıkar çıkmaz askerî güç, yasanın egemenliği kılığına bürünür ve anarşi ortadan kalkar. Ne var ki, yasanın ve iktisadî ilişkilerin kesin ve sonuçsal temeli yine de Vigilanteler'in askerî iktidarıdır.

Tarihsel gelişme, pek tabii, bundan daha başka türlü olmuştur, zira tarihsel gelişme derece derece ve bir kural olarak, kendi dönemlerindekilerden daha medenî kurumlara alışık insanlara bağlı bulunmaksızın kendini göstermiştir. Bununla birlikte, yabancı istilâsının bulunduğu her yerde, özellikle eğer istilâcılar küçük bir azınlık ise, yukarıda verilen örneğe çok benzer durumlar yer alır; toprak mülkiyeti de doğuşu itibariyle, çoğunlukla böyle bir istilâya dayanır. Uluslararası iktisadî ilişkiler alanında henüz Vigilanteler komitesinin ilk kuruluşunun temsil ettiği aşamaya varmış değiliz: güçlü ulusların her biri, tek tek, zayıf olan ulusları ölümle tehdit ederek onlardan hâlâ para sızdırmaktadır. İngilizlerin, petrol konusunda Mexico'ya

[1] 'Vigilante' İspanyolca, 'uyanık', 'tedbirli' demektir. «Vigilanteler komitesi» de böyle uyanık ve tedbirli kişilerin, yasanın işlemediği topluluklarda bir araya gelerek, mülkiyeti korumak için kurdukları bir çeşit 'Tedbir komitesi'dir. (Çev. Notu)

karşı takındıkları tutum bunu göstermektedir, daha doğrusu, eğer Monroe Doktrini olmasaydı, gösterecekti. Daha büyük bir zorlamanın örneğini de Versay Andlaşmasının Tazminat Şartları ortaya koyar. Ne var ki, medenî ülkelerin iç iktisadî sistemlerindeki türel kuruluşlar karmaşıktır. Kilisenin serveti geleneğe dayanır; ücretli işçiler sendikacılıktan ve siyasal faaliyetten bir dereceye kadar yararlanmışlardır; evli kadınlar ve çocuklar, topluluğun törel duygularına dayanan bazı haklara sahiptir. Ama Devlet'in koyduğu iktisadî kurallar ne olursa olsun, bunların zorla uygulanmaları bakımından geri plândaki askerî iktidar esastır.

Özel kişiler bakımından, Devlet'in koyduğu kuralları, Yasa'nın bununla ilişkili bölümü meydana getirir. Yasa'nın bu bölümü de, bütün öteki bölümleri gibi, sadece komuoyu tarafından desteklendiği sürece etkilidir. Kamuoyu, Musa'nın 'on emir'indeki sekizinci emir gibi, hırsızlığı yasaklar ve 'hırsızlığı', bir mülke yasanın yasak saydığı biçimde el atmak diye tarif eder. Böylece özel kişilerin iktisadî iktidarı kesinlikle kamuoyuna, yani, hırsızlığın yasa tarafından yasaklanmasına ve bununla birlikte, hırsızlığın yasa tarafından tarif edilmesine izin veren anlayışa dayanır. Bu anlayışın zayıf olduğu ya da bulunmadığı yerde, mülkiyet tehlikeye düşer; meselâ Stalin, başlangıçta, zanaatini Komünizmin çıkarları uğruna icra eden çok usta bir hayduttu. Papa'nın, insanları sekizinci emre uymak yükümlülüğünden kurtarabilme iktidarının da ona nasıl on üçüncü yüzyılda İtalyan bankerlerini kontrolü altına alabilme olanağını sağladığını daha önce görmüş bulunuyoruz.

Bir Devlet içindeki iktisadî iktidar her ne kadar hukuktan ve kamuoyundan doğarsa da, kolayca bağımsızlık ka-

zanabilir. İktisadî iktidar, hukuku rüşvetle, kamuoyunu da propagandayla etkileyebilir. Politikacıları, özgürlüklerini ellerinden alan yükümlülükler altında bırakabilir. Malî buhranlar yaratma tehdidine başvurabilir. Bununla birlikte, yapabilecekleri kesin sınırlarla belirlenmiştir. Sezar'ı iktidara geçirenler, onun alacaklılarıydı; bunlar, alacaklarını kurtarabilmek için, Sezar'ın başarıya ulaşmasından başka çare görmemişlerdi; ne var ki, Sezar da başarı kazanınca, borçlarını inkâr edebilmesini sağlayacak bir iktidar sahibi oldu. V. Charles, İmparatorluk makamını satınalabilmesi için gerekli olan parayı Fuggerler'den çekmiş, ama İmparator olur olmaz da Fuggerler'in gırtlağına sarılmıştı; tabii, Fuggerler, ona verdikleri paradan bir kuruşunu bile geri alamamışlardı. [1] Londra şehri de, günümüzde, Almanya'nın kalkınmasına yardım etmekle buna benzer bir tecrübe geçirmiştir; aynı şey, Hitler'i başa geçiren Thyssen'in de başına gelmiştir.

Bir an için, demokratik bir ülkede plütokrasinin iktidarını göz önüne alalım. Plütokrasi, Asya'lı emekçileri Ca-

(1) Fuggerler, Habsburg asıllı birine para vermemezlik edememişlerdir hiç bir zaman. Yalnız V. Charles'a değil, ondan önce İmparator Maximillian'a ve ondan sonra da onun soyundan gelenlere borç vermişlerdir. «Fuggerlerin Havadis Mektupları»nın önsözünde şöyle denilmektedir: 'İspanyol kralları Fuggerler'den en aşağı dört milyon duka altını borç almış ve hiç ödememişlerdir; onların Habsburglar'la olan iş ilişkilerinden gerek doğuda, gerek batıda doğan kayıplarının da sekiz milyon florini bulduğunu söylemek mübalâğa sayılmaz... Ne var ki, onlar (Fuggerler) için, Almanya'da Reformasyon muhtemelen hiç bir muhalefetle karşılaşılmaksızın zafer kazanacaktı. Bu ailenin en yetenekli üyeleri yüzyıllarca didinmişler, ama sayısız varislerinin eline bir yığın alacak senediyle ipotekli topraklardan başka birşey geçmemiştir.

lifornia'da, ya da Avustralya'da kullanamamıştır; yalnız belki eski zamanlarda çok az bir miktarını kullanabilmiştir. Yine plütokrasi, sendikacılığı ortadan kaldıramamıştır. Plütokrasi, özellikle İngiltere'de, zenginlerden ağır vergiler alınmasını da önleyememiştir, sosyalist propagandayı da önleyememiştir. **Buna** karşılık, pültokrasi, Sosyalistlerden kurulu hükûmetlerin Sosyalizmi getirmesini önleyebilir, eğer buna engel olamazsa, bir buhran yaratarak ve propaganda yoluyla Sosyalist hükûmetin düşmesini sağlayabilir. Eğer bu yollardan istediğine ulaşamazsa, Sosyalizmin yerleşmesini önlemek için ortalığı karıştırıp bir iç savaş çıkarabilir. Yani, meselenin basit, kamuoyunun kararl olduğu yerlerde plütokrasi iktidarsızdır; ama kamuoyunun kararsız ya da meseleni nkarmaşıklığı dolayısıyle şaşkına dönmüş olduğu yerde, plütokrasi istediği siyasal sonucu alabilir.

Sendikaların iktidarı, zenginlerin iktidarının tam tersidir. Sendikalar, beyazların dışındaki emekçileri içlerine almayabilir, kendilerinin ortadan kalkmasını önleyebilir, yüklü ölüm sigorta rüsumu ve gelir vergileri sağlayabilir ve kendi propagandaları için özgürlüğü idame ettirebilir. Ne var ki, bunlar şimdiye kadar Sosyalizmi getirmedikleri gibi, kendi beğendikleri, ama halk çoğunluğunun güvenmediği hükûmetleri iktidarda da tutamamışlardır.

Bundan da anlaşılacağı üzere, bir demokraside iktisadî örgütlerin siyasal kararları etkileyebilme gücü, bir çok önemli meselelerde en yoğun propagandaya bile kapılmayı reddeden kamuoyu ile sınırlıdır. Demokrasi, gerçekten var olduğu yerde, kapitalizmin bir çok muarızının kabul etmek istediğinden daha büyük bir gerçekliğe sahiptir.

Hukuk tarafından düzen altında bulundurulduğu sürece iktisadî iktidar, her ne kadar sonuç itibariyle toprak mülkiyetine dayanıyorsa da, modern toplumlarda iktisadî iktidardan en büyük hisse sahibi olanlar, nominal toprak sahipleri değildir. Derebeylik çağlarında, toprağı elinde bulunduran, iktidara da sahipti; bunlar ücretler üzerinde, İşçi Statüleri gibi tedbirler yoluyla ya da pogromların [1] yarattığı, doğum halindeki kredi gücü yoluyla, istedikleri gibi oynayabilirlerdi. Ama endüstrializmin geliştiği yerlerde, kredi, nominal toprak mülkiyetinden daha güçlü hale gelmiştir. Toprak sahipleri, ister akıllıca, ister akılsızca borç alırlar ve böyle yapmakla, bankalara bağımlı hale gelirler. Bu çok olağan bir şeydir ve tamamiyle üretim tekniğindeki değişikliklerin bir sonucu sayılır genellikle. Halbuki, aslında, tarımsal üretim tekniğinin modern olmadığı Hindistan'daki durumdan da görüleceği üzere, bu, aynı zamanda Devlet'in yasayı zorla uygulayabilme iktidar ve azminin bir sonucudur da. Bütün gücün Yasa'da toplanmadığı yerde, borçlular zaman zaman, kendilerine borç para vermiş olanları öldürür, borçlu olduklarını gösteren bütün belgeleri de yakarlar. Kendi isteğiyle borç para verenlerin ortaya ilk çıktığı günden beri, köylüsünden hükümdarına kadar, toprakla ilişkisi bulunan herkes borç alma alışkanlığına tutulmuştur; ne var ki, borç alanlar, ancak ve ancak Yasaya saygı duyulan ve Yasa'nın zorla uygulandığı yerlerde ölünceye kadar faiz ödeme zorundadırlar. Böyle yerlerde, toprak mülkiyetinden doğan iktidar, borç alandan borç verene geçer. Modern toplumlarda da borç veren, genellikle bankadır.

---

(1) Pogrom: Eski Rusya'da, hükümet idaresi altında ve özellikle Yahudilere karşı girişilen kırım. (Çev. Notu)

Modern bir büyük şirkette mülkiyet ve iktidarın aynı kişide toplanması asla zorunlu değildir. Amerika Birleşik Devletleri'ni yakından ilgilendiren bu husus, Berle ve Means'ın, **Modern Şirket ve Özel Mülkiyet** (1932) adlı önemli eserinde, yetkili bir şekilde incelenmiştir. Berle ve Means, mülkiyetin merkezden çevreye, iktisadî iktidarın ise çevreden merkeze doğru hareket halinde olduğu görüşündedirler; son derece dikkatli ve yorucu bir incelemeyle de, Amerika Birleşik Devletleri endüstrisinin yarısının iki bin kişinin kontrolü altında bulunduğu sonucuna varmaktadırlar. (Bak. S. 33). Onlar, modern şirketlerin yöneticilerini, eski zamanların Papaları ve krallarına benzetmekte, bu yöneticileri Adam Smith'in eserlerinde görülen tüccar tipinin ardılı saymaktansa, Büyük İskender gibi adamları dikkatle incelemek sayesinde, onlara (şirket yöneticilerine) yön veren etkenlerin daha iyi anlaşılabileceği görüşünü ileri sürmektedirler. İktidarın bu muazzam iktisadî örgütlerde toplanışı —Berle ve Means'e göre— iktidarın orta çağ Kilisesinde ve Milliyetçi Devlet'de toplanışını andırmakta ve şirketlerin Devlet'le aynı koşullar altında rekabet etmesine imkân vermektedir.

Bu iktidar toplanışının nasıl meydana geldiğini anlamak kolaydır. Meselâ, bir demiryolu şirketindeki sıradan hissedar, demiryolunun yönetiminde söz sahibi değildir; bu adam, kuramsal olarak, demiryolunun yönetiminde, Parlamento seçimlerinde oy kullanan sıradan bir seçmenin ülkenin yönetiminde söz sahibi oluşu kadar söz sahibidir, ama uygulama alanında değildir. Demiryolunun iktisadî iktidarı üç beş kişinin elindedir; Amerika'da bu iktidar öteden beri, genellikle bir kişinin elinde toplanagelmiştir. Her gelişmiş ülkede, muazzam bir iktisadî iktidar, ufacık bir

azınlığın elindedir. Bu azınlığı meydana getiren kişiler bazen, Amerika, Fransa ve Büyük Britanya'da olduğu gibi, özel kapitalistlerdir; bazen de, Almanya, İtalya ve Rusya'da olduğu gibi, politikacılardır. İkinci olarak gösterdiğimiz sistem, iktisadî ve siyasal iktidarın birleştiği yerlerde doğar. İktisadî iktidarın bir kaç elde toplanma eğilimi göstermesi çok rastlanan bir şeydir, ama bu eğilim yalnız iktisadî iktidara değil, genellikle bütün iktidarlara özgü bir şeydir. Tıpkı bir Çelik Tröstünün, birbirleriyle rekabet halindeki ufak çelik fabrikatörlerinin bulunduğu aşamaya oranla daha ilerki bi raşamada oluşu gibi, iktisadî ve siyasal iktidarın birleştiği sistem de, daha ilerki bir aşamadadır. Ne var ki, ben şimdilik totaliter Devleti tartışmak istemiyorum.

İktisadî iktidara sahip oluş, askerî iktidarın ya da propaganda iktidarının ele geçirilmesine yol açabilir, ama bunun tersi de aynı derecede mümkündür. İlkel koşullar altında, çeşitli ülkeler arasındaki ilişkiler söz konusu olduğu zaman, askerî iktidar genellikle başka cins iktidarların kaynağıdır. İskender, Persler kadar zengin değildi, Romalılar da Kartacalılar kadar zengin değillerdi; ne var ki, İskender de, Romalılar da, savaşta üstün gelmek suretiyle düşmanlarından daha zengin oldular. Müslümanlar fetihlere ilk giriştikleri sırada, Bizanslılara oranla, Tötonyalı istilâcılar da Batı Roma İmparatorluğuna oranla çok fakirdiler. Bütün bu örneklerde askerî iktidar, iktisadî iktidarın kaynağını meydana getirmiştir. Yalnız, Arap ulusu içinde Peygamber'in ve Peygamber ailesinin askerî ve iktisadî iktidarı, propagandadan türemişti; tıpkı Batı'da, Kilise'nin iktidar ve servetinin propagandadan türeyişi gibi.

Askerî iktidarı, iktisadî güçleri sayesinde kazanmış, örnek olarak gösterilebilecek bir sürü Devlet vardır. Antikitede, bunun en önemli örnekleri, denizci Yunan siteleri ile Kartaca'ydı; Orta Çağ'da, İtalyan cumhuriyetleri; modern çağda da Hollanda ile İngiltere. Bütün bu örneklerde —endüstri ihtilâlinden sonraki dönem için İngiltere'yi kısmen dışarıda bırakırsak— iktisadî iktidar, ham madde mülkiyetine değil, ticarete dayanıyordu. Bazı siteler ya da Devletler, coğrafî üstünlüklerine bir de ticarette ustalığın katılmasıyla kısmî bir tekel elde etmişlerdi. (İspanya'nın on yedinci yüzyılda gerilemeğe başlayışının da ortaya koyduğu gibi, sadece coğrafî üstünlük yeterli değildir.) Bu sitelerin ya da Devletlerin ticaret yoluyla kazandıkları servetin bir kısmı ücretli askerlerin kiralanmasına harcandı, yani, askerî iktidarın kazanılması yolunda kullanılmış oldu. Bununla birlikte, sürekli olarak bir isyan ya da ihanet tehlikesinin varlığı bakımından bu metot mahzurluydu; işte bu sebeple, Machiavelli bu metotu yerer ve orduların vatandaşlardan kurulu olmasını salık verir. Ticaretle zenginleşmiş büyük bir ülke için bu öğüt faydalı olurdu, ama bir Yunan Site Devleti için, ya da ufak bir İtalyan cumhuriyeti için bir faydası yoktu Machiavelli'nin öğütünün. Ticarete dayanan iktisadî iktidar ya büyük bir topluluğa ya da komşularına oranla medenî bir topluluğa ait olduğu zaman istikrarlıdır.

Bununla birlikte, ticaret önemini kaybetmiş bulunuyor. Ulaştırma alanındaki gelişmeler yüzünden, coğrafî durum eskisi kadar önemli değildir; emperyalizm dolayısıyle de, önemli Devletlerin dış ticaret ihtiyaçları eskisine oranla azalmıştır. Uluslararası ilişkilerde önem kazanan iktidar biçimi, şimdi ham maddelerle besin maddelerini el-

de bulundurmaktır; en önemli ham maddeler ise savaşta kullanılan ham maddelerdir. Bu şekilde, iktisadî iktidarla askerî iktidar birbirlerinden zor ayırdedilir hale gelmiştir. Meselâ petrolü ele alalım: bir ülke petrolsüz dövüşemez, dövüşemedikçe de petrol bölgelerini elinde bulunduramaz. Her iki durum da başarısızlıkla sonuçlanmağa mahkûmdur: İranlıların yeterli orduları olmadığı için petrollerinin onlara bir faydası dokunmadı, aynı şekilde eğer Almanya petrole sahip olamazsa, Alman silâhlı kuvvetlerinin de Almanya'ya bir faydası dokunmayacaktır. (1) Besin maddeleri alanında da buna benzer bir durum vardır: güçlü bir savaş makinesinin kurulabilmesi için ulusal enerjinin çok büyük bir bölümünün basın üretiminden çekilip alınması gerektir, işte bundan ötürü de böyle bir savaş makinesinin kurulabilmesi verimli alanların askerî kontrol altında bulundurulmasına bağlıdır.

İktisadî ve askerî iktidar arasındaki ilişkiler geçmişte, hiç bir zaman bugünkü kadar sıkı olmamıştır. Hiç bir ulus, gelişmiş bir endüstriye sahip bulunmadıkça, yeterli bir askerî iktidara sahip olamaz ve ham maddelerle besin maddelerine ulaşamaz. **Buna karşılık**, uluslar kendi topraklarında elde edemedikleri ham maddelere, askerî iktidar yoluyla ulaşırlar. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanlar fetih yoluyla Romanya'nın petrollerini, Ukrayna'nın da tahıl ürününü ele geçirdiler; ham maddelerini tropikal bölgelerden çeken Devletler ise kolonilerini ya kendi askerî güçleriyle, ya da müttefiklerinin askerî gücüyle ellerinde tutmaktadırlar.

---

(1) Eserin İkinci Dünya Savaşından önce yazılıp yayımlandığını bir kere daha hatırlatırız. (Çev. Notu)

Ulusal iktidarda propagandanın oynadığı rol, eğitimin yaygınlaşmasıyle birlikte artmıştır. İnsanların çoğu zorluklara katlanmağı, yine büyük bir kısmı da ölmeği göze almadıkça bir ulus modern savaşlarda başarı kazanamaz. İnsanlara zorluğa katlanmayı, ölmeyi göze aldırmak için de, iktidarda bulunanlar, uyruklarını, savaşın önemli —şehit olmağa değecek kadar önemli— bir şey olduğuna inandırmak zorundadırlar. Birinci Dünya Savaşında, Müttefiklerin zaferi kazanma nedenlerinin büyük bir bölümünü, Sovyetlerin de 1918 - 20 yıllarında zaferi kazanma nedenlerinin hemen hemen tümünü propaganda meydana getirmişti. Askerî iktidarla iktisadî iktidarın birleşmesine yol açan aynı nedenlerin, bu iktidar birleşimini aynı zamanda propaganda iktidarıyla da birleşmeğe zorladığı apaçıktır. Aslında, bütün iktidar biçimlerinin, bir tek örgütte toplanması eğilimi vardır ve bu tek örgütün Devlet olması gerektir. Zıt güçler harekete gelmediği takdirde, çeşitli iktidarlar arasındaki ayrılıklar yakın bir gelecekte tarihe mal olacaktır.

Bu noktada, Marksizmin bizleri alıştırdığı bir görüş, yani, kapitalizmin, en sonunda bütün çatışmaların üstüne çıkacak bir sınıf çatışması yaratma yolunda olduğu görüşü üstünde biraz duralım. Marks'ı yorumlamak asla kolay bir iş değildir, bununla birlikte onun şöyle düşünmüş olabileceği anlaşılıyor: barış zamanında bütün iktisadî iktidar büyük toprak sahipleriyle kapitalistlerin elindedir; bunlar kontrol olanaklarını son kerteye kadar sömürecekler ve böylelikle proleteryayı ayaklanmağa kışkırtmış olacaklardır. Büyük çoğunluğu meydana getiren proleterya, birleşir birleşmez, savaştan galip çıkacak ve toprakla sermayeden türeyen iktisadî iktidarın bütün toplumun eline verileceği bir sistem kuracaktır. Bu kuram kesinlikle Marks'a ait ol-

sun, olmasın, geniş anlamda bugünkü komünistlere aittir ve bundan dolayı incelenmeğe değer.

Bütün iktisadî iktidarın büyük toprak sahipleriyle kapitalistlerin elinde olduğu görüşü her ne kadar kabaca doğruysa ve ben her ne kadar şu ana kadar bu görüşü benimsemiş bulunuyorsam da, bu görüşü sınırlandıran önemli noktalar vardır. Emek olmadı mı, toprak sahipleriyle kapitalistlerin elleri kolları bağlı kalır, ayrıca, grevler de, yeteri kadar azimle girişildiğinde ve yeteri kadar yaygınlaştığında, emeği iktisadî iktidarda bir pay sahibi kılar. Yalnız, grevin sağladığı olanaklar çok bilinen bir konu olduğu için bunlar üzerine daha fazla söz etmeyeceğim.

Ortaya çıkan ikinci soru şudur: Kapitalistler, kontrol olanaklarını gerçekten de son kerteye kadar sömürecekler mi? İhtiyatlı kapitalistler, sırf Marks'ın önceden haber verdiği sonuçlardan korktukları için, böyle hareket etmiyorlar. Kapitalistler, işçilere de bir refah payı bırakırlarsa, onların ihtilâlci olmalarını önleyebilirler; bunun en dikkate değer örneğini usta işçilerin tüm Muhafazakâr olduğu, Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Proleteryanın çoğunlukta olduğu varsayımı ise çok tartışma kaldırır. Bu varsayım özellikle köylülerin mal mülk sahibi olduğu tarımsal ülkelerde gerçeğe uygun değildir. Büyük miktarda yerleşmiş servetin ve iktisadî görüş açısından proleter sayılan pek çok insanın bulunduğu ülkelerde ise, bu proleterler, iş bulmaları lüks talebine bağlı olduğundan, siyasal mücadelede zenginleri tutarlar. Bu bakımdan, eğer bir sınıf savaşı çıkarsa, bu savaşı proleteryanın kazanacağı hiç de kesin değildir.

Son olarak, çoğu insanlar bir buhran sırasında sınıflarından çok uluslarına bağlılık duyarlar. Bu her zaman

böyle olmayabilir, ama bütün nominal enternasyonalistlerin birer vatansever ve birer savaşçı haline geldikleri 1914'-ten bu yana her hangi bir değişiklik belirtisi görülmemiştir. Bu sebeple, her ne kadar bir sınıf savaşının uzak gelecekte çıkması ihtimali tamamiyle kaybolmuş değilse bile, milliyetçi savaşlar hâlâ bugünkü kadar büyük bir tehlike olarak kalmakta devam ettiği sürece, sınıf savaşı beklenemez.

İspanya'da şimdi cereyan etmekte olan iç savaşla bu iç savaşın öbür ülkeler üzerindeki etkilerinin, sınıf savaşının artık milliyetçiliğe üstün geldiğini ispat ettiği söylenebilir. Bununla birlikte ben, olayların gidişinde bu görüşü destekleyen bir taraf görmüyorum. Almanya ve İtalya'-nın Franko'yu tutmaları milliyetçi nedenlere dayanıyor; Fransa'yla İngiltere'nin Franko'ya karşı tutum almaları da aynı şekilde milliyetçi nedenlere dayanıyor. Franko'ya karşı İngiliz muhalefetinin şimdiye kadar çok büyük olmayışının nedeni, İngiliz Muhafazakârlarının doğal olarak Franko'yu tutmalarıdır; eğer Hükûmetimizin tutumunu doğrudan doğruya İngiliz çıkarları belirleseydi, bu muhalefet hiç şüphesiz daha büyük olurdu. Bununla birlikte, Fas'taki maden cevherleriyle Akdeniz havzasının denizden kontrolü söz konusu olur olmaz, İngiliz çıkarları .siyasal sempatilerden ağır basmaktadır. Rus İhtilâline rağmen, Büyük Güçler, yine 1914'ten önceki gibi gruplaşmaktadır. Liberaller Çardan nefret ediyorlardı, Muhafazakârlar da Stalin'den; ama İngiliz çıkarlarının söz konusu olduğu yerde, şunu ya da bunu beğenip beğenmemek gibi bir meselenin rol oynamasına ne Sir. E. Grey, ne de şimdiki İngiliz Hükûmeti göz yumabildi.

Bu bölümde söylediklerimizi şöylece özetleyelim: bir

askerî birliğin (çeşitli bağımsız Devletlerden kurulmuş bir askerî birlik) iktisadî iktidarı (a) bu birliğin kendi topraklarını savunabilme yeteneğine, (b) başkalarına ait toprakları tehdit edebilme yeteneğine, (c) ham maddelere, besin maddelerine ve endüstri alanında ustalığa sahip oluşuna, (d) başka birliklerin ihtiyacı olan maddeleri ve hizmetleri sağlayabilme gücüne dayanır. Bütün bunlarda askerî ve iktisadî etkenler ayrılmaz şekilde içiçedir; meselâ Japonya, **büyük** askerî güç için şart olan ham maddeleri, salt askerî yollardan Çin'de elde etmiş, İngiltere ile Fransa da aynı şekilde Yakın Doğu petrollerini ele geçirmişlerdir, ne var ki, daha önceden belirli bir endüstriel gelişmeye ulaşmamış olsalardı, ne Japonya, ne de İngiltere ile Fransa bunu başarabilirlerdi. Savaş mekanize oldukça, bilimselleştikçe, savaşta iktisadî etkenlerin önemi de git gide artmaktadır, ama buna rağmen, üstün iktisadî kaynaklara sahip olanın savaştan mutlaka galip çıkacağını varsaymak da güvenilir bir düşünüş **değildir. Milliyetçilik duy**gusunu körüklemekte propagandanın önemi de en aşağı iktisadî etkenler kadar artmıştır.

Bir tek Devletin iç iktisadî ilişkilerinde, başkalarının sırtından servet kazanma konusunda neler yapılabileceğini yasa sınırlar. Başkaları tarafından istenilen bir şey üzerinde tam veya kısmî tekele ya biri birey ya da bir grup sahip olmalıdır. Tekelleri yasa yaratabilir; meselâ, patentler, telif hakları, toprak mülkiyeti. Tekelleri, tröstler ve sendikalarda olduğu gibi, birleşme de yaratabilir. Devletin, özel kişilerin ya da grupların pazarlık yoluyla başkalarını ne kadar sızdırabileceğini belirleyişinden ayrı olarak, gerekli gördüğünü zorla almak hakkı da vardır. Nüfuzlu özel gruplar, ulusun bütünü için gerekli olmadığı halde, kendi çıkar-

larına yarayacak şekilde, Devleti, bu hakkını, hatta savaş açma yetkisini kullanmağa zorlayabilirler; bunlar ayrıca, yasayı kendileri için elverişli olmağa da, meselâ işverenlerin birleşmesine izin verip, işçilerin birleşmesine izin vermemeğe zorlayabilirler. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, bir bireyin ya da grupun fiilen sahip olduğu iktisadî iktidar derecesi, genellikle iktisat içinde düşünülen etkenlere olduğu kadar, aşkerî güce ve propaganda yoluyla kazanılan nüfuza da dayanır. İktisat, ayrı bir bilim olarak düşünüldüğü zaman gerçekçi değildir ve uygulama alanında kılavuz diye alınırsa, yanlış yollara sürükler. İktisat, iktidar biliminin daha geniş çaptaki incelenişinde —gerçi çok önemli olmakla beraber— sadece bir öğedir.

Bölüm IX

FİKİR ÜZERİNDEKİ İKTİDAR

FİKRİN kadiri mutlak olduğu ve bütün öteki iktidar biçimlerinin fikirden türediği görüşünü destekleyen bir örnek ortaya koymak zor değildir. Askerler, uğrunda dövüştükleri davaya inanmadıkça, ya da ücretli askerleri düşünürsek, bunlar, kumandanlarının kendilerini zafere ulaştırabilme yeteneğine güvenmedikçe, ordular hiç bir işe yaramaz. Çoğunluğun saygı duymadığı yasa iktidarsızdır. İktisadî kurumlar yasaya gösterilen saygıya dayanır; meselâ, sıradan vatandaşlar sahtekârlığı hoş gördüğü takdirde bankaların ne hale geleceğini bir düşününüz. Dinsel fikir çok kere Devlet'ten daha iktidarlı olduğunu ispat etmiştir. Her hangi bir ülkede eğer çoğunluk Sosyalizm'den yana olsaydı, Kapitalizm işlemez hale gelirdi. Bu esaslar üzerinden, toplumu ilgilendiren meselelerde fikrin kesin iktidar olduğu ileri sürülebilirdi.

Ama o zaman da, fikri etkileyen güçler dikkate alınmamış olacağından, bu görüş yarı yarıya gerçeklik niteliği

taşırdı. Askerî güçte fikrin temel bir öğe olduğu ne kadar doğruysa, askerî gücün fikir doğurabileceği de aynı derecede doğrudur. Bugün Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde, o ülkenin on altıncı yüzyılın ikinci yarısındaki hükûmeti hangi dini tutmuşsa, o din vardır; bunun nedenini ise başlıca, çeşitli ülkelerde dinsel ceza ve propagandanın silâhlı kuvvetler tarafından kontrol altında tutulmuş olmasına bağlamak gerektir. Fikri ansal nedenlerin doğurduğunu varsaymak gelenekselleşmiştir, halbuki bu ancak yakın (immediate) nedenler için doğrudur: arka plânda genellikle, her hangi bir inancın hizmetinde bulunan güç vardır.

Buna karşılık, bir inanç başlangıçta emri altında bir güce sahip değildir ve yaygın bir fikrin üretilmesinde ilk adımlar sadece ikna yoluyla atılmak zorundadır.

Böylece, bir çeşit tahterevalli elde etmiş oluyoruz: önce, salt ikna yoluyla bir azınlığın bir inanca bağlanması sağlanıyor; sonra, topluluğun geri kalanının tam propagandaya açık kalmasını sağlamak için zor uygulanıyor; en sonunda da, büyük çoğunluk istenilen inanca gerçekten bağlanıyor ve bu, tekrar zor kullanılmasını gereksiz hale getiriyor. Bazı fikir kümeleri hiç bir zaman ilk aşamanın ötesine geçemez, bazıları ikinci aşamaya ulaşıp başarısızlığa uğrar, bazıları ise her üç aşamayı da başarıyla geçer. Dostlar Cemiyeti, (1) hiç bir zaman ikna aşamasının ötesine geçememiştir. Başka nonkonformistler ise Cromwell zamanında Devlet güçlerini elde etmişler, ama iktidara geçtik-

(1) Giyim kuşamda, konuşmada sadeliği savunması ve savaş aleyhtarlığı ile tanınmış bir dinsel mezheptir. Genellikle Quakerler diye bilinir. (Çev. Notu)

ten sonraki propagandalarında başarılı olamamışlardır... Katolik Kilisesi, üç yüz yıl süren ikna aşamasından sonra, Konstantin zamanında Devlet'i ele geçirdi, ondan sonra da zor kullanarak bir propaganda sistemi kurdu ve bu propaganda sistemi sayesinde bütün putperestleri Hristiyan yapmağı başararak, Hristiyanlığın barbar istilâlarına dayanabilmesini sağladı. Marksist inanç Rusya'da, üçüncü değilse bile ikinci aşamaya ulaştı, ama başka yerlerde hâlâ birinci aşamadadır. ([1])

Bununla birlikte her hangi bir aşamada zora başvurulmaksızın fikrin etki altına alındığını gösteren önemli örnekler de vardır. Bunların en dikkate değer olanı bilimin yükselişidir. Zamanımızda, medenî ülkelerde bilimi Devlet koruyor, halbuki bilimin ilk zamanlarında durum hiç de böyle değildi. Galileo sözünü geri almak zorunda bırakıldı; Newton'ı Darphane Müdürü yaparak çalışmalarına set çektiler; Lavoisier'nin kellesi, 'la République n'a pas besoin de savants,' gerekçesiyle giyotine verildi. Ama yine de mo-

---

([1]) 1938'den 1967'ye kadarki otuz yıl içinde, durumda hiç şüphesiz çok büyük bir değişiklik yer almış bulunuyor. Meselâ, filozof-yazarın kendi ölçüleri üzerinden, Rusya bugün ikinci değil, çoktan varmış bulunduğu üçüncü aşamadadır ve Rusya'nın bu aşamada yalnız olmadığı da meydandadır: Avrupa'nın (Demirperde gerisi diye adlandırılan) Sosyalist ülkeleri, Sosyalizmin üçüncü aşamaya ulaşmış bulunduğu ülkelerdir; bunlara, üçüncü aşamanın eşiğinde bulunan Kızıl Çin'i de katabiliriz. Genel olarak, Üçüncü Dünya Devletleri, Sosyalizmin, Emperyalizmin saldırılarına ve işbirlikçilerin ihanetlerine rağmen ikinci aşamayı —İkinci Dünya Savaşından önceki örneklere oranla— daha az zora başvurarak geçmekte oluşunun sayısız örnekleridir. Bunun nedeni de, hiç şüphesiz, Sosyalizmin bugün, birinci aşamada, eskisine oranla daha büyük yığınları ikna edebilmesidir. (Çev. Notu)

dern dünyanın yaratıcıları bu adamlarla, onlar gibi daha bir kaç kişi idi; onların, toplum yaşayışı üzerindeki etkileri İsa ve Aristo da dahil olmak üzere, tarihin tanıdığı her hangi başka bir adamın etkisinden çok daha büyük olmuştur. Etkisinin önemi bakımından Galileo'yla, Lavoisier'yle, Newton'la boy ölçüşebilecek biricik kişi Pythagoras'tır, ama onun da varlığı şüphelidir.

Aklı, toplumsal hayat işlerinde rolü bulunmayan bir güç sayarak batırmak, günümüzde alışkanlık haline gelmiştir, ama bilimin yükselişi bu görüşü çürüten çok güçlü bir delildir. Bilim adamları, bilim dışındaki zekî insanlara, askerî başarı ve servet kazanmakta akıllıca bir dünya görüşünün yardımcı olduğunu ispatladılar; gerek askerî başarı, gerek servet, insanlar için öylesine çekici birer hedefti ki, geleneğin baskısına, Kilise'nin gelir kaynaklarına ve Katolik Kilisesi teolojisine bağlılığına rağmen, yeni, akıllıca dünya görüşü, Orta Çağ kafasına uygun dünya görüşüne üstün geldi. Hoşea'nın [1] güneşi hareketsiz bıraktığına dünya artık inanmaz oldu, zira Kopernik astronomisinin deniz seyrü seferinde büyük yararı görülmüştü; dünya, Aristo'nun fiziğini bıraktı, çünkü Galileo'nun düşen cisimler kuramı, insanlara mermi yolunu hesaplayabilme olanağını kazandırmıştı; dünya artık tufan hikâyesine inanmaz oldu, zira jeolojinin madencilikte faydası görülmüştü v.s. Artık ister savaşta, ister barış zamanı endüstrisinde bilimin gerekliliğini ve bilimsiz bir ulusun zengin de, iktidarlı da olamayacağını dünya kabul ediyor.

---

[1] Musa'nın, on üç atalılar sıptından herbiri için kenân diyarına yolladığı on üç adamdan biri; Efraim sıptından Nun oğlu Hoşea, Musa ona Yeşu adını verdi. (Çev. Notu)

Fikir üzerindeki bu etkilerin hepsini de, bilim, doğrudan doğruya olguları konuşturmak yoluyla sağlamıştır: genel kuramlar yönünden bilimin söyledikleri üzerinde tartışılabilirdi, ne var ki, teknik alanda bilim herkesin görebileceği apaçık sonuçlar almıştı. Bilim, beyaz insanlara, dünyaya hükmetmelerini sağlayan bir üstünlük kazandırmış ve beyazlar bu üstünlüğü ancak Japonların ve beyazların tekniğini elde etmeleriyle kaybetmeğe başlamıştır.

Bu örnekten, genel olarak Aklın kudretine dair bir şeyler öğrenilebilir. Bilim alanında Akıl, var olan hedeflere ulaşma araçlarını sağladığı ve bunu sağladığına dair ortaya ezici deliller koyduğu için, önyargılara üstün gelmiştir. Aklın, toplumsal hayat işlerinde bir güç olmadığını ileri sürenler şu iki koşulu gözden kaçırmaktadırlar. Eğer bir insanı, Akıl adına temel amaçlarını değiştirmeğe —meselâ, kendi iktidarını düşüneceğine genel olarak insanların mutluluğunu hedef tutmağa— davet ederseniz başarısızlıkla karşılaşırsınız, hem bunu haketmiş de olursunuz, zira hayatın amaçlarını tek başına Akıl belirleyemez. Öte yandan, iddianız henüz tartışmaya açıkken, ya da iddianızın anlaşılması, onun gücünü henüz ancak bilim adamlarının kavrayabileceği kadar zorken, kökleri çok derinlere inen önyargılara saldırırsanız, yine aynı başarısızlıkla karşılaşırsınız. Ama eğer iddianızı, incelemek zahmetini göze alabilen her aklı başında insan için inandırıcı olabilecek bir delille ispatlar, var olan isteklerin doyurulmasını kolaylaştırma araçlarına sahip bulunduğunuzu ortaya koyarsanız, sonunda insanların sizin dediklerinize inanacaklarını, bir dereceye kadar güvenle umabilirsiniz. Tabii bu, doyurabileceğiniz var olan isteklerin, o istekleri elde edebilme iktidar ya da yeteneğine sahip insanlara ait olması şartına bağlıdır.

Toplumsal hayat işlerinde Aklın iktidarı üzerine diyeceklerim bu kadar. Şimdi başka bir zorlamasız ikna biçimine, yani, dinlerin kurucularına geliyorum. Burada süreç, yalın formülüne indirgendiğinde, şudur: belirli bir önerme doğru çıkarsa, isteklerimi gerçekleştirebileceğim; onun için ben, o önermenin doğru çıkmasını isterim; bundan dolayı da, ansal bakımdan olağanüstü bir kendi kendini kontrol edebilme yeteneğine sahip bulunmadığım sürece, o önermenin doğru olduğuna inanırım. Ortodoksluğun ve erdemli bir yaşayışın, öldüğüm zaman cennete gitmemi sağlayacağını söylemişlerdir bana; buna inanmak zevkli olduğundan, zorla önüme koydukları zaman belki de inanırım buna. Buradaki inanma nedeni, bilimdeki gibi olgunun delili değil, çevrenin bu inancı inanılmaz görünmekten çıkarmak için gösterdiği çabanın etkisiyle birlikte, doğrudan doğruya bu inancın kendisinden doğan tatlı duygulardır.

Reklâmın gücü de aynı sınıfa girer. Falancanın tabletleri size sağlığa kavuşma umudu verdiği için, bu tabletlere inanmak hoş gelir; bunların ne kadar mükemmel olduklarını size sık sık ve üstünde önemle durarak söylerlerse, o zaman bu tabletlere inanabilirsiniz de. Akılla ilgisi bulunmayan propaganda da, akıl yoluyla yapılan propaganda gibi, var olan isteklere hitap etmek zorundadır, ama o, olgulara başvuracağına, tekrarlama yoluna başvurur.

Akla hitap etmekle, akla hitap etmemek arasındaki ayrılık, uygulama alanında, yukarıdaki çözümlemede görüldüğü kadar kesin değildir. Genellikle **bir derece** akla uygun, ama sonuç almağa yetersiz bir delil vardır ortada; akla uygunsuzluk, bu delile gerektiğinden fazla dayanmağa bağlıdır. İnanç, salt geleneksel olmadığı zaman, çeşitli

etkenlerin ürünüdür: güçlü istek, delil ve tekrarlama. İstek ya da delilden birinin sıfır olduğu anda, inanç bulunmaz; dışardan güçlü bir destekleme gelmediği zaman ise, inanç sadece dinlerin kurucuları, kâşifler ya da deliler gibi olağanüstü karakterlerde doğar. Yığın inancı ya da toplumsal bakımdan önemli bir inanç yaratmak için, üç öğenin de bir dereceye kadar var olması gerektir; ama öğelerden biri güçlenirken öteki zayıflarsa, elde edilen inanç miktarı değişmeden kalabilir. Delili zayıf olan inancın kabulü için, eğer her ikisi de isteğe aynı derecede elverişliyse, delili güçlü inancın gerektirdiğinden daha fazla propagandaya ihtiyaç vardır; v.b.

İktidarı ellerinde bulunduranlar, inancı etkileyebilme olanağını, tekrarlamanın gücü sayesinde kazanırlar. Resmî propagandanın eski ve yeni biçimleri vardır. Kilisenin, bir çok bakımlardan insanı hayran bırakan bir propaganda tekniği vardır, ancak, bu teknik matbaanın icadından önce geliştirilmiş olduğu için, bugün eskisi kadar etkili değildir. Devlet, yüzyıllardan beri bir takım metotlar uygulayagelmiştir: sikkelerin üzerine Kralların kabartma portrelerinin konması; taç giyme törenleri, yıldönümü kutlamaları, kara ve deniz ordularının gösterileri v.b. Ne var ki, bunların hepsi de, eğitim, basın, sinema, radyo gibi modern metotlara oranla çok güçsüz kalır. Saydığımız bütün bu modern metotlar totaliter Devletlerde alabildiğine uygulanmaktadır, ne var ki, başarıları konusunda bir yargıda bulunabilmek için vakit henüz çok erkendir.

Propagandanın güçlü isteklere hitap etmesi gerektiğini söylemiştim: Birinci Dünya Savaşından önce Avustur-

ya - Macaristan'ın büyük bölümlerinde, 1922'ye kadar İrlanda'da ve ta günümüze kadar Hindistan'da olduğu gibi, ulusal duygulara karşı hareket eden Devlet propagandasının başarısızlığa uğraması benim bu iddiamı destekleyen bir örnek diye gösterilebilir. Propaganda ancak, propagandaya hedef alınan hastanın içindeki, meselâ ölümsüz bir ruha sahip olmak, sağlıklı olmak, ulusunun büyüklüğünü görmek gibi ve daha akla gelmedik sürüyle güçlü istekten biriyle uygunluk halinde bulunduğu sürece başarı kazanır. Propagandaya boyun eğilmesi için böylesine esaslı nedenler olmadıkça, yetkililerin ısrarla söyledikleri her şeye alaycı bir şüphecilikle bakılır. Demokrasinin, yöneticilik açısından bir üstünlüğü de, sıradan vatandaşın hükûmete **kendi** hükûmeti gözüyle bakması sayesinde, bu vatandaşları daha kolay kandırılır hale getirebilmesidir. Hızla başarı kazanmayan bir savaşa karşı muhalefet, demokrasilerde, her hangi başka bir rejimdekinden daha zor doğar. Demokrasilerde, çoğunluğun bir hükûmet aleyhine dönmesi için önce o çoğunluğun, önderliğini seçerken yanılmış olduklarını kendi kendilerine kabul etmeleri gerekir ki, bunu kabul etmek zor; hem de tatsız bir şeydir.

Bugün, demokratik ülkelerde, geniş çapta sistematik propaganda, Kiliseler, iş alanındaki reklâmcılar, siyasal partiler, zenginler zümresi ve Devlet arasında bölünmüştür. Esasında, —muhalefet partileri dışında— bütün bu güçler aynı safta çalışırlar, hatta muhalefet partileri bile, eğer başa geçmek umutları varsa, Devlet propagandasının esaslarına muhalefet etmeyebilirler. Totaliter ülkelerde, Devlet biricik propagandacıdır. Ne var ki, modern propagandanın bütün gücüne rağmen ben, savaşta yenilgiye uğranıldığı takdirde resmî propagandanın çoğunluk tarafından kabul

edilebileceğine inanmıyorum. Böyle bir durum, tıpkı ulusal duyguları karşısına alan yabancı bir hükûmet gibi, ulusal bir hükûmeti de bir anda güçsüz bırakır; hele ulusun savaşma isteğini kamçılamak için zaferin kendilerinde olduğuna halk ne kadar çok inandırılırsa, zaferin kazanılması olanağının kalmadığı anlaşıldığı zamanki tepki de o derece büyük olur. Bu bakımdan, ikinci bir dünya savaşının, tıpkı Birinci Dünya Savaşı gibi ihtilâller ürünü vererek sonuçlanması —ikinci bir dünya savaşı öncekinden daha yıkıcı olacağından— bu savaş sonunda çıkacak ihtilâllerin 1917 ve 1918 ihtilâllerinden daha şiddetli olması ihtimali vardır. Yöneticilerin, çılgına dönmüş bir halk yığınının ellerinde can verme tehlikesiyle —ki bu tehlike, en aşağı askerlerin düşman tarafından öldürülmesi tehlikesi kadar büyük bir ihtimaldir— karşı karşıya kalabileceklerini hesaba katmaları umulur.

Resmî propagandanın gücü, hele rekabet olmadığı zaman, kolaylıkla gözde büyütülür. Resmî propaganda, sahteliği zaman tarafından ispatlanacak sahte önermelere dayanarak inanç yarattığı sürece, en aşağı, Galileo'ya muhalefet eden Aristocular'ın içine düştükleri kadar kötü bir durumdadır. Her biri zaferin kendi taraflarında kalacağı inancını yaratmak için çaba harcayan iki Devletler grupunu ele aldığımızda, savaş sonunda, her iki grup değilse bile, gruplardan biri ister istemez, resmî beyanatlarının yalancı çıkması şeklinde acı ve dramatik bir deneme geçirecektir. Bütün muhalif propagandalar yasaklandığı zaman, yöneticiler halkı istediklerine inandırabileceklerini düşünür ve böylelikle de zanna fazlaca dayanarak dikkatsizce hareket eder hale gelebilir. Yalanların canlılığını koruyabilmek için, rakip yalanların bulunması şarttır.

Fikir üzerindeki iktidar da, bütün öteki iktidar biçimleri gibi birleşmek, bir noktada toplanmak eğilimindedir; bu ise, mantıken, Devlet tekeline götürür. Ne var ki, savaş hali dışında bile, Devlet tekelinde bulunan propagandanın bir hükûmeti her türlü darbeye karşı mutlaka bağışık hale getireceğini varsaymak düşüncesizlik olur. İktidarı ellerinde bulunduranlar, tıpkı Luther zamanındaki Papalar gibi, eninde sonunda, sıradan insanların çıkarlarına karşı pek açık bir şekilde kayıtsız hale gelirler. Er geç yeni bir Luther çıkıp Devlet otoritesine meydan okuyacak ve önceki gibi, o kadar çabuk başarı kazanacak ki, artık onu sindirmek olanağı kalmayacak. Yöneticiler böyle bir şey olamayacağına inandıkları için olacaktır bu. Ama değişikliğin daha iyi olup olmayacağı önceden kestirilemez.

Propaganda alanında örgütlenme ve birleşme ihtilâli geciktirir, ama ihtilâl bir kere geldi mi de, daha şiddetli gelir. Yalnız bir doktrine resmen izin verildiği zaman insanlar başka şıkları düşünme ve tartışma alışkanlığını elde edemezler; ortodoksluğu ancak büyük bir tutkulu ayaklanma dalgası tahtından indirebilir; muhalefeti, başarıya ulaşabilmesini sağlayacak kadar yürekli ve şiddetli kılmak için de, hükûmet dogmalarının doğru olanlarını bile inkâr etmek zorunluğu görülecektir. İnkâr edilmeyecek biricik şey, hemen **başka bir** ortodoksluk kurulmasının önemi olacaktır, zira zafere ulaşmak için bu zorunlu sayılacaktır. Bundan ötürü de, akılcı bir açıdan bakıldığında, totaliter bir Devlet'te ihtilâl çıkması ihtimali, mutlaka sevinç sebebi sayılmamak gerekir. Asıl istenilen şey güvenlik duygusunda derece derece bir artışın meydana gelmesi, bu güvenlik duygusunun dur durak bilmeyen çalışma temposunun azalmasına ve tembelliğe —tembellik ki, totaliter bir Dev-

let'in yöneticisi için, böyle bir yöneticinin varlığını yitirmesi dışında, düşünülebilecek en büyük erdemdir— bir açık kapı bırakmasıdır.

Bölüm X

İKTİDAR KAYNAKLARI OLARAK AKİDELER

BİR TOPLULUĞUN iktidarı sadece, o topluluğun insan kalabalığına, iktisadî kaynaklarına ve teknik gücüne değil, aynı zamanda inançlarına da dayanır. Bir topluluğun bütün üyeleri tarafından tutulan bağnaz bir akide bazen o topluluğun iktidarını son derece arttırır, bazen de azaltır. Bağnaz akideler on dokuzuncu yüzyıla oranla bugün çok daha revaçta olduğundan, bunların iktidarı etkileyebilmesi sorunu, uygulama yönünden büyük önem taşır. Demokrasiye karşı ileri sürülen iddialardan biri de, bir araya toplanmış çılgınlardan meydana gelen bir ulusun savaşta başarı kazanma şansının, aklı başında insanlardan meydana gelen büyükçe bir grupu içine alan bir ulusun şansından daha fazla olduğudur. Bu iddiayı tarih ışığı altında inceleyelim.

Her şeyden önce, şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, bağnazlığın başarıya götürdüğü durumlar, başarısızlık nedenleri nispeten karanlıkta kaldığından, bağnazlığın başarısızlığa götürdüğü durumlardan daha iyi bilinmektedir.

Bu bakımdan çok hızlı bir inceleme insanı yanıltabilir; ama biz bu muhtemel yanılma kaynağını gözönünde tutarsak, böyle bir yanılmaya düşmekten kaçınmamız zor olmaz.

Bağnazlık yoluyla iktidar elde etmenin klâsik örneği Müslümanlığın yükselişidir. Muhammed, Arapların bilgilerine ya da maddesel refah kaynaklarına hiç bir şey eklemediği halde, Araplar, Muhammed'in ölümüne bir kaç yıl kala, en kudretli düşmanlarını yenmek suretiyle büyük bir imparatorluk ele geçirmiş bulunuyorlardı. Peygamber'in kurduğu dinin, Arap ulusunun başarısında temel olduğuna hiç şüphe yoktur. Muhammed, tam hayatı sona ererken, Bizans İmparatorluğuna savaş ilân etti. 'Müslümanların cesaretleri kırılmıştı: parasızlığı, atlarının, erzaklarının azlığını bahane ediyorlardı: hasat mevsimi olduğundan dem vuruyor, yaz sıcaklarının dayanılmazlığını öne sürüyorlardı: Gazaba gelen Peygamber, «Cehennem çok daha sıcaktır,» dedi. Bahane ileri sürenleri zorla askere almağa tenezzül etmedi, ama dönüşünde bellibaşlı suçluları, dinsel törenlere katılmalarını elli gün için yasaklayarak cezalandırdı' (Gibbon, Bölüm: L). Muhammed hayattayken ve ölümünden bir kaç yıl sonrasına kadar Arap ulusunu bağnazlık bir arada tuttu, onlara savaşta bağnazlık güven verdi ve kâfirlerle dövüşürken şehit düşenlerin Cennete gideceği vaadiyle cesaretlerini bağnazlık idame ettirdi.

Ama her ne kadar Arapların ilk teşebbüslerinde bağnazlık ilham kaynağı olduysa da, onlar uzun süren zaferlerini daha başka nedenlere borçluydular. Gerek Bizans, gerek Pers İmparatorluğu uzun süren ve bir türlü kesin sonuca bağlanmayan savaşlar yüzünden zayıf düşmüşlerdi; Roma ordularıysa zaten öteden beri süvariler karşısında zayıf kalıyordu. Arap atlıları inanılmayacak kadar çevik

oldukları gibi, kendilerinden daha lüks koşullar içinde yaşayan komşularının dayanılmaz saydığı zorluklarının belli başlı nedenlerini bu koşullar meydana getirmiştir.

Çok kısa bir süre —her hangi başka bir büyük dinin ilk zamanlarında görüldüğünden çok daha kısa bir süre— içinde, bağnazlık yöneticilik tahtından indirildi. Peygamberin damadı Ali, kendisine bağlı bir müminler mezhebi içinde ilk ateşi canlı tuttu, ama savaşta yenildi ve en sonunda öldürüldü. Ali'den sonra Hilâfeti, o zamana kadar Muhammed'in en şiddetli muhalifleri olan ve onun dinine sadece siyasal bir görüşle boyun eğmiş bulunan Emevîler devraldı. Muhammed'e eza cefa etmiş olanlar, Peygamber'in çocuklarının veraset haklarını zorla ellerinden aldılar ve putperestliğin şampiyonları Peygamber'in dininin ve imparatorluğunun başına geçtiler. Ebu Sûfyan [1] vaktiyle şiddetle ve inatla muhalefet etmiş, Müslümanlığı istemeye istemeye, âdeta zorla kabul etmiş, yeni dinine olan imanını zorunluluk ve çıkarlar güçlendirmişti; Ebu Sûfyan dine hizmet etmiş, vuruşmuş, belki de inanmıştı; cahillik zamanında işlediği günahlar da Emevîlerin sonradan ortaya koydukları erdemler sayesinde affa uğramıştı. (Gibbon, ibid). O andan itibaren, uzun bir süre için Hilâfet, dine özgür ve geniş düşünüş olanağı getirişiyle seçkinlik kazanırken, Hristiyanlar bağnaz kaldılar. Müslümanlar, daha başından itibaren, yendikleri Hristiyanlarla olan ilişkilerinde hoşgörüyle hareket etmişlerdi ve fetihlerini rahatlıkla yapabilmeleri, imparatorluklarının istikrarı başlıca işte bu hoşgörüye —Katolik Kilisesinin eza, cefa etmekteki gay-

(1) Yeni Halife Muaviye'nin babası.

retkeşliğiyle çok güçlü bir karşıtlık ortaya koyan bu hoşgörüye— dayanıyordu.

Bağnazlığın apaçık bir başarı örneği de, Bağımsızların, Cromwell idaresinde kazandıkları zaferdir. Bununla birlikte, Cromwell'in başarılarında bağnazlığın ne derece rolü bulunduğu yine de tartışılabilir. Kralla mücadelede Meclis kazandı, zira Londra ve Doğu Vilâyetleri Meclis'i tutuyordu; Meclis'in gerek insan gücü, gerek iktisadî kaynakları, Kralın insan gücüyle iktisadî kaynaklarını çok aşıyordu. Presbiteryenler —bir ihtilâlde çoğunlukla ılımlıların başına geldiği üzere— zaferi yürekten istemedikleri için yavaş yavaş kenara itildiler. Cromwell'in kendi de, iktidar elde eder etmez, güç bir durumdan elden geldiği kadar yararlanmağa bakan, pratik bir politikacı olup çıkıverdi; ama en sonunda partisinin tüm yıkılışına yol açacak kadar nefret uyandıran taraftarlarının bağnazlığını da görmezlikten gelemedi. Sonuç olarak, bağnazlığın, İngiliz Bağımsızlarına başarı kazandırmakta, onların öncüleri Münster Anabaptistleri'ne dokunan hayrından daha fazla hayrı dokunmadığı söylenebilir.

Fransız İhtilâli tarihi, geniş çapta İngiliz Commonwealth tarihine benzemektedir: bağnazlık, zafer, istibdat, çöküş ve tepki. Bu en elverişli iki ortamda bile, bağnazlığın başarısı kısa ömürlü olmuştur.

Bağnazlığın felâketten başka bir şey getirmediği durumlara ait örnekler, geçici başarı getirdiği durumlara ait örneklerden bile çok daha fazladır. Bağnazlık, Titus zamanında Kudüs'ün, Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki önemsiz doktrin ayrılıkları yüzünden Batı'nın terslendiği 1453'-de de İstanbul'un mahvına sebep oldu. Bağnazlık, önce

Yahudileri ve Magriplileri kovmakla, daha sonra Felemenk ve Hollanda'da ayaklanmalara yol açmakla ve çıkardığı Din Savaşları ile İspanya'nın çökmesine sebep oldu. Öbür yandan, modern zamanlar içinde en büyük başarıları kazanan uluslar, kilise doktrinlerine karşı çıkanlara en az eza ve cefa eden uluslar olmuştur.

Bununla birlikte, günümüzde, ulusal güç için doktrin birliğini şart sayan inanç oldukça yaygındır. Bu görüşü en çok tutan ve ona göre davranan ülkeler Almanya ile Rusya, onlardan biraz daha az şiddetle hareket etmekle beraber yine bu görüşü destekleyen öteki iki ülke de İtalya ve Japonya'dır. Fransa ve İngiltere'de Faşizm aleyhtarlarının bir çoğu, düşünce özgürlüğünün askerî zayıflık kaynağı olduğunu kabul ederler. O halde biz de bu sorunu tekrar, ama daha soyut ve analitik bir tarzda gözden geçirelim.

Ortaya attığım soru geniş bir soru değildir: Düşünce özgürlüğü desteklenmeli ya da hiç değilse, hoşgörülmeli midir? Şimdi, bundan da dar çerçeveli bir soru soruyorum: ister kendiliğinden meydana gelmiş olsun, ister bir güç tarafından zorla kabul ettirilmiş olsun, akide birliği ne dereceye kadar bir iktidar kaynağıdır? Öte yandan, düşünce özgürlüğü ne dereceye kadar bir iktidar kaynağıdır?

1905 yılında bir İngiliz askerî kolu Tibet'i işgal ettiği zaman Tibetliler yiğitçe düşman üzerine ilerlediler başlangıçta, zira Lamalar onlara kurşunları etkisiz kılacak tılsımlar vermişti. Ama Tibetliler bu tılsımlara rağmen kayıplar verince, Lamalar, mermilerin nikel çekirdekli olduğunu gördüler ve tılsımlarının sadece kurşun çekirdekli mermilere karşı koruduğunu ileri sürdüler. Bundan sonra Tibet ordularının eski yiğitlikleri kalmadı. Bela Kun ve Kurt Eisner

Komünist ihtilâlleri çıkardıkları zaman, Diyalektik Materyalizm'in kendileri için savaştığından emindiler. Kominterndeki Lamaların onların başarısızlıklarını örtmek için ne gibi bir mazeret ileri sürdüklerini unuttum şimdi. Bu iki örnekte, akide birliği zafere götürmemiştir.

Bu konuda gerçeğe ulaşmak için, iki karşıt belit (bedahat) arasında bir uzlaşma bulmak zorunluğu vardır. Belitlerden birincisi şudur: inançları üzerinde anlaşan insanlar, anlaşmamış insanlara oranla daha candan işbirliği yaparlar. Belitlerden ikincisi de şudur: inançları gerçeğe uygun olan insanların başarı ihtimalleri, inançları yanlış olan insanlarınkinden fazladır. Bu Belitlerin ikisini de ayrı ayrı inceleyelim.

Anlaşmanın işbirliğine yardımcı olduğu açıktır. İspanya iç savaşında, hepsi de Franko'nun yenilmesini aynı derecede istedikleri halde, anarşistler, komünistler ve Basque milliyetçileri arasında işbirliğinin sağlanmasında büyük güçlük çekilmiştir. Aynı şekilde, daha az ölçüde olmakla beraber, Karlistlerle [1] modern üslûptaki Faşistler de işbirliği yapmakta güçlük çekmişlerdir. Yakın amaçlar bakımından anlaşma ve aynı zamanda bir miktar huy uygunluğu gereklidir; ama bunların bulunduğu yerde de, büyük fikir ayrılıkları zararsız hale gelebilir. Waterloo savaşının tarihini yazan Sir William Napier, Napolyon'a hayrandı. Wellington'dan ise nefret ediyordu; kitabı da onun, Napolyon'un yenilgisini üzülünecek bir olay şeklinde karşıladığını gösterir. Ne var ki, Sir William Napier'in kendi sınıfına ve askerî görevine bağlılık duygusu, falanı sevip fi-

(1) İspanya prenslerinden Don Karlos'a mensup partinin taraftarları. (Çev. Notu)

lânı sevmemek gıbi salt duygusal kanaatleri bir kenara ittirmiş ve Sir William Napier su katılmamış bir Tory [1] kadar canla başla vuruşmuştur Fransızlara karşı. Durum gerektirirse, bugünün İngiliz Torylerinin de aynı şekilde, sanki Hitler'e hayranlık duyan onlar değillermiş gibi, Hitler'e karşı canla başla dövüşmeleri muhtemeldir.

Bir ulusa, bir dine ya da partiye iktidar kazandırmak için ihtiyaç duyulan birörneklilik, uygulamada, duygu ve alışkanlığa dayanan birörnekliliktir. Böyle bir birörnekliliğin bulunduğu yerde, ansal kanaatler önemsenilmeyebilir. Bu birörneklilik bugün İngiltere'de vardır, ama 1745'ten öncesine kadar yoktu. Fransa'da 1792'de, Rusya'da da Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen iç savaş sırasında yoktu birörneklilik. Şu anda İspanya'da da yok. Eylemde sadakate güvenilebilen bir hükûmet için düşünce özgürlüğünü kabul etmek zor değildir; ama bir de sadakate güvenemedi mi, o zaman iş çatallaşır. Bir iç savaş sırasında propaganda özgürlüğünün tanınmayacağı apaçıktır; yakın bir iç savaş tehlikesi söz konusu olduğu zaman da, propagandayı kısıtlamak gereği o kadar değilse bile, yine de ağır basar. Demek ki, tehlikeli durumlar, birörnekliliğin zorla kabul ettirilmesinden yana güçlü birer etkendir.

Şimdi ikinci belitimizi ele alalım: gerçekle uygunluk halinde bulunan inançlara sahip olmanın üstünlük sağladığı belitini. **Dolaysız** üstünlükler söz konusu olduğunda bu belit sadece sınırlı bir inançlar sınıfı için doğrudur: önce, yüksek patlayıcı güçteki maddelerle zehirli gazların nitelikleri gibi hususlar için; ikinci olarak da, karşılıklı güçlerin birbirine oranla kuvvetleri gibi hususlar için. Hatta

[1] İngiliz siyasetinde muhafazakârlara verilen ad. (Çev. Notu)

bu hususlarda bile, sadece politika ve askerî harekâtı idare eden kişilerin doğru görüş sahibi olmalarına ihtiyaç bulunduğu söylenebilir: halkın zaferden emin olması ve bir hava akımının tehlikelerini fazla umursamaması istenilen bir şeydir. Gerçekleri sadece hükûmet, askerî şefler ve teknik personel bilsin yeter: en çok istenilen şey, bütün geri kalanların körükörüne güven duymaları, körükörüne itaat etmeleridir.

Eğer toplumsal hayatı ilgilendiren işler satrançtaki kadar doğru hesaplanabilse ve politikacılarla generaller iyi bir satranç oyuncusu kadar zeki olsalardı, bu görüşün doğru bir yanı bulunabilirdi. Kazanılan bir savaşın sağlayacağı üstünlükler şüpheli, ama kaybedilen bir savaşın çıkarlara vereceği zararlar kesindir. Bundan dolayı, eğer işlerin başında duran bir üstün - adam savaşı kimin kazanacağını önceden kestirebilseydi, ortada savaş mavaş kalmazdı. Halbuki gerçekte savaş vardır ve her savaşta, her iki tarafın hükûmeti değilse bile, bir tarafın hükûmeti, kazanma şanslarını mutlaka yanlış hesap eder. Bunun çeşitli sebepleri vardır: gurur, kendini üstün görme, cahillik ve bulaşıcı heyecan. Halk cahillikten ileri gelen bir güven içinde tutulduğu zaman, halkın bu güveni ve dövüşkenliği kolayca yöneticilere de bulaşabilir, onlar da bu yüzden her gazetede, her konuşmada tatlı olgular diye ortaya atılan iddialar ardında gizli tatsız gerçeklere gereken önemi veremezler. Histeri ve megalomani bulaşıcıdır ve hükûmetlerin bunlara karşı bağışıklığı yoktur.

Savaş gelip çattığı zaman, gerçekleri gizleme siyaseti istenilenin tamamiyle tersi sonuçlar yaratabilir. Karanlıkta bırakılan tatsız gerçeklerin hiç değilse bazıları ortaya çıkınca bunları halk bütüne yayabilir ve insanlar ne kadar

çok aldatılmış, gerçekler insanlardan ne kadar çok gizlenmişse, insanlar gerçekler karşısında o derece büyük bir dehşete kapılırlar. Bu gibi durumlarda ihtilâl çıkması ya da ulusun maneviyatının tam bir çöküntüye uğraması ihtimali, tartışmalar yoluyla halkın tatsız gerçeklere karşı hazırlandığı durumlardakinden çok daha büyüktür.

Astların itaatli davranışı, bu davranış zorla sağlandığı zaman, zekâya aykırıdır. İnsanların, saçmalığı apaçık bir doktrini, içlerinde olmasa bile, kabul etmek zorunda bulundukları bir topluluktaki en seçkin insanlar ya budaladırlar ya da hallerinden memnun değildirler demektir. Bunun bir sonucu olarak da akıl düzeyinde bir alçalış meydana gelir, bu alçalış da çok geçmeden teknik ilerlemede mutlaka kendini gösterir. Bu, özellikle resmî akidenin, zeki insanların namuslu davrandıkları takdirde kabul edemeyecekleri cinsten bir akide olduğu topluluklar için doğrudur. Naziler en yetenekli Almanların çoğunu sürmüşlerdir, bu ise, Almanların askerî tekniklerinde er geç felâketli sonuçlar doğuracaktır. Bilim olmaksızın tekniğin uzun bir süre ilerlemeğe elverişli kalması, ya da bilimin, düşünce özgürlüğünün bulunmadığı yerde serpilip gelişmesi olanaksızdır. Bundan ötürü, savaşla hemen hemen hiç ilgisi bulunmayan hususlarda bile, doktrin birörnekliliği üzerinde ısrar edilmesi, bilimsel bir çağda, teknik yeterlik üzerinde eninde sonunda öldürücü bir etki yaratır.

Şimdi, yukarıda çözümlemesini yaptığımız iki belitin uygulama yönünden sentezini yapmağa girişebiliriz. Toplumun dağılmadan kalabilmesi için bir akideye, davranış kurallarına, yaygın bir duyguya, ya da en iyisi, bunların her üçünün birarada olmasına ihtiyaç vardır; böyle bir şey

bulunmadığı zaman toplum dağılır veya bir zorbanın ya da yabancı bir fatihin egemenliği altına girer. Ne var ki, toplumun dağılmadan kalmasını sağlayan öğelerin etkili olabilmesi için, bunların toplum katında derinden benimsenmiş olması şarttır. Bu, küçük bir azınlığa —bu azınlığın olağanüstü bir zekâ ya da olağanüstü bir karakter dolayısiyle özel önem taşımaması şartıyle— tepeden inme kabul ettirilebilir, ama yine de bu duygunun gerçek olması ve büyük çoğunluğun bunu kendiliğinden kabul etmiş bulunması gerektir. Toplumun dağılmamasını sağlayan en mükemmel araçların, bir öndere bağlılık, ulusal gurur ve din gayreti olduğunu tarih ispatlamıştır; ne var ki, kalıtsal hükümdarlıkların çöküşü dolayısıyle, bir öndere bağlılık bugün eskisi kadar sürekli etki sağlayamamakta, özgür düşüncenin yayılışı da din gayretini tehdit etmektedir. Böylece, geriye kala kala bir ulusal gurur kalmış ve önemi eskisine oranla artmıştır. Sovyet Rusya'da bu duygunun —Hristiyanlığa olduğu kadar değilse bile bu duyguya aykırı resmî bir akidenin bulunuşuna rağmen— canlandığını görmek ilgi çekicidir.

Ulusal gururun idamesi için özgürlüğün ne derece işe karıştırılması gerekmektedir? Aslında, özgürlüğün gerçekten işe karıştırıldığı durumlarda bu amaç göz önünde bulundurulmaktadır. Rusya'da, resmî ortodoks görüşlerden ayrılanların, vatanseverce davranmaları ihtimali bulunduğu varsayılır; Almanya ve İtalya'da hükûmet, milliyetçiliğe hitap edebildiği derecede kuvvetlidir ve her hangi bir muhalefetin Moskova'nın çıkarlarına hizmet ettiği kabul edilir; Fransa'da ise eğer özgürlük kaybolursa, büyük bir ihtimalle, Alman taraftarlarının ihanetini önlemek için kaybolacaktır.

Bütün bu ülkelerde güçlük, sınıf mücadelesiyle milliyetçilik mücadelelerinin çatışmasından ve bu çatışmanın, demokratik ülkelerde kapitalistleri, Faşist ülkelerde de Sosyalistlerle Komünistleri, bir dereceye kadar, ulusal çıkarlar dışındaki mülâhazaların ardına takılmağa etmesinden doğmaktadır. Bir ülkede ulusal hedeflerden sapma önlenebilirse, o ülkenin kuvveti artabilir, ama eğer ulusal hedeflerden sapmanın önlenmesi için, tüm olarak zekâ düzeyini alçaltmak gerekiyorsa o zaman ülkenin kuvveti de artmaz. Milliyetçiliğin budalaca bir ideal olduğunu ve bunun Avrupa'yı felâkete sürüklemekte bulunduğunu bütün zekî insanlar gördüğü için, ulusal hedeflerden sapmayı önleyip, önlememe sorunu, hükûmetler için çok zor bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. En doğru çözüm yolu, bunu, demokrasi, komünizm ya da toplu güvenlik gibi uluslararası bir slogan kisvesine büründürmektir. Almanya ve İtalya gibi, bunun yapılamadığı yerlerde, dış görünüşte birörnekliğin sağlanabilmesi zorbalığı gerektirmekte ve dış görünüşte birörnekliğin sağlanması, kolay kolay, gerçek ve içten bir duygunun yaratılmasını da sağlamamaktadır.

Özetlersek: Toplumun dağılmasını sağlamak için bir çeşit akide ya da duygu şarttır, ama eğer bunun kuvvet kaynağı olması isteniyorsa, teknik yeterliğin kendilerine dayandığı kimselerin büyük kısmı da dahil olmak üzere, çoğunluk tarafından içtenlikle ve kuvvetle benimsenmiş bulunması gerektir. Bu koşullar bulunmadığı zaman, hükûmetler onları sansür ya da kovuşturma yoluyla yaratmağa çalışabilir; ama sansür ve kovuşturmalar şiddetli oldukları zaman, insanların gerçekle bağlarını kopartır ve onların, bilinmesi önem taşıyan olguların cahili kalmalarına sebebiyet verir. İktidarı ellerinde bulunduranlar, iktidar dürtüleri

sebebiyle tarafsız düşünemedikleri için, en büyük ulusal gücün kazanılmasını sağlayan özgürlüğün derecesi, her zaman, hükûmetlerin inanmak istediklerinden daha az olacaktır; bundan dolayı, özgürlüğün kısıtlanmasına karşı çıkan yaygın bir duygu, anarşiye varılmadığı sürece, ulusal gücü arttırabilir. Ne var ki, belirli durumlarla olan ilişkisi dışında, bu genellemelerin ötesine geçmek olanaksızdır.

Yukarıdaki tartışma boyunca, bağnaz akidenin sadece yakın sonuçları üzerinde durduk. Uzun vadeli sonuçları ise tamamiyle değişiktir. İktidar kaynağı olarak kullanılan bir akide, bir süre için, büyük çabalar ilham eder, ama bu çabalar, eğer büyük bir başarıyla sonuçlanmazsa, bıkkınlık yaratır, bıkkınlık da şüpheciliğe —başlangıçta, zekânın enerjik bir davranışı olan inansızlığa değil, sadece güçlü bir inanın bulunmayışına— yol açar. ([1]) Propaganda metot-

---

([1]) Bu konuda, Lyons'un «Ütopya'ya Bağlanış» adlı eserindeki 'Rusya'yı Kaplayan Şüphecilik Sisi' başlıklı ilgi çekici bölüme bakınız. Yazar, Beş Yıllık Plânın uygulanmağa başlanışı sırasındaki heyecan ve hevesi, vaadedilen rahatlıklar gerçekleşmeyince de yavaş yavaş uğranılan hayal kırıklığını anlattıktan sonra, şöyle diyor: 'Şüpheciliğin kalın, ıslak bir sis gibi Rusya üzerine yayılıp, insanların derilerine işleyerek ta ruhlarına kadar girdiğini gördüm. Bu sis en aşağı halk kadar, önderlerin yüreklerini de ürpertti. Halk önünde bütün vakitlerini iyimserlik aşılamak için harcayan kimseler, özel hayatlarında acı acı Plânın plânsızlığından; korkunç ham madde ve enerji kaybından; uzuvlarının kimi şişmiş, kimi kurumuş ulusal ekonominin yerinden oynadığından söz ediyorlardı. Halkın heves ve şevkinin kırıldığı konusunda gittikçe artan şüpheler, bir yandan para ödülleri, öbür yandan da şiddetli cezalar vermek gibi birbirine taban tabana zıt uygulamalarda ifadesini buluyordu... Sıradan işçileri disipline sokmak ve sindirmek için hemen her hafta korkunç kararlar alınıyordu. Bu kararlardan bir tanesi, bir gün işe gelmemeyi, işin, ekmek

larına heyecan yaratmak için ne kadar çok başvurulursa, tepki de o derece şiddetli olur ve sonunda, sakin bir hayat, elde edilmeğe değer biricik şey gibi görünmeğe başlar insanlara. Bir dinlenme süresinden sonra halk yeniden heyecanlandırılabilir hale gelince, eski kamçılayıcıya ihtiyaç duyulacaktır. İşte bundan ötürü, çok yoğun bir biçimde kullanılan akidelerin verdiği sonuçlar geçici olur. On üçüncü yüzyılda insanların kafasına üç büyük adam hâkimdi: Papa, İmparator ve Padişah. İmparatorla Padişah ortadan kalktılar, Papa'nın iktidarı ise, bugün, eski iktidarının gölgesinden başka bir şey değil. On altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'yı baştan aşağı Katoliklerle Protestanlar arasındaki savaşlar kapladı ve her iki akideden biri ya da öteki hesabına geniş çapta propaganda yapıldı. Buna rağmen kesin zafer ne Katoliklere ne de protestanlara kaldı; asıl zafere ulaşanlar, Katoliklerle Protestanlar arasındaki meseleleri önemsemeyenler oldu. Swift, bu mücadeleleri, Büyük Kızılderilileri'yle Küçük Kızılderililer'i arasındaki savaşlarda taşlar; Voltaire'in Huron'u kendini hapisanede Jansenist'lerle beraber bulunca, hükûmetin kendisinden sözünden dönmesini istemesi de, kendisinin bunu reddetmesi de aynı derecede saçma gö-

---

karnesinin ve oturulacak yerin elden alınması cezasına müstahak kılıyordu ki, bu da ölüm cezasına denkti.' Yazar, bir başka bölümünde ise şöyle diyor: 'Diktatörlükle yönetilen ülkelerde halkın bütün ömürleri boyunca heyecanlı ve hevesli kalmağa, mahkûm bulunduğu söylenilmiştir ki, bu çok doğrudur. İnsanı bıktırıcı bir cezadır bu. O insanlar sefaletlerini yüreklerine gömüp, yaralarını herkesten gizli yalaya yalaya iyi etmeğe bin kere razı olurlardı. Ama buna cüret edemezlerdi; hoşnutsuzlukla ihanet bir kapıya çıkıyordu. Uzun yürüyüşten yorgun düşmüş askerler gibi yine de resmî geçit için sıraya dizilmek zorundadırlar.

rünür ona. Eğer dünya, yakın gelecekte, Komünistlerle Faşistler arasında bölünürse, kesin zafer ne birine, ne de ötekine kalacaktır; asıl zafere ulaşanlar, omuzlarını silkip, Voltaire'in Safoğlan'ı gibi 'cela est bien dit, mais il faut cultiver notre jardin,' diyenler olacaktır. Akide iktidarlarının kesin sınırlarını sıkıntı, bıkkınlık ve rahat özlemi meydana getirir.

Bölüm XI

ÖRGÜTLERİN BİYOLOJİSİ

BURAYA KADAR, iktidarın en önemli psikolojik kaynakları olan duyguları ele almış bulunuyoruz: özellikle papazlara ve krallara duyulan saygı biçimi içinde geleneği; yalın iktidarın kaynakları olan korku ve kişisel ihtirası, ihtilâl iktidarının kaynağı olarak eski akidenin yerini yeni bir akidenin alışını; ve akidelerle öteki iktidar kaynakları arasındaki karşılıklı etki ve tepkileri. Şimdi konumuzun yeni bir bölümüne geldik: iktidarın uygulanmasında aracı olan örgütlerin önce canlı birer organizma şeklinde düşünülerek, sonra bunların meydana getirdikleri hükûmet biçimleriyle ilişkileri bakımından ele alınarak, en son olarak da, kendilerini meydana getiren bireylerin yaşayışlarını etkileyişleri yönünden düşünülerek incelenmesine. Konumuzun bu bölümünde, organizmalar, tıpkı insanların anatomide ya da bio-kimyada ele alındıkları gibi, elden geldiği kadar amaçları dikkate alınmaksızın düşünülecektir.

Bu bölümde tartışılacak konu, yani örgütlerin biyolo-

jisi, bir örgütün aynı zamanda yaşayan ve büyüyüp ölme eğilimi gösteren bir organizma da olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Örgütler arasındaki rekabet, tek tek hayvanlar ve bitkiler arasındaki rekabete benzediği için, az çok Darwin'in inceleme metodunu andıran bir metotla gözden geçirilebilir. Ne var ki, bu analojiyi, bütün öteki analojiler gibi fazla zorlamamak gerektir; analoji, akla yeni şeyler getirmeğe yarayabilir, aydınlatıcı olabilir, ama kesin yargılara vardırmaz. Meselâ, toplumsal örgütlerin eninde sonunda mutlaka öleceklerini varsaymamalıyız.

İktidar, esasta örgüte dayanır, ama tamamiyle değil. Eflâtun'un ya da Galileo'nunki gibi salt psikolojik iktidar, kendisini karşılayan toplumsal kurum bulunmaksızın da var olabilir. Ama bir kural olarak böyle bir iktidar bile, bir Kilise, bir siyasal parti ya da benzeri bir toplumsal organizma tarafından beslenmedikçe önemsizdir. Şimdilik ben, bir örgütle ilişkisi bulunmayan iktidar üzerinde durmayacağım.

Bir örgüt, ortaklaşa amaçlara yönelmiş eylemler dolayısıyle biraraya gelmiş insanlar takımıdır. Örgüt, kulüpler gibi, gönüllüler tarafından kurulmuş olabilir; bir aile ya da klan gibi, doğal bir biyolojik grup olabilir; bir Devlet gibi zoraki olabilir; ya da bir demiryolu şirketi gibi, karmaşık bir karişım olabilir. Örgütün amacı gizli de olabilir açık da; bilinçli de olabilir, bilinçsiz de. Bu amaç askerî veya siyasal, iktisadî veya dinsel, eğitsel veya atletik olabilir. Karakteri ve amacı ne olursa olsun her örgütte iktidar dağılımı ve düzenlenmesi bulunması gerektir. Bütün örgüt adına karar alan ve hiç değilse örgütün kuruluş amaçları bakımından, tek tek üyelerin her birinden

daha iktidarlı olan bir idare bulunmalıdır. İnsanlar medenileştikçe ve teknik gitgide karmaşık bir hal aldıkça, güçbirliği etmenin sağlayacağı üstünlük de daha açık bir görünüş kazanmaktadır. Ne var ki güçbirliği etmek daima bağımsızlığı bir miktar kaybetmek anlamına gelir: başkaları üzerindeki iktidarımız artar, ama onlar da bizim üzerimizde iktidar sahibi olurlar. Önemli kararlar git gide, tek tek bireyler tarafından değil, bireyler topluluğu tarafından verilmeğe başlanır. Örgütün üye sayısı çok az olmadıkça da, bireyler topluluğunun aldığı kararlar, idareler tarafından uygulanmak zorundadır. Böylece, idare, modern bir medenî topluluğun hayatında, endüstrileşme dönemi öncesi toplumlarının hayatında oynadığından daha büyük rol oynar.

Tamamiyle demokratik —eğer böyle bir şey mümkün olabilseydi— bir idarede bile iktidar dağılımı gerektir. Ortaklaşa alınacak kararlarda eğer herkesin oyu eşitse ve eğer (meselâ) bir milyon üye varsa, herkes bir milyon kişinin tümü üzerinde milyonda bir iktidara sahiptir; halbuki her bir üye bir başına yabanî bir hayvan gibi yaşasaydı, kendi üzerinde tam bir iktidara sahip olacak, ama ötekiler üzerinde hiç bir iktidar sahibi olmayacaktı. Bu, anarşi halindeki bireylerden meydana gelmiş bir topluluğun yaratacağından tamamiyle değişik bir psikoloji yaratır. İdarenin tamamiyle demokratik olmadığı —ki bir dereceye kadar daima böyledir— yerde de psikolojik etki artar. İdareciler, demokratik yoldan seçilmiş olsalar bile, ötekilere oranla daha fazla iktidar elde ederler: demokratik yoldan seçilmiş bir idarenin atadığı memurlar için de durum aynıdır. Örgüt ne kadar büyük olursa, yöneticinin iktidarı da o derece fazla olur. Böylece, örgütlerin büyüklüğündeki her artış, aynı anda sıradan üyelerin bağımsız-

lığını azaltıp, idarenin inisyatif alanını genişletmek suretiyle, iktidar eşitsizliğini de arttırır. İşbirliği yoluyla, insanların tek tek alacakları sonuçtan daha iyi sonuçlar alınacağı için, sıradan adam buna boyun eğer; iktidar sevgisi olağanüstü olan kişiler ise buna sevinirler, zira —idare geleneksel olmadıkça, ya da iktidar seven birey (bazı ülkelerdeki Yahudiler gibi) önemli mevkilere gelmelerine izin verilmeyen bir grupa mensup bulunmadıkça— bu durum ona daha büyük fırsatlar sağlar.

İktidar için rekabet iki cinstir: örgütler arasında ve bir örgüt içinde önderliği elde etmek için bireyler arasında. Örgütler arasında rekabet, bu örgütlerin az çok birbirine benzer, ama uzlaşmaz amaçları bulunması halinde doğar; bu rekabet iktisadî, askerî alanda olabilir, propaganda alanında olabilir, ya da bu üç metottan ikisini veya üçünü birden içine alabilir. III. Napolyon bütün gayretiyle İmparator olmağa çalıştığı sıralarda, önce kendi çıkarlarına hizmet edecek bir örgüt yaratmak, sonra da bu örgütün üstünlüğünü garantiye almak zorunda kalmıştı. Bu amaçla, III. Napolyon bazı kimselere ticarî imtiyazlar verdi —bu iktisadî metottu; bazı kimselere amcasının yeğeni olduğunu hatırlattı— bu propaganda metoduydu; ve nihayet muhaliflerinden bazılarını kurşuna dizdirdi — bu da askerî metottu. [1] Bu arada onun muhalifleri de bütün çabalarını Cumhuriyet hükûmeti biçimini öğmeğe harcadıklarından, iktisadî ve askerî metotları ihmal etmişlerdi. Demokrasiyi kaldırıp diktatörlük kurma tekniği ta Yunanlılar zamanından beri hiç değişmemiştir ve her zaman rüşvetle, propagandayla, zulümle yürütülür bu teknik. Ne var ki, bizim şu

---

(1) Bak. Simpson, «Louis Napolyon'un yükselişi.»

anda üzerinde durduğumuz konu bu değil, örgütlerin biyolojisidir.

Örgütler iki önemli husus bakımından birbirlerinden ayrılırlar: bu iki önemli husustan biri büyüklük, öteki de, iktidar yoğunluğudur; iktidar yoğunluğu sözüyle, örgütlerin üyeleri kontrol altında bulundurabilme derecelerini anlatmak istiyorum. Yönetim mevkilerini ellerine geçiren kimselerde ortaya çıkması beklenen iktidar sevgisi sayesinde her örgüt, karşıt bir gücün bulunmayışı halinde, gerek hacim, gerek iktidarın yoğunluğu itibariyle büyür. Bu her iki çeşit büyümeyi de iç etkenlerin durdurması mümkündür; meselâ, uluslararası bir satranç kulübü, kulüp üyeliği için yeterli derecede yetenek sahibi bütün satranç oyuncularını içinde toplayabilir, ama üyelerinin satranç dışındaki her hangi bir faaliyetini kontrol altında bulundurmak istemeyebilir. Enerjik bir sekreterin yönetimi altında bu kulüp, daha çok insana 'satranç sevgisi' aşılamayı amaç edinebilir, ama eğer sekreterin kendisinin iyi bir satranç oyuncusu olması istenirse, bu amaç gerçekleşmeyebilir; eğer gerçekleşirse, bu sefer de en iyi satranç oyuncularının kusurları yüzünden kulüp mahvolabilir. Ne var ki, böyle durumlar sık sık görülen şeylerden değildir; bir örgütün amacı çoğunluğa hitap etmek —servet ya da siyasal bakımdan— oldu mu, hacimce büyüme ya başka örgütlerin basıncıyla, ya da sözü geçen örgütün dünya çapında bir örgüt haline gelişiyle durdurulabilir; iktidar yoğunluğundaki artış ise, sadece, kişisel bağımsızlık sevgisinin, başka bütün sevgileri bastıracak kadar güçlenmesiyle önlenebilir.

Bunun en açık örneği Devlet'tir. Yeteri kadar güçlü olan her Devlet, fetih yapmağı amaç edinir; eğer böyle

bir amacı yoksa, bu ya o Devletin, tecrübeler sayesinde, gerçek gücünün göründüğü kadar olmadığını bilişinden, ya da tecrübesizliği dolayısıyle gücünü az sanmasından ileri gelir. Kalın çizgilerle kural şudur: bir Devlet, iktidarı oranında fetih yapar ve ancak başka bir Devletin, ya da başka Devletlerin kendisininkine denk bir güç uyguladığı bir sınıra gelince durur. Büyük Britanya, Afganistan'ı ele geçiremedi, zira Rusya orada en aşağı Britanya kadar güçlüdür; Napolyon, Louisiana'yı Birleşik Devletler'e sattı, çünkü orasını savunamayacak hale gelmişti; buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Esas güçleri bakımından her Devlet, dünya çapında olma eğilimindedir. Ama bir Devletin iktidarı, az ya da çok, coğrafîdir: Devlet iktidarı genellikle merkezden çevreye doğru yayılır ve merkezden uzaklık arttıkça iktidarın gücü azalır. Bunun bir sonucu olarak, merkezden az ya da çok bir uzaklıkta, o Devletin iktidarı, başka bir Devletin iktidarıyla terazilenir ve gelenek gücü araya karışmadıkça, sınırı o terazilenme noktası meydana getirir.

Şu biraz önce söylediğimiz şey, örnek vermediğimiz takdirde, gerçekle bağdaştırılamayacak kadar soyut kalacak. Küçük Devletlerin varlığı kendi iktidarları sayesinde değil, büyük Devletler arasındaki kıskançlık sayesindedir; meselâ, Belçika vardır, çünkü onun varlığı İngiltere'yle Fransa'nın işine gelmektedir. Portekiz'in elinde büyük koloniler bulunuşunun nedeni, Büyük Devletlerin bu kolonileri paylaşma konusunda bir anlaşmaya varamamalarından ibarettir. Savaş çok ciddî bir sorun olduğundan, bir Devlet, daha güçlü bir Devlet göz diktiği takdirde kaybetmekten korkmayacağı bir toprak parçasını uzun bir süre elinde bulundurabilir. Ne var ki, bu gibi mülâhazalar bizim genel prensibimizi değiştirmez; bu gibi mülâhazalar, kaba kuv-

vetin harekete geçişini geciktirmekten başka bir işe yaramaz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, bir Devletin iktidarı oranında fetih yaptığı şeklindeki kuralın dışında kaldığı iddia edilebilir. Şurası apaçık ortadadır ki, eğer Amerika Birleşik Devletleri isteseydi, Mexico'yu da bütün Lâtin Amerika'yı da büyük bir güçlükle karşılaşmadan fethedebilirdi. Bununla birlikte, siyasal fetih etkenlerini, bu örnekte çeşitli karşıt güçler işlemez hale getirmiştir. İç Savaştan önce, Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Eyâletlerinin emperyalist amaçları vardı ve bu amaçlar Mexico Savaşında bir doyurulma olanağı bularak, Güney Eyâletlerinin büyük toprakları ilhakına yol açtı. İç Savaştan sonra ise, toprağa yerleşme ve Batı'nın iktisadî gelişmesi, en enerjik bir ulusun bile bütün enerjisini yutacak kadar zorlu bir iş olarak ortaya çıktı. Bu iş bir sonuca bağlanır gibi olur olmaz, 1898 İspanyol - Amerikan Savaşı, yeni bir emperyalizm dürtüsünü serbest bıraktı. Ne var ki, Amerikan Anayasası toprak ilhakını güçleştirmektedir: Bu anayasaya göre bir toprak parçası ilhak edildi mi, o toprak üzerinde yaşayanların da yeni seçmenler olarak kabulü gerekir, halbuki seçmen olarak kabulü gereken topluluk, istenmeyen bir topluluk olabilir. Daha da önemlisi, toprak ilhakı, serbest iç ticaret alanını genişletir, dolayısıyle de önemli iktisadî çıkarlara zarar verir. Amerika Birleşik Devletleri'ni fiilen Lâtin Amerika'nın koruyucusu kılan Monroe Doktrini, bu bakımdan, egemen sınıf çıkarlarına ilhaktan daha elverişli gelmektedir. Siyasal fetih iktisadî bakımdan yararlı görüldüğü takdirde, fethin kısa bir zamanda yapılacağına hiç şüphe yoktur.

Hükümdarlar öteden beri, siyasal alanda iktidarı ken-

di ellerinde toplamağa çalışmışlar, yönetilenler ise buna her zaman karşı koymamışlardır. İktidarın tek elde toplanışı, eski çağların büyük imparatorluklarında nominal olarak, bugünün en diktatörce rejimlerindekine oranla bile daha tamdı, ama uygulama alanında bu iktidar toplanışı teknik olanaklarla sınırlıydı. Eski çağ hükümdarları için en önemli sorun, hareket yeteneği sorunu idi. Mısır ve Babil'de, büyük ırmaklar bu sorunun çözümünü kolaylaştırıyordu; halbuki Pers hükümdarlıklarının hareket yetenekleri yollara bağlıydı. Herodot, Sart'tan Susa'ya kadar uzanan 2.400 kilometrelik, büyük krallar yolunu anlatır; bu yol üzerinde barış zamanında Kral'ın ulakları, savaş zamanında da Kral'ın orduları yolculuk edermiş. Herodot, 'Adı geçen yolun esas hikâyesi şöyledir,' diyor: 'Bütün yol boyunca Kral'a ait konak yerleri, mükemmel kervansaraylar vardır ve yol hep insan oturan yerlerden geçtiği için de güvenlik altındadır... Frikya'dan [1] çıkıldıktan sonra Kızılırmağı aşmak gerekir; ırmağı aşabilmek için de, önce burada bulunan bazı kapılardan geçmek zorunluğu vardır. Bu karakolları güçlü muhafız birlikleri bekler... Kilikya [2] ile Ermenistan arasında, kayıklarla aşılması gereken Fırat ırmağı sınır meydana getirir. Ermenistan'da konak yerleri on beş tane olup, her iki konak arasındaki uzaklık 56 1/2 fersah [3] kadardır. Bu konak yerlerinden birinde bir de nöbetçi karakolu vardır. Bu bölgede dört büyük ırmak vardır ve bu ırmakların hepsi kayıkla aşılmak zorundadır... Konak yerlerinin toplam sayısı 111'e çıkarılmıştır; bu konak yerlerinin

(1) Kütahya ve Afyon Karahisar havalisinin eski adı.
(2) Kilikya: Adana havalisi.
(3) Fersah: Üç millik mesafe.

bir çoğu, aslında, Sart'la Susa arasında bulunabilen, dinlenme yerleridir.' Herodot devamla, 'günde 150 furlong'luk [1] bir hızla,' (aşağı yukarı bir ordunun hızı), 'yolculuğun tamamlanması tam doksan gün tutar,' [2] demektedir.

Böyle bir yol geniş bir imparatorluğun kurulmasında yardımcı olmakla birlikte, Krala, uzak eyâletler üzerinde ayrıntılı bir kontrol kurabilmek olanağını sağlamadı. Atlı bir haberci Sart'tan Susa'ya bir ayda haber getirebilirdi, ama bir ordunun Susa'dan kalkıp Sart'a varması üç aylık bir yürüyüşü gerektirirdi. Bu bakımdan, İyonyalılar, Perslere karşı ayaklandıkları zaman, her hangi bir askerî birlik Küçük Asya'ya girene kadar, aylarca serbest hareket edebilmek olanağına sahip bulunuyorlardı. Bütün eski çağ imparatorluklarında ayaklanmalar çıkmış ve bu ayaklanmalar genellikle eyâlet valileri tarafından yönetilmiştir; açık ayaklanmalar çıkmasa bile, fethin çok yakın bir tarihte yapılmış olması durumu dışında, eyâletlerin muhtar bir yönetim biçimi almalarının önüne geçilemiyor ve bu yönetim biçimi de kısa süre sonra bağımsızlığa dönüşüyordu. Eski çağın büyük Devletlerinden hiç biri, bugünün büyük Devletlerine azıcık yaklaşacak kadar bile merkezden yönetilememiştir; bunun belli başlı sebebi, hızlı hareket yeteneğinin olmayışıdır.

Roma İmparatorluğu, merkezî hükûmetin yollar sayesinde nasıl güçlendirildiğini Persler'den, Makedonyalılar aracılığıyla öğrendi. Batı ve Güney Avrupa'da, Kuzey ve

---

(1) Furlong: Bir kara milinin sekizde biri; aşağı yukarı iki yüz metre. (Çev. Notu)

(2) V. Kitap, 52. ve 53. Bölümler. Rawlinson çevirisi.

Batı Asya'da imparatorun habercileri gece gündüz saatte on millik bir hızla yolculuk edebiliyorlardı. Ama imparatorluğun her eyâletindeki karakollar, o eyâlet askerî kumandanının kontrolü altında bulunduğundan, kumandan, birliklerini bir yerden bir yere götürdüğü zaman, bu birliklerin hareketinden ancak birliklerin yürüyüş yolu üzerinde bulunan kimselerin haberi olabilirdi. Lejyonların hızlı hareketine karşılık haberlerin ağır gitmesi çoğunlukla isyancılara, Roma'da oturan İmparator'a karşı bir üstünlük sağlıyordu. Gibbon, Konstantin'in İtalya'yı istilâ etmek için Galya'nın kuzeyinden yaptığı yürüyüşü anlatırken, onun hareket rahatlığıyla, Anibal'in karşılaştığı güçlüklerin zıtlığını ortaya koymaktadır:

'Anibal, Galya'dan İtalya üzerine yürüdüğü zaman, önce, dağları aşan bir yol keşfetmek, sonra da düzenli ordulara hiç bir zaman kolayca teslim olmamış vahşî kavimler arasından geçen bu yolu açmak zorunda kaldı. Alpler o çağlarda sadece doğa tarafından korunuyordu, bugün ise sanatın katkısıyla tahkim edilmiştir. Aradaki süre içinde, Alpler'i aşmağa çalışan generaller nadiren bir güçlük ya da karşı koymayla karşılaşmışlardır. Konstantin zamanında, dağlarda yaşayan köylüler medenileşmiş, itaatli birer uyruk haline gelmiş bulunuyorlardı; ülkede her türlü erzak ve hayvan bol bol vardı, Romalıların Alpler üzerinden aşırdığı yollar ise Galya ve İtalya arasında çeşitli ulaştırma olanakları sağlıyordu. Konstantin, Kot (veya Kott) Alpleri ya da bugünkü adıyla Mount Cenis yolunu seçerek birliklerini öyle hızlı yürüttü ki, Maxentius'un (Roma'daki) sarayı daha onun Ren kıyılarından ayrılıp ayrılmadığına dair doğru dürüst bir haber alamadan, Piedmont ovasına iniverdi.'

Bunun sonucunda Maxentius yenildi ve Hristiyanlık Devlet dini oldu. Eğer Romalıların yolları daha kötü olsaydı ya da Romalılar daha hızlı haber iletme olanaklarına sahip bulunsalardı, dünya tarihi belki de başka türlü olurdu.

Buharlı gemiler, demiryolları ve en sonunda da uçaklar, hükûmetlere, güçlerini büyük uzaklıklara çok kısa bir zaman süresi içinde iletebilme olanağını kazandırmıştır. Bugün Büyük Sahra'da ya da Mezapotamya'da çıkacak bir ayaklanma bir kaç saat içersinde bastırılabilir, halbuki yüz yıl önce oralara ordu yollayabilmek aylar alır, üstelik ordunun, Bülücistan'da İskender ordularının başına geldiği gibi susuzluktan kırılmasını önlemekte büyük güçlüklerle karşılaşılırdı.

Haber iletilmesinde hızlılık da en aşağı insan ve malzeme iletimindeki hızlılık kadar önemlidir. 1812 savaşında New Orleans muharebesi, barış anlaşması yapıldıktan sonra, düşman ordularının hiç birinin bu barış andlaşmasından haberleri olmadığı için yer aldı. Yedi Yıl Savaşları sonunda İngiliz kuvvetleri Küba ile Filipinleri işgal etti, ama ancak barış imzalandıktan sonra Avrupa'nın bundan haberi oldu. Telgrafın icadından önce barış zamanında elçiler, savaş zamanında da generaller zorunlu olarak büyük bir hareket serbestliğine sahiptiler, zira kendilerine verilmiş olan talimat çoğunlukla yeni gelişmelerin çok gerisinde kalırdı. Uzak ülkelerin ajanlarından çok kere kendi bildikleri gibi hareket etmeleri istenir, böylelikle de bunlar merkezden yönetilen bir siyasetin ileticileri olmaktan çok daha ötede roller oynarlardı.

Önemli olan sadece haberlerin iletimindeki mutlak hızlılık değil, ama aynı zamanda, hatta bundan daha da önem-

li olmak üzere, haberlerin insandan daha hızlı gittikleri olgusudur. Daha yüz yıl öncesine kadar attan hızlı yolculuk edebilen bir şey yoktu. Bir haydut başka bir şehre kaçtığı zaman, işlediği suçun haberinden önce o şehre varabilirdi. Zamanımızda ise, haber daha hızlı gittiğinden, kaçmak zorlaşmıştır. Savaş halinde bütün ulaştırma ve haberleşme araçları hükûmetlerin kontrolü altına girer, bu ise onların iktidarını büyük çapta arttırır.

Modern teknik, haber iletimindeki hızlılık kadar demiryolları, telgraf, motorlu araçlar ve hükûmet propagandası yoluyla büyük imparatorluklara eskisine oranla çok daha istikrarlı olabilme olanağını sağlamıştır. Pers satrapları (1) ve Roma prokonsülleri, isyanlarını kolaylaştıracak kadar bağımsızlık sahibiydiler. İskender İmparatorluğu, İskender'in ölümüyle dağılıverdi. Attila ve Cengiz Han'ın imparatorlukları geçici oldu; Avrupa ülkeleri ise, Yeni Dünya'da ellerinde bulundurduklarının çoğunu kaybettiler. Ama modern teknik sayesinde imparatorlukların çoğu, dış saldırı söz konusu olmadığı sürece eskisine oranla daha büyük güvenlik içindedir ve ihtilâller ancak savaşta yenilgiye uğranıldığı takdirde beklenebilir.

Teknik nedenlerin tamamiyle bir yönde, yani, Devlet iktidarını uzak yerlerde uygulamayı kolaylaştırma yönünde işlemediğini de gözönünde bulundurmamız gerektir; bazı bakımlardan, teknik nedenler karşıt sonuçlar doğurmuştur. Anibal'in orduları ulaştırma yolunu açmaksızın yıllarca yaşayabilmişlerdi, halbuki modern bir ordu aynı koşullar içinde bir iki günden fazla dayanamazdı. Eskiden donanmalar, yelkenle hareket ettikleri için çok uzun süreli ve uzun

---

(1) Eski İran prensleri. (Çev. Notu)

mesafeleri içine alan harekâta girişebiliyorlardı, halbuki şimdi, sık sık yakıt almak zorunda olduklarından, donanmalar bir üsten çok fazla uzaklaşamazlar. Nelson zamanında İngilizler her hangi bir bölgedeki denizlere hâkim idilerse, bütün denizlere hâkim idiler demekti; halbuki şimdi, anavatan sularına hâkim oldukları halde, Uzak Doğu'da zayıftırlar, Baltığa ise hiç çıkamazlar.

Bununla birlikte genel bir kural olarak bugün bir merkezden uzaklara güç uygulayabilmek, eskisine oranla daha kolaydır. Bu ise, Devletler arası rekabeti yoğunlaştırma ve —bir zafer sonucu Devletin büyümesi mutlaka onun etkililiğini azaltmadığı için— zaferi daha kesin kılma sonucunu doğurur. Bir Dünya Devleti bugün için teknik bakımdan mümkündür ve çok ciddî bir savaş sonunda zaferi kazanan, ya da daha büyük bir ihtimalle, nötralist devletlerin en güçlüsü tarafından kurulabilir.

İktidar koyuluğu ya da (başka bir deyimle) örgüt yoğunluğu ile ilgili sorunlar karmaşık ve önemlidir. Her medenî ülkede Devlet, eski zamanlardakine oranla çok daha faaldir; Rusya, Almanya ve İtalya'da Devlet insanları ilgilendiren hemen her şeye karışır. İnsanlar iktidarı sevdiklerine ve ortalama olarak iktidarı ellerine geçirenler onu herkesten çok sevdiklerine göre, Devleti kontrol altında bulunduranların, normal koşullarda, Devletin toprakları kadar iç faaliyetlerini de arttırmak istemeleri beklenebilir. Devletin işlevlerini genişletmek için elle tutulur nedenler bulunduğundan, sıradan vatandaşlar da Devletin bu konudaki isteğini olumlu karşılama eğilimindedirler. Bununla birlikte, sıradan vatandaşlarda yine de belirli bir bağımsızlık isteği vardır ve bu istek, belirli bir noktada, Devlet ör-

gütünün daha fazla yoğunlaşmasını hiç değilse geçici olarak önleyecek kadar güç kazanır. Bunun sonucunda ise vatandaşların bağımsızlık aşkı ile memurların iktidar aşkı arasında —örgütler belirli bir yoğunluğa ulaştığı zaman— hiç değilse geçici bir denge kurulur, öyle ki, örgütler büyüdüğü zaman bağımsızlık aşkı, örgütler küçüldüğü zaman ise memurların iktidar aşkı daha kuvvetli güç olarak ortaya çıkar.

Bağımsızlık aşkı, bir çok durumlarda, dış müdahaleye karşı soyut bir hoşnutsuzluk değil, hükûmetin işine gelen her türlü kontrolden —yasaklamalardan, askerlik yükümlülüğünden, dine uymağa zorlamaktan, ve daha bir sürü kontrol biçiminden— nefret şeklinde görülür. Bazen bu gibi duygular, propaganda ve eğitim yoluyla yenilir, bu da kişisel bağımsızlık aşkını belirsiz bir derecede zayıflatır. Modern toplumlarda birörnekliği sağlayabilmek için bir çok güçler —okullar, gazeteler, sinema, radyo v.b.— iş birliği yapar. Nüfus yoğunluğunun da etkisi aynıdır. Bundan dolayı bağımsızlık duygusuyla iktidar aşkı arasındaki bir anlık dengenin durumu, modern koşullarda, gittikçe iktidar tarafına yatma eğilimi gösterir ve böylelikle totaliter Devletlerin yaratılmasını, yaratıldıktan sonra da başarı kazanmasını kolaylaştırır. Eğitim yoluyla bağımsızlık aşkı, bugün için sınırı kestirilemeyecek bir derecede azaltılabilir. Devletin iç iktidarının, bir ayaklanmaya yol açmaksızın ne kadar arttırılabileceğini kestirmek de olanaksızdır; bununla birlikte, belirli bir zaman süresi içinde bu iktidarın, bugün en otokratik Devletlerde ulaşılmış bulunan noktanın bile çok üstünde bir noktaya ulaşabileceğinden şüphe etmeğe bir sebep yoktur.

Devletten başka bütün örgütler, esasında şu ana ka-

dar gözden geçirdiğimiz cinsten yasalara tâbidir; arada bir tanecik fark vardır: Devletlerden başka örgütler zor kullanamazlar. Kulüpler gibi, iktidar dürtülerinin doyurulmasına çok az olanak veren örgütleri geçiyorum. Bizim amacımıza en uygun örgütler, siyasal partiler, Kiliseler ve şirketlerdir. Amaçlarının gerçekleşebilmesi umudu ne kadar az olursa olsun, bütün Kiliseler dünya çapında olma amacını güderler; aynı zamanda bunların büyük kısmı, üyelerinin —evlilik, çocukların eğitimi gibi— en özel işlerini düzenlemeğe de çalışırlar. Kiliseler imkân buldukça, Tibet'te, St. Peter vakfında ve Reformasyon sırasında bir dereceye kadar Batı Avrupa'da olduğu gibi, Devlet'in işlevlerini gaspetmişlerdir. Kiliselerin iktidar dürtülerini, bir kaç istisna ile, sadece fırsat yokluğu ve küfr veya bölünüş biçiminde ortaya çıkacak bir ayaklanma korkusu sınırlamıştır. Bununla birlikte, bir çok ülkelerde milliyetçilik Kiliselerin iktidarını azaltmış ve o zamana kadar, doyurulma olanaklarını sadece dinde bulabilen bir çok duyguları Devlet'e aktarmıştır [1] Din kuvvetinin azalması milliyetçiliğin ortaya çıkışına kısmen yardım etmişse, kısmen de milliyetçiliğin kuvvetlenmesi din kuvvetinin azalmasına ve milliyetçi Devletlerin güçlerinin artmasına sebep olmuştur.

Siyasal partiler daha son zamanlara kadar çok dağınık birer örgüttüler ve bu yüzden üyelerinin faaliyetlerini kontrol etmek için fazla bir girişimde bulunamıyorlardı. On

(1) Joseph Chamberlain'i gümrük tarifelerinde reform gerektiği görüşüne getirmekte aracı rol oynayan müteveffa W. A. S. Hewins bana atalarının ateşli birer Katolik olduklarını, ama onların duyguları kendilerini nasıl Kiliseye bağlamışsa, kendi duygularının da kendisini Britanya İmparatorluğuna bağladığını söylemişti. Bu tipik bir gelişmeydi.

dokuzuncu yüz yıl boyunca Meclis Üyeleri çoğunlukla kendi Parti liderlerine karşı oy kullanmışlar bu yüzden de, bu karşı oy kullanışların doğurduğu bölünmeler bütün tahminleri geride bırakmıştır; halbuki bugün, benzer bir durumun yaratacağı sonuçlar az çok kestirilebilir. Walpole, North ve Pitt'lerin küçüğü, parayla satınalma yoluna başvurarak, taraftarlarını bir dereceye kadar kontrol edebilmişlerdi; ama suiistimaller azaldıktan sonra, siyaset hâlâ aristokratik bir kimlik taşırken, hükûmetler de, parti liderleri de ağır basacak etkili bir yol bulamadılar. Bugün özellikle İşçi Partisinde üyeler partiye ortodoksça bir yeminle bağlıdırlar ve bu yeminin bozulması hem siyasal hayatın sona ermesi, hem de para kaybı sonucunu doğurur genellikle. İşçi partisinde iki türlü bağlılık istenir; açıkça belirtilmiş görüşlerde programa bağlılık; günü gününe izlenen siyasette liderlere bağlılık. *Program nominal olarak demokratik* bir yoldan kararlaştırılmıştır, ama yine de, perde arkasında kalmayı tercih eden bir kaç kişinin büyük çapta etkisi altında kalmıştır. Meclis ya da hükûmet çalışmalarında programı uygulayıp uygulamamak liderlere bırakılmıştır: eğer liderler programı uygulamamayı tercih ederlerse, bu sözden dönüşü, liderlerin ardından gidenlerin —böyle bir şeyin yer aldığını konuşmalarında inkâr ederler— oylarıyla desteklemek görevleri vardır. Liderlere, sıradan taraftarlarına karşı yürümek ve uygulamak zorunda kalmaksızın reform savunuculuğu yapmak iktidarını veren işte bu sistemdir.

Bununla birlikte, bütün siyasal partilerde örgütlenme yoğunluğunun büyük çapta artmış olmasına rağmen, bu artış, demokratik partilerde, Komünistlere, Nazilere ve Faşistlere oranla ölçülemeyecek kadar azdır. Komünist, Nazi

ve Faşist partileri tarihsel ve psikolojik yönden siyasal partilerden değil, gizli cemiyetlerden gelişmişlerdir. Otokratik hükûmetin iktidarda bulunduğu yerde radikal değişiklikleri hedef tutan kişiler ister istemez gizli çalışmak zorundadırlar ve bir araya geldikleri andan itibaren de, ihanet korkusu bunları çok sert bir disipline yöneltir. Casuslara karşı güvenlik içinde bulunmak bakımından bunların üyelerinden belli sınırlar dışına çıkmayan bir yaşayış düzeni istemeleri doğaldır. Tehlike, gizlilik, çekilmekte olan ıstıraplar ve gelecekte zafer kazanma umudu bu parti üyelerinde yarı dinsel bir yücelmişlik duygusunun doğmasına yol açar ve partiler bu duyguya çabuk kapılanları kendine çeker. İşte bundan ötürü amaçları anarşizm bile olsa, gizli bir ihtilâl cemiyetinde, çok şiddetli bir istibdadın ve genellikle siyasal faaliyet alanı içinde düşünülen ölçüleri çok aşan bir denetimin bulunması ihtimali vardır. Napolyon'un düşüşünden sonra İtalya'da gizli cemiyetler müthiş çoğalmıştı ve bunlara bazı insanları ihtilâlci kuram, bazı insanları da suç işleyebilme olanağı çekiyordu. Terör döneminin gelişiyle aynı şey Rusya'da da oldu. Gerek Rus Komünistleri'nin, gerek İtalyan Faşistleri'nin kafalarında gizli cemiyet zihniyeti derin bir iz bırakmıştı ve Naziler kendilerine onları örnek aldılar. Bunların çeşitli liderleri hükûmeti ellerine geçirince, vaktiyle partilerini hangi ruhla yönettilerse, Devlet'i de aynı ruhla yönetmeğe kalktılar. Bunlar, bütün dünyadaki taraftarlarından bu yönetim ruhuna uygun bir boyun eğiş istediler.

Marks'a, iktidarın güçleri ve yasalarıyla ilgili görüşlerini ilham eden, iktisadî örgütlerin hacimce büyümeleri olmuştur. Marks'ın bu konuda söylediklerinin çoğu doğru çıkmıştır, ama bu sadece iktisadî işlevleri bulunan örgüt-

ler için değil, iktidar dürtülerine doyurulma olanağı sağlayan bütün örgütler için doğrudur. Üretim alanında eğilim, büyük bir Devlete ve o devletin uydularına paralel tröstler yaratmak yolunda olmuş, ama silâh endüstrisi dışında, dünya çapında tröstlerin kurulmasına nadiren yol açmıştır. Gümrük tarifeleri ve koloniler, büyük iş örgütlerini Devlet'le sıkı ilişkiler kurmak zorunda bırakmıştır. İktisadî alanda yabancı istilâlar, istilâyı yapacak tröstlerin mensup olduğu ulusun askerî gücüne bağımlı hale gelmiştir; yabancı iktisadî istilâlar artık, çok sınırlı bir çerçeve dışında, hiç de eskisi gibi salt iş rekabeti metotlarıyla yürütülmemektedir. İtalya ve Almanya'da büyük iş örgütleriyle Devlet arasındaki ilişkiler, demokratik ülkelerdekinden çok daha açıktır, ama büyük iş örgütlerinin Devlet'i Faşist idarelerde, İngiltere'dekinden, Fransa'dakinden veya Amerika'dakinden daha çok kontrol altında bulundurduğunu sanmak da yanlıştır. Tam tersine, İtalya ve Almanya'da Devlet başka her alanda olduğu gibi, iş alanının da üstüne çıkmak için, büyük iş çevrelerinin gözünü Komünizmle korkutmuştur. Meselâ şimdi İtalya'da büyük çapta varlık vergisi toplanmaktadır, halbuki İngiltere'de İşçi Partisi çok daha akla yakın bir ölçü içinde böyle bir tedbir teklifi yaptığı zaman kapitalistler yaygarayı basmışlar ve teklifin kanunlaşmamasını sağlayabilmişlerdi.

İki örgüt, birbirinden ayrı, ama uyuşmaz olmayan amaçlarla bir araya geldikleri zaman ortaya çıkan sonuç, bu iki örgütün tek tek meydana getirdiklerinden ya da ikisinin tek tek iktidarının toplamından daha büyük bir iktidardır. Birinci Dünya Savaşından önce Great Northern demiryolu şirketinin trenleri Londra - York arasında, North Eastern York - Newcastle arasında, North British trenleri de New-

castle - Edinburg arasında işliyordu; şimdi bütün bu şirketlerin biraraya gelmesiyle kurulan LNER şirketinin trenleri bütün bu yolu bir baştan bir başa geçmektedir ve bu şirketin iktidarı hiç şüphesiz, eski üç şirketin ayrı ayrı meydana getirdikleri iktidarın toplamından daha büyüktür. Aynı şekilde, eğer bütün çelik endüstrisi de, çelik üretiminden gemi yapımına kadar, bir tek şirket tarafından kontrol edilseydi, daha büyük bir üstünlük kazanılmış olurdu. İşte bundan ötürü, birleşmeye doğru doğal bir eğilim vardır; bu eğilim sadece iktisadî alana özgü de değildir. Bu süreç, en güçlü örgütlerin, özellikle de Devletin, bütün öteki örgütleri kendi bünyesinde eritmesi sonucunu verir. Eğer çeşitli Devletlerin amaçları birbiriyle bu derece uyuşmaz olmasaydı, aynı eğilim Dünya Devleti'nin kurulmasına yol açardı. Ne var ki, bu amaçlar, tek tek ya da bir arada, ulusal iktidardan daha az önemli sayıldığından, çeşitli Devletlerin amaçları çatışmakta, birleşme yoluyla ileriye götürülememektedir. Bundan dolayı bir Dünya Devleti'nin ancak dünyanın, ulusal amaçlar güden bir tek Devlet tarafından istilâsı sonucu olarak ya da sosyalizm ve sosyalizmden komünizme geçiş gibi milliyetçiliği aşan bir akidenin, ilk zamanlarındaki hali içinde bulunduğunun evrensel bir şekilde kabul edilişi yoluyla gerçekleşmesi umulabilir —tabiî, eğer böyle bir şey umulabilirse—.

Milliyetçiliğin, Devletlerin büyümesini sınırlayışı, parti siyaseti ve dinde de görülen en önemli bir sınırlama örneğidir. Bu bölümün başından beri, örgütleri, amaçlarından bağımsız bir hayatları varmış gibi ele almağa uğraşıyorum. Bunun bir noktaya kadar mümkün olabileceğine işaret etmeği önemli görüyorum; ama hiç şüphesiz bu **ancak** bir noktaya kadar mümkündür. O noktadan sonra, örgüt-

lerin hitap ettikleri tutkuları gözönünde bulundurmak zorunluğu vardır. Bireylerin istekleri çeşitli gruplar içinde toplanabilir ve her grup, psikoloji bilginlerinin 'duygu' dediği şeyi meydana getirir. Siyasal bakımdan önem taşıyan duyguları ele alırsak, yuva sevgisi, aile sevgisi, vatan sevgisi, iktidar sevgisi, eğlence sevgisi v.b. vardır; acıdan korkma, tembellik, yabancılardan hoşlanmama, yabancı akîdelerden nefret gibi itici duygular da vardır. Bir insanın her hangi bir anki duyguları onun yaratılışının, geçmişinin ve o anda içinde bulunduğu koşulların karmaşık bir ürünüdür. İnsanların biraraya gelmek suretiyle daha iyi doyurabildikleri her duygu, bir fırsat çıktı mı, bu duygunun doyurulmasını amaç tutan bir ya da daha çok sayıda örgütün doğmasına yol açar. Meselâ, aile duygusunu ele alalım. Bu duygu, konut, eğitim, hayat sigortası ve bunlar gibi, bir çok ailelerin çıkarlarının üzerinde uyuştuğu bir çok hususları gerçekleştirme amacını güden örgütlerin tasarlanmasına yol açmış veya tasarlanmasında yardımcı olmuştur. Ama yine bu duygu —şimdi olduğundan çok, eski zamanlarda— tıpkı Mantague'ler ve Capulet'lerin haklarını korumakla yükümlü örgütler gibi, başka ailelerin zararı pahasına bir tek ailenin çıkarlarını temsil eden örgütlerin doğmasına da yol açmıştır. Sülâleye dayanan Devlet de işte bu cins bir örgüttü. Aristokrasiler, belirli ailelerin, toplumun geri kalan bölümü zararına kendi imtiyazlarını korumak için kurdukları birer örgüttür. Bu gibi örgütler her zaman, az veya çok, —korku, nefret, aşağılama gibi— itici duygular uyandırır. Bu duygular güçlü oldukları zaman da, örgütlerin büyümesine engel meydana getirirler.

Teoloji, bu sınırlamanın örnekleriyle doludur. Yahudiler, Hristiyanlığın başlangıç dönemindeki bir iki yüz yıl dı-

şında, Milletleri [1] Yahudi dinine sokma isteği duymamışlardı; kendilerini Tanrının Seçtiği Kavim saymalarından ileri gelen üstünlük duygusu onlara yetiyordu. Japonya'nın dünyada ilk yaratılan ülke olduğunu vaazeden Şinto dini, Japon olmayanlar için düşünülmüş bir din değildir, ya da düşünülmemiş olması muhtemeldir. Cennete vardıkları zaman, cennetmekân kişilerin huzurunu bozmasınlar diye orada başkalarının da bulunduğunu öğrenmelerine engel olunan Eski Din taraftarlarının hikâyesini herkes bilir. Aynı cins duygu daha uğursuz bir biçim alabilir; küfr işleyenlere ceza veren kimseler, ceza vermekten öylesine zevk duyabilir ki, bunlar küfr işleyeni kalmamış bir dünyayı dayanılmayacak kadar sıkıcı bulabilirler. Aynı şekilde, Hitler ve Mussolini de, en soylu insan faaliyetinin savaş olduğunu vaazettiklerine göre, bütün dünyayı fethetseler, dövüşecekleri bir tek düşman kalmasa, mutsuz olurlardı. Bunun gibi, bir parti söz götürmez bir üstünlük kazandığı andan itibaren, parti siyaseti de ilgi çekici olmaktan çıkar.

Böylece, bireylerin gurur, kıskançlık, nefret, aşağılama ya da yarışma zevki gibi güdülerine hitap eden bir örgüt, dünya çapında bir nitelik kazandığı zaman amacını gerçekleştiremez. Böyle tutkuların güçlü olduğu bir dünyada, dünya çapında nitelik kazanan bir örgüt, kuruluşlarında etken olan amacı kaybetmiş olacağından, mutlaka dağılır.

Buraya kadar söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere, biz örgütlerin yönetim kadrosunun duygularından çok, örgütlerin sıradan üyelerinin duyguları üzerinde durmakta-

---

(1) Dinsel edebiyatta 'Milletler', Yahudi olmayan milletler anlamına, Yahudilere göre putperestler anlamına gelmektedir. (Ç. Notu)

yız. Bir örgütün amacı ne olursa olsun, onun yöneticileri iktidardan haz duyarlar ve bundan ötürü, öteki üyelerin çıkarlarıyla özdeş olmayan çıkarlara sahiptirler. Bu bakımdan, bir hükûmette dünyayı fethetme arzusu, büyük bir ihtimalle, üyelerin bu konudaki arzularından daha güçlüdür.

Bununla birlikte, işbirliği yoluyla gerçekleştirilecek duyguları kendinde toplayan örgütlerle, amaçlarında çatışma bulunan örgütlerin işleyiş yasaları arasında önemli bir ayrılık vardır. Bu çok geniş bir konudur, bense şimdilik sadece örgütlerin amaçları dikkate alınmaksızın ne dereceye kadar incelenebileceğine parmak basmakla yetiniyorum.

Şuraya kadar örgütlerin büyümesinden ve rakiplerle rekabete girişmesinden söz ettim. Darwin tarzı analojimizi tamamlayabilmek için örgütlerin bozulmasından ve yaşlanmasından da bir parça söz etmemiz gerekiyor. İnsanoğlunun ölümlü olduğu gerçeği, örgütlerin de mutlaka ölümlü olması için bir sebep değildir, ama buna rağmen örgütlerin çoğu ölür. Örgütler bazen dışardan gelen etkiyle, aniden ölürler, ama benim şimdilik üzerinde durmak istediğim bu değil. Benim üzerinde durmak istediğim, yaşlı adamınkini andıran, hareket zayıflığı ve ağırlığıdır; buna eski örgütlerde sık sık rastlanır. Bunun en güzel örneklerinden biri, 1911 ihtilâlinden önceki Çin İmparatorluğudur. Bu imparatorluk, gelmiş geçmiş en eski hükûmetti; Romalılar zamanında ve Hilâfetin güçlü dönemlerinde askerî üstünlük göstermişti; yüksek bir medeniyet geleneğine ve hükûmetin eleme sınavı yoluyla seçilen yetenekli insanlar tarafından idare edilmesi şeklinde çok eskiden kalma bir icra sistemine sahipti. Bu imparatorluğun çöküşünün ne-

denleri, geleneğin gücünde ve yüzlerce yıllık alışkanlığın meydana getirdiği zorbalıktaydı. Çin İmparatorluğundaki aydınlar, Batı uluslarıyla aşık atabilmek için Konfüçyüs Klâsiklerinden daha başka bilgilerin gerektiğini, ya da yarı barbar uluslara karşı faydası görülen ata sözlerinin Avrupalılar karşısında etkisiz kalacağını anlayamıyorlardı, anlamalarına imkân yoktu. Bir örgütü yaşlandıran şey, başarıya dayanan alışkanlıktır; yeni koşullarla karşılaşıldığı zaman, alışkanlık artık silkinip atılamayacak kadar güç kazanmış bulunmakta, alışkanlık silkilip atılamayacağı için de yeni koşullara uyulamamaktadır. İhtilâl zamanlarında, kumanda etme alışkanlığı bulunanlar, artık alışkanlığın boyun eğdirici niteliğine güvenemeyecekleri günün geldiğini hiç bir vakit zamanında farkedemezler. Ayrıca yüceltilmiş kişilerin, başlangıçta yetkilerinin onayı anlamında zorla sağladıkları saygı, zamanla katı bir etiket halini alır ve bu etiket o yücelmiş kişileri eyleme zorlayarak, başarı için gerekli bilgiyi edinmelerine engel olur. Kral oluncaya kadar orduları yönetenler, Kral olduktan sonra kutsallık kazandıkları için artık ordu yönetmezler; onlara hoşlarına gitmeyecek gerçekler de söylenmez, zira o gerçeği söyleyeni idam ettirebilirler. Krallar, zamanla sadece birer sembol haline gelirler, günün birinde de halk uyanır ve Kralın, asla değerli bir şeyin sembolü olmadığını anlar.

Bununla birlikte, **bütün** örgütlerin ölümlü olmalarını gerektiren bir sebep de yoktur. Meselâ, Amerikan Anayasası her hangi bir insana ya da insanlar grupuna, cahilliğe ya da iktidarsızlığa yol açacak cinsten bir saygı telkin etmediği gibi, Yüce Mahkeme'yle ilgili bazı durumlar dışında, yeni koşulların benimsenmesine engel olabilecek ata sözlerine veya alışkanlıklara da hemen teslim olmaz. Böy-

le bir örgütün belirsiz bir zaman süresince devam etmemesi için hiç bir açık sebep yoktur. Bundan ötürü ben öyle düşünüyorum ki, örgütlerin çoğu ya katılıkları yüzünden ya da dış nedenlerle öldükleri halde, bu ölümü kaçınılmaz yapan zatî bir sebep bulunmamaktadır. İşte bu noktadan itibaren biyolojik analoji, eğer fazla zorlanırsa, yanlışlığa sevkedebilir bizi.

Bölüm XII

YÖNETİMLERİN YETKELERİ ve BİÇİMLERİ

BİR ÖRGÜTÜN, amacı dışındaki en önemli belirgin nitelikleri şunlardır: (1) büyüklük, (2) üyeler üzerindeki yetke, (3) üye olmayanlar üzerindeki yetke, (4) yönetim biçimi. Büyüklük meselesi üzerinde gelecek bölümde duracağım; bu bölümdeki konumuzu, öteki belirgin nitelikler meydana getiriyor.

Devlet dışında, meşru sayılan örgütlerin üyeleri üzerindeki yetkeleri yasayla kesin bir şekilde sınırlandırılmıştır. Bir avukat ya da dava vekiliyseniz barodan çıkarılabilir, hekimseniz kadro dışı bırakılabilir, yarış atları sahibiyseniz, yarışlara girmekten menedilebilirsiniz. Bu cezaların hepsi, aynı zamanda şerefsizlik de getirir ve ilk üçü büyük bir iktisadî sıkıntıya yol açabilir. Ama mesleğinizde ne kadar sevilmeyen bir insan olursanız olunuz, meslekdaşlarınız size, mesleğinizi icra ettirmemekten fazla bir şey yapamazlar. Eğer politikacıysanız, örgüt mekanizmasına bağlı olmanız gerektir; ama yine de sizin başka bir partiye gir-

menize ya da meclis çalışmalarından uzakta sâkin bir hayat sürmenize engel olmazlar. Devlet dışındaki örgütlerin üyeleri üzerindeki yetkeleri, ihraç hakkına dayanır ve bu yetkeler ihraca mesnet olan kötüleme ile ihracın doğurduğu malî sıkıntının derecesine göre az çok şiddetli olur.

Devletin vatandaşlar üzerindeki yetkeleri ise, anayasa hükümlerinin keyfî tutuklamayı, ya da gaspı menedişi dışında, sınırsızdır. Amerika Birleşik Devletlerinde hiç bir vatandaş, yasanın öngördüğü süreçten geçmeksizin (meselâ, belirli kişi ölüm cezasına, özgürlük ya da malından yoksun bırakılma cezalarına müstahak saydıracağı önceden ilân edilmiş bir fiili işlediğinin türel makamlara gösterilmesi) ölüm cezasına, özgürlükten ya da maldan yoksun bırakılma cezalarına çarptırılamaz. İngiltere'de Devletin yürütme organının yetkeleri de aynı şekilde sınırlı olmakla beraber, yasama organı kadiri mutlaktır: yasama organı, Mr. John Smith'in falan suçu işlediğinin ispatı zorunluğunu duymaksızın, onun ölüm cezasına, özgürlüğünün ya da malının elinden alınması cezasına çarptırılabilmesini mümkün kılan bir Kanun geçirebilir. Medenî Hakları Kaldırma Kanunu ([1]) biçimindeki bu yetke sayesinde, Meclis, hükümeti kontrolü altına alma olanağını sağlamıştı. Hindistan'da ve totaliter Devletlerde bu yetke yürütme organına aittir ve rahatlıkla uygulanır. Bu geleneğe uygun bir durumdur ve bazı Devletler bu mutlak iktidarlarını İnsan Hakları doktrini dolayısıyle kaybetmişlerdir.

Örgütlerin, üyeleri olmayanlar üzerindeki yetkelerini

([1]) İngiltere'de, ölüm cezasına çarptırılanların veya vatana hıyaneti görülenlerin medenî haklarının, mal ve mülkünün elinden alınmasını öngören Kanun. (Çev. Notu)

tarif etmek daha zordur. Bir Devletin yabancılar üzerindeki yetkeleri savaşa ve savaş açma tehdidine dayanır; bu, gümrük tarifeleri ve muhaceret kanunlarına bile uygulanabilir. Çin'de, gerek gümrük tarifeleri gerek muhaceret kanunları, Çin'in savaşta yenilgisi sonucu imzalanan andlaşmalarla düzenlenmiştir. Bir Devletin başka bir Devlet üzerindeki yetkelerini askerî güçten yoksunluk dışında hiç bir şey sınırlayamaz; yeteri kadar bir üstünlük kazanıldı mı, bütün bir nüfusun imhası ya da kovulması kararı alınabilir, çoğunlukla da alınmıştır. Meselâ, Hoşea Kitabı'nı, Babillilerin tutsaklanışını ve imha edilmeyen Amerikalı Kızılderililerin, sınırlı toprak parçaları içine kapatılışını gözönüne alalım.

Özel örgütlerin kendi bünyeleri dışındaki yetkelerini Devlet genellikle kıskançlıkla karşılama eğiliminde olduğundan, örgütlerin bu gibi yetkeleri de çoğunlukla kanundışıdır. Bu yetkeler başlıca boykota ve daha aşırı biçimlerdeki yıldırma usullerine dayanır. Bu gibi terörcü etkileme usulleri genellikle bir ihtilâl ya da anarşinin prelüdüdür. İrlanda'da cinayetler önce toprak ağalarının, sonra da İngiliz egemenliğinin yıkılışına yol açtı. Çarlık Rusyasında ihtilâlciler geniş çapta terörcü metotlara dayanıyorlardı. Naziler kanun dışı kaba kuvvet uygulamalarıyla kendilerine yol açtılar. Bugün de, Çekoslovakya'da, Henlein'in partisine katılmayan Alman asıllı halk, 'kara listeye geçirildin,' veya 'senin de sıran gelecek,' şeklinde tehdit mektupları almaktadır; Almanların Avusturya'yı işgali sırasında, Almanlara muhalif olanların başlarına neler geldiğini düşünenler üzerinde de bu gibi tehdit mektupları etkileyici olmaktadır. Bu gibi kanun dışı hareketlerle başa çıkamayan bir Devlet er geç bunun üzüntüsünü çeker. Eğer kanun

dışı hareketler belirli siyasal programı olan bir örgütten geliyorsa, bu bir ihtilâlle sonuçlanabilir; yok, haydut çetelerinden veya başkaldırmış askerlerden geliyorsa, tam bir anarşi içine, kargaşalık içine düşmek ihtimali vardır.

Demokratik ülkelerde en önemli özel örgütler iktisadîdir. Bunlar, gizli cemiyetlerin tersine, düşmanlarını ölümle tehdit etmeyip, sadece açlığa mahkûm ettikleri için, terörcülüklerini kanun dışına düşmeden yürütebilirler. Bu örgütler —apaçık ifade olunmak zorunluğu bulunmayan— bu gibi tehditlerle, meselâ son zamanlarda Fransa'da olduğu gibi, hükûmetleri bile çok kere dize getirmişlerdir. Özel örgütler, kendilerine mensup bulunmayan bireylerin ölmeyecek kadar karınlarını doyurup doyuramayacağına karar verebildikleri sürece, Devletin yetkesinin çok ciddî bir şekilde sınırlandırıldığı apaçıktır. En aşağı Rusya'da olduğu kadar Almanya ve İtalya'da da Devlet bu konuda özel sermayeye üstün gelmiştir.

Şimdi yönetim biçimleri meselesine geçiyorum; bu konuya, tarih zamanları içinde esas teşkilâtın en eski, en basit ve en yaygın biçimi olan mutlakiyet sistemiyle başlamam da doğaldır. Burada kral ve müstebit hükümdar arasında bir ayırım yapacak değilim; ben sadece, ister kalıtsal bir kral olsun, ister hükümdarlık makamını gasp yoluyla ele geçirmiş bir kişi olsun, tek adam hükümdarlığı üzerinde duracağım. Bu yönetim biçimi, Asya'da, Babillilerde tarih kayıtlarının başlangıcından Pers hükümdarlıklarına, oradan Makedonyalıların, Romalıların egemenliğine, Hilâfete ve Büyük Mogol [1] dönemine kadar hep sürmüştür. Gerçi Çin'de, kitapları yakan, Şih Huang Ti'nin (M.Ö. 3. yüzyıl)

---

[1] Timur ahfadından Hindistan imparatoru. (Çev. Notu)

hükümdarlığı dışında, İmparator mutlak hükümdar değildi ve aydınlar çoğunlukla İmparatoru alt edebiliyordu. Ne var ki Çin öteden beri, her konuda kuralların dışında kalmış bir ülkedir. Günümüzde, her ne kadar mutlak hükümdarlıklar ortadan kalkma yolunu tutmuş ise de, mutlak hükümdarlığa çok benzeyen yönetim biçimleri Almanya'da, İtalya'da, Rusya'da, Türkiye'de ve Japonya'da hâlâ görülmektedir. İnsanların doğal saydıkları yönetim biçiminin bu olduğu anlaşılıyor.

Psikolojik yönden bu yönetim biçiminin üstünlükleri açıktır. Genel olarak bir kabile ya da fırka fetihe hükümdarının ardı sıra gider ve hükümdarın ardı sıra gidenler, onun kazandığı şan ve şereften kendilerine de pay çıkarırlar. Persler, Medes'e karşı Sirüs'ün ardından giderek ayaklanmışlardı; İskender, Makedonyalılara iktidar ve servet kazandırmıştı; İhtilâl ordularını zafere Napolyon ulaştırmıştı. Lenin ve Hitler'in kendi partileriyle olan ilişkileri de aynı cinstendir. Bir kabile ya da fırkanın başı eğer fatihse, o kabile ya da fırka o başın ardından isteyerek gider ve onun başarılarıyla kendini de yücelmiş sayar; fatihe boyun eğenler, ona korkuyla karışık bir hayranlık duyarlar. Bu korku ve hayranlığı uyandırmak için ne siyasal bir eğitime ne de uzlaşma alışkanlığına ihtiyaç vardır; gerekli olan biricik iç güdüsel toplumsal bağlılık, hükümdarın ardınca gidenlerin arasında ona en yakın olanların bağlılığıdır ki, her şeyin kahramanın başarılarına bağlı olduğu gerçeği bunun sağlanmasını çok kolaylaştırır. Kahraman öldüğü zaman, eseri de yerle bir olabilir; nitekim İskender'in ölümüyle de böyle olmuştur; ama onun yerine gelen birisi, eğer şansı varsa, o eseri daha da ileri götürebilir ve yeni iktidar geleneksellik kazanabilir.

İnsanları bir toplum halinde biraraya getirecek bağ olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz ilişki dışında her hangi başka bir ilişkinin kurulması (kumanda ve itaat ilişkisi hariç) çok zordur ve bunun zorluğunu Devletlerarası ilişkiler göstermektedir. Fetih yoluyla büyük imparatorluklar haline gelen küçük Devletlere ait pek çok örnek bulunduğu halde, kendi istekleriyle federe olmuş Devletlere ait örnekler çok azdır. Filip zamanında Yunanistan'da ve Rönesans İtalyasında çeşitli özerk Devletlerin bir dereceye kadar işbirliğine gitmeleri kendileri için ölüm kalım meselesi olduğu halde, bu işbirliği sağlanamamıştı. Aynı şey bugünün Avrupası için de söylenebilir. Kumanda etmek, ya da sadece bağımsız kalmak alışkanlığına sahip insanları, gönüllü olarak yabancı bir otoriteye boyun eğdirmek çok zordur. Böyle bir şey ancak, küçük bir grupun çoğunluk zararına büyük kazançlar elde etmeyi umduğu ve liderlerine, teşebbüs inisyatifini onun ellerine bırakacak kadar güvendiği, korsanlar çetesi içinde gerçekleşebilir. 'Toplum mukavelesi'nden doğmuş bir yönetimden ancak bu gibi bir durumda da söz konusu mukavele Rousseau'nun mukavelesi değil, Hobbes'un mukavelesi, yani, vatandaşların (ya da korsanların) kendileriyle liderleri arasında yaptıkları mukavele değil, sadece kendi aralarında, birbirleriyle yaptıkları mukaveledir. Burada psikolojik bakımdan önemli olan nokta, insanların böyle bir mukavele yapmağa, ancak yağma ve fetih için büyük imkânlar bulunduğu zaman istekli oluşlarıdır. Genellikle apaçık biçimde olmamakla beraber, mutlak hükümdar olmayan kralların bir savaş kazanmakla daha mutlak hale gelebilmelerini sağlayan işte bu psikolojik mekanizmadır.

Bu mülâhazalardan çıkarılacak sonuç şudur: bir hü-

kümdarın keyfî iktidara sahip olabilmesi için tahta yakın bir arkadaşlar çetesinin buna gönüllü bir şekilde rıza göstermeleri gerektiği halde, hükümdarın uyruklarının çoğunluğu genellikle önce korkudan, daha sonra da bir alışkanlık ya da gelenek yüzünden boyun eğerler. 'Toplum Mukavelesi,' **tamamiyle** esatirî olmayan biricik anlamı içinde, fatihler arası bir mukaveledir ve bu mukavele, fatihler fethin sağladığı kazançlardan yoksun oldukları anda, **raison d'être**'ini kaybeder. Uyrukların çoğunluğu söz konusu olduğu zaman ise, iktidarı bir tek kabilenin ötesine taşan bir krala boyun eğişin asıl nedeni rıza değil, korkudur.

Hükümdara en yakın grupta bulunanların bağlılık, ve genel halktaki korku nedenleri son derece basit olduğu, kolaylıkla da yaratılabildiği için, özerk Devletlerin genişlemeleri hemen hemen her zaman gönüllü federasyon yoluyla değil, fetih yoluyla olmuştur; mutlakiyet yönetimlerinin tarihte böylesine büyük bir rol oynamalarının sebebi de budur.

Bununla birlikte, monarşilerin çok zayıf noktaları da vardır. Eğer bu yönetim kalıtsal ise, hükümdarların yetenekli kimseler olmağa devam etmeleri ihtimali azdır; eğer hükümdarın yerine kimin geçeceği konusunda kesin bir yasa yoksa, bu sefer de sülâleler arası bir iç savaş çıkabilir. Doğuda bir hükümdar genellikle tahta çıkar çıkmaz, erkek kardeşlerini öldürtmekle işe başlar; ama kardeşlerden biri kaçarsa, idamdan kurtulmasını sağlayabilecek biricik şans olarak hemen taht üzerinde hak iddiasında bulunur. Meselâ, Mainucci'nin, Büyük Mogollar'ı anlattığı **Storia do Mogor** adlı eserinde, Büyük Mogol İmparatorluğunu başka her şeyden çok taht kavgalarının zayıf-

lattığı açıkça belirlenmiştir. İngiltere'de de Gül Savaşları aynı töreyi gösterir.

Öte yandan, monarşi eğer kalıtsal değilse, iç savaş ihtimali daha da artar. Bu tehlikenin en güzel örneğini, Roma İmparatorluğu'nun, Commodus'un ölümünden Konstantin'in tahta çıkışına kadarki dönemi verir. Bugüne kadar bu meselenin çözümü için sadece bir tek başarılı metot düşünülebilmiştir: bu da Papa'nın seçiliş metodudur. Ne var ki, bu, demokrasiden hareket eden bir gelişmenin en son sınırıdır; ama buna rağmen, Büyük Bölünme, bu metodun bile kusursuz olmadığını göstermektedir.

Monarşinin daha da ciddî bir zayıflığı, bu yönetimin genellikle uyruklarının çıkarlarına —bu çıkarların kralın çıkarlarıyla özdeş olması hali dışında— kayıtsız kalmasıdır. Çıkar özdeşliği sadece bir noktaya kadar var olabilir. Kralın, iç anarşiyi bastırmakta çıkarı vardır, bu bakımdan, anarşi ihtimali fazla olduğu zaman, uyruklar içinde yasaya bağlı olanlar kralı destekliyeceklerdir. Uyrukların zengin olmasında da kralın çıkarı vardır, zira zengin uyruklardan daha büyük miktarda vergi alabilir kral. Dış ülkelerle savaşta, kral muzaffer olduğu sürece, kralın çıkarlarıyla uyruklarının çıkarları özdeş sayılabilir. Kral egemenlik sınırlarını genişlettiği sürece, kralın efendiden çok lideri bulunduğu, tahta en yakın grup, kralın hizmetini kendi çıkarlarına elverişli sayacaktır. Ne var ki krallar iki nedenle yoldan saparlar: gurur ve kumanda iktidarını kaybetmiş bulunan bir yakın grupa güvenme. Gurura bakalım: her ne kadar Mısırlılar Ehramların yüküne dayanabildilerse de, Fransızlar, Versailles ve Louvre'un lüksüne dayanamayıp en sonunda homurdanmağa başladılar; ahlâkçılar da öteden beri sarayların lüksüne karşı çıkmışlardır. Apokrifada

bize, 'Şarap kötüdür, kadınlar kötüdür, kral kötüdür,' deniliyor.

Monarşinin bozuluşunun öbür nedeni daha da önemlidir. Krallar, halk topluluğunun belirli bir bölümüne güvenme alışkanlığını edinirler: bu belirli bölüm aristokrasi, Kilise, burjuvazinin yüksek tabakaları, ya da Kazaklar gibi, coğrafi bir grup olabilir. İktisadî ve kültürel değişiklikler kralın tuttuğu grupun iktidarını yavaş yavaş azaltır ve halk katında bunların uyandırdığı nefretten krala da bir pay düşer. Hatta kral, II. Nikola gibi, tamamiyle onun tarafını tutacak olan grupların desteğini kaybedecek kadar akılsızlık da gösterebilir; ne var ki, bu kural dışı bir durumdur. I. Charles ve XIV. Louis'yi aristokrasi desteklediği halde, orta sınıf tutmadığı için düşmüştür bu krallar.

Bir kral ya da despot, iç siyasette sürgit kurnaz, dış siyasette de sürgit başarılı olduğu takdirde iktidarını koruyabilir. Eğer hükümdarın yarı tanrısal bir niteliği varsa, sülâlesi belirsiz bir zamana kadar uzayabilir. Bununla birlikte medeniyetin gelişmesi onun tanrısallık niteliğine olan inanca bir son verir; savaşta yenilgiden her zaman kurtulmak mümkün olmadığı gibi, siyasal kurnazlık da sadece hükümdarlara özgü bir şey değildir. Bundan ötürü, eğer dışardan bir saldırı olmazsa, er geç bir ihtilâl çıkar ve monarşi ya alaşağı edilir, ya da iktidarı elinden alınır.

Mutlak monarşinin yerine, onun doğal ardılı olarak oligarşi geçer. Ama oligarşi çeşitli biçimlerde olabilir; bu, kalıtsal bir aristokrasi egemenliği, zenginler egemenliği, Kilise egemenliği veya siyasal bir parti egemenliği olabilir. Bunların her biri, birbirinden çok başka sonuçlar doğurur. Kalıtsal bir toprak aristokrasisi muhafazakâr, mağrur,

aptal ve zalim olma eğilimindedir; bir çok nedenler arasında en çok bu nedenlerden ötürü de, kalıtsal aristokrasi, yüksek burjuvaziyle çatışmasında daima alt olur. Orta Çağ boyunca, bütün serbest sitelerde bir çeşit zenginler yönetimi sürüp gitmiş ve bu yönetim, ta Napolyon tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Venedik'te egemen olmuştur. Bu gibi yönetimler genellikle tarihte bilinen bütün öteki yönetimlerden daha aydın, daha kurnaz olmuştur. Özellikle Venedik, entrikalarla dolu yüzyıllar boyunca basiretli bir yol izlemiş ve daima, bütün öteki Devletlerinkinden çok daha yetenekli bir diplomatik hizmeti emrinde bulundurmuştur. Ticarette kazanılan para, diktatörce olmayan bir yoldan, zekâyla kazanılır; başarılı tüccarlardan kurulu yönetimlerde de bu belirgin nitelikler açıkça görülür. Modern endüstri kaptanı, kısmen emtianın teknik maniplasyonuyla uğraştığı için, kısmen de onun insanlarla alışverişini, işbirliğine zorlanmaktan çok ikna edilmeleri gereken denkleriyle olan ilişkileri değil, bir ordu kadar kalabalık müstahdem kadrosuyla olan ilişkileri meydana getirdiği için, tamamiyle değişik bir tiptir.

Kilise yönetimi veya —teokrasi denilebilecek— bir siyasal parti yönetimi, son yıllarda yeniden önem kazanmış bir oligarşi biçimidir. Bu oligarşinin St. Peter Vakfı ve Paraguay'daki Cizvit rejimi içinde daha eski bir biçimi vardı, yeni biçimleri ise —Münster Anabaptistlerinin kısa süreli egemenliği dışında— Calvin'in Cenevre'deki yönetimiyle başlar. İngiltere'de, Restorasyon döneminde sona eren Azizler Yönetimi daha da moderndi ve bu yönetim, New England'da oldukça uzun bir süre devam etti. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda bu yönetim biçiminin tamamiyle ortadan kalktığı düşünülürken, Lenin tarafından

canlandırıldı, İtalya ve Almanya'da benimsendi, Çin'de de benimsenilmek üzere ciddî girişimlerde bulunuldu.

Halkın büyük çoğunluğunun cahil ve siyasal tecrübeden yoksun olduğu Rusya gibi, Çin gibi bir ülkede, başarı kazanan ihtilâlciler kendilerini çok güç bir durumda buldular. Batılı ölçülerine uygun bir demokrasinin başarı kazanmasına imkân yoktu, Çin'de bu yolda bir girişimde bulunuldu, ama bu girişim daha başında fiyaskoyla sonuçlandı. Öbür yandan, Rusya'daki ihtilâlci partilerin elinden, bölgesel aristokrasiye ve zengin orta sınıfa karşı nefret beslemekten başka bir şey gelmiyordu; gerçekleştirmeyi düşündükleri amaçlardan hiç biri, bu sınıflar içinden seçilecek bir oligarşiyle gerçekleştirilemezdi. Bundan ötürü ihtilâlciler şöyle dediler: 'Biz, ihtilâli gerçekleştiren parti, ülke demokrasiyi hazmedecek hale gelene kadar siyasal iktidarı elimizde tutacağız; bu arada da halkı kendi ilkelerimize uygun olarak eğiteceğiz.'

Bununla birlikte sonuç, Eski Bolşeviklerin umdukları gibi çıkmadı. İç savaşın, kıtlığın ve köylülerdeki hoşnutsuzluğun zorlamaları altında diktatörlük gittikçe daha sertleşirken, Lenin'in ölümünden sonra Komünist Partisi içinde başlıyan mücadele de bu diktatörlüğü Parti yönetiminden çıkarıp, tek adam yönetimi haline getirdi. Bütün bunlar, önceden tahmin edilmesi zor şeyler değildi. 1920'de şöyle yazmıştım: 'Bolşeviklerin kuramına göre her ülkenin er geç, Rusya'nın şimdi geçmekte olduğu yoldan geçmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda da her ülke yönetiminin doğuştan özgürlük sevgisine sahip olmıyan ve diktatörlükten özgürlüğe geçişte acele etmek için bir sebep görmiyen insanların eline düşmesini bekliyebiliriz... Rusya'da Bolşeviklerin yerleştiği gibi yerleşen bu gibi adam-

ların... iktidar tekelini bırakmak istememeleri ve yeni bir ihtilâl kendilerini süpürene kadar iktidarda kalmak için boyuna sebepler bulmaları hemen hemen kaçınılmaz bir hal almaz mı?' İşte böyle sebeplerden ötürü bir teokrasiyi, —başka bakımlardan üstünlükleri olsa bile— demokrasiye varmak için bir adım saymak zordur.

Teokrasilerin üstünlükleri, yönetim yeni akideyi temsil ettiği vakit, bazen çok büyüktür, bazen de hiç yoktur. Her şeyden önce, müminler ihtilâlden sonra toplumsal bağlılığın çekirdeğini meydana getirirler ve temelde aynı görüşleri taşıdıkları için kolaylıkla işbirliği yaparlar; bundan ötürü, bunlar, kendi görüşlerinin bilincine sahip çalışkan bir yönetim kurmakta zorluk çekmezler. İkinci olarak, Parti veya Kilise, daha önce de gördüğümüz gibi, şu ya da bu sebepten demokrasinin başarısızlığa uğramaktan kurtulmadığı durumda, siyasal iktidarın kendisine emanet edilebileceği bir azınlıktır, zira bunların azınlık nitelikleri, soylular ve zenginler sınıfının azınlık nitelikleriyle bir değildir. Üçüncü olarak da, müminler, halkın çoğunluğundan daha enerjik, siyasal bakımdan daha bilinçli ve bir çok durumlarda daha akıllı olduklarından hemen hemen emindirler. Bununla birlikte bazı akideler —iktidarı ele geçirmiş bazı akideler de dahil olmak üzere— iş arayan maceraperest döküntüleri saymazsak, sadece budala insanlara çekici gelir. Bundan ötürü zekâ, sadece bazı teokrasilerde belirgin nitelik olarak görülür.

İktidar sadece bir fırka üyelerinin elinde bulunduğu zaman, sert bir ideolojik sansür de kaçınılmaz olur. Samimî müminler yeni inancı yaymağa çalışır; ötekiler ise yeni inanca dış görünüş itibariyle uymakla yetinirler. Birincile-

rin davranışı zekânın özgürce uygulanma olanağını ortadan kaldırır; ikincilerin tutumu ise riyakârlığı besler. Eğitim ve edebiyat klişe haline getirilir ve bunlarla insiyatif ya da eleştirici kafalar değil, her şeye inanan kafalar yaratılmağa çalışılır. Eğer liderler kendi teolojilerine ilgi duyuyorlarsa, inançtan sapmalar görülür ve ortodoksluk git gide daha dogmatik bir hal alır. Bir akidenin şok etkisi altında kalanları sıradan insanlardan ayıran şey, bunların az çok soyut ve günlük yaşantıdan az çok uzak bir şeyle duygulandırılabilme yetenekleridir. Eğer sevilmiyen bir yönetimi bu gibi insanlar kontrolleri altına alırlarsa, sonuç, toplumun kendi halindeyken olabileceğinden daha da yüzeysel, daha da düşüncesiz hale getirilmesi şeklinde ortaya çıkar; bütün düşüncelerde kalıtsal olarak, geçerli inançlardan sapma yeteneğinin bulunduğunun ve bundan dolayı bütün düşüncelerin tehlikeli olduğunun bilinmesi, bu sonucu (yani, toplumun düşüncesiz ve yüzeysel kılınması) elde etmek için büyük çaba harcanmasına yol açar. Bir teokraside yöneticilerin bağnaz olmaları çok muhtemeldir; bağnaz yöneticiler ise sert olurlar; sert olunca muhalefetle karşılaşırlar; muhalefetle karşılaşınca eskisinden de sert olurlar. İktidar dürtüleri bile, dinsel gayretkeşlik kisvesine bürünür ve bundan ötürü de hiç bir sınır tanımaz olur. İnsanların işkenceye konmasına, ateşte yakılmasına, Gestapo'nun ve Çeka'nın doğmasına da işte bu yol açar.

Monarşi ve oligarşinin hem erdemleri hem de kusurları bulunduğunu gördük. Her ikisinin de belli başlı kusuru, bu hükûmetlerin er geç, sıradan insanların isteklerine karşı kayıtsız hale gelmeleri ve ihtilâle yol açmalarıdır. Demokrasi, yerine sağlam oturduğu zaman, bu cins istikrarsızlığa karşı bir koruyucudur. İç savaş çok büyük bir felâ-

ket olduğuna göre, en tavsiyeye değer hükûmet biçimi, bir iç savaş tehlikesini ortadan kaldırabilecek hükûmet biçimidir. Bugün, bir iç savaş çıksa bile, eski iktidar sahiplerine zafer kazandıracak bir iç savaş düşünülemez. Bütün öteki noktalarda bir denge bulunduğu halde, eğer iktidar çoğunluğun elindeyse, böyle bir hükûmetin iç savaşı kazanma şansı, azınlığı temsil eden bir hükûmetin iç savaşı kazanma şansından fazladır. Bu da, demokrasinin üstünlüğünü gösteren bir başka delildir; bununla birlikte son zamanlardaki bazı çeşitli olaylar, bu delilin de sınırlı olduğunu göstermektedir.

Bir hükûmete 'demokratik' diyebilmek için, nüfusun oldukça büyük bir bölümünün siyasal iktidarda pay sahibi olması gerekir. Yunan demokrasilerin en aşaırıları kadınlarla köleleri siyasal faaliyet dışında tutmuş, Amerika ise, daha kadınlara oy hakkı tanımadığı zamanlarda kendini demokrasi saymıştır. Siyasal iktidara sahip nüfus yüzdesi arttığı oranda, oligarşinin de demokrasiye yaklaştığı açıktır. Oligarşilerin belirgin nitelikleri, sadece, bu yüzde oranı küçük olduğu zaman ortaya çıkar.

Bütün örgütlerde, ama özellikle Devletlerde, yönetim sorunu iki katlıdır. Yönetim açısından sorun, yönetilenlerin rızasını sağlamaktır; yönetilenler açısından ise, sorun yönetimi, sadece kendi çıkarlarını değil, üzerinde iktidar sahibi olduğu topluluğun çıkarlarını da dikkate alan bir yönetim haline getirmektir. Bu sorunların bir tanesi tam olarak çözülürse, öteki sorun ortaya çıkmaz; eğer hiç biri çözülmezse, ihtilâl çıkar. Ama bir kural olarak, uzlaştırıcı bir çözüme ulaşılır. Yönetim safındaki belli başlı etkenler —kaba kuvvet dışında— gelenek, din, dış düşmanlardan

korkma ve insanların çoğunda doğuştan bulunan, bir lider ardına takılma isteğidir. Yönetilenlerin korunmasını hiç değilse bir dereceye kadar sağlıyan sadece bir tek metot bulunabilmiştir bugüne kadar, o da demokrasidir.

Bir yönetim metodu olarak demokrasi, bir kısmı şart olan, bir kısmı, prensip itibariyle şart olmıyan sınırlamalara tabidir. Şart olan sınırlamalar iki kaynaktan doğar: bazı kararların hızla alınması, bazı kararlar için ise uzmanların bilgilerine başvurulması gerekir. Büyük Britanya 1931'de altın esasını bıraktığı zaman her iki etken de işin içine karışmıştı: çabuk hareket etmek zorunluğu bulunduğu gibi, altın esasının bırakılışının ortaya çıkardığı sorunlar, herkesin kolay kolay altından kalkabileceği cinsten sorunlar da değildi. Bundan dolayı, demokrasi kendi fikirlerini ancak, geçmişte yapıldığı şekilde ifade edebilirdi. Savaş, malî sorunlardan daha az teknik bir sorun olmakla birlikte, daha acele davranılmasını gerektiren bir sorundur: Parlementoya veya Kongreye danışmak (aslında biçim itibariyle olmasa bile olgu itibariyle karar daha önce alınmış bulunacağından böyle bir danışma komedi oynamaktan öte bir anlam taşımıyacaktır) mümkün ise de, seçmenlere danışmak mümkün değildir.

Şart olan bu sınırlamalar dolayısıyle, seçmenlerin bir çok hususta karar vermeyi Hükûmete bırakmaları gerekmektedir. Demokrasi, Hükûmet komuoyuna saygı göstermek zorunluğunu duyduğu sürece başarılı olur. Uzun Meclis, (1) kendileri istemedikçe dağılmama kararı almıştı;

(1) 3 Kasım 1640'da toplanıp, 20 Nisan 1653'de Cromwell tarafından dağıtılan İngiliz Meclisi. (Çev. Notu)

daha sonraki Meclislerin de aynı yolu izlemelerine ne engel oldu? Bunun cevabı ne basittir ne de güven vericidir. Her şeyden önce, bir ihtilâl ortamının bulunmayışı, yasama görevini yürütmekte olan Meclis üyeleri için, yenilmiş bir partiye mensup bile olsalar, yine de tatlı bir yaşayış sürme olanağını garanti ediyordu; üyelerin çoğu yeniden seçilebilirlerdi, seçilmeyip yönetme zevkini kaybetseler bile, bu sefer de rakiplerinin hatalarını komuoyu önünde eleştirme olanağı sayesinde, hemen hemen yönetmedeki zevke denk bir zevk duyacaklardı. Belirli bir süre sonra iktidara gelebilme olanakları ise kaybolmuş olmıyacaktı. Öte yandan, eğer Meclis üyeleri, anayasa oyunlarına başvurarak, seçmenlerin kendilerinden kurtulmalarını imkânsız hale getirselerdi, bir ihtilal ortamı yaratmış olacaklardı ki, bu da hem mallarını, hem de canlarını tehlikeye düşürecekti. Strafford ile I. Charlesin akibetleri, düşüncesiz davranışları önleyen bir ibret olmuştu.

Eğer bir ihtilâl ortamı var olsaydı, bütün bunlar değişirdi. Muhafazakâr bir Meclisin, gelecek seçimlerde, mala ve mülke karşılığını ödemeden el koyacak olan Komünistlerin çoğunluğu sağlamalarından korktuğunu farzedelim. Böyle bir durumda iktidar partisi pekâlâ Uzun Meclis'i taklit ederek, sürekli olarak iş başında kalma kararı alabilirdi. Sırf demokrasi ilkelerine saygı yüzünden de iktidar partisinin böyle bir kararı almaktan kaçınması imkânsız olurdu; onları böyle bir davranıştan alıkoyabilecek (o da eğer alıkoyabilirse) biricik şey, silâhlı kuvvetlere güvenememeleri olurdu.

Bundan çıkarılacak ders şudur: demokrasi, iktidarı seçmenlerin oyuyla işbaşına gelen temsilcilere teslim etmek zorunda olduğundan, temsilcilerin, bir ihtilâl ortamın-

da da seçmenlerin isteklerini temsil etmeğe devam etmelerine imkân verecek kadar güven içinde hissetmez kendini. Kolaylıkla kavranılabilir koşullar içinde, bir Meclisin istekleri, ulusun çoğunluğunun isteklerine muhalif olabilir. Böyle koşullar içinde Meclis eğer ağır basan bir güce güvenebilirse, dokunulmazlık kazanmış olarak çoğunluğun isteklerine aykırı hareket edebilir.

Bununla demokrasiden daha iyi bir yönetim biçimi bulunduğunu söylemek istemiyorum. Bununla sadece, insanların uğrunda dövüşmeyi göze aldıkları meselelerin bulunduğunu ve bu meseleler bir kere doğdu mu, hiç bir yönetim biçiminin iç savaşı önliyemiyeceğini söylemek istiyorum. Hükûmetlerin en önemli amaçlarından biri, meselelerin, bir iç savaşa yol açacak kadar sivrilmesini önlemek olmalıdır; bu görüş açısından da demokrasi, buna alışıldığı yerde, muhtemelen bütün öteki yönetim biçimlerinden daha iyidir.

Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin güçlüğü, uzlaşmaya hazır bulunulmasını istemesidir. Yenilen parti, uzlaşmaya varmayı, kendisi için bir şerefsizlik haline getirecek kadar prensip meselesi yapmamalıdır; öbür yandan, çoğunluk partisi de, üstünlüğünü kullanmada en son sınırları zorlayıp karşı tarafı ayaklanmaya kışkırtmamalıdır. Bütün bu saydıklarımızın gerçekleşmesi tecrübe ister, yasaya saygı ve kendi fikirlerine uymayan fikirlerin mutlaka kötü olması gerekmediğine inanılmasını ister. Bunların hepsinden de önemli olarak, aşırı bir korkunun bulunmaması zorunluğu vardır, zira böyle bir korku bulundu mu, insanlar kendilerine bir lider ararlar, bulunca da ona boyun eğerler, bu ise o liderin daha sonra bir diktatör olmasına yol

açabilir. Bu koşullar sağlandığı takdirde demokrasi, bugüne kadar ortaya konulmuş en istikrarlı yönetim biçimi olabilir. Demokrasiyi, Amerika Birleşik Devletlerinde, Büyük Britanya'da, Kanada ve Avusturalya'da, İskandinav ülkelerinde ve İsviçre'de, ancak bir dış tehlike tehdit edebilir; Fransada ise demokrasi gittikçe daha sağlam bir şekilde yerleşmektedir. Demokrasinin, istikrar niteliği yanısıra, hükûmetleri, uyruklarının —belki istenildiği kadar değil, ama hiç değilse mutlak monarşiler, oligarşiler ve diktatörlüklerdekinden çok daha fazla— çıkarını gözetmeğe zorlamak gibi bir erdemi daha vardır.

Modern bir büyük Devlette demokrasinin, aynı alanda başka yönetim biçimleriyle karşılaştırıldığına göre değil, ilgili büyük nüfus bakımından, kaçınılmaz bazı noksanlıkları vardır. Antikitede temsil sistemi bilinmediğinden, vatandaşlar pazar yerinde toplanır, her mesele için bizzat oy kullanırlardı. Devlet sadece bir site sınırları içinde kaldığı sürece bu, her vatandaşa gerçek bir iktidar ve sorumluluk duygusu verirdi, hele meselelerin çoğu, vatandaşın tecrübeleri yoluyla anlayabileceği meseleler olduğu zaman, bu iktidar ve sorumluluk duygusu daha da artardı. Ne var ki, seçim yoluyla iş başına gelmiş bir yasama organının bulunmayışı dolayısıyle demokrasi daha geniş bir alana yayılamıyordu. İtalya'nın öteki bölgelerinde oturanlar da Roma vatandaşlığına kabul edildikleri zaman, bu yeni vatandaşlar, siyasal iktidardan bir pay elde edemiyorlardı, zira bu siyasal iktidarı uygulamak olanağına sadece fiilen Roma'da oturanlar sahiptiler. Modern dünyada bu coğrafî güçlük temsilciler seçme yoluyla çözüldü. Bir kere seçilen temsilciler, daha son zamanlara kadar, büyük bir bağımsızlık kazanmış oluyorlardı, zira başkentten uzakta yaşa-

yanlar neler olup bittiğini, fikirlerini etkili bir şekilde ifade etmelerine imkân verecek kadar çabuk ya da ayrıntılı öğrenemiyorlardı. Halbuki şimdi, radyo, gazete, çabuk ulaşım olanakları v.b. sayesinde büyük ülkeler gittikçe daha çok, antikitenin Site Devletlerine benzemektedirler; merkezdeki adamlarla merkezden uzak seçmenler arasında şimdi daha fazla (bir çeşit) kişisel temas vardır; liderler ve liderlerin ardından gidenler, birbirleri üzerine karşılıklı olarak daha çok baskı ve etki uygulayabilmektedirler, halbuki böyle bir şey on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda olanaksızdı. Bunun bir sonucu olarak temsilcinin önemi azalırken, liderin önemi artmıştır. Meclisler artık eskisi gibi seçmenlerle hükûmetler arasında etkili bir aracı olmaktan çıkmıştır. Eskiden sacede seçim azamanlarında başvurulan bütün o güvenilmez propaganda araçları şimdi aralıksız kullanılabilmektedir. Yunan Site Devleti, propaganda metotları yeniden aynen kullanılmağa başlandığı için, demagoglarıyla, zalim hükümdarları, muhafız askerleriyle, sürgünleriyle, olduğu gibi yeniden canlanmış bulunuyor.

Büyük bir demokraside seçmen, başında bir lider görmek için büyük bir istek duyması dışında, o kadar az bir iktidar duygusuna sahiptir ki, oyunu kullanmak zahmetine girmek bile istemez. Eğer seçmen, önemli partilerden birinin uyanık bir propagandacısı değilse, kimin yönetimi ele alacağına karar verecek olan güçlerin enginliği karşısında kendi rolünü dikkate alınmayacak kadar önemsiz görebilir. Uygulamada, seçmenin bir kural olarak bütün yapabileceği, proramları kendisini hiç ilgilendirmeyebilen ve birbirinden çok az ayrılan, seçildikleri anda da dokunulmazlığa sığınıp programdan ayrılacaklarını çok iyi bildiği iki kişiden birine oyunu vermekten ibarettir. Öte yandan

eğer seçmenin ateşli hayranı olduğu bir lider varsa, o zaman işe karışan psikoloji, monarşiyle birlikte üzerinde durduğumuz psikolojidir: yani, kralla kabilesi ya da kendisini eylemle destekleyen bir fırka arasındaki bağ psikolojisi. Bütün usta siyaset tahrikçileri, ya da örgütleri kendilerini, halkın bir bireye bağlanma arzusunu kamçılamağa adarlar. Eğer bu birey büyük bir lider çıkarsa, sonuç tek adam yönetimi olur; yok eğer büyük bir lider olamazsa, o zaman da gerçek iktidar, onu seçtiren parti grupunun eline geçer.

Bu gerçek bir demokrasi değildir. Yönetim alanının büyük olduğu yerde demokrasinin korunması çok zor bir sorundur; bu sorun'a ileriki bir bölümde döneceğim.

Buraya kadar sadece siyasette yönetim biçimleri üzerinde durduk. Halbuki iktisadî örgütlerde ortaya çıkan biçimler o kadar önemli ve öyle değişiktir ki, üzerinde ayrıca durulması gerektir.

Bir endüstri girişiminde her şeyden önce, antikitedeki vatandaş —köle ayırımına çok benzeyen bir ayırım vardır. Vatandaşlar, girişime sermaye yatıranlar, köleler de işçilerdir. Bu analojiyi fazla zorlamak istemiyorum. İşçiyi köleden ayıran şey, işçinin elinden gelirse istediği zaman işini değiştirebilme özgürlüğüne ve çalışma saatleri dışındaki vaktini dilediği gibi kullanabilme hakkına sahip bulunuşu olgusudur. Benim ortaya çıkarmak istediğim analoji, yönetimle ilgilidir. İstibdatlar, oligarşiler ve demokrasiler birbirlerinden, özgür insanlarla olan ilişkileri bakımından ayrılırlar; kölelerle olan ilişkileri yönünden ise hiç birinin ötekinden farkı yoktu. Aynı şekilde kapitalist endüstri girişimlerinde de iktidar, yatırım yapanlar arasında monarşik, oligarşik ve demokratik olarak bölünebilir, ama iş-

çiler, yatırım yapmadıkları sürece bu iktidarda hiç bir pay sahibi olamazlar ve ancak antikitede köleler için düşünüldüğü kadar hak sahibi sayılırlar.

Ticarî şirketler son derece değişik, oligarşik esas teşkilât biçimleri ortaya koyarlar. Şu anda, işçilerin yönetim dışında tutuldukları olgusunu düşünmüyorum; sadece hissedarları düşünüyorum. Bu konuyu benim bildiğim kitaplar içinde en iyi anlatan eser, Berle ve Means'in daha önce de sözünü ettiğim, **Modern Şirket ve Özel Mülkiyet** adlı eserleridir. Berle ve Means, 'Yönetim Evrimi' başlıklı bölümde, oligarşilerin, çok kere mülkiyet üzerinde az pay sahibi oldukları halde nasıl büyük sermaye birikimlerinin yönetimini ellerine geçirdiklerini göstermektedirler. Vekiller komitesiyle ilgili düzenler yoluyla, yönetim kurulu 'kendi yerine geçecekleri fiilen dikte edebilir. Mülkiyetin yeteri kadar bölüşüldüğü yerde, yönetim kurulu, mülkiyet üzerinden payı önemsiz bile olsa, böylelikle kendi kendini sürdüren bir kuruluş haline gelebilir. Bu satırlar yazarının, başka her hangi bir yerde keşfedebildiği, bu koşullara en yakın yöntem, Katolik Kilisesine hükmeden örgütün yöntemidir. Papa, Kardinalleri seçer, Kardinaller Heyeti de karşılık olarak, Papanın yerine geçecek olanı seçer.' (1) Bu yönetim biçimi, birincisi dört milyar, ikincisi de iki milyar dolarlık aktif (1 Ocak, 1930'da) sahibi olan Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi ile Birleşik Devletler Çelik Şirketleri gibi, dünyanın en büyük şirketlerinden bazılarında vardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz şirketlerden ikincisinde direktörlerin elinde bulunan hisselerin toplamı, bütün hisse mik-

(1) Adı geçen kitapta, s. 87 - 8.

tarının ancak yüzde 1.4'üdür; ne var ki, iktisadî iktidarın tümü onların elindedir.

Bir ticarî şirket örgütünün karmaşıklığı, her hangi bir siyasal kurum örgütünün karmaşıklığından daha büyük olma eğilimindedir. Direktörler, hisse sahipleri, tahvil sahipleri, icra heyeti ve sıradan müstahdem hep başka başka işlevlere sahiptir. Yönetim genellikle oligarşi biçiminde olup, bu oligarşinin birimleri hisse sahipleri değil, hisselerdir ve direktörler de bu hisselerin seçilmiş temsilcileridir. Uygulamada direktörler hisse sahiplerine karşı, siyasal oligarşi yönetiminin tek tek oligarklara karşı elinde bulundurduğundan daha büyük iktidara sahiptir. **Per contra,** (1) sendikacılığın iyi örgütlendiği yerde müstahdem, çalıştırılma şartları konusunda sesini iyice duyurabilmektedir. Kapitalist girişimlerde eşi benzeri bulunmayan bir amaç ikiliği (duality) vardır; bu girişimlerin varoluşlarındaki amaç bir yandan kamuya emtia ve hizmet sağlamak, öbür yandan da hisse sahiplerine kâr sağlamaktır. Siyasal örgütlerde, politikacılar sadece kendi maaşlarını en yüksek kademeye çıkarmayı değil, kamu yararını hedef tutarlar sözde; bu yalancı gösterişten, istibdat yönetimlerinde bile vazgeçilmez. İşte, siyasette iş alanına oranla daha fazla ikiyüzlülük bulunuşunun sebebi de budur. Ne var ki, demokrasinin ve sosyalist eleştirmenin biraraya gelen etkileri altında, bir çok büyük endüstri kaptanları, siyasal aldatıcılık sanatını elde etmişler ve servet yaparken gözönünde tuttukları biricik amacın kamu yararı olduğu yalanını kıvırmayı öğrenmişlerdir. Politika ve iktisat arasındaki

(1) Lat. Buna karşılık.

birleşmeyi hedef tutan modern eğilimin bir başka örneği de budur.

Belirli bir kurumda yönetim biçimlerinin hangi yollardan değiştiği konusunda da söyleyeceklerimiz vardır. Bu hususta tarih bize hiç kılavuzluk etmiyor. Mısır ve Babil'de, tarih kayıtlarının başladığı dönemde mutlak monarşilerin tam anlamiyle gelişmiş olduğunu görmüş bulunuyoruz; antropolojik delillere dayanarak, mutlak monarşilerin, aşiret reislerinin —başlangıçta İhtiyarlar Heyeti tarafından sınılandırılan— yetkilerinden geliştiği tahminini yürütmeğe cüret edebiliriz. Bütün Asya'da (Çin'i saymamak şartiyle) mutlak monarşi, Avrupa etkisi altında kaldığı durumlar dışında, hiç bir zaman başka bir yönetim biçimine yol verme belirtisi göstermemiştir. Halbuki Avrupa'da, tam tersine, mutlak monarşi tarih zamanları içinde hiç bir vakit uzun süre istikrarlı olamamıştır. Orta Çağda kralların iktidarını, soylular sınıfının iktidarı yanısıra, nispeten önemli ticaret şehirlerinin iç özerkliği sınırlıyordu. Rönesans'tan sonra Avrupa'da kralların iktidarı arttı, ama bu artış, orta sınıfın önce İngiltere'de, sonra Fransa'da ve derken Batı Avrupa'nın öteki ülkelerinde yükselişiyle sona erdi. Bolşeviklerin 1918 başlarında Seçilmiş Meclisi kovmalarına kadar, parlamenter demokrasinin medenî dünyada mutlaka yürürlükte kalacağı düşünülebilirdi.

Bununla birlikte, demokrasiden uzak akımlar yeni bir şey değildir. Bunlara bir çok Yunan Site Devletinde, İmparatorluk kurulduktan sonra Roma'da ve Orta Çağ İtalyasının ticarî cumhuriyetlerinde rastlanır. Demokrasiye yönelen ya da demokrasiden uzaklaşan gelişmeleri belirleyen her hangi bir genel prensip keşfekmek mümkün müdür?

Geçmişte demokrasiye karşı işleyen iki büyük etken servet ve savaş idi. Medicileri servet etkenine, Napolyon'u da savaş etkenine örnek gösterebiliriz. Servetlerini ticaret yoluyla kazananlar, bir kural olarak, iktidarları toprak mülkiyetine dayananlardan daha az haşin ve uzlaşmaya daha yatkındırlar; dolayısıyle bunlar paralarıyla kendilerine iktidar yolunu açmakta, iktidara geçtikten sonra ise şiddetli tepkiler uyandırmayacak şekilde yönetmekte, iktidarları kalıtsal ya da geleneksel olanlardan daha ustadırlar. Meselâ Venedik'te ve Hanze Birliği'ne (1) dahil şehirlerde ticarî kâr, yabancıların zararına sağlanıyor ve bu kârı sağlayanlardan kendi yurtlarında, servetini emekçinin alın terinden kazanan imalâtçıdan nefret edildiği gibi nefret edilmiyordu. Bu bakımdan, varlıklı şehirlilerden kurulu bir oligarşi, esas itibariyle ticarî olan bir topluluk için en doğal ve en istikrarlı yönetim biçimidir. Varlıklı ailelerden biri ötekilerden daha zengin oldu mu da, bu yönetim biçimi kolaylıkla monarşiye dönüşebilir.

Savaş bambaşka ve çok daha şiddetli bir psikoloji altında işler. Korku, insanlara lider arattırır ve başarılı bir general, korku duygusunun tersi olan tutkulu bir hayranlık duygusu uyandırır. Bir an için, zafer, önem taşıyan biricik husus olduğundan başarılı general, kendisine olağanüstü iktidar verilmesi gerektiği konusunda ülkesini kolaylıkla ikna eder. Buhran devam ettiği sürece generalin başta bulunması gerektiği yargısına varılır, buhran sona erdikten sonra da onun artık baştan uzaklaştırılması çok zor bir hale gelmiş bulunabilir.

---

(1) Orta çağda, Almanya'nın serbest şehirlerinde kurulan ticaret birliği; tüccar loncaları birliği. (Çev Notu)

Demokrasiye karşı modern akımlar bir çeşit savaş zihniyetiyle ilişkili olmalarına rağmen, Napolyon olayına tıpa tıp benzemezler. Genel konuşmak gerekirse, Alman ve İtalyan demokrasilerinin yıkılış sebebi halk çoğunluğunun demokrasiden bıkmış olması değil, silâhlı kuvvetler ağırlığının sayı çoğunluğu safında bulunmayışıydı. Sivil hükûmetin bir başkumandandan daha güçlü olabileceği her ne kadar tuhaf görünürse de, demokrasinin güçlü bir alışkanlık halinde kök salmış bulunduğu uluslarda durum böyledir. Lincoln, başkumandanını atarken şöyle yazmıştı: 'Bana sizin diktatör olmayı hedef tuttuğunuzu söylüyorlar. Diktatör olabilmeniz için biricik yol, zaferler kazanmanızdır. Diktatörlük tehlikesini göze alıyor, zaferlerinizi bekliyorum.' Lincoln, başkumandanının zaferlerini hiç korkmadan bekleyebilirdi, zira hiç bir Amerikan ordusu sivil hükûmete saldırmak için kumandanının ardından gitmezdi. On yedinci yüzyılda Cromwell'in askerleri, Uzun Meclisi dağıtmak için kumandanlarına isteye dileye itaat ettiler; on dokuzuncu yüzyılda ise, eğer Wellington Dükü böyle bir şey yapmağı tasarlasaydı, ardınca gelecek bir tek asker bulamazdı.

Demokrasi, yeni olduğu zaman, eski iktidar sahiplerine kızgınlıktan doğar; ama yeni olarak kaldığı sürece de istikrarsızdır. Kendilerini eski monark ya da oligarkların düşmanı diye gösteren kimseler monarşik veya oligarşik bir sistemi ihya etmeği başarabilirler: Napolyon ve Hitler, Bourbonlar'ın ve Hohenzollernler'in yapamadığı şeyi yapmış, kamuoyunun desteğini kazanabilmişlerdir. Demokrasi ancak geleneksellik kazanacak kadar uzun sürdüğü yerde istikrarlıdır. Cromwell de, Napolyon da, Hitler de kendi memleketlerinde demokrasinin ilk günlerinde ortaya çıkmışlardır; bunlardan ilk ikisini gözönüne alınca, üçüncü-

sünün hiç şaşırtıcı gelmemesi gerekir, Ayrıca, üçüncünün, ilk ikisinden daha kalıcı olabileceğini düşünmek için de sebep yoktur.

Bununla birlikte demokrasinin yakın gelecekte, on dokuzuncu yüzyıldaki itibarına tekrar kavuşabileceğinden şüphe etmek için ciddî sebepler vardır. Demokrasinin, istikrarlı olabilmek için, geleneksel olmak zorunda bulunduğunu söyledik. O halde demokrasinin geleneksel olma yoluna girmek üzere Avrupa ve Asya'da iyice yerleşebilme şansı ne kadardır?

Hükûmetler öteden beri askerî tekniğin büyük ölçüde etkisi altında kalmışlardır. Roma'nın demokrasiye yöneldiği dönemlerde Roma orduları Roma vatandaşlarından kuruluyor, İmparatorluğun ortaya çıkmasına yol açan ücretli asker ordularının yerini bu ordular alıyordu. Feodal aristokrasinin kuvveti, zaptedilmez şatolara dayanıyordu, ama bu güç, topun kullanılır hale gelmesiyle sona erdi. Fransız İhtilâlinin büyük, hemen hemen hiç eğitilmemiş orduları kendilerine karşı çıkan küçük, profesyonel orduları yenmekle, halkın davaya bağlanmasının ne büyük önem taşıdığını gösterdiler ve böylelikle demokrasinin askerî yönden üstünlükler sağlayabileceğini akla getirdiler. Şimdi ise, uçaklar dolayısıyle, sayıca az olmakla beraber son derece üstün düzeyde eğitilmiş kuvvetlere yeniden ihtiyaç duyulmağa başladığı anlaşılıyor. Bundan ötürü ilerde, ciddî bir savaş geçirmiş her ülkede hükûmet biçiminin, havacıların istediği hükûmet biçimi olması beklenebilir; bu hükûmet biçimi de büyük bir ihtimalle demokrasi olmayacaktır.

Ama buna karşı ortaya atılabilecek çeşitli mütalealar vardır. İster savaşçı bir devlet olsun, ister olmasın, gele-

cek Büyük Savaştan zaferle çıkacak biricik devlet, büyük bir ihtimalle Amerika Birleşik Devletleri olacak ve yine büyük bir ihtimalle Amerika Birleşik Devletlerinde demokrasi son bulacaktır. Faşizmin gücü büyük ölçüde, savaştaki sözde üstünlüğüne dayanmaktadır ve eğer bu üstünlük ortadan kalkarsa, demokrasi doğuya doğru yayılabilir. Sonuç itibariyle bir ulusa hiç bir şey yaygın bir eğitim ve vatanseverlik kadar büyük savaş üstünlüğü kazandıramaz; vatanseverlik ise her ne kadar, şimdilik, Faşizmin yeniden canlanış metotlarıyle kamçılanabiliyorsa da, bu çeşit metotlar, din alanında edinilen uzun tecrübelerin de ispat ettiği gibi, eninde sonunda bıkkınlığa ve kaytarıcılığa yol açar. Bundan dolayı, bütün olarak, askerî deliller, demokrasinin, hâlâ var olduğu yerde yaşayacağına, şimdilik söner gibi olduğu ülkelerde ise tekrar canlanacağına işaret eder. Bununla birlikte karşı alternatifin de pekâlâ mümkün olabileceğini kabul etmek gerektir.

Bölüm XIII

ÖRGÜTLER ve BİREY

İNSANLAR topluluk içinde yaşamayı çıkarlarına uygun bulurlar, ama arzuları, bir kovan içindeki arıların arzularının aksine, büyük ölçüde bireysel kalır; işte toplumsal yaşayışın güçlükleri ve bir yönetim ihtiyacı da buradan doğar. Zira, bir yandan yönetim zorunludur, çünkü: yönetim olmaksızın topluluğun ancak çok az bir bölümü — o da acınacak koşullar altında— yaşayabilir. Ama öbür yandan da, yönetim, iktidar eşitsizliğini gerektireceğinden, en çok iktidara sahip olanlar, iktidarlarını, sıradan vatandaşların arzularına karşıt olan kendi arzularını gerçekleştirmek için kullanırlar. Böylece, gerek anarşizm'in, gerek istibdadın aynı derecede felâketli olduğu ve insanların mutluluğu için, anarşizm ve istibdat arasında bir uzlaşmanın zorunluğu ortaya çıkıyor.

Bu bölümde, belirli bir örgütle ilgili bireyler üzerinde değil, belirli bir bireyle ilgili örgütler üzerinde durmak is-

tiyorum. Bu husus, pek tabiî, demokratik ve totaliter Devletlerde birbirinden çok farklıdır, zira totaliter Devletlerde, bir kaçı dışında bütün örgütler Devlet daireleridir. Bununla birlikte ben, başlangıç niteliğindeki incelememde bu farkı elimden geldiği kadar dikkate almamak niyetindeyim.

Gerek kamu örgütleri, gerek özel örgütler bireyi iki yoldan etkiler. Bireyin kendi çıkarları için düşünülmüş örgütler, bireyin kendi çıkarı farzedilen çıkarlar için düşünülmüş örgütler, bir de, bireyin başkalarının meşru çıkarına aykırı yol tutmasını önlemek için düşünülmüş örgütler vardır. Bunların arasındaki fark kesin çizgilerle belirtilmiş değildir: polisin varlığının nedeni namuslu vatandaşların çıkarlarına yardım etmek olduğu kadar, hırsızlara da set çekmektir, ama polislerin, hırsızların hayatı üzerindeki etkileri, namuslu vatandaşların hayatları üzerindeki etkilerden çok daha çarpıcıdır. Aradaki bu farka hemen yine döneceğim; şimdilik, bazı örgütlerin kesin roller oynadığı medenî topluluklardaki bireylerin hayatlarında en önemli yerleri tutan noktalar üzerinde duralım.

Doğumla başlıyalım: bir doktorun ya da ebenin hizmetleri doğumda esas sayılmaktadır ve her ne kadar eskiden, eğitimden tamamiyle yoksun bir Mrs. Gamp ([1]) doğum için yeterli görülüyorduysa da, bugün, doğum yaptıracak kimselerin belirli bir ustalık düzeyinde bulunması yetkili makamlar tarafından şart koşulmaktadır. Bireyin bebeklik ve çocukluk dönemindeki sağlığını gözetmek bir dereceye kadar Devletin görevidir; çeşitli ülkelerde Dev-

([1]) Mrs. Gamp veya Sarah Gamp: Charles Dickens'in 'Martin Chuzzlewit' adlı romanında yer alan, büyük şemsiyesiyle ünlü bir dadı. (Çev. Notu)

letin bu konuyla ilgileniş derecesini en iyi şekilde, bebekler ve çocuklar arasındaki ölüm oranı yansıtır. Anne ve baba eğer analık babalık görevlerini yapmakta çok kusur ederse, çocuk yetkililer tarafından onların elinden alınıp manevî bir ana babanın ya da bir kurumun himayesine verilebilir. Çocuk beş, altı yaşına geldiği zaman eğitim yetkililerinin etkisi altına girer ve uzun yıllar, hükûmetçe her vatandaşa öğretilmek istenilen şeyleri öğrenmek zorunda bırakılır. Bu süreç sonunda, genellikle, bir çok fikirler ve ansal alışkanlıklar hayat boyunca sürecek biçimde tesbit edilmiş olur.

Bu arada, demokratik ülkelerde çocuk, Devletin zorla uyguladığı etkilerden başka etkiler altında da kalır. Eğer ana - babalar dindar ya da siyasal eğilim sahibiyseler, çocuğa bir akidenin veya partinin ilkelerini öğretirler. Çocuk büyüdükçe, sinema ve futbol maçı gibi örgütlenmiş eğlencelerle daha çok ilgilenmeğe başlar. Eğer zekiyse, Basının etkisi altında kalabilir; ama çok zekiyse, kalmaz. Eğer Devlet okulundan başka bir okula giderse, bir çok bakımlardan kendine özgü bir genel hava edinir — İngiltere'de bu, toplumsal bakımdan sürüye üstünlük taslama havasıdır. Bu arada da çocuk, kendi çağına, kendi sınıfına ve kendi ulusuna ait törel kuralları benimser. Töre kuralları önemli olmakla birlikte tarifi kolay değildir, zira töre kurallarının emirleri üç sınıftır ve aralarında kesin ayrılıklar yoktur: birincisi, kamuoyunun yergisiyle karşılaşmamak için gerçekten itaat edilmesi gerekenler; ikincisi, **açıktan açığa** itaatsizlik edilemiyecek olanlar; üçüncüsü de, mükemmelliğe ulaşmak için uyulacak birer öğüt gözüyle bakılanlardır ki, bunlara sadece papazlar itaat etmek zorundadırlar. Bütün bir halk topluluğuna uygulanabilen töre kural-

ları, asla tamamiyle olmamakla beraber başlıca, dinsel gelenek ürünleridir; bunlar, dinsel örgütler yoluyla etkili olmakla beraber, örgütlerin dağılmasından sonra da kısa veya uzun bir süre daha yaşarlar. Bir de meslek kuralları vardır: bunlar, bir subayın, bir doktorun ya da avukatın neleri yapmaması gerektiğini belirler. Bu gibi kuralları, modern zamanlarda, genellikle meslek kuruluşları formülleştirir. Bu kurallar son derece zorlayıcıdır: düello konusunda Kilise ile Ordu kuralları çatışmış, ama sonunda Ordu kuralları ağır basmıştır; doktorlara yapılan itiraflarla papazlara günah çıkarma sırasında yapılan itirafların gizli kalmasını gerektiren kural, kanunların çiğnenmesi pahasına da olsa, sürüp gitmektedir.

Bir genç erkek ya da kadın para kazanmağa başlar başlamaz, çeşitli örgütler bunların faaliyetlerini etkilemeğe başlar. İşveren genellikle bir örgüttür; muhtemelen, buna ek olarak, bir işverenler birliği de bulunabilir. Gerek sendikalar, gerek Devlet, işin önemli cephelerini kontrol eder; sigorta ve İmalâthaneler Kanunu dışında da Devlet, gümrük tarifeleri ve hükümet kararları yoluyla, her hangi bir kişinin seçtiği iştigal konusunun gelişip gelişmiyeceğini belirlemekte yardımcı olur. Bu endüstrinin gelişmesinde para, uluslararası durum ya da Japonya'nın ihtirasları gibi çeşitli koşullar etkili olabilir.

Evlilik ve çocuklara karşı görevler bir insanı tekrar yasayla ve başlıca Kilise'den doğan törel kurallarla ilişkiye sokar. Bu insan eğer yeteri kadar uzun yaşarsa ve yeteri kadar yoksulsa, ihtiyarlığında emekli maaşı alabilir; ölümünün kendi isteğiyle ya da başkalarının isteğiyle meydana gelmediğinden iyice emin olmak için de yasa ve tıp mesleği ölümüyle yakından ilgilenir.

Bazı hususların kararlaştırılması yine de kişisel insiyatife düşer. Bir erkek, sırf gönlünü hoş etmek için evlenebilir, yeterki hanım razı olsun buna; erkek, gençliğinde, geçimini ne yolda sağlayacağı konusunda da bir dereceye kadar seçme hakkına sahiptir; boş zamanlarını, olanakları çerçevesi içinde dilediği gibi geçirebilir; eğer dinle ya da politikayla ilgileniyorsa, kendisine en çekici gelen akide veya partiye girebilir. Evlilik konusu dışında, seçme hakkına sahip olduğu zaman bile, yine de örgütlerle bağımlıdır: çok olağanüstü bir insan olmadıkça, bir din kuramaz, parti kuramaz, futbol kulübü kuramaz ya da kendi içkilerini kendi yapamaz. Bütün yapabileceği, hazır alternatiflerden birini seçmekten ibarettir; ne var ki, rekabet bütün bu alternatifleri, iktisadî koşulların elverdiği oranda çekici yapabilir.

Buraya kadar, medenî toplumların belirgin özelliklerinden olan örgütlerin etkisinin, bireyin özgürlüğünü, az gelişmiş bir topluluktaki (meselâ) bir köylüye oranla, arttırma yolunda olduğunu gördük. Bir Çinli köylünün hayatıyla, Batılı bir işçinin hayatının karşılaştırıldığını düşünelim. Çinli köylü gerçi çocukluğunda okula gitmek zorunda değildir, ama çok küçük yaştan itibaren çalışmak zorundadır. Hayat koşullarının zorluğu ve tıbbî bakım eksikliği yüzünden genç yaşta ölmesi ihtimali çoktur. Yaşadığı takdirde, geçimini nasıl sağlayacağı konusunda bir seçme yapabilecek durumda değildir; böyle bir tercihi ancak, asker olmağa, haydutluk etmeğe hazır olduğu ya da büyük bir şehire göçmeği göze aldığı takdirde yapabilir. Evlilik konusunda da görenekler onun özgürlüğünü mininuma indirir. Boş zamanı hemen hemen hiç yoktur, olsa bile bu boş zamanında zevk duyarak yapacağı bir şey olmıyacaktır. Dai-

ma kıt kanaat geçinecek durumda yaşar, kıtlık zamanında ise ailesinin büyük bir kısmı açlıktan ölmek tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Erkek için hayat zor ise, böyle bir toplumdaki kadınlar ve kızlar için çok daha zordur. İngiltere'de işsizlerin en umutsuz durumda olanlarının hayatları bile, ortalama bir Çinli köylünün hayatına oranla cennet sayılır.

Gelelim öteki örgütler sınıfına, bireyin başkalarına zarar vermesini önlemek için düşünülmüş olanlara: bunların en önemlileri polis ve ceza kanunudur. Bu örgütler cinayet, soygunculuk ve tecavüz gibi kaba kuvvetle işlenen suçlara karıştıkları sürece, olağanüstü derecede yırtıcı ruhlu bireylerden meydana gelen küçük bir azınlık dışında herkesin özgürlük ve mutluluğunu arttırırlar. Polis kontrolünün bulunmadığı yerde çapulcu çeteleri derhal bir terör egemenliği kurarlar ve bu, medenî hayatın zevklerinin çoğunu, gangsterlerden başka herkes için olanaksız hale getirir. Pek tabiî, bu örgütün (yani polis örgütünün) de tehlikeli bir yanı vardır: polislerin kendilerinin gangster olmaları, ya da hiç değilse bir çeşit zorbalık kurmaları mümkündür. Bu hiç de hayalî bir tehlike değildir, ama bu tehlikeyi defetmek için de çok iyi bilinen metotlar vardır. Ayrıca polisin, iktidar tarafından, istenilen reformlardan yana olan akımları durdurmak ya da engellemek için kullanılması tehlikesi de vardır. Bu bir dereceye kadar her yerde olur ve bunu önlemek imkânsızdır. Anarşiyi önlemek için gerekli tedbirler değişmesi gereken **statüko**'nun değişmesini nasıl güçleştiriyorsa, bu durum da aynı şekilde, temel güçlüklerden birini meydana getirir. Bütün bu güçlüklere rağmen, medenî toplum üyeleri arasında polisin tüm ortadan kalkmasını isteyen pek az kimse çıkar.

Buraya kadar savaş, ihtilâl ya da bunlara karşı duyu-

lan korku üzerinde durmadık. Bunlar Devlet'in koruma içgüdüsünü harekete geçirir ve Devlet'in birey hayatına en zorlayıcı kontrol biçimlerini uygulamasına yol açar. Kıta Avrupası ülkelerinin hemen hepsinde askerlik mecburîdir. Savaş çıktığı zaman, her yerde, askerlik çağına gelmiş erkekler savaşa çağrılabileceği gibi, her yetişkine de, hükûmetçe zaferin kazanılması bakımından en etkili görülen işi yapması emri verilebilir. Aynı şekilde, düşmanın işine yarayan faaliyetlerde bulunduğu kabul edilen kişiler de ölüm cezasına çarptırılırlar. Barış zamanında bütün hükûmetler —kimi daha az, kimi daha çok zorlayıcı olmak üzere—, zamanı geldiğinde vatandaşların seve seve dövüşmesini ve her zaman ulusal davalara bağlı kalmasını sağlama bağlamak hedefini güden tedbirler alırlar. Hükûmetin ihtilâl hususundaki davranışları, ihtilâl çıkması ihtimalinin derecesine göre değişir. Hükûmet, vatandaşlarının iyiliğini ne kadar az gözetirse, ihtilâl tehlikesi de o kadar artar. Ama, totaliter Devletlerdeki gibi, hükûmet sadece fiziksel yoldan zorla ikna olanaklarını değil, aynı zamanda törel ve iktisadî ikna olanaklarını da tekelinde bulundurduğu zaman, daha az yoğun bir yönetime oranla vatandaşı dikkate almama konusunda çok ileri gidebilir, zira böyle bir yönetim altında ihtilâl duygusunun yayılma ve örgütlenme olanağı daha azdır. Bu bakımdan, Devlet, vatandaşlardan ayrı bulunduğu sürece, Devletin iktidarında meydana gelecek her artışın onu, vatandaşların iyiliğine karşı daha kayıtsız yapması beklenir.

Yukarıdaki kısa incelemeden şu sonucun çıktığı görülüyor: esas itibariyle örgütlerin etkileri, hükûmetlerin korunma içgüdülerinden doğan etkiler dışında, bireyin mutluluk ve iyi durumunu arttıracak niteliklerdir. Eğitim,

sağlık, iş verimliliği, yoksulluğa karşı tedbirler hep, prensip olarak, üzerinde anlaşmazlık çıkmaması gereken hususlardır; bunların hepsi de, çok yüksek bir düzeydeki örgütlenmeye bağlıdır. Ama ihtilâlleri ve savaşta yenilgiyi önleme tedbirlerine gelince, iş değişir. Bu tedbirlerin alınması ne derece zorunlu sayılırsa sayılsın, tedbirlerin etkileri tatsız olacaktır ve ihtilâlin ya da savaşta yenilginin daha da tatsız olacağı bahanesi bir başına bu tedbirlerin savunulmasına yetmez. Aradaki fark belki de sadece bir derece meselesinden ibarettir. Aşılanmanın, eğitimin, yol yapımının tatsız olduğu ileri sürülebilir, ne var ki bunlar, çiçek hastalığına, cahilliğe ya da aşılması imkânsız, batak araziye oranla daha az tatsızdır. Bununla birlikte, derece farkı, bir tür farkı biçiminde ortaya çıkacak kadar büyüktür. Ayrıca, barış zamanındaki ilerlemeler için gerekli tedbirler çoğunlukla geçicidir. Çiçek hastalığı ortadan kaldırılabilir, o zaman aşı gereksiz hale gelir. Bilimsel metotlar uygulanmak suretiyle eğitim ve yol yapımı tatsız olmaktan kurtarılabilir. Ne var ki her teknik gelişme, savaşı daha ıstırap verici, daha yıkıcı yapmakta, ihtilâlin totaliter metotlarla önlenişini de insanlık ve zekâ için daha felâketli hale getirmektedir.

Bireyin çeşitli örgütlerle olan ilişkileri daha başka bir yoldan da sınıflandırılabilir: birey bir müşteri, gönüllü bir üye, ya da düşman olabilir.

Bireyin müşterisi olduğu örgütlerin birey tarafından, kendi rahatlıklarına hizmet ediyor kabul edilmesi gerekir, ama bu örgütler bireyin iktidar duygusuna fazla bir katkıda bulunmazlar. Birey, örgütlerin hizmetleri konusunda iyimser düşünmekle yanılmış da olabilir pekâlâ: satınaldığı

hapların hiç bir faydası bulunmayabilir, bira kötü çıkabilir, at, otomobil v.b. yarışları ise yarış acentalarına yolunma vesilesi olabilir. Bununla birlikte, bu gibi durumlarda bile birey, koruduğu örgütlerden **bir şeycikler** elde edebilir: umut, eğlence ve kişisel insiyatif duygusu. Yeni bir otomobil satınalma umudu, bireye, üzerinde düşüneceği ve konuşacağı bir konu sağlar. Bütün olarak, paranın nasıl harcanacağı konusundaki seçme özgürlüğü bir zevk kaynağıdır — meselâ, insanın kendi ev eşyasına duyduğu sevgi, çok güçlü ve yaygın bir duygudur; eğer Devlet hepimize dayalı döşeli apartıman katları verseydi, bu duygu var olmazdı.

Bireyin gönüllü üyesi olduğu örgütler içine siyasal partiler, Kiliseler, kulüpler, arkadaş cemiyetleri, bireyin para yatırımı yaptığı girişimler v.b. değildir. Bunların bir çoğu, aynı kategorilere giren düşman örgütlerle karşı karşıyadır: rakip siyasal partiler, muhalif Kiliseler, rakip ticarî firmalar v.b. Bunun bir sonucu olarak görünen yarışmalar, bunlara ilgi duyanlara, bir çeşit dram duygusu yanısıra, iktidar dürtüsünün serbest bırakılma olanağını da sağlar. Devletin zayıf olduğu durumlar dışında, bu gibi yarışmalar, —bunlarla gizli bir ortaklığı bulunmadığı sürece— zorbalığı ve kaba kuvvet uygulanmasını cezalandıran yasa tarafından sınırlandırılır. Muhalif örgütler arasındaki savaş —yetkililer tarafından kansız yürütülmesi sağlandığı sürece— aksi takdirde daha uğursuz doyurulma yolları arayacak olan kavgacılık ve iktidar sevgisi duygularının boşalması için faydalı bir yoldur genellikle. Devlet gevşek davrandığı ya da taraf tuttuğu takdirde, her zaman için, siyasal yarışmaların dejenere olarak bir sokak kavgası, cinayet ve iç savaş halini alması tehlikesi vardır.

Ama bu tehlikeler bertaraf edildiği zaman bunlar, bireylerin ve toplumların hayatında sağlığa yararlı bir öğedir.

Bireyin gönülsüz üyesi bulunduğu en önemli örgüt Devlettir. Bununla birlikte, milliyet ilkesi, geçerli olduğu andan itibaren, bireyin bir Devlet'in üyeliğini kendi isteğiyle kabul etmesi —ama kendi isteğine bağlı olmıyarak kabul edilmesi— usulünde yol açmıştır.

O eskiden bir Rustu belki,
Bir Fransız, Türk, Prusyalı,
Ya da belki, İtalyan,
Ama öbür uluslardan olmanın
Bütün ayartıcılığına rağmen,
Bir İngilizdir şimdi.

Devletini değiştirme fırsatı eline geçen çoğu insan, Devleti yabancı bir milliyeti temsil etmedikçe, Devletini değiştirmez. Devletin gücünü arttırma konusunda hiç bir şey milliyet ilkesinin başarısı kadar önemli rol aynamamıştır. Vatanseverlikle vatandaşlığın el ele getirdiği yerde, bir insanın Devletine bağlılığı genellikle, Kiliseler ve partiler gibi örgütlere gönüllü bağlılığını aşar.

Devlete bağlılık hem olumlu, hem de olumsuz etkenlerden ileri gelebilir. Yuva ve aile sevgisiyle ilgili bir bağlılık öğesi vardır. Ama bu öğe, iktidar sevgisi ve yabancı tecavüzünden korku etkenleriyle —bu ikiz etkenle— takviye edilmedikçe, Devlete bağlılığın aldığı biçimleri almaz. Devletler arası yarışmalar, siyasal partiler arası yarışmaların aksine, bütün varlıkların ortaya konulduğu yarışmalardır. Lindbergh'in bebeği kaçırılıp öldürüldüğü zaman, bu bir tek bebeğin başına gelenler bütün dünyayı dehşete dü-

şürmüştü, halbuki bu gibi fiillerin yüzlercesi, binlercesi, hepimizin —Büyük Britanya'da— gelirimizin dörtte biri pahasına karşılamağa hazırlandığımız gelecek savaşta, olağan sayılacaktır. Ulusal Devlet'in uyandırdığı bağlılık duygusuna benzer bir duyguyu başka hiç bir örgüt uyandıramaz. Devletin bellibaşlı faaliyeti ise, yığın halinde insan öldürülmesine karşı hazırlıkta bulunmaktır. Bireyin totaliter Devlete katlanmasına ve yabancı boyunduruğunu kabul etmektense evinin barkının yıkılması, çoluğunun çocuğunun perişan olması tehlikesini göze almasına yol açan, bu örgüte ölümde biten bir bağlılıkla bağlı bulunmasıdır. Birey psikolojiyle hükûmet örgütü trajik bir sentez yaratmıştır; eğer felâketli yollar dışında bir çıkış yolu bulamamakta devam edersek, bu trajik sentezin cezasını bizler gibi çocuklarımız da çekmek zorunda kalacaklardır.

Bölüm XIV

REKABET

KEYFÎ İKTİDARIN tehlikelerini çok iyi anlayan on dokuzuncu yüzyıl, bu tehlikeleri önleyecek elverişli bir usul bulmuştu: rekabet. Tekelin kötülüklerini atalardan kalma rivayetler hâlâ unutturamamıştı. Stuartlar, hatta Elizabeth bile saraylılara kârlı tekel imtiyazları vermişler, buna karşı yükselen itirazlar da, İç Savaş'ın nedenlerinden birini meydana getirmişti. Derebeylik zamanında malikâne sahiplerinin, buğdayların kendi değirmenlerinde öğütülmesi için diretmeleri olağan işlerdendi. Kıta Avrupasındaki monarşilerde 1848'e kadar, rekabet özgürlüğünü kısıtlayan yarı feodal yasaklara bol bol yer veriliyordu. Bu yasaklar üreticilerin ya da tüketicilerin yararı gözetilerek değil, kralların ve derebeylerinin çıkarı gözetilerek konuluyordu. Halbuki on sekizinci yüzyıl İngilteresinde tam tersine, büyük toprak sahiplerinin de kapitalistlerin de işine gelmeyen bir sürü yasaklar yaşamaktaydı —meselâ, asgarî ücret kanunu ve kamu topraklarının kapatılmasını önleyen kanun—.

Bundan ötürü İngiltere'de büyük toprak sahipleri ve kapitalistler, Tahıl Kanunu'nun [1] çıkışına kadar, genel olarak **laissez - faire** sisteminin savunmasını yapmakta birleşmişlerdi.

Avrupa'da en büyük canlılık, fikirle ilgili hususlarda rekabetten yana da olan akımlarda görülmüştür. 1815'den 1848'e kadar, bütün Kıta Avrupasında Kilise ve Devlet, Fransız İhtilâlinin getirdiği fikirlere karşı çıkmakta birleşmişti. Almanya ve Avusturya'daki sansür hem şiddetli hem de gülünçtü. Heine, aşağıdaki kelimelerden ibaret bir yazısında bu sansürü alaya almıştır:

«Alman Sansörleri . . . .
. . . . ,
. . . . . budalalar . . . .

Fransa ve İtalya'da hükûmetlerin bütün amacı Napolyon efsanesinden söz edilmesini önlemek, aynı zamanda da İhtilâle duyulan hayranlığı yok etmekti. İspanya'da ve Katolik Devletlerde, bütün liberal düşünüş, hatta en yumuşak liberal fikirler bile yasaktı; Papa hükûmeti hâlâ resmen büyücülüğe inanıyordu. Milliyetçilik ilkesinin İtalya, Almanya ve Avusturya - Macaristan'da savunulmasına izin verilmiyordu. Hemen her yerde bütün gerici hareketler, ticaretin çıkarlarına muhalefet edenlerin, köylülerin haklarına karşı derebeylik haklarının idamesini isteyenlerin başı altından çıkıyor ve aptal krallarla aylak soylular takımı da bu gerici hareketleri destekliyordu. Bu koşullar altında **laissez - faire**, meşru faaliyetinden zorla alıkonan enerjilerin doğal ifadesi oluyordu.

([1]) İngiltere'de tahıl satışını yönetmeye mahsus kanunlar. (Ç. Notu)

Liberallerin istediği özgürlükler Amerika'da, bağımsızlığın kazanıldığı anda elde edildi; İngiltere'de, 1824'den 1846'ya kadarki dönemde; Fransa'da 1871'de; Almanya'da, 1848'den 1918'e kadar süren çeşitli aşamalarda; İtalya'da, Risorgimento döneminde; Rusya'da da, kısa bir süre için, Şubat İhtilâlinde. Bununla birlikte sonuç, tam Liberallerin istedikleri gibi çıkmadı; sonuç, endüstri alanaında, daha çok Marks'ın kehanetlerini doğru çıkaracak nitelikte oldu. En uzun Liberal geleneğe sahip bulunan Amerika, tröstler dönemine, yani, eskisi gibi Devlet tarafından imtiyaz olarak verilen değil de, rekabetin doğal işleyişi sonucu meydana gelen tekeller dönemine ilk giren ülke oldu. Amerikan liberalizmi hırslı, ama iktidarsızdı; öteki ülkelerdeki endüstriel gelişmeler de Rockfeller'in açtığı yolda ilerledi. Rekabetin, sunî olarak sürdürülmediği takdirde, rakiplerden birinin tam zaferine yol açmak suretiyle kendi kuyusunu kazdığı anlaşıldı.

Bununla birlikte bu, bütün rekabet biçimleri için geçerli değildir. Genel çizgiler üzerinde konuşulacak olursa, örgütlerin büyüklüğündeki artışın, verimliliğin artışı anlamına geldiği doğrudur. Bundan ötürü de ortaya iki soru çıkıyor: birincisi, rekabet hangi durumlarda teknik bakımdan ziyankârdır? İkincisi de, rekabet, teknik gerekçeler dışında ne gibi durumlarda istenilebilir?

Teknik mülâhazalar, genellikle, belirli bir konuyu ele almağa elverişli örgütlerin optimum büyüklüğe ulaşmalarına yol açmıştır. On yedinci yüzyılda yol sorunlarıyla kaymakamlıklar ilgileniyordu, şimdi ise bu sorunlarla, geniş çapta ulusal para yardımı ve teknik yardım gören İl İdare

Kurulları uğraşmaktadır. Elektrik işlerini, özellikle Niyagara gibi önemli güç kaynaklarının bulunduğu yerlerde, en iyi şekilde, büyükçe bir bölgeyi kontrol altında bulunduran yetkili makamlar çekip çevirebilir. Sulama işleri, çok büyük bir bölgeyi kontrol altına almadığı takdirde astarı yüzünden pahalıya gelecek olan, Asuan barajı gibi dev bir kuruluşu gerektirebilir. Büyük çapta üretim ekonomisi, elde edilecek muazzam randımanı kaldıracak büyüklükte bir pazarın kontrol altına alınmasına dayanır. Örnekler bu şekilde çoğaltılabilir.

Geniş alanların sağladığı üstünlükler daha başka doğrultularda da henüz tam anlamiyle kullanılır hale getirilmemiştir. İlk öğrenim, hükûmetin eğitici filimleri ve BBC'nin yapacağı ders yayınları yoluyla canladırılıp, ıslâh edilebilir. Hele bu filimler ve dersler uluslararası bir otorite tarafından hazırlansa, çok daha iyi olurdu, ama bu şimdilik ütopik bir hayalden ibarettir. Uluslararası niteliğe sahip bulunmayışı, sivil havacılığı kösteklemektedir. Bütün amaçlar bakımından geniş alan kaplayan Devletlerin, küçük alan kaplayan Devletlerden daha iyi olduğu ve hiç bir Devletin —dünya çapında olmadıkça— en büyük amacı, yani vatandaşlarının hayatlarını koruma amacını tam anlamiyle gerçekleştiremeyeceği apaçıktır.

Bununla birlikte küçük alanların da bazı üstünlükleri vardır. Bu gibi bölgeler kırtasiyeciliğin daha az olmasını, kararların daha çabuk alınmasını ve yerel ihtiyaçlarla göreneklere uyma imkânlarının daha fazla olmasını gerektirir. Bunun en açık çözüm yolu da, müstakil olmayan, ama belirli çerçeveler içinde yetki sahibi olan ve büyük meselelerde, —gerektiği zaman ve yeteri kadar sebep varsa

malî yardımda da bulunan— merkez makamları tarafından kontrol edilen yerel hükûmettir. Ancak, bu konu bizi, tartışmak istemediğim, ayrıntılarla ilgili sorunlara götürür.

Rekabet sorunu, daha da güç bir sorundur. İktisadî alanda bu konu üzerinde çok tartışmalar yapılmıştır, ama silâhlı kuvvetler ve propaganda yönünden taşıdığı önem de, en aşağı iktisadî bakımdan taşıdığı önem kadar büyüktür. Liberal görüş, iş ve propaganda alanlarında serbest rekabetin bulunması, ama silâhlı kuvvetler içinde rekabete yer verilmemesi gerektiğini savunurken, İtalyan Faşistleriyle Alman Nazileri buna taban tabana zıt bir görüşü savunarak, rekabetin her alanda kötü olduğunu, yalnız ulusal savaş biçimini aldığı zaman insan faaliyetlerinin en soylusu haline geldiğini ileri sürmüşlerdir. Marksistler, karşıt sınıfların iktidar mücadelesi biçimindeki rekabet dışında her türlü rekabeti kötülerler. Hatırladığıma göre, Eflâtun yalnız bir cins rekabete, yani, silâh arkadaşları arasında görülen ve kendi dediğine göre, homoseksüel aşkın kamçıladığı rekabete hayranlık duyar.

Üretim alanında, endüstrializmin ilk aşamasını meydana getiren, çok sayıda ufak firma arasındaki rekabet, üretimin en önemli dallarında yerini, her biri en aşağı bir Devleti kapsayan tröstler arası rekabete bırakmıştır. Sadece bir tane önemli uluslararası tröst vardır, o da, silâh endüstrisidir; bu endüstriyi öteki endüstrilerden ayıran olağanüstü özellik de, burada, bir firmanın sipariş almasının, bütün öteki fırmaların da sipariş almalarına yol açmasıdır: bir ülke silâhlanınca, öteki ülkeler de silâhlandığından, silâh endüstrisi alanında rekabete yol açacak neden yoktur. Bu olağanüstü endüstri dalı dışında, iş alanında rekabet

hâlâ vardır, ama artık bu rekabet, ulusların birbirleriyle olan rekabeti içinde erimiştir ve başarıyı kesinlikle belirleyen hakem de savaştır. Bu bakımdan, modern iş rekabetinin iyilik ya da kötülüğü, Devletler arası rekabetin iyilik ya da kötülüğüyle aynıdır.

Bundan başka bir iktisadî rekabet biçimi daha vardır ve bu rekabet bugün de eskisi kadar şiddetle devam etmektedir: meslekî rekabet. Bu rekabet daha okul sıralarında, burs sınavlarında başlar ve insanların çalışma hayatı boyunca sürer. Bu biçim rekabet yumuşatılabilir, ama tamamiyle ortadan kaldırılamaz. Bütün aktörler aynı parayı alsalar bile, yine de aktör, Hamlet rolünü Birinci Denizci rolüne tercih edecek, Hamlet rolüne çıkmak isteyecektir. Gözönünde tutulması gereken iki koşul vardır: önce, başarısızlar, kaçınılması mümkün güçlükler içinde kıvrandırılmamalıdır; ikincisi, başarı, mümkün mertebe, dalkavukluğun ya da kurnazlığın ödülü değil, gerçek bir yeteneğin ödülü olmalıdır. Bu ikinci koşula Sosyalistler gerektiği kadar önem vermezler. Bununla birlikte, esas temamızdan uzaklaşmamak için bu konuyu fazla kurcalamayacağım.

Günümüzdeki en önemli rekabet biçimi Devletlerarası özellikle de Büyük Güç adı verilen Devler arasındaki rekabettir. Bu rekabette zafere ulaşmanın bellibaşlı yolu ölüm cezası uygulamak olduğundan, iktidar elde etmek, servet elde etmek, insanların inançlarını kontrol altına almak amaçlarını taşıyan bu rekabet, her şeyden önce, insanların hayatlarını kontrol altına almak amacını güden totaliter bir rekabet niteliğiyle ortaya çıkar. Bu rekabeti sona erdirmenin biricik yolu, hiç şüphe yok ki, ulusal egemenliğin ve ulusal silâhlı kuvvetlerin bırakılıp, silâhlı kuv-

vetleri tekelinde bulunduracak bir uluslararası hükûmetin kurulmasıdır. Bu tedbirin alternatifi, medenî ülkeler nüfusunun büyük bir yüzdesinin ölümü, geri kalanların da yarı barbarlık ve yoksulluk içinde kalmasıdır. Bugün için, büyük bir çoğunluk bu alternatifi **tercih etmektedir.**

Liberallerin, kuramsal olarak serbest bırakmayı düşündükleri propaganda rekabeti, silâhlanmış Devletler arasındaki rekabetle ilişkili duruma gelmiştir. Eğer Faşizmin savunuculuğunu yaparsanız, bu savunuculuğun en önemli etkisi Almanya ve İtalya'ya güç kazandırmak olacaktır; Komünizmin savunuculuğunu yaparsanız, büyük bir ihtimalle, bu propagandayı yaptığınız yerde Komünizmi iktidara getiremezsiniz, ama Rusya'nın gelecek savaşı kazanmasına yardım etmiş olabilirsiniz; eğer demokrasinin önemini belirtmeğe çalışırsanız, Çekoslovakya'nın savunulması için Fransa'yla askerî ittifak yapılması gerektiği tezini savunan siyaseti desteklemiş olduğunuzu görürsünüz. Rusya, İtalya ve Almanya'nın birbiri arkasından propaganda özgürlüğünü kaldırmış olmalarında hayret edilecek bir taraf yoktur, zira bu ilkenin daha önce benimsenişi, o ülkelerin bugünkü hükûmetlerine, kendilerinden önceki hükûmetleri devirmek olanağını kazandırmıştı, aynı ilkeyi sürdürmek ise bu hükûmetlerin kendi siyasetlerini sürdürmelerini tamamiyle olanaksız kılardı.

Günümüzün dünyası, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların dünyasından o kadar farklıdır ki, Liberallerin propaganda alanında serbest rekabetten yana ileri sürdükleri delillerin, geçerli kaldıkları sürece, modern koşullar içinde yeniden ve dikkatle tespit edilmesi gerekmektedir. Bu delillerin hâlâ büyük yüzde oranında geçerliliklerini koruduk-

larına, ama bir takım sınırlamalara tâbi bulunduklarına ve bu sınırlamaları idrak etmenin de çok önemli olduğuna inanıyorum.

Liberallerin doktrini, meselâ John Stuart Mill'in **Özgürlük Üzerine** adlı kitabındaki doktrin, genellikle sanıldığından çok daha az aşırı idi. Onlara göre insanlar, fiilleri başkalarına zarar vermeyecek kadar özgür olacaklar, ama özgürlükleri, başkalarının özgürlük sınırlarını aştığı zaman, Devlet tarafından baskı altına alınacaktı. Meselâ, adamın biri Kraliçe Viktorya'nın katledilmesi gerektiğine vicdanen inanmış olabilirdi, ama Mill bu adama, bu görüşü yayma özgürlüğünü tanımazdı. Bu çok aşırı bir örnektir, ama savunulmağa ya da hasım olarak alınmağa değer her fikir, mutlaka bir takım insanlar üzerinde ters etki yaratacaktır. Söz özgürlüğü hakkı, belirli bireyler ya da sınıflar için tatsız sonuçlar doğurabilecek şeyleri söylemek hakkını da içine almadığı sürece, hükümsüzdür. Bundan ötürü, eğer propaganda özgürlüğünün belirli bir çerçevesi olacaksa, bu çerçevenin haklı gösterilmesi için Stuart Mill'inkinden daha güçlü bir ilkeye ihtiyaç duyulacaktır.

Bu meseleye hükûmet görüş açısından, sıradan vatandaş görüş açısından, ateşli yenilik taraftarı görüş açısından ya da filozof görüş açısından bakabiliriz. Hükûmet görüş açısından bakarak başlayalım.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, hükûmetleri iki tehlike tehdit eder: ihtilâl ve savaşta yenilgi. (Parlamenter bir ülkede resmî muhalefet hükûmetin bir parçası diye kabul olunmalıdır.) Bu tehlikeler korunma içgüdüsünü harekete geçireceğinden, hükûmetlerin bu tehlikeleri önlemek için ellerinden geleni ardlarına koymamaları doğaldır. Bu

görüş açısından bakıldığında şu soru ortaya çıkar: gerek iç, gerek dış tehlikelere karşı en büyük istikrarı sağlamak için gerekli propaganda özgürlüğü miktarı nedir? Bu sorunun cevabı, pek tabiî, hükûmetin karakterine ve zamanın koşullarına bağlıdır. Eğer hükûmet yeni ve ihtilâlle iş başına gelmiş bir hükûmetse, halkın hoşnutsuzluk duyması için de kuvvetli sebepler varsa, propaganda özgürlüğü mutlaka yeni bir ihtilâl getirir. Bu koşullar 1793'de Fransa'da, 1918'de Rusya'da, 1933'de Almanya'da vardı ve her üç örnekte de propaganda özgürlüğü hükûmet tarafından yokedildi. Ama hükûmet geleneksel ise ve halkın iktisadî koşulları çok umutsuz değilse, özgürlük bir emniyet süpabı vazifesi görerek, hoşnutsuzluğun azalmasına yardım eder. İngiliz Hükûmeti, her ne kadar Komünistlerin propagandasını çelmelemek için çok çalışmışsa da, Komünistlerin Büyük Britanya'da başarıya ulaşamayışlarına bu sebep olmamıştır; ayrıca, onlara propagandalarında mutlak bir özgürlük tanımakla, hükûmet görüş açısından bile, çok akıllıca hareket edilmiş olurdu.

Hiç bir hükûmetin, meselâ, belirli bir kişinin katledilmesini hedef tutan bir propagandaya izin vermemesi gerektiği inancındayım. Zira böyle bir şeye izin verildiği takdirde, propagandası yapılan şeyin gerekliliğine çok az sayıda insan bile inandırılmış olsa, propagandada tavsiye edilen fiil yerine getirilebilir. Vatandaşların kanunen ölüm cezasına çarptırılmayı hak edecek bir fiil işlemeleri hali dışında, vatandaşlarının hayatını korumak Devletin görevidir ve her hangi bir kimsenin öldürülmesini hedef tutan tahrikler olduğu zaman, bu ölümü önlemek gerçekten de zordur. Weimar Cumhuriyeti bu hususta son derece gevşekti. Bununla birlikte istikrarlı bir hükûmetin, her hangi

bir **sınıfı** ya da bazı kişileri **meşru olarak** ölüm cezasına çarptırılmağa müstahak göstermeyi hedef tutan bir propagandayı önlememesi gerektiğine inanıyorum, zira böyle bir propaganda meşruluğu tehlikeye sokmaz.

Devletin varlığını tehlikeye sokmayan fikirlere karışmak için, hükûmet görüş açısından bile, haklı bir sebep gösterilemez. Eğer bir adam tutup da dünyanın düz olduğu ya da Sebt (¹) gününün Cumartesiye alınması gerektiği görüşünü savunursa, bu adam insanları kendi düşünüşüne getirmek için elinden geleni yapmakta özgür olmalıdır. Devlet, kendisini, bilimde, metafizikte ya da törede Hakikat'in bekçisi saymamalıdır. Devlet geçmişte çoğunlukla kendini böyle saymıştır, şimdi de Almanya, İtalya ve Rusya'da böyle saymaktadır. Ne var ki bu, bir zayıflığın itirafıdır ve istikrarlı Devletler bundan bağışık olmak zorundadır.

Sıradan vatandaşa gelince, propaganda özgürlüğünün hükûmet için en tehlikeli olduğu, yani hükûmetlerin varlığını tehdit ettiği durumlar dışında, sıradan vatandaşın propaganda özgürlüğüyle çok az ilgilendiğini görürüz. Hükûmet, din ve milliyet bakımından uyruklarından ayrılabilir; hükûmet, soylulara karşı kralı, burjuvaziyi temsil edebilir; hükûmet, II. Charles hükûmeti ve savaş sonrası Alman hükûmeti gibi, vatanseverlik duygusundan yoksun görünebilir. Bu gibi durumlar sıradan vatandaşta hükûmete karşı tahriklere girişme isteği uyandırabilir ve bu istekleri uyananlar, şampiyonları hapse atılınca, söz özgürlüğü ilkesini hatırlarlar. Ne var ki bunlar ihtilâllerden önce görülen koşullardır ve bu koşulların bulunduğu yerde, hükûmetlerin ters

(¹) Yahudilerin kutsal günü, Cumartesi; Hristiyanların dinlenme günü, Pazar. (Çev. Notu)

propagandaları hoş görmeleri gerektiğini söylemek, aslında, hükûmetlerin iktidarı bırakmaları gerektiğini söylemekle birdir. Böyle koşullar altında hükûmetlerin iktidarı bırakmaları gerektiği hususu, hükûmetlerin kendi görüş açılarından bile, çoğunlukla gerçeğe uygundur, zira hükûmetler iktidarı bırakmakla sadece iktidarı kaybetmiş olacaktır, halbuki direnirlerse, sonunda belki hayatlarını da kaybederler. Ne var ki, bunu görebilecek akla sahip pek az hükûmet çıkmıştır. Ayrıca güçlü bir ülke zayıf bir ülkeyi ezdiği zamanlar da bu görüş her zaman gerçeğe uymamaktadır.

Gelmiş geçmiş en mutsuz,
En huzursuz yerdir o ülke,
Çünkü orada insanları asarlar
Sırf yeşil giydiler diye.

İngiltere işte bu siyaseti İrlanda'ya karşı sekiz yüz yıl güdebilmiş, sonunda ise kaybettiği para az, fakat kaybettiği itibar çok olmuştur. Büyük toprak sahipleri zengin, köylüler ise açlıktan kırılacak kadar yoksul oldukları için İngiltere bu siyaseti sekiz yüz yıl başarıyla güdebilmiştir.

Propaganda özgürlüğü, sıradan vatandaşları ilgilendirdiği durumlarda, ya şiddetli bir ihtilâl, ya da hükûmetin halka daha geniş bir özgürlük tanımasına, yani halka dilediği hükûmeti seçme hakkını vermesine yol açar. Propaganda özgürlüğü ile, demokrasi ve hoşnutsuz toplulukların özerklik hakkı —yani, aksi takdirde ihtilâl yoluyla elde edilecek olanı barış yoluyla elde etmek hakkı— arasında sıkı bir bağ vardır. Bu çok önemli bir haktır ve bu hakkın tanınması, dünya barışının sağlanması için zorunludur; ne var ki, bu, propaganda özgürlüğü konusunun dışına çıkarır bizi.

Geriye, ateşli yenilik taraftarlarının görüşü üzerinde durmak kalıyor. Bu tipe örnek olarak Constantine'den önceki Hristiyanı, Luther zamanındaki Protestanı ve günümüzün Komünistini alabiliriz. Bu gibi insanlar içinden söz özgürlüğüne inananlar nadiren çıkmıştır. Bunlar, inandıkları dava uğruna ölmeyi seve seve göze aldıkları gibi, başkalarını da aynı şekilde hareket etmeğe zorlamak yolunu seçmişlerdir. Tarih, kararlı insanların, hükûmetlere rağmen serbestçe konuşabildiklerini gösterir. Bununla birlikte, modern hükûmetlerin elinde eski hükûmetlere oranla çok daha büyük olanaklar bulunduğundan, bunlar temelli yeniliklerin meydana çıkmasını önleyebilirler. Öbür yandan savaş, ihtilâle ve hatta anarşiye sebebiyet vererek, bir yeniliğin başlangıç yolunu açabilir. İşte Komünistler gelecek savaşı bu umutla beklemektedirler.

Yenilik getiren adam, bir kural olarak, millenarlardır; (1) millenium'un, herkes onun akidesine sarıldığı zaman gelmiş olacağını iddia eder. Yenilik getiren adam halde ihtilâlci, gelecekte muhafazakârdır: mükemmel bir Devlete ulaşılacak, bir kere ulaşıldı mı da bu mükemmel Devlet değiştirilmeden korunacaktır. Bu görüşlerle hareket ettiği için de, yenilik getiren, gerek mükemmel Devleti arayışta, gerek mükemmel Devletin alaşağı edilmesini önleyişte, ne kadar şiddetli olursa olsun hiç bir zor kullanma metodundan kaçınmaz: bu adam, muhalefetteyken gözdağı verir, iktidardayken de ceza. Onun bu şiddet kullanma inancı, doğal olarak, muhaliflerinde de aynı inancın belirme-

(1) Vahiy kitabının 20. babında zikrolunan, kıyametten önce barış ve selâmetin hüküm süreceği bin yıllık devre'nin (millenium) geçeceğine inanan kimse. (Çev. Notu)

sine yol açar: muhalifler iktidara geçtikleri zaman ona eza cefa ederler, iktidarda bulunmadıkları zaman da ona suikast hazırlarlar. Bu bakımdan, bu millenarian'ın millenium'u herkesin hoşlandığı bir şey değildir; bu millenium içinde casuslar, tepeden gelen emirlerle tutuklamalar ve toplama kampları bulunacaktır. Ne var ki, millenarian, tıpkı Tertullian gibi, bunda hiç bir kötülük görmez.

Gerçi daha yumuşak millenarian tipleri de vardır. Bazıları insanda en iyi şeylerin insanın içinden gelen şeyler olduğunu, hiç bir iyiliğin insana dışardan zorla kabul ettirilemeyeceğini iddia ederler; bu görüşün en iyi örneğini Dostlar Cemiyeti ortaya koymaktadır. Dış etkilerin, iyilikçi ve akıllıca ikna biçimi içinde önemli ve hayırlı bir rol oynayacağı, ama hapis ve idam cezaları biçimi içinde hiç de iyi bir sonuç alamayacağı inancında olanlar da vardır. Böyle adamlar, ateşli bir yenilik taraftarı da olsalar, propaganda özgürlüğüne inanabilirler.

Bir de evrim kuramının itibar kazanışından sonra ortaya çıkan bir cins yenilikçi vardır; bunun en tipik örneği olarak, Sorel'i —sendikalist olduğu günlerde— gösterebiliriz. Bu gibi insanlar insan hayatının, sürekli bir ilerleyiş olduğunun —ama tarif edilebilir bir hedefe yönelmiş, ya da ilerleme olmadan önce kesinlikle belirtilebilecek anlamda değil— atılan her yeni adımın bir ilerleyiş olduğunun görülebileceği biçimde bir ilerleyiş olması gerektiğini savunurlar. Görmek, görmemekten, konuşabilmek konuşamamaktan daha iyidir; ama bütün hayvanlar henüz körken, onların reformda ikinci bir aşama olarak görme duyumuna sahip olmayı istemeleri imkânsızdı. Halbuki gerçekte ikinci aşama bu idi; bu da ispat eder ki, statik bir muhafa-

zakârlık hata olurdu. Bundan ötürü bütün yeniliklerin teşvik edilmesi gerekmektedir —böyle iddia ediliyor— zira bu yeniliklerin içinden bir tanesi —hangisi olduğunu bilmesek bile— evrim ruhunu temsil edecektir.

Bu görüşte bir gerçeklik payı bulunduğuna şüphe yoktur, ama bu yine de, yüzeysel bir ilerleme mistisizmi halini almağa elverişli bir görüştür ve belirsiz olduğu için de siyaset alanında uygulamaya temel alınamaz. Tarih içinde önemli yeri bulunan yenilikçiler, Tanrının egemen olduğu ülkeyi saldırıyla fethedebileceklerine inanmışlardır; bunlar çoğunlukla kendilerinin egemen olduğu bir ülke elde etmişlerdir, ama bu, Tanrı'nın ülkesi olmamıştır.

Propaganda özgürlüğü bakımından şimdi de filozofların görüş açısı üzerinde duracağım. Gibbon, antikitenin hoşgörü ruhunu anlatırken şöyle der: 'Roma dünyasında geçerli olan tapınış biçimlerinin hepsini, halk aynı derecede gerçek, filozoflar da, aynı derecede sahte sayılıyorlardı; yüksek yönetim kademesinden olanlar ise, hepsini aynı derecede faydalı buluyorlardı.' Benim düşündüğüm filozof, bütün geçerli akideleri **aynı derecede** sahte saymayacak, yalnız hiç bir akidenin yanlışsız sayılmasına ya da —eğer bir rastlantı eseri yanlışsız ise— bu mutlu olgunun insan kafasının yetileriyle keşfedilebileceği düşüncesinin kabulüne izin vermeyecektir. Filozof gibi düşünmeyen propagandacı için, gerçek saydığı kendi propagandasıyla bir de aldatıcı olan karşı propaganda vardır. Bu propagandacı eğer her iki propagandanın da yer almasına izin veriyorsa, bu sadece onun, yasaklanacak propagandanın kendi propagandası olması ihtimaliyle korku duymasından ileri gelir. Filozofça düşünen gözlemci için ise mesele bu kadar basit değildir.

Filozof için, propagandanın faydaları neler olabilir? Filozof, propagandacı gibi şöyle diyemez: 'Toplu iğne fabrikaları toplu iğne imal etmek için, fikir fabrikaları da fikir imal etmek için vardır. İmal edilen fikirler, iyi olduktan sonra, iki toplu iğne kadar birbirine benzese de bundan ne çıkar? Ayrıca tekel sayesinde büyük çapta üretimin ucuz yapılması sağlanabiliyorsa, tekeli bir alanda haklı gösteren nedenler başka alanda da aynı derecede geçerlidir. Hayır, sadece bu kadar da değil: rakip bir fikir fabrikası, rakip bir toplu iğne fabrikası gibi, genellikle benim fabrikamın çıkardıklarıyla aynı derecede iyi olan başka fikirler imal etmez: benim fabrikamın çıkardığı fikirleri yıkma hedefini güden fikirler imâl eder ve böylece, halka benim imalâtımı yetiştirebilmek için gerekli çalışma miktarını büyük ölçüde arttırır. İşte bu yüzden, fikir fabrikaları arasında rekabete izin verilmemelidir.' Şunu belirtmeliyim ki, filozof, bunu bir fikir diye alıp da benimseyemez. Filozof, propagandanın hizmet edebileceği en yararlı amacın, yanlışlığı hemen hemen kesin bir fikrin dogmatik biçimde kabul edilmesini sağlamak **değil**, tam tersine yargıyı, akılcı şüpheyi ve karşıt mülâhazaları tartabilme yetisini idame ettirmek olduğuna inanmak ihtiyacındadır; propaganda da bu amaca ancak, propagandalar arasında rekabet varsa hizmet edebilir. Filozof, halkı, her iki tarafı da dinleyen bir yargıç gibi düşünecek ve propaganda tekelini tıpkı bir ağır ceza mahkemesinde sadece iddia makamının ya da sadece müdafaanın dinlenilmesi kadar saçma bulacaktır. Böylece, propagandada birörnekliği istemekten çok uzak olan filozof, her meselede herkesin elden geldiği kadar, tarafların hepsini dinlemesi gerektiği tezini savunacaktır. Filozof hepsi de kendilerini bir partinin çıkarlarına adamış, bir parti

liderlerinin görüşlerini savunan bir sürü gazete yerine, içinde bütün partilerin temsil edildiği bir tek gazeteyi tercih edecektir.

Ansal yönden sağlayacağı faydalar apaçık olan tartışma özgürlüğü, mutlaka rakip örgütlere muhtaç değildir. BBC. bilimsel tartışmalara açıktır. Birbirine rakip bütün bilimsel kuramlar Royal Society'de temsil edilebilir. Bilim dallarıyla ilgili cemiyetler genellikle anonim bir propaganda yolu izlemezler, üyelerinin her birine ayrı ayrı kendi kuramlarını savunma fırsatı verirler. Bir tek örgüt içinde bu gibi tartışmaların yer alabilmesi için, o örgütte, temelli bir anlaşma bulunması gerektir; hiç bir ejiptolog, kuramları hoşuna gitmeyen rakip bir ejiptologu ezdirmek için, orduyu onun üzerine saldırtmağa kalkışmaz. Bir topluluk yönetimi konusunda temelde anlaşmaya varmışsa, özgür tartışma olanağı vardır o topluluk içinde, ama böyle bir anlaşma yoksa, propaganda, kaba kuvvet kullanma yolunda bir prelüd yerine geçer ve kaba kuvveti ellerinde bulunduranlar doğal olarak propagandayı tekellerine almayı hedef tutarlar. Ayrılıklar, bir yönetim altında barışçı işbirliğini olanaksız kılacak kadar büyük olmadığı zaman, propaganda özgürlüğü olanağı vardır. Protestanlarla Katolikler on altıncı yüzyılda siyasal işbirliği yapamadılar, ama on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapabildiler; kendi içlerindeki dinsel hoşgörü olanağı da işte buradan doğdu. Ansal özgürlüğün varlığı için, hükûmetlerin istikrarlı bir çatıya sahip olması şarttır; ama ne yazık ki, böyle bir çatı, aynı zamanda istibdada yol açan bellibaşlı güçtür. Bu sorun'un çözümü büyük çapta, yönetim biçimine dayanır.

Bölüm XV

İKTİDAR ve TÖRE KURALLARI

TÖRE, hiç değilse İbranî peygamberlerinden bu yana, birbirinden ayrı iki cepheye sahip bulunmaktadır. Töre, bir yandan, yasayı andıran toplumsal bir kurum, öbür yandan da birey vicdanını ilgilendiren bir husus olagelmiştir. Töre, birinci cephesiyle, iktidar mekanizmasının bir parçasıdır; ikinci cephesiyle, genellikle ihtilâlcidir. Törenin yasayı andıran cinsine 'pozitif' töre denir; öbür cinsine ise 'kişisel' diyebiliriz. Bu bölümde, bu iki cins törenin birbirleriyle ve iktidarla olan ilişkileri üzerinde durmak istiyorum.

Pozitif töre, kişisel töreden, hatta belki de yasa ve hükûmetten daha eskidir. Pozitif töre, kabile geleneklerinden doğar, yasa da yavaş yavaş positif töre içinde gelişir. En ilkel yabanlar arasında rastlanan, kimin kiminle evlenebileceğini belirleyen, olağanüstü denecek kadar incelikli kuralları bir düşününüz. Bunlar bizim için, kural olmak-

tan öteye bir anlam taşımasa bile, onları kabul etmiş olanlar için zorlayıcı bir güç niteliği taşırlar —tıpkı kendi törel kurallarımızın taşıdığı, akrabalar arası birleşmeler karşısında etkisini duyduğumuz zorlayıcı güç gibi. Bunların kaynakları kesinlikle bilinmemekle beraber, bu kaynakların bir anlamda dinsel olduğuna şüphe yoktur. Positif törenin bu bölümünün toplumsal eşitsizliklerle hiç bir ilişkisi yoktur; o, ne olağanüstü iktidar sağlar, ne de böyle bir iktidarın varlığını kabul eder. Medenî insanlar arasında daha hâlâ bu gibi törel kurallar vardır. Yunan Kilisesi, bir çocuğun manevî anasıyla manevî babasının evlenmesini yasaklar; bu, iyi ya da kötü hiç bir toplumsal amaç gerçekleştirmeyen, kökü tamamiyle teolojiye dayanan bir yasaktır. Bugün akla yakın gerekçelerle kabul olunan bir çok yasakların aslında kör inançlardan çıkmış bulunması muhtemeldir. Eskiden, cinayet, ölenin ruhunun sadece kendini öldürene değil, bütün topluluğa da düşman olacağına inanıldığı için hoş karşılanmazdı. Yani, bir cinayet işlenince bütün bir topluluğun çıkarı söz konusu oluyordu, topluluk işin içinden ya ceza vermek suretiyle ya da arınma törenleri yoluyla sıyrılıyordu. Zamanla arınma törenleri ruhanî, aynı zamanda tövbe ve af ile özdeş bir anlam kazandı; ne var ki, arınmanın ilk zamanlardaki törensel karakteri, 'Kuzunun yanında yıkanan,' gibi lâflarda hâlâ hatırlanmaktadır.

Pozitif törenin bu cephesi de önemli olmakla beraber, benim asıl üzerinde durmak istediğim bu değildir. Ben asıl, törel kuralların, iktidarı etkileyen cephelerini ele almak istiyorum. Geleneksel törenin —genellikle büyük oranda bilinçsiz— amaçlarından biri, mevcut toplum düzenini işler halde bulundurmaktır. Geleneksel töre, başarılı olduğu zaman, bu amacı polis kuvvetinden hem daha ucuza, hem de

daha etkili bir şekilde gerçekleştirir. Ne var ki, geleneksel töre, iktidarın yeniden dağıtılması ihtiyacının ilham ettiği bir ihtilâlci töreyle karşı karşıya kalabilir. Ben bu bölümde önce iktidarın töre kuralları üzerindeki etkisini, sonra da, töre için daha başka esasların bulunup bulunamayacağı sorusunu ele almak istiyorum.

İktidar töresinin en açık görünüşlerinden biri, itaatin telkin edilmesidir. Çocuklar ana babalarına, karılar kocalarına, uşaklar efendilerine, uyruklar hükümdarlarına (ve dinsel hususlarda) ruhanî sıfatı olmayanlar papazlara boyun eğmekle görevlidirler (daha doğrusu, görevli idiler); ordularda ve dinsel tarikatlerde daha çok uzmanlık alanı içine giren itaat görevleri vardı. Bu görevlerin her birinin, kendini ilgilendiren kurumun tarihine paralel giden uzun bir tarihi vardır.

Önce evlâtların ana babalarına saygı borçlarından başlayalım. Bugün öyle vahşî kavimler vardır ki, bunlar, çalışamayacak kadar yaşlanan ana babalarını, onları yemek için satın alan yamyamlara satarlar. Medeniyetin gelişme aşamalarından birinde, her halde olağanüstü derecede ileri görüşlü bir adam, daha çocukları henüz gençken, onları, kafaca, kendisini yaşlılığında sağ bırakmalarını sağlayacak bir düzeye getirebileceğini düşünmüş olsa gerektir; bunu düşünen adam, büyük bir ihtimalle, kendi yaşlı ana ve babasının ortadan kaldırılışına tanıklık etmiş, ya da onları doğrudan doğruya kendisi ortadan kaldırmış olan bir kişidir. Bu adam, çocukların ana babalarına boyun eğmelerini öngören fikirlerini destekleyecek bir taraftarlar grupu meydana getirmek için, hiç sanmıyorum ki insanların sadece basiretlerine hitap etmiş olsun; onun, kendi fikrine getir-

mek istediği kişilerde İnsan Hakları kavramını yaratmağa, yalnız meyvayla beslenmenin yararlarını ileri sürmeğe, ya da çocukları uğruna kendilerini yıpratan ana babaların törel yönden dokunulmaz olduğunu belirtmeğe çalıştığı şüphelidir. Muhtemelen, o sıralarda, öğütleri etinden daha değerli sayılan, sıska, ama olağanüstü derecede akıllı bir ihtiyar ortaya çıkmıştır. Nasıl olmuşsa olmuş, ama zamanla anne ve babaların yenmeyip, kutsanmaları gerektiği fikri yerleşmiştir. Eski medeniyetlerde ana babalara gösterilen saygıyı biz bugün aşırı buluruz, ama ana babaların yenilmesi usulünü ortadan kaldırmak için de çok güçlü bir vazgeçiricinin zorunlu olduğunu hatırlamamız gerekir. İşte böylece, anne ve babanıza saygıda kusur ettiğiniz takdirde genç yaşta öleceğinizi telkin eden On Emir'e, Roma'lılar'ın ana ve baba öldürmeği en çirkin, en büyük suç saydığı döneme ulaşıyoruz ve Konfüçyüs'ün, evlâtların ana babaya saygısını törenin temeli haline getirdiğini görüyoruz. Bütün bunlar, içgüdüsel ve bilinçsiz olmakla birlikte, ana babanın çocuklar üzerindeki iktidarını, çocukların zayıf oldukları dönemden ilerisi için de garantiye almak için düşünülmüş birer çaredir. Ana babaların yetkisini, mülk sahibi oluşları hiç şüphesiz takviye etmiştir, ama eğer ana baba saygısı diye bir şey olmasaydı, o zaman, çocuklar biraz büyüyüp de ana babaları yaşlılık dolayısıyle güçten düşünce, babalarının sürülerini ellerinden alırlardı.

Aynı şey, kadınların boyun eğişleriyle ilgili olarak da yukarıdakine benzer bir süreç izlemiştir. Erkek hayvanların fiziksel güç üstünlükleri, dişilerin sürekli olarak onlara boyun eğmeleri sonucunu sağlamaz çoğunlukla, zira erkek hayvanlarda amaç istikrarı dişilere oranla daha azdır. İnsanlarda ise, kadının boyun eğişi, belirli bir medeniyet dü-

zeyinde, ülkeler arasında olduğundan daha tamdır. Bu boyun eğişi de hep töre takviye eder. Aziz Pavlus, şöyle diyor: «Çünkü erkek Allahın sureti ve izzeti olduğu için başını örtmemelidir; fakat kadın erkeğin izzetidir. Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir; çünkü erkek kadın değil, fakat kadın erkek için yaratıldı.» (1) Bundan da, karıların kocalarına itaat etmeleri gerektiği, karının sadakatsizliğinin, kocanın sadakatsizliğinden daha büyük günah olduğu sonucu çıkarılıyor. Aslında, Hristiyanlık, kuramsal olarak zinayı her iki cins için de aynı derecede günah tutar, zira zina Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günahtır. Halbuki uygulamada bu görüş geçerli olmamış, hatta Hristiyanlık öncesi dönemlerinde kuramsal olarak bile geçerli sayılmamıştır. Eskiden, evli bir kadınla zina kötü sayılıyordu, çünkü bu, kocaya karşı işlenmiş bir suçtu; buna karşılık dişi kölelerle savaş esirleri efendilerinin meşrû malı sayıldığı gibi, bunlarla cinsel temasta bulunmak da suç değildi. Bu görüşün, en sofu Hristiyan köle sahipleri arasında (karılarının itirazına rağmen), on dokuzuncu yüzyıl Amerikasında bile savunulduğunu görüyoruz.

Törenin kadınlar için başka, erkekler için başka oluşunun esası, hiç şüphesiz, erkeğin üstün iktidarına dayanıyordu. Başlangıçta bu üstünlük sadece fizikseldi, ama bu esastan kalkılarak, üstünlük, derece derece iktisadî, siyasal ve dinsel alanları da kapsadı. Törenin inzibat düzenine sağladığı üstünlük bu durumda açıkça görülmektedir, zira kadınlar, daha yakın zamanlara kadar, erkeklerin egemenliğini meydana getiren törel kurallara gerçekten inanı-

(1) Yeni Ahit, I. Korintoslular, XI: 9-9 (Çev. Notu)

yorlardı, bundan ötürü de, aksi takdirde gerektirebileceklerinden çok daha az bir zorlama gerektiriyorlardı.

Hamurabi kanunları, kadının yasa yapanın gözündeki önemsizliğini ortaya koyan çok ilgi çekici bir örnektir. Bu kanunlara göre, eğer birisi soylu bir adamın gebe kızına vurur da, kız bunun sonucunda ölürse, vuranın kızı da öldürülür. Soylu kişiyle vuran arasında hakkın yerine getirilişi bakımından bu adilânedir; idam edilen kız, vuranın sadece bir malıdır ve kendisi kendi hayatı üzerinde bir hak iddiasında bulunamaz. Vuran ise, soylu kişinin kızını öldürmekle, öldürdüğü kıza karşı değil, soylu kişiye karşı bir suç işlemiş sayılır. Kızlar, iktidar sahibi olmadıkları için, hiç bir hak sahibi de değillerdi Hamurabi zamanında.

I. George zamanına kadar krallara dinsel saygı gösterilirdi.

Kralı bir çit gibi kuşatan öyle bir ülûhiyet vardır ki,
Hıyanet ancak bu çitten içersini gözetlemekle,
Ve niyet ettiğinin çok azını yerine getirmekle yetinir.

'Hıyanet' kelimesi, cumhuriyetlerde bile, hâlâ azçok dinsel bir suç anlamı taşır. İngiltere'de hükûmet, krallık geleneğinden çok yararlanır. Victorya dönemi devlet adamları, hatta Mr. Gladstone bile, Kraliçenin hiç bir zaman Başbakansız bırakılmamasını sağlamayı, Kraliçeye karşı bir görev saymışlardır. Yetkili makama itaat görevi hâlâ bir çokları tarafından, hükümdara karşı bir görev sayılmaktadır. Bu, çürümekte olan bir duygudur, ama bu duygu çürüdükçe hükûmet de istikrarından kaybeder ve Sağ ya da Sol kanat diktatörlüğü daha çok olanak kazanır.

Bagehot'ın **İngiliz Anayasası** —gerçekten de hâlâ okunmağa değer bir kitaptır— monarşinin tartışmasına şöyle başlar:

Kraliçenin, vakur bir sıfat içinde yararı sınırsızdır. O olmasa İngiltere, bugünkü İngiliz Hükûmeti hiç bir şey yapamaz, göçer giderdi. Kraliçe'nin Windsor sırtlarında dolaştığı —Gal Prensinin de Derby at yarışlarına gittiği— konusunda çıkan yazıları okuyan pek çok kimse, ufak şeyler üzerinde fazlaca durulduğunu, bunlara gerektiğinden fazla önem verildiğini düşünmüşlerdir. Ne var ki, böyle düşünenler yanılmışlardır; malikânesine çekilmiş bir dulun ve işi gücü olmayan bir delikanlının nasıl bu derece önem taşıyabildiğini izlemek de ayrıca hoş bir şey.

Monarşiyi güçlü bir hükûmet yapan en güzel neden, onun anlaşılabilir bir hükûmet oluşudur. İnsanlar dünyanın her hangi bir yerinde birbirlerini anlayamadıkları halde, insan yığınları bu hükûmeti anlıyor. Genellikle, insanları kendi imgelemlerinin yönettiği söylenir; onları imgelemlerinin zayıflığının yönettiği söylense, daha doğru olurdu.

Bu görüş hem doğru, hem de önemlidir. Monarşi, toplumsal kohezyonu kolaylaştırır; bunun da iki nedeni vardır: önce, bireye bağlılık duymak, soyut bir kavrama bağlılık duymaktan daha kolaydır, ikinci olarak da, krallık uzun tarihi içinde, hiç bir yeni kurumun ilham edemeyeceği miktarda saygı toplamıştır. Geleneksel monarşilerin kaldırıldığı yerlerde, kısa ya da uzun bir süre sonra, kaldırılan monarşinin yerini genellikle başka biçimde bir tek-adam yönetimi alır: Yunanistan'da tiranlık, Roma'da İmparatorluk, İngiltere'de Cromwell, Fransa'da Napolyonlar ve günümüzde Stalin ile Hitler. Bu gibi adamlar, eskiden kral-

lığa yöneltilen duyguların bir kısmını kanıtlarlar. Rusya'daki yargılamalarda suçlananların, itiraflarında, en eski ve geleneksel mutlakiyet idarelerine yakışacak bir boyun eğiş töresini kabul edişlerini görmek insana gülünç geliyor. Bununla birlikte yeni bir diktatör, son derece olağanüstü bir insan olmadıkça, kalıtsal monarşilerin geçmişte sağladıkları dinsel saygının **aynını** kolay kolay ilham edemez.

Krallıkta, dinsel öğe, gördüğümüz gibi, çoğunlukla iktidara karışacak kadar ileri götürülmüştür. Ama o zamanlar bile, dinsel öğe, kralın sembolü olduğu toplumsal sistemin istikrarına yardım etmiştir. Bir çok yarı medenî ülkelerde, Japonya'da, İngiltere'de bu böyle olmuştur. Kralın hata yapamayacağı ilkesi, İngiltere'de, kralı iktidarından mahrum bırakmak için bir silâh olarak kullanılmış, ama bu durum kralın Bakanlarına, kral mevcut olmadığı takdirde sahip bulunabilecekleri iktidardan daha fazlasını kazandırmıştır. Geleneksel bir monarşinin bulunduğu her yerde, hükûmete karşı isyan, krala karşı işlenmiş bir suçtur ve sofular tarafından bir günah, Tanrıya karşı saygısızlık sayılır. Bundan dolayı krallık kurumu, genel anlamda, **statüko** —bu statüko her ne olursa olsun— lehinde işleyen bir güçtür. Tarih içinde bu kurumun en yararlı işlevi, toplumsal kohezyon için elverişli, geniş çapta yaygın bir duygu yaratması olmuştur. İnsanlar yaratılışları itibariyle sürü halinde yaşamağa son derece az eğilimli yaratıklar olduğundan, anarşi sürekli bir tehlikedir ve bunu önlemekte krallıklar çok büyük işler başarmışlardır. Ne var ki, krallığın bu yararlığına karşı, onun eskiden kalma kötülükleri sürdürmek ve istenilen değişmeye karşı çıkan güçleri arttırmak gibi yararsızlıkları da ortaya koymamız gerektir. Monarşinin bugün yeryüzünün büyük bir bölümünde ortadan

kalkmış olmasının belli başlı nedeni de işte onun bu yararsızlıklarıdır.

Papazların iktidarı ile töre arasındaki ilişki, her hangi başka bir biçimdeki iktidarla töre arasındaki ilişkiye oranla çok daha açıktır. Hristiyan ülkelerde erdem, Tanrı iradesine itaatten ibarettir, Tanrı iradesinin neyi emrettiğini bilenler de papazlardır. İnsandan çok Tanrıya itaat etmemiz gerektiği kuralı, gördüğümüz üzere, ihtilâlci olabilir. İki ayrı koşullar grupu içinde bu böyledir: birincisi, Devlet Kilise'ye muhalif olduğu zaman, ikincisi de, Tanrının her bireyin vicdanına aracısız, doğrudan doğruya hitap ettiği fikri kabul olunduğu zaman. Devlet'in Kilise'ye muhalif oluşu durumunu Konstantin'den önceki dönemde, Tanrının birey vicdanına doğrudan doğruya hitap ettiği fikrinin savunuluşunu da Anabaptisler ve Bağımsızlar arasında görüyoruz. Ama ihtilâlci olmayan dönemlerde, yerleşmiş, geleneksel bir kilisenin bulunduğu yerlerde, pozitif töre kiliseyi Tanrı ve birey vicdanı arasında bir aracı sayar. Kilise böyle sayıldığı sürece, iktidarı çok büyüktür ve Kiliseye karşı isyan, her hangi başka bir kuruma karşı isyandan daha kötü tutulur. Kilise de kendine göre güçlüklerle karşı karşıyadır, zira Kilise, iktidarını çok göze batacak şekilde kullanırsa, insanlar onun Tanrı iradesini doğru yorumladığından şüpheye düşebilirler; bu şüphe genelleştiği zaman da, tıpkı Reformasyon döneminde, Töton ülkelerinde olduğu gibi kilise yapısı tüm çöker.

Kilise söz konusu oldukta, iktidarla töre arasındaki ilişki, bir dereceye kadar, şimdiye kadar üzerinde durduğumuz örneklerde görülen ilişkinin tersinedir. Pozitif töre ana babaya, kocalara, krallara, onlar iktidar sahibi olduk-

ları için boyun eğmeyi emreder; halbuki Kilisenin iktidarı, törel yetkisinden gelir. Ne var ki bu, ancak bir noktaya kadar doğrudur. Kilise tehlikeden uzak bulunduğu zaman, tıpkı ana babaya, kocalara ve krallara boyun eğmeyi emreden töre gibi, Kiliseye boyun eğmeyi emreden bir töre gelişir. Bu boyun eğdirici töreyi reddeden ihtilâlci düşünüş de aynı şekilde gelişir. Geçerli dinsel inanışlara aykırı düşünüş ve bölünme, Kilisenin özellikle nefret ettiği şeyler olduğundan, bunlar ihtilâl programlarında esas öğelerdir. Bununla birlikte, papaz iktidarına karşı çıkışın daha karmaşık sonuçları da vardır. Kilise töre kurallarının resmî bekçisi olduğundan, Kilise'ye karşı çıkanların doktrin ve yönetim konularında olduğu kadar törel konuda da ayaklanmaları ihtimali vardır. Kilise'ye karşı çıkanlar ayaklanıp, Puritanlar gibi daha da katı sınırlamalar içine, ya da Fransa ihtilâlini yapanlar gibi, daha da büyük bir gevşeklik içine düşebilirler; ama her iki durumda da töre, eskiden olduğu gibi bir kamu kuruluşunun kararlarına bağlı bir konu olmaktan çıkıp, özel bir konu niteliği kazanır.

Kişisel törenin, genellikle, en yumuşak bir resmî papaz töresinden bile daha kötü olduğu sanılmamalıdır. M. Ö. altıncı yüzyıl sıralarında Yunan kamu vicdanı insanların kurban edilmesi usulüne karşı güçlü bir nefret duymağa başladığı zaman, Delf tapınağındaki kâhinlerin bu insanî reformu kösteklemeğe ve eski katı uygulamalarını sürdürmeğe çalıştıklarına dair elde deliller vardır. Aynı şekilde günümüzde de, Devlet ve kamu vicdanı bir erkeğin ölü karısının kızkardeşiyle evlenmesini hoşgörse bile, Kilise, iktidar sahibi olduğu sürece, eski yasağı sürdürür.

Kilise iktidarının zayıfladığı yerde töre, bir kaç müstesna insan dışında, gerçekten kişisel bir nitelik kazan-

mamıştır. Çoğunluk için töreyi, gerek genellikle komşuların fikirleri, gerek işverenler gibi güçlü grupların fikirleri demek olan kamuoyu temsil eder. Günah işleyenin görüş açısından, değişiklik yüzeysel ve aynı zamanda eskisine oranla daha kötü olabilir. Birey, günahkâr olarak değil de yargıç olarak kazançlı çıktığı zaman, gayrı resmî demokratik yönetim heyetinin bir bölümü haline gelir, halbuki Kilise'nin güçlü olduğu yerde birey, yetkili makamın kanunlaşmış kararlarını kabul etmek zorundadır. Törel duyguları güçlü olan Protestan, papazın törel işlevlerini zorla alır ve başka insanların sevapları ve günahları karşısında —özellikle günahları karşısında— yarı yönetici bir tutum takınır.

Komşularının kusurlarını ve çılgınlıklarını
Tespit edip anlatmaktır bütün yapacağın şey.

Bu anarşi değildir; demokrasidir bu.

Törel kuralların iktidarın bir ifadesi olduğu tezi, gördüğümüz üzere, tamamiyle doğru değildir. İlkel kavimlerin, aynı topluluktan olanların evlenmelerini yasaklayan kurallarından bu yana, medeniyetin her aşamasında, iktidarla görünür bir ilişkisi bulunmayan törel ilkeler vardır — kendi toplumlarımızda homoseksüelliğin lânetlenişi bir örnek olarak gösterilebilir. Törel kuralların **iktisadî** iktidarın bir ifadesi olduğu şeklindeki Marksist tez ise, bu kuralların genellikle iktidarın ifadesi olduğunu ileri süren tezden daha da yetersizdir. Bununla birlikte, Marksist tezi doğru çıkaran bir çok durumlar da vardır. Meselâ: ruhban sınıfı dışındaki en güçlü tabakanın büyük toprak sahipleri olduğu, piskoposlukların ve manastır tarikatlerinin ge-

lirlerini topraktan sağladıkları ve borç para verenlerin sadece Yahudiler olduğu Orta Çağ'da, Kilise hiç tereddüt göstermeden 'tefeciliği', daha doğrusu, her türlü faizle borç para verme usulünü lânetlemişti. Bu bir borçlar töresi idi. Zengin tüccar sınıfının güçlenişiyle birlikte bu yasağın sürdürülmesi olanağı ortadan kalktı: yasak, önce, müşterilerinin çoğu şehirli ve zenginler olan Calvin, daha sonra Protestanlar ve en sonunda bütün Katolik Kilisesi tarafından kaldırıldı. (1) Bu sefer borç verenler töresi moda oldu ve borç ödememe en büyük günahlardan biri sayılmağa başladı. Dostlar Cemiyeti, daha çok yakın zamanlara kadar, kuramsal olarak değilse bile, uygulama alanında müflisleri üye kabul etmiyordu.

Düşmanlara karşı uygulanan töre kuralları konusunda çağlar arasında büyük ayrılıklar vardır, bunun nedeni de ayrı ayrı çağlarda iktidarın kâr sağlayacak biçimde kullanılışının büyük değişiklikler göstermesidir. Bu konuda önce Eski Ahit'in ne dediğine bakalım.

«Allahın Rab, mülk olarak almak için gitmekte olduğun diyara seni götüreceği, ve senin önünden çok milletleri, Hittîleri, ve Girgaşîleri, ve Amorîleri, ve Kenânlıları, ve Peizzîleri, ve Hivîleri, ve Yebusîleri, senden daha büyük ve daha kuvvetli yedi milleti kovacağı, ve Allahın Rab onları senin önünde ele vereceği, ve sen onları vuracağın zaman; onları tamamen yok edeceksin: onlarla ahdetmeyeceksin, ve onlara acımayacaksın: ve onlarla hısımlık etmeyeceksin; kızını onun oğluna vermeyeceksin, ve onun kızını oğluna almayacaksın. Çünkü o senin oğlunu benim ardımca yürümekten saptıracak ve başka ilâhlara kulluk ede-

(1) Bu konuda bak. Tawney'in, Din ve Kapitalizmin Yükselişi.

cekler: ve Rabbin öfkesi size karşı alevlenecek, ve seni çabuk yok edecek.» (1)

Eğer bütün bunları yaparlarsa, **«bütün kavmlerden ziyade mübarek olacaksın: erkek olsun kadın olsun sizin aranızda, ve hayvanlarınız arasında kısır olmayacak.»** (2)

Bu yedi milletle ilgili olarak, ileriki bir bab'da söylenenler ise daha açıktır:

«Ancak Allahın Rabbin miras olarak sana vermekte olduğu bu kavmlerin sehirlerinden nefs alan kimseyi sağ bırakmayacaksın; fakat onları... Allahın Rabbin sana emrettiği gibi tamamen yok edeceksin: ta ki kendi ilâhlarına yaptıkları bütün mekruh şeylerine göre yapmağı size öğretmesinler.» (3)

Buna karşılık, **«Bu milletlerin şehirlerinden olmayıp senden uzakta bulunan bütün şehirlere...»** (4) daha merhametli davranmağa izin veriliyor:

«... Onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin: ancak kadınları ve çocukları, ve hayvanları, ve şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin; ve Allahın Rabbin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin.» (5)

Hatırlanacağı üzere, Saul, Amalekîleri vurduğu zaman işi hafif tuttuğu için başı derde girmişti Tanrıyla:

«Ve Amelekîlerin kralı Agag'ı sağ olarak tuttu ve bütün kavmı tamamen kılıçtan geçirdi. Fakat Saul ve kavm

---

(1) Eski Ahit, Tesniye, VII : 1 - 4
(2) Eski Ahit, Tesniye, VII : 14
(3) Eski Ahit, Tesniye, XX : 16 - 18
(4) Eski Ahit, Tesniye, XX : 15
(5) Eski Ahit, Tesniye, XX : 13 - 15. (Çev Notu)

Agag'ı, ve koyunlarla sığırların ve semiz hayvanların en iyilerini, ve kuzuları, ve her şeyi esirgediler, ve onları tamamen yok etmek istemediler; fakat değersiz ve zayıf olan her şeyi tamamen yok ettiler. Ve Samuel'e Rabbin şu sözü geldi:

«Saül'ü kral ettiğime nadim oldum; çünkü artık ardımdan döndü, ve sözlerimi tutmadı.» (1)

Bu mezmurlarda, Yahudi kavmi dışındaki bütün kavimler karşısında İsrail oğullarının çıkarlarının gözetildiği, bütün hakların, yabancı kavimlerle çatışan İsrail oğullarına tanındığı, ama İsrail kavmi içinde din çıkarlarının, yani ruhban sınıfı çıkarlarının, bu sınıftan olmayanların iktisadî çıkarlarına üstün tutulduğu açıkça görülmektedir. Rabbin sözü Samuel'e geldi gelmesine, ama Saul'e gelen de Samuel'in sözü oldu ve bu söz şöyleydi: **«Öyle ise kulaklarıma gelen bu koyun melemesi ve işittiğim sığır böğürmesi nedir?»** (2) Bunun üzerine Saul'ün, günahını itiraf etmekten başka çaresi kalmadı.

Yahudileri, yenilen düşmanlarının kökünü kurutmağa yönelten şey, —anlaşıldığına göre mikropları koyunlarla sığırlara bile bulaşmış olan— putperestlikten duydukları dehşettir. Ne var ki antikitede hiç bir ulus, yenilen halklara ne yapılacağını sınırlandırma konusunda türel, ya da törel kurallar benimsemiş değildi. Yenilen halkların büyük bölümünü ortadan kaldırmak, geri kalanlarını da köle olarak satmak âdettendi. Bazı Yunanlılar —meselâ **Troyalı Kadınlar** adlı eserinde Euripides— esirlerin ortadan kaldırılması usulüne karşı çıkan bir anlayış ortaya atmağa, ye-

---

(1) Eski Ahit, I. Samuel, XV : 8-11
(2) Eski Ahit, I. Samuel, X : 14. (Çev. Notu)

nenlerde merhamet duygusu yaratmağa çalışmışlarsa da pek başarı kazanamamışlardır. Yenilenler, iktidar sahibi olmadıklarından, merhamet görmeğe de hakları yoktu. Bu görüş, kuramsal olarak bile, ta Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar terkedilmedi.

İnsanların düşmanlarına karşı da görevleri bulunduğu, anlaşılması ve kabul edilmesi zor bir kavramdır. Merhamet, antikitede bir erdem olarak kabul ediliyordu, ama ancak başarı kazandığı, yani, düşmanı dost haline getirdiği zaman; bunun dışında merhamet bir zayıflık sayılıyordu. İnsanların yüreklerine bir kere korku düştü mü, kimse yüce ruhluluğun adını anmazdı o zamanlar: Romalılar, ne Anibal'e ne de Spartaküs'ün ardınca gidenlere acımışlardı. Şövalyelik çağında bir şövalye başka bir şövalyeyi esir etti mi, ondan esirine ince davranması beklenirdi. Ne var ki, şövalyeler arasındaki çatışmalar o kadar ciddî değildi; buna karşılık, Albigensler'e en ufak bir merhamet gösterilmemiştir. Zamanımızda, Finlandiya, Macaristan, Almanya ve İspanya'daki terör hareketlerinin kurbanlarına da hemen hemen aynı derecede büyük bir gaddarlıkla davranılmış ve buna karşı siyasal muhaliflerden başka sesini yükselten olmamıştır. Rusya'daki terör hareketine de aynı şekilde solcuların büyük çoğunluğu ses çıkarmamışlardır. Bugün de, tıpkı Eski Ahit çağındaki gibi, düşman büyük korku yaratacak kadar korkunç oldu mu, düşmana karşı da insanî görevlerin bulunduğu kimsenin hatırına gelmemektedir. Aslında, pozitif töre, hâlâ sadece kendisini ilgilendiren toplumsal grup içinde geçerlidir ve bundan dolayı, aslında, bir yönetim dairesidir. Törel yükümlülüklerin insan ırkının sadece bir bölümüne ait olmadığını, kavgacı yaratılışlı insanlara bir dünya hükûmetinden başka hiçbir şey

kabul ettirmez; bu tip insanlar, bir dünya hükûmeti olmadıkça, törel yükümlülüklere bütün ırkların uyması gerektiği görüşüne ancak, mükemmelliğe ulaşmak için başvurulacak bir fikir gözüyle bakarlar.

Bu bölümde şimdiye kadar hep pozitif töre üzerinde durdum; bunun yetmediği ise açıktır. Genel konuşmak gerekirse, ihtilâle yer vermemekle, çekişmelerin şiddetini azaltacak bir şey yapmamakla ve yeni bir törel anlayış getirdiğini iddia eden peygambere hak tanımamakla, pozitif töre iktidarların gücüne güç katmaktadır. Burada, çözümü güç bazı kuramsal sorular ortaya çıkar, ama biz bunlar üzerinde durmadan önce, ancak pozitif töreye karşı bir muhalefetin başarabileceği bazı şeyleri kendi kendimize hatırlatalım.

Dünya, Dört İncile bazı şeyler borçludur gerçi, ama eğer Dört İncilin etkisi daha derin olsaydı, dünya da ona daha çok borçlu kalırdı. Dünya, köleliği ve kadınların ezilmesini reddedenlere de bazı şeyler borçludur. Dünyanın bir gün, savaşı ve iktisadî adaletsizliği reddedenlere de borçlu kalacağını umabiliriz. Dünya, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, hoşgörü havarilerine çok borçlu kalmıştır; bizimkinden daha mutlu bir çağda, belki yine kalacaktır. Orta Çağ Kilisesine karşı, Rönesans monarşilerine karşı, ve bugünkü plütokrasi iktidarına karşı ihtilâller, durgunluktan doğacak bozulmadan kaçınmak için zorunludur. İnsanlığın ihtilâle ve bireysel töreye ihtiyacı bulunduğunu kabul edince —ki kabul etmek zorundayız— ortaya, dünyayı anarşiye sürüklemeden bunlara bir yer bulmak sorunu ortaya çıkıyor.

Üzerinde durulması gereken iki soru vardır: önce pozitif törenin kendi açısından, kişisel töreye ısınmak için

alması gereken en akıllıca tutum nedir? İkincisi, kişisel töre, pozitif töreye ne dereceye kadar saygı borçludur? Yalnız, bunları tartışmaya girişmeden önce, kişisel töreyle ne anlatılmak istendiğini bir parça açıklamak gerekiyor.

Kişisel töre, tarihsel bir fenomen olarak, ya da felsefî görüş açısından ele alınabilir. Birincisinden başlayalım.

Tarihin bildiği kadarıyla, hemen hemen bütün bireyler, bazı fiillere karşı derin bir dehşet duymuşlardır. Bir kural olarak bu fiiller sadece bir tek birey tarafından değil, fakat bütün bir kabile, bütün bir kavim, bütün bir ulus, bütün bir mezhep ya da sınıf tarafından menfur veya mekruh sayılmıştır. Bazı fiillerin mekruh veya menfur sayılışının başlangıçta nereden çıktığı bilinmiyor, bazıları ise törede yenilik getiren tarihsel kişilere dayanıyor. Müslümanların neden hayvan veya insan suretleri yapmadıklarını biliyoruz; Peygamberleri bunu yasaklamıştır da ondan. Sofu Yahudilerin neden tavşan yemediklerini biliyoruz; Musa Şeriatı tavşanı mekruh tutar da ondan. Bu gibi yasalar, kabul olundukları zaman, pozitif törenin malı olurlar; ama başlangıçta, ya da hiç değilse bilinen doğuş dönemlerinde, bunlar kişisel törenin malıydılar.

Bununla birlikte, töre ister positif olsun, ister negatif, bizler için, tapınma törenleriyle ilgili kurallar ve emirlerden daha başka bir anlam taşır hale gelmiştir. Töre, bizim tanımadığımız biçim içinde ilkel bir görünüş değil, — Çinli bilgeler, Hindli Budistler, İbrani Peygamberleri ve Yunan filozofları gibi — birbirinden bağımsız bir takım kaynaklardan doğmuş olduğu görünüşünü taşır. Tarihteki

önemlerini küçümsiyemiyeceğimiz bu adamlarn hepsi de, birbirlerinden bir iki yüzyıl arayla yaşamışlar ve hepsi de, kendilerini daha önce gelenlerden ayırmağa yarayan belirli nitelikler taşımışlardır. Lao - Tse ve Cung - Tse, Tao akidesini gelenek yoluyla ya da başkalarının hikmetleri yoluyla değil, kendilerine göre kendi bildikleri kadar öğretirler; Tao akidesi de belirli bir takım görevlerden ibaret olmayıp, bir yaşayış yolu, bir düşünüş ve duyuş tarzıdır — öyle bir duyuş ve düşünüş tarzı ki, her hangi bir durumda ne yapılması gerektiği, kurallara ihtiyaç duyulmaksızın, bu öğretinin içinde açık seçik görülecektir. Aynı şey, ilk Budistler için de söylenebilir. İbranî peygamberlerinin bütün yaptıkları, Musa Şeriatını aşmaları ve gelenek tarafından değil de, «Rab böyle dedi,» kelimeleri tarafından salık verilen yeni ve daha içten bir erdemi savunmalarıdır. Sokrates, kanuna göre geçilmiş devlet adamlarının gösterdikleri gibi değil, kendi ilâhının emrettiği gibi hareket eder; o, içinden gelen sese uymamaktansa, ölümü göze almağa hazırdır. Kendi yaşadıkları dönemde birer âsi sayılan bu adamların hepsi de sonradan onur kazanmışlardır. Bu adamların ortaya attığı ve kendi zamanlarında yenilik sayılan şeyler, sonradan olağan kabul edilmiştir. Ne var ki, bu 'şeyler'in ne olduğunu belirtmek kolay değildir.

Tarihsel kaynağı bulunan bir dine bağlı, ya da böyle bir dinin, o dinden önce din yerine geçen bir şeyden geliştiğini kabul eden düşünce sahibi her hangi bir kişi, en az şunu kabul etmelidir: daha önceki bir yaşayış tarzından bazı bakımlardan iyi olan bir hayat tarzı, önce bir birey ya da bir takım bireyler tarafından ve bu bireylerin kendi çağlarındaki Devlet ve Kilise öğretilerine karşı ileri sürülmüştür. Bundan da, bir bireyin törel sorunlar konusunda,

kendi zamanına kadarki ve bütün insanlığın kabul ettiği yargılara karşı çıkmasının bile her zaman için yanlış olmıyabileceği sonucuna varılır. Bilim alanında herkes, bugün, bilime uyan akideyi kabul eder; ne var ki, bilim alanında yeni bir akideyi sınama yolları bilinmektedir ve bilim alanında her yeni akide, gelenekten daha başka nedenlere dayanılarak ya herkes tarafından hemen kabul edilir, ya da herkes tarafından reddedilir. Törebilim alanında ise, yeni bir akideye uygulayabileceğimiz, böylesine apaçık bir sınama yolu yoktur. Bir peygamber vaazına, 'Rab böyle dedi,' diyerek başlayabilir, bu da yeter; yeter ama başkaları onun sahici bir vahiy alıp almadığını nerden bilecekler? Ne gariptir ki, Tesniye'de de, positif bilimde çoğunlukla kesin kabul edilen sınamanın aynı, yani, kehanetin doğru çıkıp çıkmadığına bakma yolu teklif edilmektedir: **«Ve; Rabbin söylemediği sözü nasıl bilelim? diye yüreğinden dersen; peygamber Rabbin ismiyle söylediği zaman, o şey olmaz, ve çıkmazsa, Rabbin söylediği şey odur; peygamber küstahlıkla söylemiştir...»** [1] Ne var ki, modern kafalar bunu bir törebilimsel akide sınaması olarak kabul edemezler.

Şu soruya cevap vermemiz gereklidir: Törebilimsel akide ne demektir ve —eğer bir yol varsa— hangi yollardan sınanabilir?

Tarihsel olarak, törebilim dinle ilişkilidir. Çoğu insanlar yetkiyi yeterli saymışlardır: İncil ya da Kilise tarafından yanlış veya doğru diye ileri sürülen, **yanlış veya doğrudur.** Bununla birlikte zaman zaman, tanrısal ilham alan kişiler ortaya çıkmıştır: bunlar, neyin doğru neyin yanlış olduğunu kendilerinin bildiklerini, zira bunları kendilerine

---

[1] Tesniye, XVIII; 21 - 22. (Çev. Notu)

doğrudan doğruya Tanrnın söylediğini iddia etmişlerdir. Sofuların görüşleriyle bu bireylerin hepsi de çok eski zamanlarda yaşamışlardır ve eğer modern bir adam çıkıp da Tanrıdan ilham aldığı iddiasında bulunacak olursa onu tımarhaneye kapamak gerekir, meğerki Kilise bu bireyin bildirilerini onaylaya. Bununla birlikte bir isyancı, diktatör haline genellikle bu yoldan geldiği için, isyancıların meşru işlevlerinin ne olduğu konusunda karar vermemize bu durum yardım etmez.

Törebilimi dinsel olmıyan terimlerle ifade edebilir miyiz? Victoria döneminin serbest düşünürleri bunun mümkün olabileceğinden şüphe etmiyorlardı. Meselâ, 'faydacılar,' çok yüksek ahlâklı kimselerdi ve ahlâklarının akla uygun temellere dayandığına inanıyorlardı. Ne var ki, bu husus, onların sandığından biraz daha güçtü.

'Faydacılar'ın adı geçince aklımıza gelen bir soru üzerinde duralım: Bir davranış kuralı, törebilimin kendi kendine varolan bir önermesi olabilir mi, yoksa bu kural, her zaman ilgili davranışın iyi ya da kötü sonuçlarına göre mi çıkarılmalıdır? Geleneksel görüş odur ki, bazı fiiller, sonuçları söz konusu olmaksızın iyidir, bazı fiiller de, yine sonuçları söz konusu olmaksızın kötüdür. Başka bazı fiiller ise törebilimsel açıdan 'nötür'dür ve bunlar üzerinde sonuçlarına göre yargıda bulunulabilir. Kurtulmaları olanağı bulunmayan hastaların acı çektirilmeden öldürülmesi ya da bir adamın, ölen karısının kızkardeşiyle evlenip evlenemiyeceği, törebilimsel bir husustur, ama para değerine altını esas tutma usulü törebilimsel bir husus değildir. 'Törebilimsel' hususların, her biri bu sıfatın uygulandığı bütün durumları kapsayacak iki tarafı vardır. Bir husus (A)

eski İbranileri ilgilendirmişse, ya da (B) Canterbury Başpiskoposu'nun resmî uzmanlık alanı içine giriyorsa, 'törebilimsel'dir. 'Törebilimsel' kelimesinin bu genel kullanılış biçiminin savunulacak yanı bulunmadığı apaçıktır.

Bununla birlikte bazı öyle davranışlar var ki, kendi hesabıma ben bu davranışlardan iğrendiğim ve bu iğrenişim bana ahlâka uygun göründüğü halde, iğrenişim, o davranışların sonuçlarının apaçık bir değerlendirilişine dayanmamaktadır. Bir çok kişiler bana, demokrasinin korunması —ki bunun önemine inanıyorum— için biricik yolun, bir yığın çocuğu zehirli gazla öldürmek ve daha başka dehşet verici şeyler yapmak olduğunu söylediler. Ben, —demokrasinin korunması uğrunda bile— bu çeşit çarelere başvurulmasına razı olamıyacağımın farkındayım. Kendi kendime, bu gibi çarelere başvuranların, istenilen amacı sağlayamıyacaklarını, ya da sağlasalar bile, bu çarelerin, demokrasinin getirebileceği bütün iyilikleri silecek kadar büyük kötülükler doğuracağını söylüyorum. Bu iddianın dürüstlük derecesinden iyice emin değilim: beni, bu çarelerin istenilen amacı sağlayacağına ve bu çarelerden başkasının asla işe yaramıyacağına ikna etseler bile, öyle sanıyorum ki, ben yine de bu çareleri reddederdim. **Buna karşılık,** psikolojik imgelem, iyi diye nitelemem gereken hiç bir şeyin bu yollardan sağlanamıyacağına beni inandırıyor. Felsefî açıdan konuşursak, öyle sanıyorum ki, bütün fiiller sonuçlarına göre yargılanmak gerektir; ama bu zor olduğundan, fiillerin sonuçlar önceden kesinlikle bilinemiyeceğinden ve fiillerin sonuçlarını görmek zaman istediğinden, uygulamada, sonuçlarının araştırılması beklenmeksizin, bazı fiillerin mahkûm edilmesi, bazılarının da makbul tutulması gerektiği düşünülebilir. Bundan ötürü

bence 'faydacılar' gibi, her hangi bir koşul içinde doğru olan fiil, verilere göre, muhtemel bütün fiillerin kötülüklerine karşı iyilik dengesini en çok sağlaması ihtimali bulunan fiildir; ama böyle fiillerin işlenmesini töre kurallarının varlığı destekleyebilir, diyorum.

Bu görüş kabul edilmekle, törebilim, 'iyi'nin ve 'kötü' nün birer araç değil de, kendi içlerinde birer amaç oldukları şeklindeki tariflerine indirgenmiş olur. 'Faydacılar' iyinin zevk, kötünün de ıstırap olduğunu söylerler. Ama birisi çıkıp da bu görüşte olmadığını söylese, faydacılar ona karşı ne gibi bir delil ileri sürebilirler?

Hayatın amaçları üzerine ileri sürülen çeşitli görüşleri düşünürüz. Birisi çıkar, 'iyi zevktir' der; bir başkası çıkar, 'iyi, Ariler için zevk, Yahudiler için ıstıraptır,' der; daha başka biri de, 'iyi, Tanrıyı daima övmek ve O'nu kutsamaktan ibarettir,' iddiasında bulunur. Bu üç adamın iddia ettiği nedir ve bunların birbirlerini ikna edebilmeleri için ne gibi yöntemler vardır? Bu üç adam, bilim adamları gibi olgulara başvuramazlar: Bunların tartışmalarına ilişkin bir olgu yoktur. Bu üç adam arasındaki ayrılık, olguların ifade edilişinde değil, güçlü isteklerin ifade edilişindedir. 'Bu iyidir' dediğim zaman bunun, 'ben bunu istiyorum,' demek olduğu iddiasında değilim; beni bir şeye 'iyi demeğe yönelten şey, sadece özel bir cins istektir. İstek, bir dereceye kadar kişilik dışı (gayrı şahsî) olmalıdır; istek, sadece benim özel koşullarımla değil, beni memnun edecek cinsten bir dünya ile de ilgili olmalıdır. Bir kral şöyle diyebilir: 'Hükümdarlık iyidir, ben de hükümdar olduğuma memnunum.' Bu ifadenin birinci bölümü kuşkusuz törebilimseldir, ama kralın hükümdar olmaktan duyduğu memnun-

luğun törebilimsel nitelik kazanması için, kralın bir inceleme sonucunda, başka hiç kimsenin kendisi kadar iyi bir kral olamıyacağına aklı yatması gereklidir.

Daha önce de bir münasebetle (**Din ve Bilim**'de), değer yargılarının bir iddia olarak değil, insanlığın isteklerini ilgilendiren bir isteğin ifadesi olarak yorumlanması gerektiğini hatırlatmıştım. 'Nefret kötüdür,' dediğim zaman, aslında ben şöyle diyorum: 'Hiç kimse nefret duymasa.' Burada bir iddiada bulunmuyorum; sadece bir çeşit dilek ifade ediyorum. Benim bu ifademi duyan, dileğimin bu olduğunu anlar, ama anlayabileceği bütün **olgu** budur ve bu psikolojik bir olgudur. Bu ifadede hiç bir törebilimsel olgu yoktur.

Törebilim alanında yenilik getirenler, başkalarından çok **bilen** kişiler değillerdi; onlar, başkalarından çok **isteyen,** daha doğrusu, istekleri başkalarınınkinden daha kişilik dışı olan ve sıradan insanlarınkine oranla daha geniş bir alanı kapsayan kimselerdi. Bütün insanlar kendi mutluluklarını isterler; çoğu insanlar çocuklarının mutluluğunu isterler; azımsanmıyacak sayıda insan ulusunun mutluluğunu ister; bazıları da, gerçekten ve güçlü bir şekilde bütün insanlığın mutluluğunu isterler. Başkalarının böyle duygular taşımadığını ve bunun evrensel mutluluğa bir engel meydana getirdiğini gören bu insanlar, başkalarının da kendileri gibi duymasını dilerler; bu dilek, 'mutluluk iyidir,' kelimeleri içinde ifade olunabilir.

Buda ve Stoiklerden son zamanlara kadar gelmiş geçmiş bütün büyük ahlâkçılar, 'iyilik'i, imkân bulunduğu takdirde bütün insanlar tarafından eşit tadılması gereken bir şey olarak ele almışlardır. Onlar kendilerini hükümdar ola-

rak, Yahudi ya da Yunanlı olarak düşünmemişler, sadece birer insan olarak düşünmüşlerdir. Onların törebilimleri hep iki kaynaktan türemiştir: bu ahlâkçılar bir yandan kendi hayatlarındaki belirli bazı öğeleri değerlendirmişler, öte yandan sempati onları, kendileri için istediklerini başkaları için de istemeğe yöneltmiştir. Sempati, törebilimde, evrenselleştirici güçtür; burada sempati derken, kuramsal bir ilkeyi değil, psikolojik bir heyecanı anlatmak istiyorum. Sempati bir dereceye kadar içgüdüseldir: bir çocuğun ağlaması başka bir çocuğu mutsuz edebilir. Ne var ki, sempatinin sınırları da doğaldır. Kedinin fareye sempatisi yoktur; Roma'lılar ise fillerden gayrı hiç bir hayvana sempati beslemezlerdi; Nazilerin, Yahudilere sempatileri yoktur, Stalin'in de kulaklar'a. [1] Sempati sınırlılığı olduğu anda, onu karşılayan iyilik kavramı da sınırlanır: o zaman iyilik, yüce ruhlu kişilerin, ya da sadece Arilerin, veya proleteryanın, veyahut da sadece Christaelphianlar'ın [2] tadabileceği bir şey olur. Bunlar hep, kedi ile fare töresidir.

Kedi ile fare töresinin, imkân bulunduğu zaman çürütülmesi, kuramsal alana değil uygulama alanına girer. Böyle bir törenin ustası olan iki kişi, meselâ kavgacı iki çocuk karşı karşıya geldiler mi, her biri şöyle der: 'Hadi seninle kedi ile fare oyunu oynayalım, ben kedi olayım, sen de fare.' Bunun üzerine yine ikisi birden itiraz ederler: 'Hayır, hayır, sen kedi olamazsın, ben olacağım kedi.' Böylece,

---

(1) Kulak: Çarlık Rusyasında büyük toprak sahipleri; toprak ağaları.
(2) Christadelphian: Teslis'i reddeden ve edebî hayatta sadece hakkın üstün geleceğine inanan Dr. John Thomas tarafından 1850'de A.B.D.'de kurulan dinsel mezhebe mensup olanlara verilen ad. (Çev. Notu)

çoğunlukla her ikisi de birer Kilkenny [1] kedi olurlar sonunda. Ama eğer ikisinden biri ötekine tam anlamiyle üstün gelecek olursa, o kendi törebilimini kurabilir; işte o zaman Kipling'le, Beyaz Adamın Boynunun Borcu'yla, [2] ya da Kuzeyli Irkı veya buna benzer başka bir cins eşitsizlik akidesiyle karşı karşıya kalırız. Bu gibi akideler, hiç şüphe yok ki, fareye değil, sadece kediye hitap eder; bu akideler fareye yalın iktidar yoluyla, zorla kabul ettirilir.

Törebilimsel tartışmalar çoğunlukla amaçlar üzerine değil, araçlar üzerinedir. Köleliğe, köleliğin iktisadî olmadığı iddiasıyla saldırılabilir; kadınların erkek önünde boynu eğik kalması, özgür kadınların konuşmalarının daha ilgi çekici olduğu iddiası ileri sürülerek eleştirilebilir; dinsel nedenlerden ötürü insanlara eza cefa edilmesi, bu eza ve cefalar yoluyla insanlarda sağlanan dinsel inançların sahici olmadığı gerekçesine (bu arada şunu da belirtmeliyim ki, bu tamamiyle yanlıştır) dayanılarak üzüntüyle karşılanabilir. Bununla birlikte, bu gibi iddiaların ardında, amaçlar bakımından genellikle bir ayrılık vardır. Bazen, Nietsche'nin Hristiyanlığı eleştirmesinde olduğu gibi, amaç ayrılığı çırılçıplak ortadadır. Hristiyan törebiliminde bütün insanlar eşit sayılır; halbuki Nietzshe'ye göre çoğunluk, kahraman için bir araçtan başka bir şey değildir. Amaçlarla ilgili tartışmalar, bilimsel tartışmalar gibi olgulara başvurarak yürütülemez; bu gibi tartışmaların, insanların duygula-

---

(1) Kilkenny kediler: İrlandalıların bir fabl'inde geçen iki kedi; masala göre bu iki kedi öylesine hırslı dövüşmüşlerdir ki, dövüş sonunda ortada kuyruklarından başka bir şey kalmamıştır.

(2) Beyaz ırkın öbür ırkları ezmesi, ama bunu onları yönetmenin bir yolu, onları yönetmeği de kendinin bir görevi sayması. (Ç. Notu)

rını değiştirmeğe çalışmak suretiyle yürütülmesi gerekir. Hristiyan, sempati uyandırmağa, Nietzsche taraftarı da gururu kamçılamağa çalışabilir. İktisadî ve askerî iktidar, propagandayı takviye edebilir. Bu mücadele, aslında sıradan bir iktidar mücadelesinden başka birşey değildir. Her hangi bir akide, hatta evrensel eşitliği savunan bir akide bile, her hangi bir grupun egemenlik sağlaması yolunda bir araç olarak kullanılabilir; meselâ Fransız İhtilâli demokrasiyi silâh gücüyle yayma işine giriştiği zaman böyle olmuştu.

Siyasal mücadelelerde olduğu gibi, törebilimsel mücadelelerde de, iktidar bir araçtır. İnsanlar birbirlerinden nefret etmelerine, birbirlerini sömürmelerine, birbirlerine işkence etmelerine rağmen, yakın zamana kadar, değişik bir hayat tarzı vaazeden kişilere saygı duymuşlardır. Eski zamanların kabile inançlarının ya da ulusal kültlerinin yerini alan ve evrenselliği amaç edinen büyük dinler, insanları, ister boyunduruk altında olsunlar, ister özgür, Yahudi ya da Yahudi'den başkaları diye değil, insan olarak düşünmüşlerdir. Bu büyük dinlerin kurucuları, sempatileri evrensel olan kişilerdi, bundan ötürü de onların, geçici ve muhteris despotların bilgeliklerini çok aşan bilgeliğe sahip olduklarına inanılıyordu. Bu kurucuların elde ettikleri sonuç elde etmeyi istemiş olabilecekleri sonuçlara yaklaşamamıştır bile. Bir **auto - da - fé** (1) sırasında seyirci kalabalığının kurbanların üzerine saldırmasına engel olmak için polis gücü kullanmak gerekirdi ve eğer seyircilerin, diri diri yakılırken seyretmek istediklerinden biri, cezasının

(1) auto-da-fé: Engizisyon döneminde insanların ateşe atılması. (Çev. Notu)

sonradan değiştirilmesi dolayısıyle önce boğdurulup, sonra ateşe atılmak imtiyazını elde edecek olursa, seyirci kalabalığı öfkeden çılgına dönerdi. Buna rağmen, evrensel sempati ilkesi, ülkeleri birer birer fethederek yayıldı. Bu, kişilik dışı merak gibidir; zihin alanında kişilik dışı merak neyse, duygu alanında da kişilik dışı sempati odur; bunların her ikisi de zihnin gelişmesinde temel öğelerdir. Geri getirilen kabile töresinin ya da aristokrat töresinin uzun bir süre ayakta kalabileceğini sanmıyorum; Budha'dan bu yana bütün insanlık tarihi buna tamamiyle ters yönde bir gidişi gösterir. İktidar ne derece büyük bir tutkuyla istenirse istensin, insanın derin düşünceye dalarak kendi kendiyle başbaşa kaldığı murakabe anında iyi diye düşünülen şey iktidar değildir İnsanlığın, tanrısallığa en yakın bulduğu kişilerin karakterleri bunu ispat etmiştir.

Bu bölümün başında ele aldığımız töre kuralları —evlâdın ana babaya saygısı karının kocasına saygısı, krallara bağlılık v.b.— hep ya tamamiyle ya da kısmen çürümüştür. Çürüyüp göçen bu kuralların yerini ya Rönesans ta olduğu gibi tam bir törel başıbozukluk ya da Reformasyonda olduğu gibi, kullanılmaktan çıkan eski kurallara oranla bir çok bakımlardan çok daha sıkı yeni kurallar alır. Devlet'e bağlılık pozitif töre alanında, zamanımızda eskisine oranla çok daha büyük bir rol oynamaktadır; hiç şüphesiz bu Devlet gücünün artışının doğal bir sonucudur. Törenin aile ve Kilise gibi, başka gruplarla ilgilenen bölümleri eski yetkilerini kaybetmişlerdir; ama teraziye vurduğumuz zaman törel duyguların ya da törel ilkelerin bugün insanlar üzerinde on sekiznici yüzyıldakine veya Orta Çağdakine oranla daha az etkili olduğuna dair bir belirti göremiyorum.

Bu bölümü özet halinde bir çözümlemeyle bitirelim.

İlkel toplumlarda, bu topluluklara ait töre kurallarının, doğaüstü bir kaynağı bulunduğuna inanılır genellikle; biz bir bakıma bu inanç için ortada bir neden göremesek de, bu inanç büyük çapta, sözü geçen toplumdaki iktidar dengesini temsil eder: tanrılar, iktidar sahibine boyun eğmeyi görev sayarlar, ama iktidar sahipleri de ihtilâl doğuracak kadar gaddar olmamalıdırlar. Halbuki peygamberlerin ve bilgelerin etkisi altında, bazen eskisiyle yan yana, bazen de eskisinin yerini alan yeni bir töre doğar. Peygamberler ve bilgelerin büyük çoğunluğu, iktidardan başka şeylere —meselâ, bilgeliğe, adalete ya da evrensel sevgiye— değer vermişler ve büyük insan yığınlarını, bunların, kişisel başarıdan daha değerli birer amaç bellenmesi gerektiğine inandırmışlardır. Bir toplumsal sistemin, peygamberin ya da bilgenin değiştirmek istediği her hangi bir bölümden zarar gören kişiler, peygamberin veya bilgenin görüşlerini kendi kişisel nedenleri dolayısıyle desteklerler; bu destekleyişin sonucu olarak ortaya çıkan ihtilâlci hareketi karşı konulmaz kılan şey de, destekleyicilerin kişisel çıkarlarıyla, peygamber ya da bilgelerin kişilik dışı törelerinin birleşmesidir.

İsyanın toplum yaşayışındaki yeriyle ilgili olarak bir sonuca varabiliriz artık. İki cins isyan vardır: ya kişisel olur, ya da isyancının kendini içinde bulduğu topluluktan başka cins bir topluluk isteği ilham eder isyanı. İkinci durumda, isyancının isteği başkaları tarafından paylaşılabilir; bir çok örnekler de bu isteğin, mevcut sistemden yararlanan küçük bir azınlık dışında herkes tarafından paylaşıldığını gösterir. Bu tip isyancı anarşik değil, yapıcıdır; hareketi geçici bir anarşiye yol açsa bile, hareketin esas amacı, sonunda istikrarlı bir toplum yaratmaktır. Bu tip is-

yancıyı anarşik isyancıdan ayıran şey de, onun amaçlarının kişilik dışı karakteridir. Kamu açısından, bir isyanın haklı görülüp görülmeyeceğini sadece ve sadece olay belirler; isyan haklı görüldüğü takdirde, isyandan önceki iktidar, kendi çıkarı bakımından, şiddetli bir direnmede bulunmamakla akıllılık eder. Her hangi bir kişi, insanlığın isteklerinin çoğunun, mevcut sistemdekinden daha iyi yerine getirilmesini sağlayacağına inandığı bir hayat tarzı ya da bir toplumsal örgüt yöntemi düşünebilir. Eğer düşündüğü şeyi kafasında iyice billûrlaştırabilir ve insanları kendi reformunu benimsemeğe kandırabilirse, o kişi haklı çıkar. İsyan olmasa, insanlık durgunluktan kokuşur ve adaletsizliği giderecek çareden yoksun kalırdı. Bundan dolayı, otoriteye boyun eğmeyi reddeden adamın, belirli koşullar altında meşru bir işlevi vardır — yeterki, onun itaatsizlik nedenleri kişisel değil, toplumsal olsun. Ne var ki, bu, niteliği dolayısıyle, bir takım kurallara bağlanması olanağı bulunmayan bir husustur.

Bölüm XVI

İKTİDAR FELSEFELERİ

BU bölümde, ilhamlarını başlıca, iktidar aşkından alan bazı felsefeler üzerinde durmak niyetindeyim. Bu felsefelerin konularının iktidar olduğunu söylemek istemiyorum, sadece bu filozofların, metafizik yaparlarken ve törebilimsel yargılarda bulunurlarken ilham aldıkları kaynağın, bilinçli ya da bilinçsiz iktidar aşkı içtepkisi olduğunu anlatmak istiyorum.

İnançlarımız, istek ve gözlemlerin değişik derecelerde birleştirilmesinin bir sonucudur. Bazı inançlarımızda etkenlerden birinin, bazı inançlarımızda da ötekinin oranı azdır. Deneye dayanan delillerle kesin bir şekilde ortaya koyabileceğimiz fazla bir şey yoktur ve inançlarımız, deneylere dayanan delillerin ötesine geçtiği zaman, bunların oluşmasında istek rol oynar. Öbür yandan, inançlar, kendilerinden yana veya kendilerine karşı deliller bulunmadığı zaman yüzyıllarca yaşayablidikleri halde, boşluklarını ortaya

koyan kesin ve sonuçsal deliller karşısında uzun zaman ayakta kalabilen pek az inanç vardır.

Felsefeler hayattan daha bağdaşıktır. Hayatta, bir çok isteklerimiz bulunabilir, halbuki felsefeler genellikle, bütün öteki isteklerin üstüne çıkan bir tek istekten ilham alırlar; onların bağdaşıklığı (coherence=tecanüs) da işte burdan gelir.

Zu frangmentarisch ist Welt und Leben.
Ich will mich zum deutschen Professor begeben,
Der weiss das Leben zusammenzusetzen.
Und er macht ein verstaendinges System daraus. (1)

Çeşitli filozofların çalışmalarına çeşitli istekler hakim olmuştur. Bilmek isteği ve bununla hiç de aynı şey olmayan, dünyanın bilinebilir olduğunu ispat etme isteği; mutluluk isteği, erdem isteği ve bu ikisinin bireşimi — mağfiret isteği; insanlarda, insanların Tanrı ile ya da başka insanlarla birliği anlayışını yaratma isteği; güzelliğe ulaşma isteği; haz duyma isteği; ve iktidar isteği, bunlar arasında sayılabilir.

Büyük dinle rerdemi amaç tutarlar, ama genellikle, sadece erdemi amaç tutmakla da kalmazlar. Hristiyanlık ve Budizm, mağfireti —daha mistik biçimleri içinde de— Tanrıyla ya da evrenle birleşmeyi ararlar. Ampirik filozoflar gerçeği, idealist filozoflar da —Descartes'tan Kant'a kadar— kesinliği ararlar; gerçekten, Kant'a kadar (Kant'ı

(1) Dünya ve hayat dağınık parçalar halindedir. Başımı alıp Alman Profesöre gideceğim; o, hayatın bireşiminin (sentezinin) nasıl yapılacağını biliyor ve bundan makul bir sistem kuruyor.

da içine almak üzere bütün büyük filozofların ilgilendiği başlıca istekler, insan tabiatının, bilmeğe ya da kavramağa ait (cognitive) bölümünün istekleridir. Bentham ve Manchester Okulu felsefeleri zevki amaç, serveti de bellibaşlı araç sayarlar. Modern zamanların iktidar felsefeleri geniş çapta, 'Manchesterismus'a ([1]) karşı bir tepki ve hayatın amacının birbirini izleyen zevklerden ibaret bulunduğu —gerek fazla dağınıklığı, gerek yeteri kadar etkin olmayışı dolayısıyle mahkûm edilen bir amaç— görüşüne karşı bir itiraz olarak doğmuştur.

Hayat, istem (valition=irtiyat) ile irade dışı olgular arasındaki karşılıklı bir etki - tepki ilişkisi olduğundan, iktidar güdüleri tarafından yönetilen filozof, kendi irademizin ürünü olmayan olguların oynadığı rolü asgariye indirmeğe ya da batırmağa çalışır. Burada ben sadece Machiavelli ya da **Cumhuriyet**'de adı geçen Trasymakhos gibi, yalın iktidarı yücelten kişileri düşünmüyorum; kendi iktidar aşklarını metafizik ya da törebilim kisvesi altında saklamalarını sağlıyacak kuramlar icad eden kişileri düşünüyorum. Modern zamanlardaki bu cins filozofların birincisi ve en dört başı mamuru, Fichte'dir.

Fichte'nin felsefesi, dünyada biricik varolan diye kabul ettiği, egodan hareket eder. Ego, kendini gerçek olarak kabul ettirdiği için vardır. Her ne kadar ego'dan başka bir şey yoksa da, günün birinde ego küçük bir darbe **(ein kleiner Anstoss)** yer ve bu darbenin sonucu olarak non - ego'yu gerçek diye kabul ettirir. Ondan sonra ego, Gnos-

---

([1]) Manchesterismus: İngiltere'de, Cobden ve Bright'ın önderliğinde Manchester Okulu'nun, yalnız kendi çıkarını düşünen bir politika izlemesini destekleyenler için kullanılan alaycı bir terim; en büyük Manchester'liler demektir. (Çev. Notu)

tik (¹) Teoloji'ninkine benzer, türümler'e (emanation=sudur) koyulur; ne var ki, Gnostikler türümleri Tanrıya bağladıkları —ve alçakgönüllülükle biraz da kendilerinden saydıkları— halde, Fichte, Tanrı ile ego arasında bir ayırımı zorunsuz sayar. Ego, metafizik alanında işini bitirdikten sonra, Almanların iyi, Fransızların kötü, bundan dolayı da Fransızlarla dövüşmenin Almanlar için bir görev olduğunu kabul ettirmeğe koyulur. Almanlar da, Fransızlar da, hiç şüphesiz, Fichte'nin türümlerinden ibarettirler, ancak Almanlar daha yüksek bir türümdürler, yani, Fichte'nin ego'sundan başka bir şey olmayan mutlak gerçek'e daha yakındırlar. Büyük İskender ve Ogüst, kendilerinin ilâh olduklarını iddia etmişler, başkalarını da bunu kabul eder görünmek zorunda bırakmışlardı; Fichte ise, yönetim onun kumandası altında olmadığı için kendi ilâhlığını esaslı bir şekilde ilân edemediğinden, tanrısızlıkla suçlandırıldı ve işini kaybetti.

Dış dünyayı tamamiyle ego'nun hayalinin bir ürünü saydığından, Fichte'ninki gibi bir metafiziğin toplumsal göreve yer vermiyeceği besbellidir. Bu felsefeye uzlaşabilecek, akla gelen biricik töre, kendi kendini geliştirme töresidir. Her ne kadar mantığa aykırı olsa da, bir insan kendi ailesini ve ulusunu, ego'sunun, başka insanlara oranla kendine daha yakın bir parçası ve dolayısiyle başkalarına oranla daha değerli sayabilir. İşte bu yüzden ırka ve milliyetçiliğe inanış, solipsistik (²) felsefenin doğal bir

(¹) Gnosticism: Tanrı bilimde, ruhanî sırların ve yaratılış muammasının bilinebileceğini iddia eden okul; Gnostik: bu okula ait.

(²) Solipsism: Gerçek varlığı olan şeyin yalnız nefs olduğu, zira insanın nefs dışında hiç bir şey bilemeyeceği kuramı; Kant felsefesinde egoizmin bir biçimi. (Çev. Notu)

ürünüdür — hele ırk ve milliyetçilik kuramının ilhamını açıkça iktidar isteğinden alışı ve iktidarın sadece başkalarının yardımıyla elde edilebilişi, bu inanışın solipsistik felsefe ürünü olma niteliğini daha da güçlendirir.

Bütün bunlar, 'İdealizm' adıyla bilinir ve dış dünyanın varlığını kabul eden her hangi bir felsefeden, törel anlamda daha soylu tutulur.

Benim kendi irademden bağımsız olanın realitesi (reality=şe'niyet), felsefesi için, 'gerçeklik' kavramında toplanır. İnançlarımın gerçekliği, sağduyu açısından, bir çok durumlarda, benim yapabileceğim her hangi bir şeye dayanmaz. Ben yarın kahvaltı edeceğime inanıyorsam ve bu inancım gerçekse, bunun gerçek oluşu kısmen, benim gelecekle ilgili kendi istemimdendir; ama eğer Sezar'ın Mart ayının on beşinde öldürüldüğüne inanıyorsam, bu inanışımı gerçek kılan şey, tamamiyle benim iradem in gücü dışındadır. İktidar aşkının ilham ettiği felsefeler bu durumu tatsız bulurlar, bundan ötürü de, sağduyunun, olguları gerçeğin kaynağı ya da inançlarda gerçeğe uygunsuzluğun kaynağı sayan anlayışını çeşitli yollardan zayıflatmağa çalışırlar. Hegelciler, gerçeğin, inancımızın olgu ile uyuşması hali olmayıp, bütün inançlar sisteminin karşılıklı uyuşması hali olduğunu iddia ederler. Eğer iyi bir romandaki olaylar gibi hepsi de birbirine uyuyorsa, bütün inançlarınız gerçek demektir; aslında, bir romancıya göre gerçekle, bir tarihçiye göre gerçek arasında hiç bir ayrılık yoktur. İşte bu anlayış sözümona 'gerçek' dünyanın zincirlerinden kurtardığı yaratıcı hayale özgürlük kazandırır.

Pragmatizm, bazı biçimleriyle, bir iktidar felsefesidir. Pragmatizme göre bir inanç, eğer sonuçları tatlıysa, 'gerçektir.' İnsanlar ise bir inancın sonucunu tatlı ya da tatsız

kılabilirler. Eğer bir diktatörün yönetiminde yaşıyorsanız, diktatörün yüksek erdem sahibi olduğuna inanmak, inanmamaktan daha tatlı sonuç sağlar. Resmen geçerli kabul olunan inançlara saygısızlık edenlerin şiddetli cezalara çarptırıldığı yerde, resmen kabul olunan akide, pragmatist anlamda 'gerçektir.' Bundan dolayı pragmatist felsefe, iktidarda bulunanlara, daha yavaş kalan bir felsefenin vermekten kaçınacağı, metafiziksel bir kadirimutlaklık (omnipotence) verir. Bununla, bütün pragmatistler felsefelerinin bu sonuçlarını kabul ederler demek istemiyorum; sadece bunların birer sonuç olduğunu, pragmatistlerin, genel gerçek anlayışına saldırmalarının da, iktidar —belki insanlar üzerinde iktidar sağlamaktan çok, cansız eşya üzerinde iktidar sağlamak— aşkı ürünü olduğunu belirtmek istiyorum.

Bergson'un Yaratıcı Evrim'i, Bernard Shaw'un **Back to Methuselah** adlı oyununun son sahnesinde fantastik biçimde gelişen bir iktidar felsefesidir. Bergson, aklın, aşırı derecede edilgin ve sadece düşünmeğe yatkın oluşu dolayısıyle mahkûm edilmesi gerektiğini ve bizim sadece, süvari saldırısı gibi güçlü bir eylem sırasında gerçek anlamda görebildiğimizi iddia eder. Bergson, hayvanların göz sahibi oluşunun, onların, görebilmenin tatlı bir şey olduğunu sezmelerinden ileri geldiği inancındadır; hayvanlar başlangıçta kör olduklarından, akılları görme konusunda düşünemezdi, ne var ki, sezgi (intiution) imdada yetişip bu mucizeyi ger çekleştirdi. Bergson'a göre bütün evrimler şiddetli isteğe bağlıdır ve istek yeteri kadar tutkulu olduktan sonra, gerçekleştirilebilecek şeylere sınır yoktur. Ona göre, biyo - kimyacıların hayatın mekanizmasını anlamak için el yordamıyla yaptıkları çalışmalar boşunadır, zira ha-

yat mihanikî değildir ve hayat her zaman için öyle bir gelişme izler ki, akıl, tabiatından gelen niteliği dolayısıyle, bu gelişmeyi kestirmek yeteneğinden yoksundur; hayat ancak hareket halindeyken anlaşılabilir. Bundan da, insanların tutkulu ve akılsız olması gerektiği sonucu çıkar; Bergson hesabına ne iyi ki, insanlar genellikle böyledirler.

Bazı filozoflar iktidar içtepilerinin, metafiziklerine hakim olmasına izin vermezlerse de, bu içtepilerini törebilim alanını da alabildiğine başıboş bırakırlar. Bu filozoflar içinde en önemlisi, Hristiyan töresini köleler töresi diye reddedip, onun yerine, kahraman hükümdarlara uygun bir töre koyan, Netzsche'dir. Pek tabi, bu, esas itibariyle yeni bir şey değildir. Buna benzer bir şeyler Heraklitos'da, bir parça Eflâtun'da, epeyce de Rönesans'ta vardır. Ne var ki bu, Nietzsche'de işlenmiş ve bilinçli bir muhalefet olarak Yeni Ahit öğretisinin karşsına oturtulmuştur. Nietzsche'nin görüşüyle sürünün, sürüyü meydana getirenlerin özdeğerlerinden doğan bir değeri yoktur; sürünün bütün değeri, kendi gelişmesini ilerletmek için gerekli gördüğünde sürüye gadretmek hakkına sahip bulunan kahramanın büyüklük kazanma aracı oluşundan ibarettir. Gerçekte, aristokrasiler öteden beri hep, ancak böylesine bir törenin haklı bulacağı biçimde davranagelmişlerdir; buna karşılık Hristiyanlık, kurumsal alanda, bütün insanların Tanrı gözünde eşit olduğu görüşünü savunmuştur. Demokrasi, Hristiyan öğretisinden medet umabilir; ama aristokrasiye en uygun töre, Nietzsche'ninkidir. 'Eğer ilâhlar var olsaydı, ilâh olmamağa nasıl katlanabilirdim ben? **Bundan ötürü** ilâhlar yoktur.' Nietzsche'nin Zerdüşt'ü böyle der. Yeryüzündeki tiranlara yer açmak için, Tanrının tahtından indirilmesi gerekmektedir.

İktidar aşkı normal insan tabiatının bir parçasıdır, halbuki iktidar felsefeleri, ince nitelikleri herkes tarafından kolay kolay görülemiyen birer deliliktir. Gerek madde, gerek başka insanlar olarak dış dünyanın varlığı, bazı gururların kabulünden utanç duydukları, ama ancak delilerin reddedebileceği bir veridir. İktidar aşklarının kendilerine dünyayı olduğundan başka biçimde göstermesine göz yuman insanlara her tımarhanede raslanır: biri çıkar, kendisinin İngiltere Bankası Guvernörü olduğunu iddia eder, başkası çıkar, İngiltere Kralı olduğunu söyler, bir başkası da Tanrı olduğunu ileri sürer. Burada saydıklarımıza çok benziyen kuruntular, öğrenim görmüş kişiler tarafından, kolaylıkla anlaşılamıyacak bir dille ifade edildikleri zaman, onları ifade eden kişilere felsefe profesörlüğü ünvanı sağlar; heyecanlı kişiler tarafından, çok iyi anlaşılır bir dille ifade edildikleri zaman ise, o kişilere diktatörlük sağlar. **Vesikalı** deliler, davranışları eleştirildiği zaman, şiddete başvurma eğiliminde olduklarından, tımarhaneye kapatılırlar; **vesikasızlarına** ise güçlü orduların kumandası teslim edilir, bunlar da böylece, ellerinin erişebileceği bütün akıllıları öldürebilme, onları türlü felâketlere düşürebilme olanağına sahip olurlar. Deliliğin edebiyatta, felsefede ve siyasette başarı kazanması, çağımıza özgü acaipliklerden biridir; deliliğin başarı kazanan biçimi de hemen hemen tamamiyle, iktidara yönelmiş güdülerden hareket eder.

Bu durumu anlayabilmek için, iktidar felsefelerinin toplum yaşayşıyla olan ilişkisi üzerinde durmamız gerektir; bu ilişki ise ilk bakışta tahmin edilebileceğinden daha karmaşıktır.

İşe solipsizm'den başlayalım. Fichte'nin, her şeyin ego'dan çıktığı iddiasını okuyan kimse şöyle söylemez:

'Her şey Johann Gottlieb Fichte'den çıkarmış Amma da saçma! Yahu, daha bir kaç gün öncesine kadar adını bile duymamıştım ben onun. Ya o doğmadan önceki zamanlar necilik? Yani hepsini kendisinin mi icad ettiğini sanıyor bu adam sahiden de? Amma da saçma, amma da kendini beğenmişlik, ha!' Tekrar ediyorum, bu, okuyucunun **söylemediği** şeydir; okuyucu kendini Fichte'nin yerine kor ve o zaman bu iddiayı hiç de o kadar saçma bulmaz. 'Geçmiş zamanlara dair ben ne biliyorum ki?' diye düşünür. 'Sadece benim doğumumdan önceki bir dönemle ilgili olarak yorumladığım bir takım tecrübelerim bulunduğunu. Ya hiç görmediğim yerler hakkında bildiklerim neler? Buraları sadece haritalarda gördüğümü, ya da bunlardan söz edildiğini duyduğumu biliyorum, o kadar.

Sadece kendi tecrübelerimi biliyorum; geri kalanlar, şüpheli çıkarsamalardan (istidlâl) ibaret. Kendimi Tanrının yerine koyacak ve dünyanın benim eserim olduğunu söyleyecek olsam, hiç bir şey yanıldığımı ispat edemez.' Fichte, yalnız Fichte'nin var olduğunu iddia eder, bu iddiayı okuyan John Smith de —Fichte'nin bu sonuca varmak istemediğine dikkat etmeksizin— yalnız John Smith'in var olduğu sonucuna varır.

Solipsizmin bu yoldan belirli bir toplum yaşayışı biçiminin temeli olması olanağı vardır. Her biri kendini Tanrı sanan bir sürü zırdeli, birbirlerine terbiyeli davranmayı öğrenebilirler. Ne var ki, bu tanrıların terbiyeleri ancak, her bir tanrının, kendi kadirimutlaklığının öteki tanrılardan biri tarafından bozulmadığını gördüğü sürece devam eder. Eğer Bay A. kendini Tanrı sanıyorsa, ötekilerinin de kendilerini Tanrı saymalarını, onların davranışları kendi ama-

cına uygun düştüğü sürece hoşgörebilir. Ama eğer Bay B. onun Tanrılığını bozmağa ve onun hiç de kadirimutlak olmadığına dair delil getirmeğe kalkışacak olursa, Bay A. kinlenir ve Bay B.'nin ya Şeytanın ta kendisi, ya da Şeytan'ın vekillerinden biri olduğuna karar verir. Pek tabii, Bay B. de tıpkı Bay A. gibi düşünecektir. Böylece her ikisi de birer parti kuracak ve sonunda savaş çıkacaktır — acı, gaddarca ve delice bir din davaşı. 'Bay A.' yerine Hitler'i koyunuz, 'Bay B.' yerine de Stalin'i; o zaman modern dünyanın portresi serilir gözlerinizin önüne. Hitler, 'Ben Wotan'ım,' der. Stalin de der ki: 'Ben Diyalektik Materyalizm'im.' Her birinin iddiasını ordular, uçaklar, zehirli gazlar ve hevesli masum insan yığınları yoluyla engin kaynaklar desteklediğinden, her ikisinin de deliliği kimsenin dikkatini çekmez.

İkinci olarak da, Nietzsche'nin, bütün 'işe yaramazlar'ı kahraman için kurban diye düşündüğü, kahramanlık dinini ele alalım. Bu dine hayran okuyucu, pek tabiî kendinin kahraman, buna karşılık namussuzca entrikalarla kendisini geride bırakmış olan falancanın da 'şe yaramazlar'dan biri olduğu inancındadır. Bundan da, Nietzsche'nin felsefesinin mükemmel olduğu sonucuna varacaktır. Ne var ki, aynı şeyi o falanca da okur ve aynı şekilde o da bu felsefeye hayran kalırsa, o zaman kahramanın hangisi olduğuna hangi yoldan karar verilecektir? Pek tabii, sadece savaş yoluyla. Bu iki kişiden biri zaferi sağladımı da, kahramanlık ünvanına yalnız kendisinin hakkı bulunduğunu, iktidarı bırakmamak suretiyle devamlı olarak ispat etmek zorunluğunu duyacaktır. Bunu yapabilmek için, yaman bir gizli polis örgütü kurması gereklidir; artık o, her an bir suikaste kurban gitme, onun dışındaki herkes de ihbar edilme korkusu için-

de yaşayacak ve kahramanlık dini böylece, tiril tiril titreyen tabansızlardan meydana gelmiş bir ulus yaratacaktır.

Aynı cinsten dertler, sonuçları tatlı olan bir inancın gerçek olduğunu iddia eden pragmatist kuram için de düşünülebilir. İnancın sonuçları kimin için tatlı olacaktır? Stalin'e inanmak onun için tatlı, ama Troçki için tatsızdır. Hitler'e inanmak Naziler için tatlı, fakat Naziler tarafından toplama kamplarına atılan kimseler için tatsızdır. Şu hususta yalın güçten başka hiç bir şey karar veremez: Bu inancın gerçek olduğunu ispat eden tatlı sonuçlar kime yarayacak?

İktidar felsefeleri, toplumsal sonuçları göz önüne alındıkta, kendi kendilerini çürütürler. Benim Tanrı olduğum inancını eğer benden başka paylaşan çıkmazsa, beni tımarhaneye kapatırlar; eğer inancımı başkaları da paylaşırsa, bu bir savaşa yol açar ve ben büyük bir ihtimalle bu savaş içinde yok olurum. Kahramanlık dini korkak bir ulus yaratır. Pragmatisme inanç, eğer yaygınsa, yalın gücün egemenliğine yol açar ki, bu da hoş değildir; bundan dolayı, pragmatizme inanç, yine kendi denek ölçüsü üzerinden, temelsizdir. Eğer toplum hayatı, toplumsal istekleri doyuracaksa, bu toplum hayatının, iktidar aşkından türemeyen bir felsefeye dayandırılması gerektir.

Bölüm XVII

İKTİDAR TÖREBİLİMİ

ÇİLECİ (ascetik=riyazetkâr) bir sonuca varmanın ve birey yaşantısı için en iyi yol olarak, ister iyi niyetle, ister kötü niyetle başkalarını etki altına alma yolunda her türlü girişimden vazgeçmeyi desteklemenin doğal karşılanabilmesi için, buraya kadarki bölümlerde daha çok iktidarın kötülükleri üzerinde durduk. Lao - Tse'den bu yana bu görüşü destekleyen, hem güzel konuşma yeteneğine sahip, hem de akıllı adamlar gelmiştir; bu çok gizemciler (mistikler), bir çok sekinciler (quietist) ve kişisel kutsallığa değer verenler bu görüşü bir faaliyetten çok, bir duyuş ve düşünüş havası (haleti ruhiye) saymışlardır. Her ne kadar içlerinden bazılarının pek çok yararları dokunduğunu kabul ediyorsam da, bu adamlarla aynı görüşü paylaşamıyorum. Bu adamlar, iktidarı reddettiklerine inandıkları halde, aslında iktidarı sadece belirli biçimleri içinde reddettikleri için yararlı olmuşlardır; eğer iktidarı tamamiyle reddetmiş olsalardı, kendi akidelerini ilân edemiyecek, dolayısıyle de yararlı olamıyacaklardı. Bunlar zorlayıcı (cebrî) iktidarı

reddetmişler, ama ikna etmeğe dayanan iktidarı reddetmemişlerdir.

İktidar aşkı, en geniş anlamıyla, gerek insan, gerek insandan başka şey olarak dış dünya üzerinde istenilen etkileri yaratma arzusudur. Bu arzu insan tabiatının esaslı bir parçasıdır ve enerji sahibi bir insanın tabiatında hem çok büyük, hem de çok önemli bir yer tutar. Anında yerine getirilemiyen her arzu, bu arzuyu yerine getirebilme isteğini doğurur, bundan ötürü de iktidar aşkının bir biçimi olmak niteliğini taşır. Eğer komşunuzu seviyorsanız, onu mutlu kılabilme iktidarına sahip olmayı istersiniz. Bu bakımdan. tüm iktidar aşkını mahkûm etmek, komşunuzu sevmek kavramını da mahkûm etmek olur.

Bununla birlikte, bir araç olarak arzulanılan iktidar ile, bir amaç olarak arzulanılan iktidar arasında da büyük bir ayrılık vardır. İktidarı bir araç olarak arzulayan insanın önce başka bir arzusu vardır, bu arzuyu gerçekleştirebilecek durumda olmak isteği sonradan gelir. İktidarı bir amaç olarak arzulayan insan ise hedefini, bu hedefi ele geçirebilme olanağına göre seçer. Meselâ, siyaset alanında, bir insan bi rtakım usullerin kanunlaştığını görmek isteyip kamu işleriyle ilgilenmeğe başlar; öte yandan, kişisel başarı kazanmak isteyen bir başkası, bu amacını gerçekleştirebilmesine en elverişli bulduğu bir programı —bu program her ne olursa olsun— benimser.

İsa Mesih'in çölde dolaşırken hedef olduğu üçüncü ayartılış. [1] bu iki istek arasındaki ayrılığı çok güzel tem-

---

[1] 'İblis, İsa'yı çok yüksek bir dağa da götürdü ve ona dünyanın bütün ülkelerini ve onların izzetini gösterdi; ve İblis ona dedi: Eğer yere kapanıp bana tapınırsan, bütün bu şeyleri sana veririm.' Malta İncili, IV; 8 - 9. (Çev Notu)

sil eder. İsa Mesih'e, İblis'in önünde dize gelmesi şartıyle dünyanın bütün krallıkları teklif edildi; yani, ona, kendi amaçlarını değil, daha başka amaçları gerçekleştirebilme iktidarı teklif edildi. Bu, hemen her modern insanın bazen çok kaba bir biçimde, bazen de son derece şeytani bir incelik içinde hedef olduğu bir ayartılıştır. Modern insan, bir sosyalist olduğu halde muhafazakâr bir gazetede iş alabilir; bu, daha çok kaba bir biçimdir. İnsan, Sosyalizmin barışçı yollardan gerçekleştirilebileceğinden umudunu kesip komünist olabilir; bunu, istediğinin bu yoldan gerçekleştirilebileceğini sandığı için değil, bu yoldan **bir şeylerin** gerçekleştirilebileceğini sandığı için yapar. O, istediği şeyi savunup da başarıya ulaşamamayı, istemediği şeyi savunup da başarılı olmaktan daha boş sayar. Ama eğer kişisel başarı dışındaki istekleri güçlü ve kesinse, **bu istekler** doyurulmadıkça onun iktidar arzusu doyurulamaz ve o, başarı uğrunda hedeflerini değiştirmeyi —Şeytana tapınmak diye adlandırabileceğimiz— bir çeşit dönmelik (apostasy= irtidat) sayar.

İktidar aşkı, hayırlı olabilmek için, iktidar amacından başka bir amaçla sınırlandırılmış bulunmalıdır. Bununla iktidar için iktidar aşkı **olmamalıdır** demek istemiyorum, zira bu güdü, eylemci bir karyer içinde nasıl olsa doğacaktır; benim söylemek isteğim şudur: İktidardan başka bir amaç arzusu o derece güçlü olmamalıdır ki, iktidar bu amaca hizmet etmedikçe haklı görülemesin.

İktidardan başka bir amaç bulunması zorunluğu bir başına yetmez; bu amacın, gerçekleştirildiği zaman, başkalarnn da arzularını doyurabilir olması zorunluğu vardır.

Eğer siz her hangi bir keşifte bulunmayı, bir sanat eseri yaratmayı, ya da eskiden beri birbirine düşmanlık besleyen grupları uzlaştırmayı amaç tutuyorsanız, başarınızın, —eğer başarı kazanırsanız— sizden başkalarını da memnun etmesi ihtimali vardır. İktidar aşkının, hayırlı olabilmek için yerine getirmesi gereken ikinci koşul da şudur: iktidar aşkı, öyle bir amaca bağlı olmalıdır ki, bu amaç, genel anlamda, onun gerçekleştirilmesinden etkilenecek başka insanların arzularıyle uyum halinde bulunsun.

Formülleştirilmesi biraz zor olan üçüncü bir koşul daha vardır. Amacınızı gerçekleştirme araçlarınız, gerçekleştirilecek amacın mükemmelliğine gölge düşürecek kötü sonuçlar yaratmamalıdır. Her insanın karakteri ve arzuları, o insanın etkilerinin ve çektiklerinin sonucu olarak sürekli bir değişme gösterir. Zorbalık ve adaletsizlik, hem bunları uygulayanlarda, hem de bunların kurbanı olanlarda zorbalık ve adaletsizlik doğurur. Yenilgi —tam olmadığı zaman— kin ve nefret, tam olduğu zaman da uyuşukluk ve hareketsizlik doğurur. Kaba kuvvet yoluyla kazanılan zafer, savaştaki asıl güdüler ne kadar yüce olursa olsun, yenilene karşı bir insafsızlık ve hor görme duygusunu doğurur. Bütün b udüşünceler, her ne kadar kaba kuvvetten hayır gelmiyeceğini ispat etmezse de, kaba kuvvetin çok tehlikeli olduğunu ve kaba kuvvet fazlalaştığı oranda, başlangıçta iyi olan her amacın, daha mücadele bitmeden ortadan kaybolacağını gösterir.

Bununla birlikte, dizginlenmedikleri takdirde çabucak anarşiye ve barbarlığa yol açabilecek canilerle, anti - sosyal tutkuları bulunan kimseler var olduğundan, medenî toplulukların, bir dereceye kadar kuvvet öğesine başvurmak-

sızın varlıklarını korumaları olanaksızdır. Kaba kuvvete başvurmaktan başka çare kalmadığı zaman, bu kuvvetin, kanuna göre atanan yetkililer tarafından ve kamunun ceza hukuku içinde ifade olunan iradesiyle uyum içinde kullanılması gerektir. Ancak, bu noktada iki güçlükle karşı karşıya kalınıyor: birincisi, kaba kuvvetin en önemli kullanılma yerinin, başka başka devler arasında oluşunun ortaya çıkardığı güçlükler, zira başka başka Devletler arasında ortaklaşa bir hükûmet ya da yetkisi —etki sağlayacak derecede— kabul olunmuş, her hangi bir kanun veya türel otorite yoktur; ikincisi ise, kaba kuvvetin hükûmetin elinde toplanışının, hükûmet bir dereceye kadar, topluluğun geri kalan bölümünü üzerinde zorbalık kurma olanağını sağlamasıdır. Bu güçlüklerin her biri üzerinde, gelecek bölümde duracağım. Bu bölümde, iktidarın hükûmetle olan ilişkisi üzerinde değil, bireysel töreyle olan ilişkisi üzerinde duruyorum.

İktidar aşkı, şehvet gibi, öylesine güçlü bir güdüdür ki, çoğu insanların hareketlerini, onların gerekli saydıklarından daha fazla etkiler. Bundan dolayı, en iyi sonuçları doğuracak törebilimin, iktidar aşkına, aklın haklı görebileceğinden daha düşmanca tutum takınan bir törebilim olacağı iddia edilebilir: insanların, iktidar elde etme yolunda kendi kanunlarını çiğnemeleri hemen hemen muhakkak olduğuna göre, kanunları eğer biraz fazla katı ise, onların bu davranışları da aşağı yukarı haklı sayılacaktır. Ancak, törebilimsel bir doktrin teklif eden bir kimse, bu gibi düşüncelere kaptıramaz kendini, zira eğer kaptırırsa, erdemin çıkarları için bile bile yalan söylemek zorunda kalır. Sözüne inanılır olmaktan çok, terbiye edebilir olmak arzusu, vaizlerle eğitimcilerin baş belâsıdır; kuramsal alan-

-da bu arzudan yana ne kadar çok şey söylenebilirse söylensin, uygulama alanında bu arzunun zararlı olduğuna ve bu zararları hafifletme olanağı bulunmadığına şüphe yoktur. İnsanların, iktidar aşkı yüzünden kötü davranışlarda bulunduklarını ve bulunmakta devam edeceklerini kabul etmek zorundayız; ama bu yüzden de, hayırlı, hiç değilse zararsız sayabileceğimiz biçimler içinde bile iktidar aşkının istenmiyen bir şey olduğunu iddia etmemeliyiz.

Bir insanın iktidar aşkının alabileceği biçimler, o insanın huyuna, eline geçen fırsatlara ve hünere bağlıdır; öte yandan, insanın huyuna da büyük çapta koşullar biçim verir. Bundan ötürü, bireyin iktidar aşkını belirli kanallara çevirmek, bireye gerekli koşulları, gerekli fırsatları ve en uygun hüneri sağlamakla olur. Bu ise, doğuştan gelen eğilimleri bizim sorunumuz dışında bırakır; bunlar —işlenmeğe elverişli iseler— insan ırkını düzeltmeği amaç tutanları ilgilendiren konu içine girer; ne var ki, yukarda saydığımız araçlar yoluyla yararlı bir eylem biçimi seçmeğe yöneltilemiyecek çok az kişi vardır bir topluluk içinde.

Huy üzerinde etkili öğe olarak koşullardan başlayalım: zalimce güdülerin kaynağı çoğunlukla, mutsuz geçmiş bir çocukluk döneminde ya da, içinde ölümün ve ıstırabın sık sık görüldüğü, insanların birbirlerini öldürdükleri, birbirlerine ıstırap çektirdikleri, iç savaş gibi acı tecrübelerde aranmak gerektir: ergenlik çağında ve gençliğin ilk dönemlerinde enerjinin boşalmasını sağlıyacak meşru bir çıkış kapısı bulunmaması da aynı etkiyi doğurabilir. İnsanlara akıllıca bir ilk öğretim sağlanmış olsa, insanlar çocuklarından itibaren çevrelerindeki insanların birbirlerine zulmettiklerini görmemiş olsalar ve bir meslek sahibi ol-

makta hak etmedikleri güçlüklerle karşılaşmış olmasalar, öyle inanıyorum ki, içlerinden çok zalim çıkardı. Bu koşullar sağlandığı takdirde, çoğu insanın iktidar aşkı, hayırlı, hiç değilse zararsız bir çıkış kapısı bulmağı —tabii, eğer bulabilirse— tercih edecektir.

Fırsat sorununun olumlu ve olumsuz iki cephesi vardır: bir korsanın, bir haydutun ya da bir diktatörün mesleği için fırsat diye bir şey olmaması gerektiği halde, bunlardan daha az yıkıcı bir meslek için fırsatlar bulunmalıdır. Suçları önlemek için güçlü bir hükûmet var olmalı, öte yandan, hem meşru haydutluk olanaklarını önlemek, hem de elden geldiği kadar çabuk sayıda gence çekici meslekler sağlamak için akılıca bir iktisadî sistem bulunmalıdır. Gittikçe zenginleşmekte olan bir toplulukta bunu sağlamak, gittikçe yoksullaşmakta olan bir topluluk içinde sağlamaktan daha kolaydır, bir topluluğun törel düzeyini hiç bir şey servet kadar yükseltemez ve hiç bir şey yoksulluk kadar alçatamaz. Ren'den Büyük Okyanus'a kadar olan toplumların bugünkü genel görünüşlerindeki sertlik, büyük çapta, pek çok sayıda insanın ana ve babalarına oranla daha yoksul bulunmaları olgusuna dayanmaktadır.

İktidar aşkının alacağı biçimi belirlemede, hünerin önemi çok büyüktür. Modern savaşın belirli biçimleri dışında yıkıcılık, genel olarak büyük bir hüner istemez, halbuki yapıcılık, hele en yüksek biçimleri içinde yapıcılık, her zaman için büyük hüner ister. Elde edilmesi zor olan tipte bir hüner kazanan insanların çoğu bu hünerlerini göstermekten zevk duyorlar ve bu faaliyeti, daha kolay olan faaliyete tercih ederler; bunun nedeni ise, başka her şeyde eşit olan iki insandan, zor elde edilebilir hünere sahip

olanının, bu hüner yoluyla iktidar aşkını ötekine oranla daha iyi doyurabilmesidir. Uçaktan bomba atmasını öğrenmiş bir adam bu işi, barış zamanlarında kendisine açık olan sıkıcı, tekdüze işlere tercih eder; buna karşılık, (meselâ) sarı humma ile savaşmayı öğrenmiş bir adam da bu işi, savaşta ordu cerrahlığı yapmağa tercih eder. Modern savaş çok büyük bir hüner gerektirdiğinden, bu durum savaşı çeşitli alanlardaki bir çok uzmanlar için çekici kılar; barışçı bir bilim adam, keşiflerinin ve icatlarının gelecek savaşta yıkıcılığı arttırmak için kullanılmayacağından hiç bir surette emin olamaz. Bununla birlikle, genel anlamda, barış zamanında en geniş uygulama alanı bulan cinsten hünerlerle, savaş zamanında en geniş uygulama alanı bulan cinsten hünerler arasında bir ayrılık vardır. Böyle bir ayrılık bulunduğu sürece de, bir adamın iktidar aşkı, eğer adamın iktidar aşkı, eğer adamın hüneri birinci cinsten ise onu barışa, ikinci cinsten ise savaşa eğilimli kılar. Teknik eğitimin, iktidar aşkının alacağı biçimi belirlemede bu yollardan oynadığı rol büyüktür.

İkna etme ile zorlama'nın tamamiyle başka başka şeyler olduğu doğru değildir. Bir çok ikna biçimleri — hatta herkesin onadığı (tasvip ettiği) ikna biçimlerinin bile bir çoğu — aslında bir çeşit zorlamadır. Çocuklarımıza yaptıklarımızı düşünürüz. Onlara şöyle demeyiz: 'Bazı insanlar dünyanın yuvarlak olduğunu, bazıları da düz olduğunu düşünürler; sen büyüdüğün zaman, eğer canın isterse delilleri inceler ve hangi düşünüşün doğru olduğuna kendin karar verirsin.' Bunun yerine şöyle deriz onlara: 'Dünya yuvarlaktır.' Çocuklarımız delilleri inceleyebilecek yaşa geldikleri zaman da, bizim propagandamız kafalarını çoktan kapamış olduğu için, Dünyanın Düzlüğüne İnananlar

Derneği'nin ileri süreceği en inandırıcı deliller bile, çocuklarımızı etkilemez. Aynı şey, 'burnunu karıştırma,' 'bezelyeyi bıçakla yeme' gibilerden, gerçekten de önemli saydığımız töre emirlerine de uygulanabilir. Ben bilmesem bile, bezelyeyi bıçakl'a yemek için mükemmel nedenler bulunabilir, gelgelelim, küçüklüğümde ikna edenlerin yarattığı büyülyi̇ci etki, bu nedenleri değerlendirebilme yeteneğinden tamamiyle yoksun bırakmıştır beni.

İktidar törebilimi, bazı iktidar biçimlerini meşru, bazılarını da gayrı meşru diye ayırmaktan ibaret olamaz. Biraz önce de gördüğümüz gibi, esas itibariyle zorlamadan başka bir şey olmayan bir ikna biçimini, bazı durumlarda hepimiz onarız. Hayalde kolaylıkla canlandırılabilecek bazı koşullar altında, fiziksel yönden kaba güç uygulamayı, hatta öldürmeyi bile hemen hemen herkes onar. Faraza, treni ateşe vermek isteyen kundakçıyı suç üstünde gördünüz de, felâketi önlemek için onu vurmaktan başka çare bulamadınız; şiddet aleyhtarı olanların bile tümü, sizi bu hareketinizde haklı göreceklerdir. Böyle bir sorunu, bazı fiilleri yüceltip, bazı fiilleri batırmak suretiyle, bir takım soyut genel ilkelerle çözmeğe kalkmak boştur; iktidarın uygulanışını, sonuçlarına göre yargılamalı ve bundan ötürü de, önce, ne gibi sonuçlar elde etmek istediğimize karar vermeliyiz.

Kendi hesabıma ben, iyi ya da kötü olan her şeyin topluluklardan değil bireylerden geldiğini düşünüyorum. Korporatif Devlet'i (1) desteklemekte kullanılabilecek bazı

---

(1) Korparatif Devlet: İtalyan faşistlerinin akidesine göre, her şubenin ayrı işçi ve patronlarının temsilcilerinden meydana gelen, ayrı iktisadî idare birlikleri bulunan devlet. (Çev. Notu)

felsefeler —özellikle Hegel'in felsefesi— topluluklara öyle bir takım özellikle malederler ki, vatandaşlarının çoğu kötü olsa bile, Devlet, topluluğun bu özellikleri yüzünden mükemme sayılabilir. Ben, bu gibi felsefelerin iktidarı elinde bulunduranları haklı çıkarmak amacını güden birer düzenbazlıktan başka bir şey olmadığı ve **siyasetimiz** her ne olursa olsun, demokratik olmayan bir töreden yana geçerli bir delil bulunamıyacağı görüşündeyim. Demokratik olmıyan töre ile, insanlığın belirli bir bölümünü geri kalandan ayırıp, 'iyi olan şeylerden bu insanlar yararlanacak, geriye kalanlar ise onlara hizmet edecek,' diyen bir töreyi anlatmak istiyorum. Böylesine bir töreyi her halde reddederdim, ne var ki, böylesine bir törenin, daha önce de gördüğümüz gibi, kendi kendini çürütmek gibi bir zayıflığı vardır zaten; zira uygulama alanında, bütün insanların, aristokratik kuramcıların bu üstün insanlara uygun gördükleri cinsten bir yaşamı sürdürmeleri olanağı hemen hemen yok gibidir.

Bazı isteklerin hedefleri, mantık yönünden, herkesin yararlanabileceği cinsten hedefler olup, bazıları, nitelikleri dolayısıyle, ister istemez topluluğun belirli bir bölümüne ait kalmaktadır. Herkes —biraz akıllıca bir işbirliği sayesinde— oldukça iyi bir geçim sağlayabilir, ama komşusundan daha zengin olmak zevkini herkesin tadabilmesi olanaksızdır. Herkes bir dereceye kadar kendi kendini yönetebilir, ama başkalarının başına diktatör kesilmek olanağı herkes için düşünülemez. Belki bir gün gelecek, bütün bireyleri oldukça zeki bir toplum ortaya çıkacaktır, ama herkesin **olağanüstü** bir zekâ sahibi olacağı düşünülemez. Örnekler böylece çoğaltılabilir.

Tümel olabilmek yetkesine sahip iyi şeyler —yeterli

gereçler, refah, sağlık, zekâ ve başkalarına üstünlükten ileri gelmiyen her türlü mutluluk— bakımından toplumsal işbirliği olanağı vardır. Halbuki rekabette zafer kazanmaktan doğan mutluluk biçimleri tümel olamaz. Birinci cinsten olan mutluluk dostça bir duygunun, ikinci cinsten olan mutluluk (ve bu mutluluğun ister istemez gerektireceği mutsuzluk) ise dostça olmayan duygunun ürünüdür. Dostça olmıyan duygu, mutluluğa akla uygun bir yoldan ulaşmayı tamamiyle ve kesinlikle önler; nitekim günümüzde de, uluslararası iktisadî ilişkiler alanında bu böyle olmaktadır. Dostça duyguların ağır bastığı bir toplum var olsa, ne çeşitli bireylerin ne de çeşitil grupların çıkarları çatışırdı; günümüzde var olan çatışmalar, dostça olmıyan duygulardan doğmakta ve bu çatışmalar geri dönerek, içinden çıktıkları düşmanca duyguları körüklemektedir. İngiltere ile İskoçya yüzyıllarca birbirleriyle çarpıştılar; sonunda, bir kalıtım raslantısı olarak, iki ulusun krallığı da aynı adama düştü ve savaşlar bitti. Bunun sonucunda herkes mutlu oldu — hatta, soylu davranışları hiç şüphesiz kendisine, ulusunun savaş zaferlerinin kazandırabileceğinden daha büyük zevkler kazandırmış olmas gereken, Dr. Johnson bile.

Artık, iktidar törebilimi konusunda bazı sonuçlara varabiliriz.

İktidar sahiplerinin ereksel (ultimate=gai) amaçları —ki hepimiz bir parça iktidar sahibiyizdir— toplumsal işbirliğini her hangi bir grupta başka bir grupa karşı değil, bütün insan ırkı içinde desteklemek olmalıdır. Şimdilik bu amacın önüne çıkan bellibaşlı engel, dostça olmıyan duyguların ve üstünlük isteğinin varlığıdır. Bu gibi duygular ya dolaysız olarak din ve maneviyat yoluyla, ya da dolaylı ola-

rak, halihazırda bu duyguları kamçılayan koşulları —özellikle Devletler arasındaki iktidar rekabeti ile, büyük endüstriye ulaşmış uluslar arasındaki buna bağlı servet rekabetini— kaldırmak suretiyle azaltılabilir. Her iki yöntem de zorunludur: bu iki yöntem birer alternatif değildir; bunlar biribirini tamamlayan iki öğedir.

Birinci Dünya Savaşı ve bu Savaşın sonuçlarından olan diktatörlükler, bir çok insanların, askerî güçle hükûmet gücü dışındaki bütün iktidar biçimlerinin değerini küçümsemelerine sebep olmuştur. Bu, tarihsel gerçeklere uymayan, basiretsiz bir görüştür. Eğer benden, bütün öteki iktidar sahiplerinden daha iktidarlı dört adam göstermemi isteselerdi ,Budha ile İsa'nın, Galileo ile Pithagoras'ın adlarını verirdim. Bu dört Adamdan hiç biri, propagandaları büyük ölçüde başarı kazanıncaya kadar Devlet desteğinden yararlanmamışlardır. Yine bunların dördü de, hayattayken büyük başarı kazanmamışlardır. Dördü de, **birinci** amaçları iktidar kazanmak olduğu takdirde etkileyebileceklerinden çok daha fazla etkilemişlerdir insan yaşayışını. Bunların hiç biri, başkalarını köle durumuna getiren cinsten bir iktidar istememiş, insanları özgür kılacak cinsten bir iktidar aramışlardır; ilk ikisi bunu, başkalarını geçmek için çekişmeye yol açan arzuların nasıl dizginleneceğini göstermek ve sonra da kölelikle boyun eğişi savunmakla yapmışlardır; öteki ikisi ise, doğal güçlerin nasıl kumanda altına alınabileceğini göstererek. Sonuçlara bakıldığı zaman, insanların kaba kuvvetle değil, istesek de istemesek de içinde yaşamak zorunda bulunduğumuz dünyanın mutluluğu için, bu dünyanın manevî barışı ve anlaşılması için insanlığın ortak arzularına cevap verenlerin bilgeliği tarafından yönetildiği görülür.

Bölüm XVIII

İKTİDARIN YOLA GETİRİLMESİ

'THAİ DAĞININ yanından geçerken, Konfüçyüs, bir mezarın başında acı acı ağlayan bir kadına rastladı. Üstat adımlarını hızlandırıp hemen kadına yaklaştı; sonra da Tze - lu'ya kadının ağlamasının sebebini sordurdu. «Senin ağlaman,» dedi Tze - lu kadına, «acı üstüne acı çekenlerin ağlamasına benziyor.» Kadın, «Öyle,» dedi, «bir seferinde kocamın babasını bir kaplan öldürmüştü, sonra bir başka kaplan kocamı öldürdü, şimdi aynı şekilde oğlumu da bir kaplan öldürdü.» Üstat, «Öyleyse neden bu diyardan gitmiyorsun?» diye sordu. Kadın şu cevabı verdi: «Burada hükûmet baskısı yok da ondan.» Bunun üzerine Üstat şöyle dedi: «Unutmayın çocuklarım: baskı yapan hükûmetler kaplanlardan daha dehşet vericidir.»'

Bu bölümdeki konumuz, hükûmetin kaplanlardan daha **az** dehşet verici olmasını sağlamak sorunudur.

Yukarıya aldığımız parçanın da gösterdiği gibi, iktidarın yola getirilmesi, geçmişi çok eski zamanlara dayanan bir sorundur. Taoistler bu sorunu çözülemez sayarak, anarşizmi savunmuşlardır; Konfuçyenler, törebilim ve yönetim alanında bir takım eğitim usulleri uygulamak suretiyle, iktidar sahiplerinin iyiliksever, ölçülü bilgeler haline geti-

rilebileceğine inanmışlardır. Aynı çağda, Yunanistan'da demokrasi, oligarşi ve tiranlık, iktidarı ele geçirmek için çekişme halindeydi; iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek amacını güden demokrasi, ikide birde kendini her hangi bir demagogun geçici başarısına kurban ettiğinden, sürekli olarak yenik düşmekteydi. Eflâtun da Konfuçyüs gibi çözümü, eğitilerek bilge haline getirilmiş kişilerden kurulu bir hükûmette aradı. İktidarın sadece 'önderlik sanatı'na sahip kimselerin elinde bulunduğu tipte bir oligarşiye hayran olan Bay ve Bayan Sidney Webb, Eflâtun'un bu görüşünü yeniden canlandırdı. Eflâtun ile Webbler arasında kalan zaman bölümü içinde dünya askerî otokrasiyi, teokrasiyi, kalıtsal monarşi ve oligarşiyi, demokrasiyi ve Azizler Hükümdarlığını denedi —bunlardan sonuncusu, Cromwell denemesinden sonra Lenin ve Hitler tarafından yeniden canlandırıldı.— Bu denemelerin tümü, sorunumuzun hâlâ çözülememiş olduğunu gösterir.

Tarihi ya da insan tabiatını inceleyen her hangi bir insan, demokrasinin, tam bir çözüm olmamakla birlikte, çözümün esaslı bir bölümü olduğunu herhalde açıkça görür. Sadece siyasal koşullar üzerinde durmakla tam bir çözüme varamayız; iktisadı da, propagandayı da, koşulların ve eğitimin etkilediği psikolojiyi de hesaba katmamız gerektir. Bu bakımdan konumuz kendiliğinden dört bölüme ayrılmış oluyor: (I) siyasal koşullar, (II) iktisadî koşullar, (III) propaganda koşulları ve (IV) psikolojik koşullarla eğitim koşulları. Bunların her birini sırasıyla gözden geçirelim.

I

Demokrasinin yararlıkları olumsuzdur: demokrasi mutlaka iyi bir hükûmet sağlamaz, sadece bazı kötülükleri ön-

ler. Kadınlar toplum işlerinde rol almağa başlayıncaya kadar, evli kadınların malları, mülkleri, hatta kendi kazançları bile kendi kullanımlarında değildi. Kazancını çocuklarına harcamasına sarhoş kocası tarafından engel olunan bir gündelikçi kadın için, bu durumu düzeltebilme olanağı yoktu. On sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında, oligarşik Parlamento, yasama yetkisini, gerek şehirli gerek köylü emekçilerin koşullarını ağırlaştırmak pahasına zenginlerin servetlerini arttırma yolunda kullanmıştır. Kanun zoruyla sendikalaşmanın olanaksız hale getirilmesini ancak Demokrasi önleyebilmiştir. Eğer demokrasi olmasaydı, Batı Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda, beyaz aristokratlar azınlığı tarafından yönetilen yarı uşak, sarı ırktan insanlarla dolardı. Köleliğin ve serfliğin kötülükleri hep bilinen şeylerdir ve her nerede bir azınlık siyasal iktidar tekelini sağlarsa, orada çoğunluk er geç köleliğin ya da serfliğin karanlıklarına gömülür. Çoğunlukların çakırlarının gözönünde bulundurulması yönünden azınlıklara güvenilemeyeceğini bize tarih göstermektedir.

Oligarşinin, 'İyi' insanlardan meydana geldiği takdirde, mükemmel bir rejim olduğunu kabul eden, eskisi kadar güçlü bir eğilim bugün de vardır. Roma İmparatorluğu hükûmeti Konstantin zamanına kadar 'kötü' idi, Konstantin'den sonra 'İyi' oldu. Eski Ahit'in Krallar Kitabı'nda, Tanrı gözünde iyi işler yapan krallar da vardır; kötü işler yapanlar da. İngiliz tarihinde, çocuklara öğretildiği üzere, 'iyi' krallar da vardır, 'kötü' krallar da. Yahudilerden kurulu bir oligarşi Jkötü'dür, ama bir Nazi oligarşisi 'iyi'dir. Çarlık Rusyası aristokratlarının oligarşisi Jkötü' idi, ama Komünist Partisi oligarşisi 'iyi'dir.

Bu tutum, yetişkin insanlar için hiç bir değer taşı-

maz. Bir çocuk, emirlere itaat ettiği zaman 'iyi', etmediği zaman 'yaramaz'dır. Bu çocuk büyüyüp de bir siyasal önder olduğu zaman, ta bebekliğinde kulağına doldurulan fikirleri atamadığından, kendisine itaat edenleri Jiyi', etmeyenleri de Jkötü' diye tanımlar. Bunun bir sonucu olarak, kendi partimizi 'iyi' insanlardan, muhalif partiyi de 'kötü' insanlardan kurulu bir parti diye belleriz. 'İyi' hükûmet, kendi partimizin kurduğu hükûmettir, 'kötü' hükûmet de muhalif partinin kurduğu. Montagular 'İyi', Capuletler de 'kötü'dür; ya da bunun tersi.

Böyle bir görüş, eğer ciddiye alınacak olsa, toplum yaşayışını olanaksız kılar. Kimin 'iyi', kimin 'kötü' olduğuna o zaman ancak zor yoluyla karar verilebilir ve verilen kararı, bir ayaklanma her an tepetaklak edebilir. Böyle bir durumda iktidarı ele alan grup hangisi olursa olsun, ayaklanmaya yol açma korkusu dışında hiç bir nedenle öteki grupun çıkarlarını göz önüne almaz. Toplum yaşayışının eğer tiranlıktan daha iyi bir şey olması isteniyorsa, belirli bir tarafsızlık şarttır. Ancak, bir çok hususlarda toplu eylem zorunlu olduğundan, bu gibi hususlarda tarafsızlığı uygulama alanında sağlamanın biricik yolu, çoğunluğun yönetimini kabul etmektir.

Şu da var ki, demokrasi, ne kadar zorunlu olursa olsun, iktidarın yola getirilmesi için asla biricik siyasal koşul değildir. Demokrasilerde de, çoğunluğun azınlık üzerinde tamamiyle gereksiz, gaddarca bir tiranlık kurması olanağı vardır. 1885'den 1922'ye kadarki dönemde Britanya Krallığı (kadınların siyasal haklara sahip bulunmayışları dışında) demokrasiydi, ama bu, İrlanda'nın baskı altında tutulmasına engel olmuyordu. Demokrasilerde de, sadece ulusal bir azınlığa değil, aynı zamanda dinsel ya da siya-

sal bir azınlığa da eza cefa edilebilir. Azınlıkların korunması —düzenli bir hükûmet bu korumayı uygun bulduğu sürece— iktidarın yola getirilmesinin en önemli bölümlerinden biridir.

Bu ise, toplumun hangi hususlarda bir bütün olarak hareket etmesi gerektiğinin ve hangi hususlarda birörnekliğin zorunlu olmadığının gözönünde bulundurulmasıyla olur. Toplu bir kararla karşılanması en zorunlu olan sorunlar, esas itibariyle coğrafî olan sorunlardır. Yollar, demiryolları, gaz boruları v.b. hep belirli bir doğrultuda döşenir ister istemez. Meselâ, veba ya da kuduza karşı alınacak sağlık tedbirleri coğrafîdir: Kilise inançlarına bağlı kimseler, hastalığın başkalarına da bulaştırılabileceği gerekçesiyle tedbir alınmaması gerektiğini ne kadar ileri sürseler, yine de boşunadır. Savaş —bir iç savaş olmadıkça— coğrafî bir fenomendir, hatta bir iç savaşta bile, çok geçmeden bir bölge bir tarafın, öteki bölge de öbür tarafın egemenliği altına girer.

Belirli bir coğrafî bölge içinde toplanmış bir azınlığın —1922'den önce İrlanda'da olduğu gibi— bulunduğu yerde, sorunların çoğu, nüfusun başka yere taşınması yoluyla çözümlenebilir. Ama azınlık, o coğrafî bölge içinde yayılmış bir durumda bulunduğu zaman, bu yöntemin uygulanabilme olanağı hemen hemen yoktur. Hristiyan ve Müslüman cemaatlerinin yan yana yaşadığı yerlerde, gerçi her iki cemaatin de ayrı ayrı evlenme yasaları vardır, ama bunlar, dinsel hususlar dışında, aynı hükûmete boyun eğmek zorundadırlar. Zamanla, dinsel birörnekliğin Devlet için zorunlu olmadığı ve Protestanlarla Katoliklerin aynı hükûmetin yönetimi altında barış içinde yaşayabilecekleri öğre-

nilmiş bulunuyor. Halbuki, Reformasyonu izleyen ilk 130 yıl içinde durum hiç de böyle değildi.

Düzene aykırı düşmeyecek özgürlüğün derecesinin belirlenmesi sorunu, soyut alanda çözümlenemeyecek bir sorundur. Bu konuda, soyut alanda söylenebilecek biricik şey, toplu karar verilmesi için teknik bir neden bulunmadığı zaman, özgürlükle çatışacak bir karar alınacaksa, kamu düzenini ilgilendiren güçlü bir nedenin bulunması gerektiğidir. Kraliçe Elizabeth'in hükümdarlığı döneminde, Roma Kilisesine bağlı Katolikler onu tahtından etmek istedikleri zaman hükûmetin bunları hiç de hoş karşılamamış olmasında şaşılacak bir taraf yoktur. Aynı şekilde, Protestanların İspanya'ya karşı ayaklandıkları Belçika ve Hollanda'da da, İspanyolların bunları cezalandırması beklenirdi. Zamanımızda dinsel sorunlar, siyasal sorunlar kadar önem taşımıyor. Hatta siyasal ayrılıklar bile, çok derin olmadıkça, bir cezalandırma nedeni meydana getirmiyor. İçlerinden hiç biri Anayasayı zorla değiştirmek amacı gütmediklerinden, Muhafazakârlar, Liberaller ve İşçi Partisi mensupları yan yana, barış içinde yaşayabilmektedir; buna karşılık Faşistlerle Komünistlerin bu yaşayışa uydurulması daha güçtür. Demokrasinin bulunduğu yerde, azınlığın zor kullanarak iktidarı ele geçirmesi ve bu yoldaki girişimlerin teşvik edilmesi, yasalara bağlı çoğunluğun barış içinde yaşamağa hakkı bulunduğu gerekçesiyle, mantığa uygun bir şekilde yasaklanabilir. Ne var ki, yasayı bozacak her hangi bir girişimi amaç tutmayan her türlü propaganda serbest bırakılmalı, yasa da, teknik yeterlik ve düzenin idamesiyle barışık olduğu oranda, bu gibi propagandayı hoşgörmelidir. Psikoloji başlığı altında, bu konuya tekrar döneceğim.

İktidarın yola getirilmesi görüş açısından, yönetim bi-

rımının ideal büyüklüğü konusunda çözümü çok zor sorunlar ortaya çıkar. Büyük bir modern Devlette, bu Devlet demokratik olsa bile, sıradan vatandaşın siyasal iktidarda çok az bir oyu vardır; bir seçimde söz konusu edilecek sorunların neler olacağına o karar vermez; bu sorunlar, onun günlük yaşantısını uzaktan bile ilgilendirmeyen sorunlar, hatta onun hiç bilmediği sorunlar bile olabilir ve onun oyu bütüne o derece az bir katkıda bulunur ki, bu katkıyı sıradan vatandaş hiç önemsemez. Eski Site Devletinde bu gibi kötü taraflar daha azdı; günümüzün yerel hükûmetlerinde de azdır. Kamunun yerel sorunlara, ulusal sorunlardan daha çok ilgi göstermesi beklenirken, durum bunun tersinedir; seçim bölgesi ne kadar büyük olursa, oy verme zahmetine katlanan seçmenlerin oranı da o derece yüksek olmaktadır. Bu belki de kısmen, önemli seçimlerde propaganda için çok büyük paralar harcanmasından, kısmen de, bu gibi seçimlerde ortaya atılan sorunların daha ilgi çekici olmasından ileri gelmektedir. Seçimlerde en çok heyecan uyandıran sorunlar, savaşı ve muhtemel bir düşmanla olan ilişkileri içine alan sorunlardır. 1910 yılı Ocak ayında, yaşlı bir rençber bana, Muhafazakârlara (ki Muhafazakâr Partiye oy vermek onun kendi çıkarlarına karşıydı) oy vereceğini, çünkü kendisini, Liberallere oy verdiği takdirde Almanların bir hafta içinde İngiltere'de olacağına inandırdıklarını söylemişti. Bu yaşlı rençberin, kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde —bu seçimlerde onun daha iyi anlayabileceği sorunların ortaya atılması olgusuna rağmen— oy kullanmış olacağını hiç sanmıyorum; kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde ortaya atılan sorunlar, yığınları cezbeye sokma niteliğinden yoksun oldukları ya da bu cezbeyi besleyen masalları yaratamadıkları için o rençberin ilgisini uyandıramamıştır.

Ortada şöyle bir ikilem (dilemma=kıyası mukassem) vardır: ilgili grup küçük olduğu zaman, demokrasi insana, siyasal iktidarda önemli bir pay sahibi olduğu duygusunu verir, ama grup büyük olunca aynı duyguyu vermez; öte yandan, grup büyük olunca, ortaya atılan sorunların bireyi ilgilendirmesi ihtimali, küçük gruplarda ortaya atılan sorunların ilgi çekme ihtimalinden daha fazladır.

Seçim dairesi coğrafî olmayıp da meslekî olduğu zaman, bu güçlük bir dereceye kadar ortadan kalkar; meselâ, bir sendikada gerçekten de etkili bir demokrasi mümkündür. İzlenecek siyasetle ilgili tartışmalı bir konuyu ele almak üzere her meslek dalındaki üyeler toplanabilirler; üyelerin çıkarları ve tecrübeleri arasında yakınlık vardır ve ve tartışmaların yapıcı, semereli olmasını sağlar. Bundan dolayı da bütün sendikanın son ve kesin kararı, üyelerin büyük çoğunluğunun, içinde payları bulunduğuna inandıkları bir karar olabilir.

Ancak, bu yöntemin de sınırlı olduğu apaçıktır. Bir çok sorunlar esas itibariyle coğrafî olduğundan, coğrafî bir seçim dairesinin kabulü zorunluğu vardır. Kamu kuruluşları yaşantımızı o kadar çok noktada etkiler ki, siyasetçi olmıyan meşgul bir insan, kendini ilgilendiren yerel ya da ulusal sorunların çoğunda harekete geçemez. Belki de bu konuda en iyi çözüm yolu, belirli bir çıkarı temsil etmek üzere seçilen sendika başkanlığı kurumunu daha yaygın hale getirmektir. Günümüzde, bir çok çıkarların böyle bir temsilcisi yoktur. Demokrasinin siyasal bakımdan olduğu kadar psikolojik bakımdan da varlığını koruyabilmesi için, çeşitli çıkarların örgütlenmesi ve bu çıkarların, siyaset piyasasında, seçmenlerinin sayı çokluğuyla çabalarının kendisine haklı olarak sağladığı nüfuzu kullanabilecek kişiler

tarafından temsil edilmesi gerektir. Bu temsilciler Meclisinin yerini almalıdır demek istemiyorum; yalnız, Meclis bu temsilciler kanalıyla çeşitli vatandaş gruplarının isteklerinden haberdar edilmelidir.

Ayrı seçim bölgelerindeki seçmenlerin yerel seçim bölgeleriyle ilgili çıkar ve düşünceleri, federasyonu ilgilendiren çıkar ve düşüncelere ağır bastığı zaman, federal sistem gereklidir. Eğer bugüne kadar uluslararası bir hükûmet kurulabilseydi, bu hükûmet hiç şüphesiz, her birinin iktidarı kesinlikle sınırlandırılmış ulusal hükûmetlerden meydana gelen bir federasyon olurdu. Bugün de meselâ postacılık alanında olduğu gibi, belirli amaçlarla kurulmuş uluslararası niteliğe sahip yetkili makamlar vardır, ama bu gibi amaçlar kamuyu, ulusal hükûmetler tarafından ele alınan amaçlar kadar ilgilendirmez. Bu koşulun bulunmadığı yerde, federal hükûmetler yavaş yavaş, federasyona bağlı çeşitli birliklerin hükûmetlerinin iç işlerine karışma eğilimine girerler. Amerika Birleşik Devletleri'nde, ta Anayasanın ilk kabul olunduğu günden bu yana federal hükûmetin bütün kazançları, Eyalet hükûmetlerinin kayıpları pahasına olmuştur. Aynı eğilim, 1871'den 1918'e kadar Almanya'da da vardı. Federal bir dünya hükûmeti bile, yerine hangi hükûmetin geçeceği konusu üzerine çıkan bir iç savaşla karşı karşıya kalsa —ki böyle bir şey pekâlâ olabilir— ve bu iç savaştan zaferle çıksa, çeşitli ulusal hükûmetlere karşı sınırsız derecede güçlenmiş olurdu. Bu bakımdan, bir yöntem olarak feedrasyonun çok kesin sınırları vardır; ne var ki, bu sınırlar içinde de federasyon gerekli ve önemlidir.

Öyle görülüyor ki, modern dünyada çok geniş bir yönetim alanına sahip hükûmetin varlığı bir zorunluktur; gerçekten de, en önemli amaçlardan bazılarıyla ilgili olarak

özellikle savaş ve barışı ilgilendiren konularda en elverişli biricik yönetim alanı, dünyanın tümüdür. Büyük yönetim alanlarının psikolojik yönden ortaya çıkardığı sakıncaların —özellikle sıradan seçmenlerde doğacak iktidarsızlık duygusu ve bunların bir çok önemli sorunlar konusundaki bilgisizlikleri yönünden— kabul edilmesi ve kısmen yukarda salık verildiği biçimde çeşitli çıkar gruplarının örgütlendirilmesi, kısmen de federasyon ya da cemaatlerin başka yerlere aktarılması yoluyla elden geldiğinde asgariye indirilmesi gerektir. Bireyin bir dereceye kadar boyun eğişi, toplumsal örgütlenmenin artmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Ne var ki, savaş tehlikesi ortadan kaldırılabilseydi, yerel sorunlar tekrar ön plâna geçer ve insanlar, gerek bilgi, gerek etkili bir oy sahibi olabilecekleri sorunlar üzerine daha büyük bir ilgiyle eğilirlerdi. Zira insanları, dikkatlerini uzak ülkeler üzerinde ve kendi hükûmetlerinin dışişleriyle ilgili faaliyeti üzerinde toplamak zorunda bırakan en büyük etken savaş korkusudur.

Demokrasinin bulunduğu yerde yine de bireyleri ve azınlıkları tiranlığa karşı güvenlik altına almak ihtiyacı vardır, zira hem tiranlık zaten istenilen bir şey değildir, hem de düzenin bozulmasına yol açma ihtimali vardır. *Montesquieu'nün* savunduğu şey —yasama, yürütme ve yargılama organlarının ayrılması—, İngilizlerin kontrol ve dengeye verdikleri geleneksel önem, Bentham'ın siyasal doktrinleri ve bütün on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi hep, iktidarın keyfî kullanılışını önlemek için düşünülmüş yöntemlerdi. Ne var ki, bu gibi yöntemlerin, hükûmet çalışma yeteneğini azalttığı düşüncesi yerleşmiştir. İngiltere'de Savaş Dairesi (Savunma Bakanlığı) ile Hassa Süvarileri'nin birbirinden ayrılması hiç şüphesiz askerî bir diktatörlüğe

karşı güvenlik sağlamış, ama Kırım Savaşında felâketli sonuçlar doğurmuştur. Eskiden yasama ve yürütme organları arasında bir anlaşmazlık çıktı mı, bunun sonucunda, çözülmesi çok zor bir kördüğüm meydana gelirdi; bugün İngiltere'de hükûmetin çalışma yeterliği, bu iki gücü, her türlü niyet ve amaçlar bakımından, Kabine'de birleştirmekle sağlanmıştır. Keyfî iktidarı önlemekte on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda kullanılan yöntemler artık bizim koşullarımıza uymadığı gibi, bu gibi yöntemlerin hâlâ var olanları da önemli bir etki sağlayamamaktadır. Özgürlüğün şu ya da bu biçimini güvenlik altına alacak ve yetkilerinin sınırını aşan memurları, polisleri, savcıları ve yargıçları çabucak hizaya getirecek eleştirmelerde bulunacak kuruluşlara ihtiyaç vardır. Ayrıca, kamu hizmetlerinin her önemli kolunda belirli bir siyasal dengenin varlığı da zorunludur. Meselâ, polisin ve hava kuvvetlerinin, ülkenin genel görünüşüne oranla daha gerici bir düşünüşe sahip olması, tehlikeli bir durumdur.

Her demokraside, ancak belirli ve kesinlikle sınırlandırılmış yürütme işlevlerine sahip bulunmaları istenilen bireyler ve örgütler, kontrol edilmedikleri takdirde, asla arzulanmayacak bağımsız bir iktidar elde edebilirler. Bu durum özellikle polis için düşünülebilir. Yeteri kadar kontrol edilmeyen bir polis gücünün doğurabileceği kötü sonuçlar, Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak, Ernest Jerome Hopkins'in, **Our Lawless Police (Kanun Tanımayan Polisimiz)** adlı eserinde güçlü bir tarzda ortaya konulmuştur. Meselenin özü şudur: Amerika Birleşik Devletleri'nde bir polis memuru, her hangi bir suçlunun hüküm giymesine yol açan eyleminden ötürü terfi ettirilir. Mahkemeler de itirafı bir suç delili olarak kabul ederler; bunun bir sonucu

olarak da, her polis memuru, tutuklanan kişiyi itiraf ettirinceye kadar ona işkence etmekte kişisel çıkar görür. Bu kötülük, az ya da çok olarak, hemen hemen bütün ülkelerde vardır. Hindistan'da bu kötü eylem doruğa ulaşmıştır. Engizisyon işkenceleri de temelde, işkence edilenlerin itirafını sağlamak isteğine dayanıyordu. Eski Çin'de, zanlılara işkence etmek bir gelenek halini almıştı, zira insansever İmparator, suçunu itiraf etmedikçe hiç kimsenin mahkûm edilmemesini buyurmuştu. Polis gücünün yola getirilmesi bakımından itirafın hiç bir koşul altında asla bir delil olarak kabul edilmemesi gerektir.

Bununla birlikte, bu reform, her ne kadar zorunlu ise de, asla yeterli değildir. Bütün ülkelerde polis sistemi, bir zanlıya karşı delil toplamanın kamuyu ilgilendiren bir husus, zanlıdan yana delil toplamanın ise doğrudan doğruya zanlıya ait bir husus olduğu varsayımına dayanmaktadır. Suçsuzun beraetinin, suçlunun mahkûmiyetinden daha önemli olduğunu ileri süren pek çok kimse çıkmıştır, ama her yerde polisin görevi suçsuzluğu ispata yarayacak delil toplamak değil, suçluluğu ispata yarayacak delil toplamaktır. Haksız yere cinayetle suçlandırıldığınızı ve size karşı mükemmel bir **prima facia** (1) bulunduğunu varsayınız. Size karşı tanık bulmak için Devlet'in bütün olanakları harekete geçirilir ve jürinin gözünde size karşı bir ön yargı yaratabilmek için en yetenekli avukatlar tutulur. Siz ise bu arada, size yardım eden hiç bir kamu kuruluşu bulunmadığından, suçsuzluğunuzu ispata yarayacak delil toplayabilmek için kişisel servetinizi harcamak zorunda kalırsınız. Yoksulluk beyan ederseniz, size bir Danışman verirler, ama

(1) Prima facia: aksi sabit olmadıkça yeter ve muteber sayılan delil. (Çev. Notu)

bu danışman büyük bir ihtimalle, savcı kadar yetenekli biri olmaz. Beraet kararı koparabilseniz bile, sizi iflâstan ancak sinemalar ve adliye hikâyelerine sayfalarında fazla yer veren tipte gazeteler kurtarabilir. Bununla birlikte haksız yere mahkûm olmanız ihtimali çok daha fazladır.

Yasaya saygılı vatandaşların, polisin haksız işkencelerine karşı korunabilmesi için iki tane polis gücü, iki tane de Scotland Yard bulunması gerektir; bunlardan biri, şimdi olduğu gibi, suçluluğu ispatla, öteki de suçsuzluğu ispatla görevli olmalıdır; buna ek olarak, zanlıyı suçlandırmakla görevli savcının yanısıra, bir de, zanlıyı savunmakla görevli savcı bulunmalı ve bu savcı da türel bakımdan, zanlıyı suçlandıran savcı kadar önem taşımalıdır. Suçsuzun beraetinin de en aşağı suçlunun mahkûmiyeti kadar kamuoyunu ilgilendiren bir husus olduğu apaçıktır, yeter ki, bu görüş kabul edilsin. Ayrıca, bazı suçlar, yani, suçlayıcı polis gücü tarafından 'görevlerinin' yerine getirilişi sırasında işlenen suçlar söz konusu olduğu zaman, savunucu polis gücü, suçlayıcı polis gücünün işlevini üzerine alabilmelidir. Benim görebildiğim kadarıyla, polisin şimdiki ezici iktidarı ancak bu şekilde (başka hiç bir şekilde değil) yola getirilebilir.

II

Şimdi, keyfî iktidarın asgariye indirilmesi için gerekli iktisadî koşulları ele alacağım. Bu konu son derece önemlidir ve önemi hem doğrudan doğruya konunun kendisinden, hem de bu konuyla ilgili düşüncelerde büyük bir karışıklık bulunmasından ileri gelmektedir.

Siyasal demokrasi, sorunumuzun bir bölümünü çöz-

mekle birlikte, asla bütününü çözememektedir. Marks, iktisadî iktidar monarşik ve oligarşik kaldığı sürece, iktidarın gerçekten dengede tutulması olanağı bulunmadığına işaret etmiştir. Bundan da, iktisadî iktidarın Devlet elinde bulunması, Devletin ise demokratik olması gerektiği sonucu çıkarılmıştır. Bugün Marks'ın çömezleri olduklarını iddia edenler, Marks'ın doktrininin sadece yarısını almışlar, Devlet'in demokratik olması gerektiğini söyleyen öteki yarısını atmışlardır. Böylelikle de, bunlar, hem iktisadî hem de siyasal iktidarı aynı oligarşinin elinde toplamışlardır. Bunun sonucunda ise, bu oligarşi, eski oligarşilerin her hangi birinden hem çok daha iktidarlı, hem de tiranlığı uygulamağa çok daha yetenekli hale gelmiştir.

Gerek eski usul demokrasi, gerek yeni usul Marksizm, iktidarın yola getirilmesini amaç tutmuştur. Eski usul demokrasi, sadece siyasal olduğu için başarısızlığa uğramıştır, yeni usul Marksizm de, sadece iktisadî olduğu için.

Toprak mülkiyeti ile büyük iktisadî örgütleri elde bulundurmak hakkını Devlete tanıyan görüşten yana delillerin bir bölümü teknik, bir bölümü de siyasaldır. Teknik deliller üzerinde, Fabian Cemiyeti ve —Tennesse Valley Authority ile ilgili olarak bir dereceye kadar— Amerika dışında, fazla durulmamıştır. Buna rağmen bu deliller, özellikle elektrik ve su gücü ile ilgili olarak, Muhafazakâr hükûmetleri bile teknik görüş açısından sosyalist sayılabilecek tedbirler almak zorunda bırakacak kadar güçlüdür. Örgütlerin, modern tekniğin bir sonucu olarak, nasıl büyümek, birleşmek ve alanlarını genişletmek eğilimini aldıklarını görmüş bulunuyoruz; bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da siyasal Devlet ya iktisadî işlevleri gittikçe daha çok üzerine almak ya da karşı konulamayacak veya kontrol

edilemeyecek kadar iktidar kazanmış olan özel teşebbüsler lehine, kendi iktidarından kısmen vazgeçmek zorunda kalır. Eğer Devlet bu gibi teşebbüslere karşı bir üstünlük sağlayamazsa, onların kuklası haline, onlar da gerçek Devlet haline gelir. Modern tekniğin bulunduğu yerde, şu ya da bu şekilde, iktisadî ve siyasal iktidarın birleşmesi zorunludur. Birleşme yolundaki bu hareketin, Marks'ın bir kehanet gibi önceden gördüğü gelişmeye bağladığı, karşı konulmaz bir kişilik dışı karakteri vardır. Ancak bunun sınıf savaşı ya da proleteryanın tuttuğu yanlış yolla hiç bir ilişkisi yoktur.

Bir siyasal akım olarak Sosyalizm, endüstri işçilerinin çıkarlarını arttırmayı amaç edinmiştir; bunun teknik üstünlükleri daha çok geri plânda tutulmuştur. İnanç odur ki, özel sermaye sahibinin iktisadî gücü ona işçiyi ezmek olanağını sağlamakta ve işçi, eski zamanlardaki el sanatı erbabı gibi, bireysel olarak kendi üretim araçlarına sahip olamayacağından, onu sermaye sahibinin baskısından kurtarmak için, kollektif mülkiyet hakkını tüm işçilerin meydana getireceği örgüte vermekten başka çıkar yol kalmamaktadır. Bu inancı desteklemek üzere de şu iddia öne sürülmektedir: eğer sömürülenler özel sermaye sahipleri olsaydı, Devlet'i tüm işçiler meydana getirir ve bunun bir sonucu olarak, iktisadî iktidar sorunu, toprak ve sermaye mülkiyeti hakkını Devlet'e vermekle kökünden çözülürdü ve çözüm için bundan başka bir yol asla tutulmazdı. Bu, iktisadî iktidarın yola getirilmesini hedef tutan bir teklif olduğu için, şimdi üzerinde durduğumuz tartışma konumuz içine girer.

Bu iddiayı incelemeğe geçmeden önce, konu dışı olarak, gerektiği biçimde genişletilmesi ve güvenlik tedbiri

alınması şartıyle bu iddiayı geçerli saydığımı söylemek isterim. Buna karşılık böyle bir güvenlik tedbiri ve genişletilme olmadığı takdirde bu iddiayı son derece tehlikeli ve iktisadî tiranlıktan tam anlamiyle kurtulmayı şiddetle isteyenleri yanlış yola yöneltebilecek nitelikte buluyorum, zira iktisadî tiranlıktan kurtulmayı şiddetle isteyenler, bu iddiaya kapıldıkları takdirde, eğer bir güvenlik tedbiri alınmamışsa, eskilerine oranla çok daha korkunç, hem iktisadî hem siyasal olan bir tiranlığı, geri dönülemeyecek biçimde kendi elleriyle kurmuş olduklarını görebilirler.

Her şeyden önce, 'mülkiyet' ile 'kontrol' aynı şey değildir. Eğer (meselâ) bir demiryolu Devletin'in mülkiyetindeyse ve Devletin bütün vatandaşları temsil ettiği kabul ediliyorsa, bu, her sıradan vatandaşın bu demiryolu üzerinde mutlaka kontrol olanağına sahip bulunduğu anlamını taşımaz. Burada bir an için Mr. Berle ve Mr. Means'in, büyük Amerikan şirketlerindeki mülkiyet ve kontrol üzerine söylediklerine dönelim tekrar. Mr. Berle ve Mr. Means, böyle büyük Amerikan şirketlerinin çoğunda, bütün direktörlerin sermaye hisseleri toplamının, bütün sermayenin sadece yüzde biri ya da ikisi kadar olduğuna, buna karşılık gerçekte bütün kontrolü direktörlerin ellerinde bulundurduklarına işaret etmektedirler:

'Yönetim kurulu seçiminde, hisse senedi sahibi genellikle üç şık ile karşı karşıyadır. Oy vermekten kaçınabilir, yıllık toplantıya katılarak kendi oyunu kendi kullanabilir, ya da bir vekâletname imzalayarak, oy verme yetkisini, şirketin yönetim kurulu tarafından seçilen bir takım kişilere, yani, vekiller kuruluna devredebilir. Hissedarın —hissesi büyük olmadıkça— kişisel oyu toplantıda büyük bir rol oynamayacağından, hissedarın aslında ya hiç oy verme-

mekten, ya da **oy hakkını, üzerlerinde hiç bir kontrol olanağına sahip bulunmadığı ve seçilişlerinde rol almadığı bireylere devretmekten** başka çaresi yoktur. Her iki şıkta da hissedar hiç bir kontrol olanağı elde edemeyecektir. Kontrol, daha çok, vekiller kurulunu seçenlerin eline geçecektir... Vekiller kurulunu da yönetim kurulu atadığına göre, gerçekte, yönetim kurulu, kendi yerini alacak olan yönetim kurulunu dilediği gibi seçtirecektir.'

Şu nokta gözden kaçırılmamak gerektir ki, yukarıdaki satırlarda durumları anlatılan zavallı bireyler proleter değil, kapitalistlerdir. Onlar, eğer şansları varsa kendilerine bir parça gelir sağlayacak olan meşru hakları ellerinde bulundurmalarının ifade ettiği anlam içinde, hissedarıdırlar o şirketlerin; ama kontrol olanağını ellerinde bulunduramayışları yüzünden gelirleri çok kıttır.

1896'da Amerika Birleşik Devletleri'ni ilk ziyaretimde, iflâs eden demiryolu şirketlerinin çokluğu beni afallatmıştı; soruşturunca, bunun, direktörlerin dirayetsizliğinden değil, çok dirayetli oluşlarından ileri geldiğini anladım: iflâs eden şirketlerin sıradan hissedarlarının yatırımları, şu ya da bu düzenle, o şirketlerin direktörlerinin büyük kârlar sağladıkları başka şirketlere aktarılmıştı. Bu son derece göze batan bir metottu; bugün bu gibi dolaplar çevrilirken her ne kadar göz boyamağa daha çok önem veriliyorsa da, kurallar yine aynıdır. Her büyük şirkette iktidar, ister istemez mülkiyetten daha az dağılmış durumda olup —başlangıçta her ne kadar siyasal nitelikte ise de— sınırsız bir servet kaynağı haline getirilebilme üstünlüğü taşımaktadır. Sıradan hissedarlar terbiye ve kanun dairesi içinde soyulup soğana çevrilebilmektedir; bu soygunu yönetenlerin, soygunlarını sürdürmek için dikkat ettikleri bi-

ricik nokta, soydukları kişilerin canını gerektiğinden çok yakıp da, onları, biriktirecekleri paraları gelecekte yastıklarının altında saklamak zorunda bırakmamaktır.

Bir özel şirketin yerini Devlet aldığı zaman da durum esas itibariyle bundan pek farklı değildir; gerçekten de, sıradan hissedarın elini kolunu bağlayan neden şirketin büyüklüğü olduğuna göre, sıradan hissedar Devlet karşısında daha da eli kolu bağlı duruma düşecektir. Bir savaş gemisi kamunun malıdır, ama eğer siz bu gerekçeye dayanarak mülkiyet haklarınızı kullanmağa kalkışacak olursanız, size hemen haddinizi bildiriverirler. Gerçi buna karşı sizin de elinizde bir silâh vardır: gelecek seçimlerde, Donanma Giderlerinde indirim yapılması gerektiği tezini savunan bir adaya verirsiniz oyunuzu —tabiî, böyle bir aday bulabilirseniz; ya da gazetelerin şikâyet sütunlarına, denizcilerin ziyaretçilere daha terbiyeli davranmaları gerektiğini yazarsınız. Ama bundan fazlasını yapamazsınız.

Öte yandan deniliyor ki; 'O savaş gemisi kapitalist bir Devlete aittir; hele işçi Devleti'nin malı olsun, o zaman işler değişir.' Bu düşünüş tarzı bence, iktisadî iktidar meselesinin bugün bir mülkiyet meselesi olmaktan çok, bir yönetim meselesi olduğu gerçeğinin iyice kavranamadığını göstermektedir. Tutalım ki, Birleşik Devletler Çelik Şirketini, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti devralmış olsun; bu durumda da yine şirketi yönetecek adamlara ihtiyaç duyulacaktır ve bu adamlar ya şirketin eski yöneticileri ya da gerek dirayet, gerek genel görüş itibariyle onlara benzeyen adamlar olacaktır. Eski şirket yöneticileri vatandaşlara karşı hangi tutumu takınıyor idiyse, onlar da aynı tutumu takınacaklardır. Gerçi bu yöneticiler hükûmet kontrolü altında olacaklardır, ama hükûmet demokratik ol-

madığı ve kamuoyu karşısında sorumluluk taşımadığı takdirde, memurlarınınkine çok yakın bir zihniyet taşıyacaktır.

Marks ve Engels'i hâlâ birer otorite sayan Marksistler, bu bağlılıklarının bir sonucu olarak, geçen yüzyılın ilk yarısına ait düşünüş tarzlarının bir çoğunu hâlâ muhafaza etmekte, daha hâlâ iş alanlarını tek tek kapitalistlerin elindeymiş gibi görmektedirler; bunlar, mülkiyetle kontrolün ayrılmasından alınması gereken dersleri daha almamış bulunuyorlar. Önemli adam, nominal mülkiyet üzerinden ufacık bir payı elinde bulunduran değil, iktisadî iktidarın dizginlerini elinde bulunduran adamdır. Downing Caddesi 10 No. Başbakanın mülkü olmadığı gibi, Piskoposların oturduğu saraylar da onların malı değildir; ama bundan ötürü de, gerek Başbakanın gerek Piskoposların konut bakımından, sıradan işçiye oranla daha iyi koşullar içinde bulunmadığını iddiaya kalkışmak saçma olur. Demokratik olmayan her hangi bir biçimdeki sosyalist yönetim altında, iktisadî iktidarın kumanda iplerini ellerinde tutanlar hiç bir 'mülkiyet' hakkına sahip bulunmasalar bile, saray gibi resmî konutlarda oturabilir, en iyi otomobillerde gezebilir, prensler gibi eğlenebilir, Devlet malı olan sayfiye yerlerinde Devlet kesesinden istedikleri gibi tatil yapabilirler v.b. Bu adamlar işçileri neden bugün iktisadî iktidar iplerini ellerinde bulunduranlardan fazla düşünsünler? İşçiler, bunları bulundukları mevkilerden atabilme gücüne sahip bulunmadıkça, onların işçileri düşünmeleri için ortada hiç bir sebep yoktur. Ayrıca, bugün büyük şirketlerdeki ufak hisse sahiplerinin ezilişi, 'demokrasi' kapitalistlerden meydana gelmiş olduğu zaman bile memurların demokrasiyi nasıl kolaylıkla çiğneyebildiklerini göstermektedir.

Bundan dolayı, Devlet mülkiyetinin ve iktisadî girisim-

lerin kontrol altında bulundurulmasının sıradan vatandaşa hayrı dokunabilmesi için sadece demokrasi yetmez; bu demokrasinin aynı zamanda etkili bir demokrasi de olması zorunludur. Ne var ki, bugün hükûmetin ve endüstri ile malî işleri yöneten kişilerin sahip oldukları güçleri, dikkatli bir denetim altında bulundurulmadıkları takdirde memurlar zümresi kendi ellerinde toplayacaklarından ve konferans salonlarının, basının, bütün öteki önemli propaganda araçlarının biricik sahibi olarak hükûmetin bizzat kendisi, hükûmete karşı kışkırtma hareketlerinin eline araçlar vereceğinden, etkili bir demokrasi çok daha zor sağlanacaktır.

Bundan dolayı, iktidarın yola getirilmesi için büyük çapta endüstri ve sermayenin kamu mülkiyetine geçmesi her ne kadar **zorunlu** koşul ise de, **yeter** bir koşul olmaktan çok uzaktır. Bu koşul, daha mükemmel ve memur zümresi tiranlığına karşı daha güvenlik altına alınmış bir demokrasi ile, gelmiş geçmiş bütün siyasal demokrasilerdekinden daha bilinçli bir şekilde propaganda özgürlüğünün sağlanmasıyla tamamlanmak zorundadır.

Devlet Sosyalizminin, demokrasilerinkinden değişik tehlikelerini, S.S.C.B.'nde olayların gidişi ortaya koymuş bulunuyor. Rusya'dan yana tutumları dinsel bir inana benzeyen kişiler vardır; bunların gözünde, o ülkede iyi olmayan şeylerin de bulunduğunu ortaya koyan delilleri incelemek bile suçtur. Ne var ki, bu delilleri ortaya çıkaran eski sempatizanların tanıklıkları, kafaları bu konuda akıl yürütmeğe açık olanlara gittikçe daha inandırıcı gelmeğe başlamıştır. Bu kitabın daha önceki bölümlerinde ele aldığımız tarihsel ve psikolojik deliller, sorumsuz iktidardan hayır beklemenin ne büyük bir düşüncesizlik olduğunu göstermiş-

tir. Gerçekte, böyle bir iktidardan ne beklenebileceğini Eugene Lyons, aşağıdaki satırlarda özetlemiştir:

'Başarılı bir mutlakiyet, çalışma ve eğlenmeyi, ödül ve cezayı, her türlü yaşama ve ifade araçlarını tekelinde bulunduran bir devlette, yüzbinlerce, hatta milyonlarca, irili ufaklı müstebitin varlığı demektir. Merkeziyetçi bir müstebit yönetim, ister istemez, kendilerine yetki emanet edilmiş insanlardan kurulu bir makine —her kademesi bir üsttekine boyun eğen, ama kendi altındakileri ezen, mertebeler dizisine göre kurulmuş bir memurlar piramidi— yoluyla işlemek zorundadır. Gerçekten demokratik bir kontrol ve herkesin, hatta Rabbin yönetici olarak atadıklarının bile boyun eğeceği kesin, çabuk işleyen, yola getirici adalet olanağı bulunmadığı sürece, iktidar mekanizması bir baskı makinası halini alır. Biricik işveren olarak Devlet'in bulunduğu yerde, iktisaden hayatta kalabilmenin tek şartı uysallıktır. Aynı memurlar grupunun, gizli adam tutuklamak, gizlice cezalara çarptırmak, haklardan yoksun etmek, keyfe göre işe almak ya da işten atmak, insanları keyfî ölçülere göre kumanya ve konut kategorilerine ayırmak gibi korkunç iktidar uygulamalarına başvurdukları yerde, ancak bir budala ya da durup dururken şehit olmağı arzulamak gibi sapık zevklere sahip bir insan bunların önünde yerlere kapanarak saygı gösterisinde bulunmaktan kaçınabilir.' (1)

İktidarın bir tek örgütte —Devlet'te— toplanması halinin, en aşırı bir despotizmin sonuçlarını doğurmaması için, o örgütte iktidarın geniş çapta dağılmış bulunması ve

(1) 'Assignment in Utopia' adlı eserde. s, 195.

alt kademe gruplarının geniş çapta bir özerkliğe sahip olması zorunludur. Demokrasi, hak tanıma ve kanun dışı cezalara karşı bağışıklık olmadıkça, iktisadî ve siyasal iktidarın birleşmesi, yeni ve korkunç bir tiranlık aracından başka bir şey değildir. Rusya'da, her hangi bir kolhozda, kendi yetiştirdiği tahıldan bir parça çalan köylü, ölüm cezasına çarptırılır. Bu kanun, hükûmetin mahsus önlemekten kaçındığı açlık ve açlığın doğurduğu hastalıklar yüzünden milyonlarca köylünün kırıldığı bir zamanda konulmuştur. ([1])

III

Şimdi iktidarın yola getirilmesi için gerekli propaganda koşullarını ele alacağım. Hoşnutsuzlukların açıkça ortaya konulabilmesi olanağı bulunmalıdır; yasayı bozmağı amaç güden bir fiil yaratmadığı sürece, kışkırtma serbest olmalıdır; yetkilerini aşan ya da kötüye kullanan memurları mahkeme önünde suçlayabilme olanağı bulunmalıdır. Günün hükûmeti, göz dağı verme, seçmenlerin kayıt fişlerinde kalem oynatma ya da buna benzer yöntemlerle kendi sürekliliğini sağlama bağlama durumunda olmamalıdır. Önemli kişileri eleştirenlere bundan dolayı resmî ya da resmî olmıyan cezalar verilmemelidir. Demokratik ülkelerde bugün bunların pek çoğu parti hükûmeti tarafından sağlanmıştır ve bu sayede iktidardaki politikacılar ulusun hemen hemen yarısının düşmanca eleştirilerine hedef olabilmektedir. Bu eleştirilere hedef olabilmeleri ise, politikacıların, aksi takdirde işleyebilecekleri suçları işlemeleri olanağını ortadan kaldırmaktadır.

([1]) Eugene Lyons'un, Assignment in Utopia adlı eserinde, s. 45.

İktisadî iktidar Devlet'in tekelinde bulunduğu zaman, Devlet iktidarı büyük çapta genişlemiş olacağından, yukarıda saydıklarımız, böyle bir Devlet içinde, kapitalist Devlet içinde olduğundan daha büyük önem taşır. Somut bir örnek verelim: kadınların kamu hizmetlerinde çalışması durumu. Bugün için kadınlar, erkeklerden daha az ücret aldıkları için hoşnutsuzdurlar; hoşnutsuzluklarını kamuoyuna duyurabilmeleri için meşru yollar vardır ve onları bu yollara başvurmalarından ötürü cezalandırmak akıl kârı değildir. Şimdi eşitsizliğin, Sosyalizmin benimsenmesiyle mutlaka ortadan kalkacağını varsaymak için hiç bir sebep yoktur, sadece, yukarıdaki örnekte belirttiğimiz durumlara benzer durumların çarçabuk düzeltilebilmesi şartıyle, Sosyalizmin benimsenmesi yolunda girişilen kışkırtmalar ortadan kalkar, o kadar. Sosyalizm benimsendiği takdirde gazeteler ve bütün basın hükûmete ait olacağından, bunlar sadece hükûmetin emrettiği şeyleri basardı. Hükûmetin, kendi güttüğü siyasete yapılan saldırıları basında yayımlattıracağı düşünülebilir mi? Eğer düşünülemezse, basın yoluyla siyasal kışkırtma olanağı da yok demektir. Salonların hepsi hükûmete ait olacağından, halk toplantıları da çok zor yapılabilirdi. Bunun sonucunda, siyasal özgürlüğü güvenlik altına alma amacını taşıyan ciddî tedbirler var olmadığı sürece, hoşnutsuzlukların belirtilebileceği hiç bir araç bulunmaz ve bir kere seçilen hükûmet Hitler kadar müstebit kesilerek, bütün seçimlerde hep kendisinin seçilmesini kolaylıkla sağlayabilirdi. Demokrasi biçimsel olarak devam eder, ama Roma İmparatorluğu zamanında sürüklenip giden halk hükûmetinden daha çok bir gerçeklik taşımazdı.

Sorumsuz iktidarın, sırf adı Sosyalizm ya da Komü-

nizmdir diye, geçmişteki keyfî iktidarın bütün kötü niteliklerinden mucizevî bir şekilde sıyrılabileceğini varsaymak, ancak bebekleri avutacak bir psikolojidir: iyi hükümdar, kötü hükümdarı altetti ve onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevetine. Eğer hükümdara güvenilecekse, hükümdar 'iyidir' diye değil, 'kötü' olmak onun çıkarlarına karşıdır diye güvenmek gerektir. Bunu sağlamak demek, iktidarı zararsız hale getirmek demektir; ancak, 'iyi' olduklarına inandığımız kişileri sorumsuz despotlar haline getirmekle, iktidar zararsız kılınamaz.

BBC, propaganda özgürlüğüyle hükûmet tekelini uzlaştırma yolunda nelerin mümkün olabileceğini gösteren bir Devlet kurumudur. Genel Grev durumu gibi önemli durumlarda, BBC'nin tarafsızlığı bir kenara bıraktığı kabul edilmelidir; ne var ki, normal zamanlarda bu radyo, çeşitli görüşleri, sayı çokluğuna göre temsil edilişleri oranına en yakın bir oranda verir. Sosyalist Devlet'te de, halk toplantılarının yapılacağı salonların kiralanabilmesi, tartışma edebiyatının basılabileceği matbaaların tutulabilmesi yolunda, aynı şekilde tarafsızlık sağlama olanakları bulunmalıdır. Çeşitli görüş açılarını yansıtan çeşitli gazeteler olacağına, her sayfası başka bir partiye ayrılmış bir tek gazete olması belki daha bile iyidir. Böylelikle bütün okurların, bütün görüşler hakkında bilgi sahibi olmaları olanağı sağlanır ki, bu da bu okurları, bir gazetede kendi görüşlerine aykırı hiç bir şey görmiyen okurlardan çok daha tarafsız kılar.

Sanat gibi, bilim gibi ve (kamu düzenini elverdiği oranda) parti siyaseti gibi, bir örnekliğin hiç de zorunlu, hatta istenir bir şey olmadığı alanlar vardır. Bunların her biri meşru rekabet alanlarıdır ve kamu vicdanının bu gibi ko-

nularda değişiklik göstermesine kızmamak çok önemlidir. Demokrasi, başarıya ulaşabilmek ve ayakta durabilmek için hoşgörü ruhuna muhtaçtır — aşırı bir nefrete, aşırı bir şiddet sevgisine değil.

IV

İktidarın yola getirilmesi için gerekli psikolojik koşullar, bazı bakımlardan en büyük güçlükleri ortaya koyan koşullardır. İktidar psikolojisiyle ilgili olarak görmüş bulunuyoruz ki, korku, kin ve bütün öbür toplu heyecan çeşitleri, insanları körü körüne bir önderin ardına takılmağa yöneltir ve bir çok durumlarda önder, ardına takılanların güvenlerinden yararlanıp kendini bir tiran olarak kabul ettirir. Bundan dolayı, demokrasinin korunabilmesi bakımından, hem genel heyecan yaratacak koşullardan kaçınmak, hem de toplumu, bu çeşit ruh hallerine yatkın olmamalarını sağlayacak şekilde eğitmek çok önemlidir. Yırtıcı bir bağnazlık ruhunun egemen olduğu yerde, insanların kabul etmedikleri her hangi bir görüş, barışın bozulmasına yol açabilir. Okul öğrencileri, fikirleri kendilerine acaip görünen bir çocuğa kötü davranma eğilimindedirler, bir çok yetişkin insan da okul çocuklarının zekâ yaşlarının ötesine geçememişlerdir. Bilimsel şüphecilikle renklenmiş yaygın bir liberal ruh, toplumsal işbirliğini kolaylaştıracağı gibi, özgürlüğü de daha mümkün kılar.

Nazilerinki gibi bir yeniden canlanış heyecanı, yarattığı enerji ve apaçık özgecilik (digerkâmlık) yoluyla bir çoklarında hayranlık uyandırır. Toplu heyecanın acılara hatta ölüme karşı bile insanlarda bir umursamazlık yarattığını tarih bize örneklerle göstermektedir. Böyle bir duygunun bulunduğu yerde, özgürlük olamaz. Heyecanlı kişi-

ler ancak zor kullanılarak dizginlenebilir, dizginlenmedikleri zaman ise bunlar birbirlerine karşı zora başvururlar. 1920'de, Pekin'de tanıştığım bir Bolşeviği hatırlıyorum; bu zat, odada bir aşağı, bir yukarı dolaşarak, tamamiyle gerçeği ifade eden şu sözleri tekrarlıyordu: 'If vee de not keel zem, zey vill keel us!' [1] Bu ruh durumunun bir yanda bulunması, pek tabii, karşı yanda da aynı ruh durumunun doğmasına yol açar; bunun sonucunda da, bir ölüm kalım kavgası çıkar ve bu kavgada her şey zafere feda edilir. Kavga sırasında hükûmet, askerî nedenlerle despotik bir iktidar kimliğine bürünür; sonunda, eğer zaferi hükûmet elde ederse, iktidarını önce düşmandan arta kalanları ezmekte, sonra da kendi ardınca gidenler üzerinde diktatörlüğünü devam ettirmekte kullanır. Elde edilen sonuçla, başlangıçta heveslilerin uğrunda döğüştükleri amaç arasında dağlar kadar fark bulunur. Heyecan, bazı sonuçlar sağlayabildiği halde, asla amaç tuttuğu sonuçları sağlayamaz. Toplu heyecana hayranlık duymak basiretsizlik ve sorumsuzluktur, zira böylesine bir heyecanın sonucu şiddet, savaş ve esarettir.

Savaş, despotizmin belli başlı destekleyicisi ve sorumsuz iktidardan elden geldiği kadar kaçınabilmeyi sağlayan bir sistemin kurulmasına da en büyük engeldir. Bundan dolayı, savaşın önlenmesi, sorunumuzun önemli — hatta diyebilirim ki, en önemli bir bölümüdür. Ben öyle inanıyorum ki, dünya savaş korkusundan bir kurtarılabilse, hangi biçim hükûmet ya da hangi iktisadî sistem altında olursa olsun, insanlar zamanla yöneticilerinin azgınlığına gem vurma yollarını bulabilirler. Öbür yandan bütün sa-

---

(1) Bu bozuk telâffuzlu İngilizce cümle şu anlamı taşıyor: 'Biz onları öldürmezsek, onlar bizi öldürecek!». (Çev Notu)

vaşlar, özellikle de modern savaş, çekingenlerin bir önder aramalarına sebep olarak ve daha atılgan ruhluları bir toplum olmaktan çıkarıp bir sürü haline getirerek, diktatörlüğe yol açar.

Savaş ihtimali bir çeşit yığın psikooljisinin doğmasına sebep olur, bu yığın psikolojisi de, hem despotluk ihtimalini, hem savaş ihtimalini arttırır. Bu bakımdan, toplumları kollektif histeriye kapılmağa en elverişsiz ve demokrasiyi başarıyla uygulamağa en elverişli kılacak cinsten eğitim üzerinde durmamız gerektir.

Demokrasinin başarı kazanması için, ilk bakışta taban tabana zıt gibi görünen iki niteliğin çok yaygın olması zorunluğu vardır. Bir yandan, insanların bir dereceye kadar kendilerine güvenleri olmalı, bu insanlar kendi yargılarını desteklemeğe istekli bulunmalıdır; pek çok insanın içinde rol alabileceği, birbirine karşıt propagandalar olmalıdır. Ama öbür yandan, insanlar, kendi çıkarlarına karşı bile olsa, çoğunluğun kararlarına boyun eğmeğe razı olmalıdır. Bu iki koşuldan her hangi biri bulunmayabilir: halk aşırı derecede boynu eğik olabilir ve güçlü bir liderin ardına takılarak onu diktatör yapabilir; veya her iki taraf da aşırı derecede kendini kabul ettirmek arzusu besleyebilir, o zaman da ulus anarşi içine düşer.

Eğitimin bu konuda neler yapabileceğini iki ayrı başlık altında gözden geçirebiliriz: birincisi, karakter ve duygularla ilgili olarak; ikincisi de, öğretimle ilgili olarak. Birincisinden başlayalım.

Demokrasinin işleyebilmesi için, halkın mümkün olduğu kadar nefretten, yıkıcılıktan, aynı zamanda korku ve uşakça itaatkârlıktan uzak bulunması gerektir. Bu duygular siyasal ya da iktisadî koşullarla yaratılabilir, ama benim üzerinde durmak istediğim nokta, halkın bu gibi duy-

gulara en az elverişli kılınmasında eğitimin oynadığı roldür.

Bazı ana babalar, bazı okullar, çocuklara mutlak itaati öğretmekle işe başlarlar; bu girişim, hemen hemen her zaman, ya bir köle, ya da bir asi doğurur ki, demokrasi için bunların ikisi de gerekli değildir. Şiddetli disiplin uygulayan eğitimin sonuçları konusunda, Avrupa'nın bütün diktatörleri benimle aynı görüştedirler. Birinci Dünya Savaşından sonra hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde, disipline fazla yer verilmeyen, öğretmenlere fazla saygı gösterilmeyen bir takım özgür okullar vardı; ama askerî istibdat rejimleri, S.S.C.B. de dahil olmak üzere, birer birer, okullardaki bütün özgürlükleri kaldırdılar, eski tarz eğitime döndüler ve öğretmenlere bir çeşit minyatür Führer ya da Duçe gözüyle bakılması usulünü getirdiler. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: diktatörlerin hepsi de okulda özgürlüğü, demokrasiye uygun bir eğitim; okulda mutlakiyeti ise Devlet mutlakiyetinin doğal bir prelüdü saymaktadır.

Bir demokraside her erkek ve kadın, ne bir köle ne de bir asi olmalıdır; her erkek ve kadın, bir vatandaş, yani, hükûmetin düşünüşünü gerektiği kadar (ama daha fazla değil) benimseyen ve başkalarının da benimsemesine izin veren bir kişi olmalıdır. Demokrasi bulunmayan yerde hükûmetin düşünüş tarzı, efendilerin kölelere karşı sahip oldukları düşünüş tarzıdır; halbuki demokrasi olan yerde hükûmetin düşünüş tarzı, bireyin kendi fikrini bir noktaya kadar kuvvetle ortaya koyabilmesini gerektiren, eşit işbirliğini kabul eden düşünüş tarzıdır.

Bu bizi, bir çok demokratlar için bir dert kaynağı olan şeye, yani 'ilke' denilen şeye getirir. Demokratların çoğu, fedakârlıktan bir davaya kahramanca bağlılıktan v.b. az

çok şüpheyle bakılması gereken şeyler olarak söz ederler. Bir parçacık psiko - analiz, bu güzel adların altında yatan asıl şeylerin bambaşka —gurur, nefret ya da intikam arzusu gibi, idealleştirilmiş, kollektifleştirilmiş ve soylu bir idealizm biçimi içinde cisimlendirilmiş şeyler— olduğunu gösterir. Yurdu için dövüşmeğe hazır, hatta hevesli olan savaşçı yurtseverin, öldürmekten zevk aldığı şüphesini bir dereceye kadar beslememiz akla uygundur. Çocukluğunda şefkat görmüş, mutlu kılınmış, gençliğinde dünyayı barış içinde bulmuş insanlardan meydana gelen yumuşak yaratılışlı bir toplulukta, yurtseverlik gibi, sınıf savaşı gibi, daha neler neler gibi, yığın halinde insan öldürmek amacıyla bir araya gelmekten ibaret idealizm biçimleri gelişmezdi. Bence, idealizmin zalimce biçimlere yönelişin ardında biraz da, insanların çocukluk dönemlerindeki mutsuzluklar yatmaktadır ve eğer, çocuklukta verilen eğitim, kazandırılan duygular bakımından gerektiği gibi olsa, bu zalimce eğilimler büyük çapta azaltılabilir. Bağnazlık, kısmen duygusal, kısmen de zihinsel bir kusurdur; bağnazlıkla savaşmak için, insanları müşfik kılan mutluluğu sağlamağa ve insanlarda bilimsel bir düşünüş tarzı yaratan cinsten zekâyı geliştirmeğe çalışmak gerektir.

Demokrasinin başarılı olması için gerekli olan mizaç, düşünce hayatında bilimsel mizaç neyse odur; bu, şüphecilikle dogmacılık arasında yarı yolu belirleyen bir merhaledir. Kabul olunmak gerekir ki, gerçek ne tamamiyle elde edilebilir bir şeydir, ne de tamamiyle elde edilemez bir şey; gerçek, belirli bir dereceye kadar, o da büyük güçlüklerle elde edilebilir.

Mutlakiyet, modern biçimleri içinde, her zaman bir akide ile birlkite görünür: Hitler'in akidesi, Mussolini'nin

akidesi, ya da Stalin'in akidesi. Mutlâkiyet olan yerde, gençlerin kafasına, daha onlar düşünebilecek hale gelmeden, bir takım inançlar yerleştirilir ve bu inançlar öylesine sürekli, öylesine ısrarlı bir şekilde tekrarlanarak öğretilir ki, öğrencilerin ilerde, çocukluklarında edindikleri bu derslerin büyüleyici etkisinden kurtulabilmeleri beklenemez. Bu inançlar, o inançları hiç değilse gerçek gibi gösterecek nedenler bile ileri sürülmeksizin, sadece papağan gibi tekrarlama yoluyla, yığın histerisi, yığın telkini yoluyla yerleştirilir kafalara. Bu yoldan, birbirlerine karşıt iki akide öğretildi mi insanlara, bu akideler, karşılıklı geçip tartışabilecek iki parti değil, dövüşecek iki ordu yaratır. Hipnotize edilmiş olan her bir otomat, en kutsal olan her şeyin, kendi tarafının zaferine bağlı olduğu ve en korkunç olan her şeyi de karşı tarafın temsil ettiği inancını besler. Böylesine bağnaz taraflar Millet Meclisinde karşı karşıya gelip de, 'bakalım hangi taraf çoğunlukta,' diyemezler; her iki taraf da kutsal bir davayı tuttuğundan, böylesi, onlar için çok uzun zaman alacak, sıkıcı bir yoldur. Diktatörlüklerden kaçınılması isteniyorsa, bu biçim bağnazlığın önüne geçilmeli ve eğitimin temelini, bu bağnazlığı önleme çareleri meydana getirmelidir.

Eğer eğitimin kumanda ipleri benim elimde olsaydı, her konu alanında, o konuyu ilgilendiren hususları en ateşli ve en mükemmel biçimde savunan kişilerin hepsini BBC'de konuşturur ve çocuklara bunları dinletirdim. Öğretmenleri sonra çocuklardan, bu konuşmalarda ileri sürülen delilleri özetlemelerini ister ve onlara usul usul, güzel konuşma sanatı ile somut delillerin birbiriyle ters orantılı olduğunu anlatırdı. Bir demokrasi için, vatandaşların güzel konuşma sanatının etkilerine karşı bağışıklık kazanması son derece önemlidir.

Modern propagandacıların öğretmenleri, akla uygun olmayan inançlar yaratılması tekniğinde öncülük eden reklâmcılardır. Eğitim, eğitilmemişlerin doğal safdillikleriyle, doğal şüpheciliklerinin etkilerini yok etmek amacına uygun bir biçimde düzenlenirdi: ortada hiç sebep yokken, kuvvetle ifade edilmiş bir söze inanmak alışkanlığıyla, en esaslı delillere sahip, ama kuvvetle ifade edilememiş bir söze inanmamak alışkanlığını ortadan kaldırmağı hedef tutardı bu eğitim. İşe ana okulundan başlar, çocukların önüne, istediklerini seçebilecekleri iki cins şekerleme koyardım: şekerlemelerin iyi olanları, çok soğuk bir ifadeyle ve sadece nelerden yapıldığı anlatılarak; son derece tatsız, berbat olan öteki şekerlemeler ise en mükemmel reklâmcılar tarafından büyük bir ustalıkla salık verilirdi. Bu dersten bir süre sonra çocukları, tatillerini geçirebilecekleri iki yerden birini seçme durumuyla karşı karşıya bırakırdım: bu yerlerden güzel olanını fizikî coğrafya haritasına dayanarak, kötü olanını ise muhteşem afişlere dayanarak salık verdirirdim.

Tarih dersleri de hemen hemen buna benzer bir anlayışla verilirdi. Geçmişte büyücülüğün gerçekliği gibi, köleliğin iyiliği gibi, kimsenin tutmadığı görüşleri büyük bir dirayet göstererek savunan önemli hatipler ve yazarlar çıkmıştır. Gençlere bu hitabet ustalarının tanıtılmasını, gençlerin de bu ustaların hem hitabet güçlerini, hem de inatçılıklarını değerlendirmelerini sağlardım. Derece derece, yavaş yavaş günün sorunlarına geçerdim. Kendi tarihlerini iyice hazmetmeleri için, İspanya hakkında (ya da o sırada en çok tartışma konusu olan sorun üzerine) önce **Daily Mail'de** yazılanları, sonra da **Daily Worker**'da yazılanları okuturdum; sonra onlardan, gerçeğin ne olduğunu çıkarmalarını isterdim. Zira demokratik bir rejimde yaşa-

yan vatandaşlar için, gazeteleri okumak suretiyle gerçegı çıkarmakta ustalık kazanmaktan daha önemli pek az şey vardır. Bu amaçla, Birinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde çıkan gazetelerle, sonradan resmen tarihe geçen kayıtlar arasında gençlere karşılaştırma yaptırmak, çok öğretici olurdu. Savaş histerisinin doğurduğu, zamanın gazetelerinde ortaya konulan çılgınlık karşısında öğrencileriniz afallayınca da, onları, dengeli ve ihtiyatlı bir yargılama yeteneğine sahip olmadıkları takdirde, hükûmetin terör ve kan hırsı yaratma yolunda girişeceği ilk kışkırtmada hepsinin bir anda aynı şekilde bir çılgınlığa kapılabilecekleri konusunda uyarırdınız.

Bununla birlikte, vatandaşlara tamamiyle olumsuz bir duygusal tutum kazandırılması gerektiği tezini savunuyor değilim; bütün kuvvetli duyguların yıkıcı bir çözümleme süzgecinden geçirilmesi gerektiğini telkin etmiyorum. Ben bu tutumu sadece, toplu histerinin temeli olan duygulara karşı savunuyorum, zira savaşları ve diktatörlükleri kolaylaştıran şey, toplu histeridir. Ne var ki, bilgelik **sadece** zihinsel değildir: zihin yön verebilir, yönetebilir, ama eyleme yol açan gücü doğurmaz. Gücün duygulardan üretilmesi gerektir. Toplumsal sonuçları bakımından hayırlı duygular, nefret, kin ve korku kadar kolay yaratılamaz. Bunların yaratılabilmesi, büyük çapta, çocukluk çağında verilecek etkilere dayanır; büyük çapta da, iktisadî koşullara. Buna rağmen, üzerinde iyi duyguların yeşereceği toprağı beslemek ve insan hayatına değer kazandıran şeylerin ne olduğunu iyice anlatmak bakımından, sıradan eğitim içinde de bir şeyler yapılabilir.

Geçmişte, dinin bellibaşlı amaçlarından biri de buydu. Bununla birlikte Kilişelerin daha başka amaçları da vardı ve dayandıkları dogmatik temeller, güçlükler yara-

tıyordu. Geleneksel dine artık olanak tanımayanlar için, daha başka yollar da vardır. Bazıları muhtaç oldukları şeyi müzikte, bazıları da şiirde bulurlar. Bazılarına göre de astronomi aynı amaca hizmet eder. Yıldızlar âleminin ne kadar büyük, ne kadar yaşlı olduğu konusu üzerinde durup düşündüğümüz zaman, bu minicik gezegenin üzerindeki anlaşmazlıklar bir parça önemini kaybetmekte ve tartışmalarımızın acılığı az çok saçma gözükmektedir. Bu olumsuz duygu bizi özgürlüğe kavuşturduğu zaman ise, müzik veya şiir, tarih veya bilim, güzellik veya acı yoluyla, insan hayatında gerçekten de değerli şeylerin bir savaş alanında geçen olaylarda ya da siyasetlerin çatışmasında, yahut da insan yığınlarının, dıştan zorla kabul ettirilmiş bir hedefe doğru uygun adımla yürüyüşünde olmayıp, bireysel olduklarını daha iyi anlayabiliyoruz. Toplum yaşayışında örgütlenme zorunludur, ama sadece bir mekanizma olarak zorunludur, yoksa kendinden ileri gelen değere sahip bir şey değildir örgütlenme. İnsan hayatında en değerli olan şeyle, bütün büyük din öğretmenlerinin sözünü ettikleri şey arasında büyük benzerlik vardır. Korporatif Devlete inananlar, en yüksek faaliyetimizin, kollektif faaliyet olduğu tezini savunurlar, halbuki ben, hepimizin en yüksek faaliyetimize ayrı ayrı yollardan ulaştığımızı ve kalabalığın duygusal birliğinin ancak aşağı bir düzeyde sağlanabileceğini iddia ediyorum.

Liberal Devlet görüşüyle, totaliter Devlet görüşü arasındaki en esaslı ayrılık, birincisinin, Devlet'in çıkarının en sonunda bireyin çıkarı anlamını taşıyacağını düşünmesi ve Devlet'e bu amaç için gerekli birer parça —çıkarları, yöneticilerin çıkarlarını gizliyen bir maskeden başka şey olmayan mistik bir mutlakiyet uğrunda feda edilmesi ge-

reken birer parça— olarak görmesidir. Eski Roma'da Devlette — tapıcılık akidesinden bir şeyler vardı, ama Hristiyanlık İmparatorlarla savaşıp onları yendi. Liberalizm, bireyi değerlendirmekte, Hristiyan geleneğini izlemektedir; Liberalizme saldıranlar ise, Hristiyanlıktan önce geçerli olan bazı akideleri yeniden canlandırıyorlar. Ta başından beri, Devlete tapanlar, eğitimi başarının kilit noktası olarak görmüşlerdir. Bu görüş, meselâ, Fichte'nin, enine boyuna eğitim üzerinde duran, **Alman Ulusuna Şöylev** adlı eserinde görülür. Fichte, istediklerini aşağıya aldığım parçada ortaya koymaktadır:

'Eğer birisi çıkıp da şöyle söyleseydi: «eğitimin öğrenciye doğruyu gösterip bunu ona kuvvetle tavsiye etmesinden; öğrencinin bu tavsiyeleri tutmasının kendi yararına, tutmamasının ise yine kendi zararına olacağını göstermesinden; ona, hiç hiç bir eğitimin elinden alamayacağı bir özgür irade sahibi olduğunu anlatmasından daha fazla ne istenebilir eğitimden?» Kendi kafamda tasarladığım eğitimi daha keskin çizgilerle belirtebilmek için, bu soruya, bugüne kadarki eğitimin ilk yanlarının, öğrencinin özgür iradesinin bu şekilde tanınmış ve bu iradeye güvenilmiş olmasında bulunduğu, bu suretle de bu eğitimin yetersizlik ve boşluğunun kendiliğinden kabul edilmiş olduğu cevabını verirdim. Zira bütün güçlü etkilerinden sonra, eğitim, hâlâ daha iradenin özgür, yani iyi ile kötü arasında kararsız bulunduğunu kabul etmekle, iradeye —ve insanın esas kökü irade olduğuna göre, insana— biçim veremediğini, vermek de istemediğini ve bunu tamamiyle olanaksız saydığını kabul etmiş olur. Yeni eğitim, tam tersine, el attığı alanda irade özgürlüğünü tamamiyle ortadan kaldırmayı hedef tutmalıdır.'

Fichte'nin 'iyi' insan yaratma arzusunun nedeni, iyi insanların 'kötü' insandan daha makbul oluşları değildir; ona iyi insan yaratma isteğini veren neden, şudur: 'Alman ulusu sadece böyle (iyi) insanlar sayesinde daim olabilir, ama kötü insanlar yüzünden ister istemez başka uluslarla birleşmek zorunda kalır.'

Bütün bunlar, liberal bir eğitimcinin elde etmek isteyebileceği şeyin tam tersi bir tezin ifadesi olarak kabul edilebilir. Liberal eğitimci, 'irade özgürlüğünü ortadan kaldırmak,' isteğinden tamamiyle uzak, bireyin yargılama yeteneğini güçlendirmeyi amaç edinecektir; liberal eğitimci, bilgi elde etme yolunda bilimsel tutumu kafalara yerleştirmeğe çalışacaktır elden geldiği kadar; inançları, delillere karşı duyarlı ve delilere cevap verebilecek niteliğe sahip kılmağa çalışacaktır; o, öğrencilerinin önüne her şeyi bilen bir insan pozunda çıkmayacak ya da, mutlak iyiye ulaşmağa çalıştığı bahanesiyle kendini iktidar aşkına kaptırmayacaktır. Politikacı için olduğu gibi, eğitimci için de iktidar aşkı en büyük tehlikedir; çocukların eğitimini korkmadan ellerine verebileceğimiz eğitimci, çocukları, her hangi bir davanın propaganda ordusuna katılacak birer asker olarak görmemeli, onları birer insan olarak sevmeli. Üzerlerine Fichte ve Fichte'nin ideallerini miras alan iktidar sahipleri, bir çocuk gördükleri zaman şöyle düşünürler: 'İşte avucumun içinde yoğurabileceğim, amaçlarıma hizmet edecek bir makine gibi davranmayı öğretebileceğim bir ham madde; yaşama sevinci, kendiliğinden (taviyet = spontanéité), oynama güdüsü ve dışardan zorla kabul ettirilen bir amaç için değil de, insanın kendi içinden doğan bir amaç için yaşama arzusu şimdilik hep birer engel olarak karşıma çıkabilir; ama okul yılları içinde benim ona

zorla kabul ettireceğim eğitimden sonra, bunların hepsi ölüp gidecektir; hayal gücü, sanat, düşünce kudreti hep itaat tarafından yok edilecektir; neşenin öldürülüşü, bağnazlığın kolaylıkla benimsenmesini kolaylaştıracaktır; ve sonunda ben, bu insandan ham maddeyi, taş ocağından çıkma bir taş ya da kömür madeninden çıkma bir kömür parçası kadar pasif olarak bulacağım. Onları sürükleyeceğim savaşlarda kimi ölecek, kimi kalacak; ölenler, birer kahraman gibi, yücelmişlik duyarak ölecekler, kalanlar da benim okullarımın kendilerini alıştırmış olacağı kopkoyu bir zihinsel kölelik içinde, benim kölelerim olarak yaşamağa devam edecekler.' Çocuklara doğuştan sevgi besleyen her insan için, bütün bunlar dehşet vericidir; çocuklara nasıl otomobil altında kalmamayı, ezilmemeyi öğretiyorsak, aynı şekilde onlara, zalim fanatikler tarafından ezilmemeyi de öğretmeli ve bu amaçla, az çok şüpheci, tamamiyle bilimsel bir düşünce bağımsızlığı yaratmağa, aynı zamanda da her sağlıklı çocukta bulunması doğal olan yaşama sevincini korumağa çalışmalıyız. Liberal bir eğitimin görevi şudur: çocuklara, egemenlikten daha başka şeylere değer verebilme yeteneğini kazandırmak, özgür bir topluluk içinde yaşayacak akıllı vatandaşlar yetiştirilmesine yardım etmek ve bireysel yaratıcılık içinde vatandaşlık hak ve görevleriyle özgürlüğü birleştirmek suretiyle, insanlara, insan hayatına bir parlaklık verebilme yeteneğini kazandırmak — bir kaç eğitimci bunun gerçekleştirilebileceğini göstermiştir.

SON

Power

bertrand
russell

3250000
3.25